

ISSN 2311-5491 (Print)
ISSN 2664-3537 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Серія 5

Педагогічні науки:
реалії та перспективи

Випуск 97

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ФАХОВЕ ВИДАННЯ
затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 886
від 02.07.2020 р. (додаток 4) (педагогічні науки, соціальна робота)

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти та науки України № 1543 від 20.12.2023 р. (додаток 8))

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення
Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрів Ідентифікатор медіа R30-01411 (рішення № 932 від 28.09.2023 р.)

**Науковий журнал включений до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

Офіційний сайт видання: www.chasopys.ps.npu.kiev.ua

Схвалено рішенням Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 7 від 25 лютого 2024 року)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, академік НАПН України (голова редакційної ради);
Торбін Г. М. – доктор фізико-математичних наук, професор (заступник голови редакційної ради); *Вернидуб Р. М.* – доктор філософських наук, професор; *Драпушко Р. Г.* – кандидат філософських наук, доцент; *Євтух В. Б.* – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України; *Корець М. С.* – доктор педагогічних наук, професор; *Мацько Л. І.* – доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України; *Панченко Л. М.* – кандидат філософських наук, професор; *Синьов В. М.* – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України; *Шут М. І.* – доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України.

Головний редактор серії:

Слабко В. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освіти дорослих, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Редакційна колегія серії:

Биковська О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри позашкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; *Борисов В. В.* – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики навчання, Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія; *Гевко І. В.* – доктор педагогічних наук, професор, проректор із навчально-методичної роботи, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; *Захаріна Є. А.* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичних основ фізичного та адаптивного виховання, Класичний приватний університет; *Дем'яненко Н. М.* – доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; *Кононенко А. Г.* – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Дунайського фахового коледжу Національного університету «Одеська морська академія»; *Макаренко Л. Л.* – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; *Олефіренко Т. О.* – кандидат педагогічних наук, професор, декан педагогічного факультету, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; *Савенкова Л. В.* – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Наукової бібліотеки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова; *Смирнова І. М.* – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»; *Фаст О. Л.* – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор із науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради; *Хижня О. П.* – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти (секція «Мистецтво») Мукачівського державного університету; *Занда Е. Рубене* – доктор педагогічних наук, професор, Латвійський університет (Латвія); *Андрушкевич Фабіан* – доктор педагогічних наук, професор, Опольський університет (Польща); *Конрад Яновський* – PhD, ректор, Економіко-гуманітарний університет у Варшаві (Польща); *Мудрецька Ірена* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти, Опольський університет (Польща).

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
Н 34 МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.** Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова. – Випуск 97. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – 192 с.

УДК 37.013(006)

У статтях розглядаються результати теоретичних досліджень та експериментальної роботи з питань педагогічної науки; розкрито педагогічні, психологічні та соціальні аспекти, які зумовлюють актуалізацію поставленої проблеми й допоможуть її вирішувати на сучасному етапі розвитку освіти.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2311-5491 (Print)
ISSN 2664-3537 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

NAUKOWYI CHASOPYS

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

Series 5

Pedagogical sciences:
reality and perspectives

Issue 97

UDC 37.013(006)
H 34

PROFESSIONAL EDITION
by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 886
dated 02.07.2020 (annex 4) (pedagogical sciences, social work)

In connection with the change of the name of the journal, corresponding changes were made to the List of Scientific and Professional Publications of Ukraine (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1543 of 12/20/2023 (Appendix 8))

Registration in the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting
Extract from the register of entities in the field of media registrants. Media identifier R30-01411
(decision No. 932 dated 09/28/2023)

The journal is included in the international scientometric database
Index Copernicus International (the Republic of Poland)

Official web-site: www.chasopys.ps.npu.kiev.ua

Approved by the Decision of Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University
(Minutes No 7 February 25, 2024)

Editorial board:

Andrushchenko V. P. – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Academician of NAES of Ukraine (Head of the Editorial Council); *Torbin H. M.* – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor (Deputy Head of the Editorial Council); *Vernydub R. M.* – Doctor of Philosophical Sciences, Professor; *Drapushko R. H.* – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor; *Yevtukh V. B.* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine; *Korets M. S.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor; *Matsko L. I.* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Academician of NAES of Ukraine; *Panchenko L. M.* – Candidate of Philosophical Sciences, Professor; *Synov V. M.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAES of Ukraine; *Shut M. I.* – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Academician of NAES of Ukraine.

Chief editor of the series:

Slabko V. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Adult Education, Dragomanov Ukrainian State University.

Editorial board of the series:

Bykovska O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Extracurricular Education, Dragomanov Ukrainian State University; *Borysov V. V.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methods, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy” of Zaporizhzhia Regional Council; *Hevko I. V.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Teaching and Guiding, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; *Zakharina E. A.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theoretical Foundations of Physical and Adaptive Education, Classical Private University; *Demianenko N. M.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University; *Kononenko A. G.* – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of Danube Professional College of National University “Odessa Maritime Academy”; *Makarenko L. L.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Information Systems and Technologies, Dragomanov Ukrainian State University; *Olefirenko T. O.* – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University; *Savenkova L. V.* – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, Scientific Library of Dragomanov Ukrainian State University; *Smirnova I. M.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work, Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy”; *Fast O. L.* – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Research and Teaching and International Cooperation, Lutsk Pedagogical College of Volyn Regional Council; *Khyzhna O. P.* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Preschool and Special Education (Section “Art”), Mukachiv State University; *Zanda E. Rubene* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, University of Latvia (Latvia); *Andrushkevych Fabian* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Opole University (Poland); *Konrad Janowski* – PhD, Rector, University of Economics and Humanities in Warsaw (Poland); *Irena Mudretska* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special Education, Opole University (Poland).

NAUKOVYI CHASOPYS DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY. Series 5.

H 34 *Pedagogical sciences: realias and perspectives.* Collection of research articles / the Ministry of Education and Science of Ukraine, Dragomanov Ukrainian State University. – Issue 97. – Kyiv : Publishing House “Helvetica”, 2024. – 192 p.

UDC 37.013(006)

The articles deal with the results of theoretical studies and experimental work on pedagogical science; the disclosure of pedagogical, psychological and social aspects that cause actualization of the problem and help it to be solved at the present stage of education development of education.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

ISSN 2311-5491 (Print)
ISSN 2664-3537 (Online)

© Authors of articles, 2024
© Editorial Board and Editorial Council, 2024

Балухтіна О. М., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Іванченко А. В., Іванов Є. Р.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Стрімке зростання кількості дітей із розладами аутистичного спектру призвело до багатьох соціальних проблем, які стосуються не лише самої дитини, а й її сім'ї. Саме цим пояснюється необхідність актуалізації сімейної соціальної роботи, заснованої на цінностях якості життя індивіда чи соціальної групи. Метою статті є аналіз системи соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру. Проведено дослідження наукових публікацій з питання соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру, визначено наявні в державі соціальні послуги та соціальні установи, залучені до їх надання. З'ясовано нормативно-правові основи соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. На прикладі міжнародної громадської організації «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім»» відзначено важливу роль громадського сектору у наданні соціальних послуг. За результатами опитування, проведеного фондом серед сімей з дітьми з аутизмом, які виїхали за кордон під час повномасштабної війни, сильними сторонами України є: доступність та широкий спектр послуг і сервісів, високий рівень фахівців, сильні батьківські організації, можливість впливати на процеси на рівні громади, доступність ліків і інформації, інклюзія, фінансова доступність послуг. Це є підтвердженням того, що соціальна робота в нашій державі розвивається в правильному напрямку.

Доведено також необхідність використання міжнародного досвіду щодо створення сприятливих умов для утримання дітей сім'єю. Акцентовано увагу на необхідності застосування стратегії соціальної роботи, яка направлена на залучення власних ресурсів сім'ї для зміни проблемної ситуації, так званої «сімейно-орієнтованої практики».

Ключові слова: аутизм, дитина, розлад аутистичного спектру, сім'я, соціальна послуга.

Важливе завдання в практиці соціальної роботи полягає в розширенні прав та можливостей сімей, які виховують дитину з розладами аутистичного спектру (далі – РАС), що забезпечить їхній доступ до послуг, що надаються громадою та суспільством. Саме це стане важливим кроком в подоланні соціальної ізоляції та покращить якість життя сім'ї.

В українському науковому дискурсі про соціальну роботу є лише поодинокі дослідження, в яких висвітлюються специфічні проблеми хворих на РАС та потреби сімей, які їх підтримують. Вітчизняна наукова спілька розглядає це питання більше в дискурсі психології, психіатрії та педагогіки, ніж у контексті соціальних інтервенцій, які передбачають акцентування уваги дослідників на особливостях психічної діяльності людей з аутизмом, міжособистісних стосунків у родині, деталі процесу навчання дітей з аутизмом, але ігнорування соціального та сімейного благополуччя.

В цілому вивченням проблем і важливості соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з порушеннями розвитку, в тому числі з аутизмом займається широке коло науковців, серед яких: І. А. Костін, К. О. Островська [5], Т. В. Семигіна [12–13], Т. В. Скрипник [10], О. Ю. Столярик [11–13], В. В. Тарасун, Д. І. Шульженко, Л. С. Яблуновська, та інші. Так, К. О. Островська [5] та Т. В. Скрипник [10] досліджували комплексний супровід освітнього процесу дітей з аутизмом та особливості їхньої абілітації. Вплив захворювання дитини на особливості життєдіяльності сім'ї вивчали О. Воробей та Р. Бобир [1]. Питання генези становлення соціальної роботи із сім'ями, де виховується дитина з аутизмом розглядала Л. С. Яблуновська.

Вагому роль в уточненні та конкретизації поняття «сімейна соціальна робота» відіграють наукові розвідки О. Ю. Столярик [11–13] та Т. В. Семигіної [12–13]. Так, ще в 2020 р. вчені відзначали, що сімейна соціальна робота в Україні на нинішньому етапі її розвитку не достатньо клієнтоцентрована, хаотична, фрагментарна і зорієнтована на потреби і ресурси окремих категорій сімей. Також попри розгалужену мережу державного та приватного сектору надавачів соціальних послуг, відсутні напрацьовані алгоритми та технології соціальної підтримки деяких сімей. Дуже важливе питання оцінки якості надання соціальних послуг в Україні теж не несе комплексної характеристики діяльності провайдерів послуг, а зводиться лише до формування статистично-кількісної інформації [13, с. 39].

В іншій статті О. Ю. Столярик відзначає, що здебільшого труднощі доступу виникають в отриманні соціальних та медичних послуг, і в меншій мірі – освітніх та реабілітаційних послуг, однак і вони не здатні задовольнити потреби дитини та сім'ї. Серед виявлених проблем: відсутність інформації про послуги, які надаються в регіоні, факти стигматизації членів сімей провайдерами послуг, брак часу та відповідність послуг потребам сім'ї, територіальна віддаленість надавачів послуг. Також причиною зниженого доступу до послуг є стрес батьків, та все, що ж ним пов'язано [11, с. 292].

Шляхом проведеного опитування та аналізу вчена визначає перелік соціальних послуг, якими користуються сім'ї з дітьми РАС: послуга представництва інтересів (майже половина опитаних); надання матеріальної/ грошової/ натуральної допомоги від органів соціального захисту та обслуговування (незначна частина опитаних). Окрім того, дослідження виявило низький показник залучення сімей до масових заходів, організованих соціальними службами.

О. Ю. Столярик та Т. В. Семигіна також вводять поняття «сімейно-орієнтованої практики» як підходу, спрямованого на сильні сторони клієнтів, якими і є сім'ї, де виховуються діти з РАС [12–13]. Це стратегія

соціальної роботи, яка направлена на залучення їхніх власних ресурсів до зміни проблемної ситуації. На жаль, застосування такого підходу у роботі із сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю не набуло поширення в Україні, на відміну від закордонних розвідок, де дослідники вважають підхід альтернативним методом наснаження сімей як активних суб'єктів вирішення власних життєвих негараздів та методом посилення їхньої спроможності [12, с. 16]. Водночас аналіз теорії та досвіду практики соціальної роботи в рамках досліджуваної теми дозволяє виявити суттєві прогалини в наявних знаннях, які потребують глибшого наукового та системного вивчення проблеми.

Метою статті є аналіз системи соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з РАС. Основними завданнями є дослідження наукових публікацій з питання соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з РАС, визначення наявних соціальних послуг та соціальних установ, залучених до їх надання, роль громадського сектору у наданні соціальних послуг, аналіз результатів опитування щодо проблем, з якими зустрічаються сім'ї, які виховують дітей з РАС та які під час війни виїхали за кордон; дослідження міжнародного досвіду щодо створення умов для утримання дітей сім'єю; розкриття нормативно-правових основ соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом.

Методами дослідження є загальні та спеціальні наукові методи. Зокрема, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, класифікація. Як основний метод використано аналіз документів. Теоретичну, інформаційну та методологічну основу дослідження становлять праці та науково-теоретичні дослідження вітчизняних та закордонних вчених із питань державної соціальної політики з реабілітації дітей з РАС, статистичні дані офіційного веб-сайту міністерства соціальної політики України [6], а також законодавчі акти, нормативні документи та концептуальні положення, що регулюють державну соціальну політику в Україні [7–8].

Розлад аутистичного спектра визначається як порушення роботи мозку дитини, в результаті якого вона страждає серйозними комунікативними та поведінковими проблемами. Стан характеризується трьома складовими, згідно з якими медики визначають наявність порушення:

1. Відсутність прагнення та здатності підтримувати соціальну взаємодію. Дитина з аутизмом проявляє нездатність до встановлення соціальних контактів, не ініціює спілкування ні з дорослими, ні з однолітками.
2. Вузькість, обмеженість інтересів. Діти з РАС схильні «зациклюватися» на певному занятті, грі, предметі. Наприклад, у них присутня патологічна «любов» до незвичайних предметів, їх сортування, до перегляду одних і тих самих мультимедіа і т. і.
3. Стереотипність поведінки. Дітей з РАС часто можна визначити по здійсненню регулярних «дивних» дій або ритуалів. Наприклад, сидати на диван тільки з правого боку або перед ранковим умиванням поплескати в долоні [2].

2 квітня визнано Всесвітнім днем поширення інформації про проблему аутизму. До 2019 р. у Міжнародному класифікаторі хвороб (далі – МКХ-10) РАС відсутній взагалі. Замість нього до самостійних діагностичних одиниць відносили: дитячий аутизм; атиповий аутизм; синдром Ретта; синдром Аспергера. Нова редакція МКХ-11 за 2019 р. вже містить поняття РАС, яке ділиться на підтипи за 8 критеріями інтелектуального та мовного розвитку.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, одна дитина з 160 має будь-який із розладів аутистичного спектру. РАС неможливо вилікувати, але дуже часто, при правильному корекційному втручанні діти з атиповою формою аутизму або з синдромом Аспергера мають рівні шанси на соціалізацію.

Довгий час в Україні взагалі була відсутня статистика РАС, тому що донедавна в нозології аутизм фіксувався як «дитяча шизофренія». Припускаємо, скоріше за все, що і зараз статистика відзначається неточною. Так, за даними на 2019 р. понад 75 тис. дітей в Україні мали аутистичні розлади. Відповідно до даних електронної системи охорони здоров'я, станом на жовтень 2023 р. обліковано 20 936 дітей з діагнозом аутизм [2]. Очевидно, що цифри не співпадають. Ймовірно, це пов'язано з війною, з виїздом великої кількості батьків з дітьми з таким діагнозом за кордон.

Таблиця 1

Статистика дитячого аутизму в Україні [2]

Область	Кількість дітей з аутизмом (ос.)	Область	Кількість дітей з аутизмом (ос.)
Вінницька	647	Миколаївська	630
Волинська	374	Одеська	490
Дніпропетровська	983	Полтавська	540
Донецька	627	Рівненська	1253
Житомирська	735	Сумська	343
Закарпатська	910	Тернопільська	370
Запорізька	909	Харківська	1246
Івано-Франківська	435	Херсонська	389
Київська	5100	Хмельницька	994
Кіровоградська	652	Черкаська	937
Луганська	101	Чернівецька	821
Львівська	1117	Чернігівська	333
Разом		20 936	

Аналізуючи дані табл. 1, стає зрозуміло, що велика частина таких сімей стали внутрішньо переміщеними особами. Мова йде про Київську, Львівську, Рівненську, Харківську області, де зафіксована найбільша кількість дітей цієї категорії.

Наведемо деякі статистичні дані на підтвердження тези щодо того, як змінилася ситуація під час війни. Так, за інформацією Департаменту охорони здоров'я Одеської міської ради, у період з 2019 до 2022 рр. в Одесі кількість дітей, що перебувають на обліку з РАС, збільшилася з 115 до 254 (більш ніж у 2 рази). За даними табл. 1, по всій Одеській області зафіксовано 490 дітей з діагнозом РАС. Наприклад, в Кіровоградській області в 2017 р. обліковувалося 120 дітей з РАС, які звернулися за соціальною допомогою, а в 2023 р. – вже 652 дитини (збільшення в 5 разів).

Отже, попри значне зростання, абсолютні показники поширеності РАС в Україні залишаються істотно нижчими, ніж у США та країнах Європи. Але відомо, що кількість аутистів має стійку динаміку до збільшення у всьому світі. На перших місцях Гонконг, Південна Корея та США. Існує багато можливих пояснень цього очевидного росту, включно з розвитком інформаційних технологій, розширення діагностичних критеріїв тощо.

Але очевидним є той факт, що насправді таких дітей значно більше, просто батьки часто не поспішають привести їх до спеціалістів, щоб не чути діагнозу, негативного прогнозу, складностей у лікуванні та корекції. Більшість батьків не хочуть миритися з тим, що у їхньої дитини аутизм, вони відкидають діагноз, і лише через деякий, вже згаяний час, погоджуються на допомогу. Треба усвідомлювати, що чим раніше буде діагностовано аутизм, тим більше у дитини шансів подолати труднощі, пов'язані з розладом.

Стрімке зростання кількості дітей із РАС призвело до виникнення багатьох соціальних проблем, що стосуються не лише самої дитини, а й її найближчого оточення, тобто сім'ї. Маємо констатувати, що фактично батьки, які виховують дітей з аутизмом, мимоволі виключаються з уваги соціальної роботи, або втручання носять фрагментарний характер, не враховуючи специфіку таких сімей як окремої соціальної групи.

В сучасному науковому дискурсі існує поняття «якість життя сім'ї» та ступінь соціалізації сім'ї, що виражається в рухливості та мобільності членів сім'ї, їхньої участі в суспільному житті, специфіці стосунків усередині сім'ї, статусі батьків в соціумі, психологічному, емоційному здоров'ї та сімейному щасті. Існуючі соціальні проблеми посилюють стрес і депресію у членів сім'ї, нездатність вирішувати життєві проблеми без зовнішньої підтримки. Тобто якість життя сім'ї, з однієї сторони, враховує вплив члена сім'ї з інвалідністю на динаміку сімейних взаємовідносин, а з іншої – вивчає соціальну політику, яка включає спектр послуг, спрямованих на наснаження життєстійкості сім'ї [12, с. 56].

Спектр базових послуг, що потребує сім'я, яка виховує дитину з РАС, включає в себе освітні, навчальні, реабілітаційні, медичні та соціальні послуги. В Україні, яка пропагує інклюзію в освітянській сфері, для дітей з аутизмом найбільш поширеною формою освіти залишається спеціальна. В державі створені спеціальні школи-інтернати, які з політикою деінституціалізації поступово репрофілюються в навчально-реабілітаційні центри, корекційні центри, центри денного перебування та розвитку тощо.

Як показує міжнародний досвід, першочерговим завданням соціальних працівників/спеціалізованих соціальних працівників є створення умов для утримання дітей сім'єю. Оскільки діти не можуть гармонійно розвиватися поза домом, батьки повинні вміти створити гарну домашню обстановку (атмосферу щастя, любові та розуміння). Це основне положення Конвенції ООН про права дитини, викладене в преамбулі документу, підкреслює важливість створення системи соціальної підтримки сімей, щоб гарантувати, серед іншого, права дітей на сім'ю [1, с. 80].

Ще в 1960-х роках у Сполучених Штатах було доведено, що зусилля, спрямовані на батьків (соціальні служби), можуть принести користь і дітям, покращуючи їх добробут, сприяючи соціальному розвитку та позитивно впливаючи на майбутні покоління. У зв'язку з цим, увага держави та громадськості має бути зосереджена на соціальному супроводі біологічних сімей, щоб підвищити компетентність батьків при одночасному покращенні спроможності біологічних сімей виховувати дітей.

Процес вступу України до Європейського Союзу передбачає впровадження європейських стандартів і методів забезпечення прав дитини та підтримки вразливих сімей. Зазначені критерії відображені в різних міжнародних документах, зокрема: постанові Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей; загальноєвропейських рекомендаціях щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, яка ґрунтується на послугах у сім'ї та громаді; керівних принципах ООН щодо альтернативного догляду за дітьми; постанові Європейської комісії «Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя» [4].

В національному законодавстві одними із перших нормативно-правових актів, які вперше окреслюють напрями соціальної роботи із сім'ями, однак не розмежовують їх від інших клієнтів соціальної роботи, таких як діти та молодь, професійні колективи тощо стали Закон України «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю» (21 червня 2001 р.) та Закон України «Про соціальні послуги» (стара ред. – 19 червня 2003 р.; нова ред. – від 17.01.2019 р.) [7–8]. Так, серед основних суб'єктів надання соціальних послуг: уповноважені органи, представлені департаментами соціального захисту населення; органи виконавчої влади та місцевого самоврядування; спеціалізовані утворення – Центри соціальних служб, які знаходяться у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України) та служби у справах дітей.

В державі також існує громадський сектор, суб'єктами якого є фізичні та юридичні особи, які надають послуги сім'ям, об'єднання громадян, благодійні (релігійні, громадські) організації, волонтерська діяльність.

Очевидно, що державні (комунальні) інституції не можуть повністю покрити надання соціальних послуг сім'ям, в яких виховуються діти з РАС. Тому на допомогу приходять приватний сектор, «нерегульована соціальна робота» (термін, що використовується в науковій розвідці Т. В. Семигіної, О. Ю. Столярик, О. М. Зубчик) [13, с. 41].

На сучасному етапі можна виокремити чотири соціальні послуги, які спрямовані на задоволення потреб дітей з інвалідністю, в тому числі і з РАС: соціальна підтримка; соціальна адаптація, що включає соціальне обслуговування; супровід під час інклюзивного навчання (персональний асистент); тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. Соціальні послуги, якими користуються сім'ї (додатково до тих, що зазначалися вище): догляд вдома (забезпечення догляду за дитиною з інвалідністю на час трудової діяльності батьків), надання послуг денного перебування/денної зайнятості для дітей з інвалідністю. Всі соціальні послуги надаються згідно державним стандартам, затвердженим Міністерством соціальної політики [6].

Роль громадського сектору велика. Його основні переваги над державними провайдерми соціальних послуг – доступність, комплексність, багатofункціональність, адресність, клієнтозорієнтованість, системність та орієнтація на потреби та запит громади [13, с. 41]. Якщо зазначити все ж і недоліки, то треба наголосити, що донедавна не завжди надані послуги можна було віднести до надання кваліфікованої допомоги. Але ситуація, станом на зараз, змінилася на краще. І сьогодні, в умовах повномасштабної війни громадський сектор, приватні особи, волонтери відіграють дуже важливу і суттєву роль в якісному наданні соціальних послуг.

Громадський сектор в сфері соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з аутизмом або РАС представлений досить широко. Є великі громадські організації та благодійні фонди, які серед інших видів допомоги надають підтримку таким сім'ям (наприклад, «Карітас»). Також є і ті, які створені саме для надання такої спеціалізованої допомоги. Таким прикладом є діяльності всеукраїнської ГО «Фонд допомоги дітям з синдромом аутизму «Дитина з майбутнім»», яка існує з 2009 р.

Основні напрямки діяльності ГО: забезпечення системної допомоги людям з аутизмом та адвокацію прав дітей з аутизмом в Україні; налагодження комунікації між організаціями, дотичними до проблем аутизму; організація діалогу між урядом та громадськими майданчиками в цій сфері [3].

Організація є засновником щорічної міжнародної практичної конференції, Міжнародної академії аутизму, ініціатором парламентських слухань з питань аутизму. Громадська організація створила в Україні 16 постійних проєктів, серед них студії розвитку, соціалізації та спорту для дітей, дитячий садочок для дітей з особливостями розвитку «Дитина з майбутнім» тощо.

Цікавим та змістовним є проведене організацією онлайн-анкетування «Рік великої війни. Досвід українців з аутизмом за кордоном». Опитування проводилося у березні-квітні 2023 р. Його учасниками стало понад 70 родин, в основному, зі східних та центральних регіонів України, Київської області, які вимушені були виїхати за кордон. Мета опитування полягала в тому, щоб зрозуміти як українські родини з дітьми з РАС, що тривалий час перебувають у країнах ЄС, оцінюють забезпечення особливих потреб своїх дітей за кордоном; з якими викликами і можливостями вони зіштовхнулися під час вимушеної евакуації; як за цей час змінилась їхня оцінка української інфраструктури для потреб дітей з аутизмом тощо.

За результатами дослідження встановлено перелік найбільших проблем, які з'явилися в цих сім'ях з початком війни, а саме: психологічний фактор (71,2%), невизначеність майбутнього (67,6%) та неможливість планування (66,5%). При цьому, «раптове зникнення послуг та фахівців для дитини» (49,3%) люди оцінили як проблему навіть більшу, ніж проблеми логістичні, фінансові чи медичні – 48, 46 і 38% відповідно, хоча саме вони під час екстреної масової евакуації були вкрай гострими і непередбачуваними. Та для родин з дітьми з аутизмом саме підтримуючі дитину зовнішні фактори завжди відіграють надзвичайне значення, цінність якого важко переоцінити [3].

Водночас, практично всі опитані, незалежно від країни перебування, відзначають, що вони вперше відчули сталу, структуровану і системну державну й муніципальну підтримку, а також надзвичайно високу толерантність суспільства та інституцій до особливих дітей. Українському суспільству для досягнення цих показників, судячи з результатів опитування, треба ще багато і ретельно працювати в цих напрямках.

Разом з тим, сильними сторонами України, яких значна частина респондентів не побачила за кордоном, є: доступність та широкий спектр послуг і сервісів, високий рівень фахівців, сильні батьківські організації, можливість впливати на процеси на рівні громади, доступність ліків і інформації, інклюзія, фінансова доступність послуг. Відповідно, треба констатувати, що ставлення українців, які тривалий час перебувають з дітьми з аутизмом за кордоном, до системи підтримки людей з ментальними порушеннями в Україні за рік покращилося чи не зазнало змін. Це багато про що говорить на користь держави, в тому числі, й про те, що соціальна робота з сім'єю в нашій країні розвивається в правильному напрямку.

Отже, система соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей із РАС, – це діяльність з надання допомоги та соціальних послуг не тільки дітям з РАС а й їхнім сім'ям, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Основні з них це соціальна підтримка; соціальна адаптація, що включає соціальне обслуговування; супровід під час інклюзивного навчання (персональний асистент); тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. Науковці зазначають, що адекватний, систематичний доступ до послуг – один з ключових факторів, що впливає на якість життя кожного окремого члена сім'ї та на саму дитину з аутизмом.

Сучасна соціальна робота заснована на цінностях, які визначають якість життя індивіда чи соціальної групи як провідну мету соціальної роботи та результат практичної діяльності. Досягнення цієї мети можливе завдяки розвитку суспільної справедливості, розширення прав індивідів та посилення колективної відповідальності, розвитку інклюзивності соціального середовища. На сучасному етапі розвитку України пріоритети національної політики визначаються на основі міжнародних стандартів і норм з урахуванням реалій країни щодо становища сім'ї та дітей.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може стати вивчення питання моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг сім'ям, в яких виховуються діти з РАС.

Використана література:

1. Воробей О., Бобир Р. Місце дитини-аутиста в сучасному українському суспільстві. *Етнічна історія народів Європи*. 2012. Вип. 37. С. 79-82.
2. В Україні на обліку – понад 20 тис. дітей з аутизмом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3769403-v-ukraini-na-obliku-ponad-20-tisac-ditej-z-autizmom.html> (дата звернення: 23.01.2024).
3. Громадська організація «Дитина з майбутнім». URL: <https://cwf.com.ua/mizhnarodni-konferencziyi-z-autizmu/> (дата звернення: 24.01.2024).
4. Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя: Постанова Європейської комісії, 2013. 120 с. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> (дата звернення: 23.12.2023).
5. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги: навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 10 с.
6. Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт. URL : <https://www.msp.gov.ua>.
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2023).
8. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 23.01.2024).
9. Романчук О. І. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів : Колесо, 2009. 168 с.
10. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: монографія. К. : Вид-во «Фенікс», 2010. 320 с.
11. Столярчук О. Ю. Доступність послуг для сімей, які виховують дітей з аутизмом, як мета соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No 3. Pp. 289-303.
12. Столярчук О. Ю., Семигіна Т. В. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом. Інтервенція з розвитку сильних сторін : монографія. Таллінн : Teadmus, 2022. 188 с.
13. Столярчук О. Ю., Семигіна Т. В., Зубчик О. М. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса, 2020. Вип. 4 (133), С. 38-46.

References:

1. Vorobey O., Bobir R. (2012). Mistse dytyny-autysta v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [The place of an autistic child in modern Ukrainian society]. *Ethnic history of the peoples of Europe*, 37, 79-82. [in Ukrainian]
2. V Ukraini na obliku – ponad 20 tys. ditej z autyzmom [In Ukraine, there are more than 20,000 children with autism]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3769403-v-ukraini-na-obliku-ponad-20-tisac-ditej-z-autizmom.html> (data zvernennia: 23.01.2024). [in Ukrainian]
3. Hromadska orhanizatsiia «Dytyna z maibutnim» [Non-governmental organization "Child with the future"]. URL: <https://cwf.com.ua/mizhnarodni-konferencziyi-z-autizmu/> (data zvernennia: 24.01.2024). [in Ukrainian]
4. (2013). Investytzii u ditei: rozirvaty kolo neblahopoluchchia: Postanova Yevropeiskoi komisii [Investing in children: breaking the cycle of disadvantage: Regulation of the European Commission]. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=2061&moreDocuments=yes&tableName=news> (data zvernennia: 23.12.2023). [in Ukrainian]
5. Ostrovska K. O. (2015). Autyzm: problemy psykhologichnoi dopomohy: navch. posibnyk [Autism: problems of psychological help: education. manual]. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 10 s. [in Ukrainian]
6. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy: ofitsiinyi sait [Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL : <https://www.msp.gov.ua/>. [in Ukrainian]
7. Pro sotsialni posluhy [On social services] : Zakon Ukrainy vid 17.12.2019 № 2671. (redaktsiia vid 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (data zvernennia: 10.12.2023). [in Ukrainian]
8. Pro sotsialnu robotu z simiami, ditmy ta moloddiu [About social work with families, children and youth]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2001 r. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (data zvernennia: 23.01.2024). [in Ukrainian]
9. Romanchuk O. I. (2009). Rozlady spektru autyzmu v zapytanniakh ta vidpoviadiakh [Autism spectrum disorders in questions and answers]. Lviv : Koleso, 168 s. [in Ukrainian]
10. Skrypnyk T. V. (2010). Fenomenolohiia autyzmu: monohrafiia [Phenomenology of autism: monograph]. K. : Vyd-vo «Feniks», 320 s. [in Ukrainian]
11. Stoliaryk O. Yu. (2020). Dostupnist posluh dlia simei, yaki vykhovuiut ditej z autyzmom, yak meta sotsialnoi roboty [Availability of services for families raising children with autism as a goal of social work]. *Social Work and Education*, 7, 3, 289-303. [in Ukrainian]
12. Stoliaryk O. Yu., Semyhina T. V. (2022). Sotsialna robota iz simiami, yaki vykhovuiut ditej z autyzmom. Interventsiia z rozvytku sylnykh storin : monohrafiia [Social work with families raising children with autism. Intervention for the development of strengths: a monograph]. Tallinn : Teadmus, 188 s. [in Ukrainian]
13. Stoliaryk O. Yu., Semyhina T. V. & Zubchik O. M. (2020). Simeina sotsialna robota: realii Ukrainy [Family social work: realities of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho*. Odessa, 4 (133), 38-46. [in Ukrainian]

O. Balukhtina, V. Kuzmin, M. Kuzmina, A. Ivanchenko, E. Ivanov. System of social work with families raising children with autistic spectrum disorders

The rapid increase in the number of children with autism spectrum disorders has led to many social problems that affect not only the child himself, but also his family. This explains the need to update family social work based on the values of the quality of life of an individual or a social group. The purpose of the article is to analyze the system of social work with families raising children with autism spectrum disorders. A study of scientific publications on the issue of social work with families raising children with autism spectrum disorders was carried out, social services available in the state and social institutions involved in their provision were determined. The regulatory and legal bases of social work with families raising children with autism have been clarified. The important role of the public sector in the provision of social services was noted on the example of the non-governmental organization «Child with the Future» Fund for Aid to Children with Autism Syndrome. According to the results of the analysis of the conducted survey among families who went abroad during the war, the strengths of Ukraine are: accessibility and a wide range of services, high level of specialists, strong parent organizations, the opportunity to influence processes at the community level, availability of medicines and information, inclusion, financial availability of services. This is confirmation that social work in our country is developing in the right direction.

The need to use international experience to create favorable conditions for families to keep children is also proven. Attention is focused on the need to apply a strategy of social work, which is aimed at attracting the family's own resources to change the problematic situation, the so-called «family-oriented practice».

Key words: autism, child, autism spectrum disorder, family, social service.

УДК 37.013.78

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.02>

Беньковська Н. Б.

**ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ
ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена визначенню критеріїв та показників професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України.

З огляду на особливості професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України, специфіку їхньої професійної підготовки, було визначено критерії професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний.

У структурі мотиваційно-ціннісного критерію виокремлено такі показники: наявність професійних мотивів і мотивів досягнення успіху в майбутній професійній діяльності; наявність пізнавальних інтересів у процесі навчання; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; наявність лідерських якостей.

Серед основних показників когнітивного критерію визначені такі: знання з англійської мови загалом; знання з професійно орієнтованої англійської мови військово-морського спрямування; індивідуально-психологічні особливості людини, які зумовлюють вибір засобів та стратегій професійної комунікації; основи професійної конфліктології; знання про основні норми й правила поведінки з огляду на міжкультурний аспект комунікації.

Серед основних показників комунікативно-діялісного критерію диференційовано такі: сформованість мовленнєвих умінь; уміння перекладати оригінальну фахову документацію військово-морського спрямування; володіння лексикою військово-морської терміносистеми; уміння розуміти на слух загальний зміст і деталі професійного матеріалу англійською мовою військово-морського спрямування; уміння виробляти і приймати рішення на основі неповної інформації, з огляду на ліміт часу для спілкування; уміння реалізувати професійну комунікацію в непередбачуваних умовах; уміння прогнозувати поведінку людей із різним темпераментом і характером; уміння ідентифікувати схильність особистості до конфліктної поведінки.

Ключові слова: критерії, показники, професійна підготовка, комунікативна підготовка, готовність, спілкування, професійні якості, майбутні офіцери, Військово-Морські сили Збройних сил України.

Виклики, які постали перед Україною внаслідок російсько-української війни, зумовлюють необхідність удосконалення фахової підготовки майбутніх офіцерів Військово-Морських сил Збройних сил України (далі – ВМС ЗС України). Одним з ключових факторів професійної підготовки майбутніх офіцерів ВМС ЗС України є те, що протягом останніх років фахова підготовка українських військових моряків, їх навчання здійснюється саме за стандартами НАТО. Тому нагальним питанням в підготовці майбутніх офіцерів ВМС ЗС України є сформованість та розвиток професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Унаслідок проведеної наукової розвідки, О. Бабиш виокремила такі критерії сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-цільовий, виховний та результативний [1, с. 64].

Ю. Ненько, враховуючи результати теоретичного аналізу проблеми комунікативної підготовки майбутніх офіцерів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, визначила наступні критерії: мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, комунікативно-діяльнісний. Крім того, дослідниця наводить показники для кожного з цих критеріїв [10, с. 235-238].

Моделюючи освітній процес мовленнєвого розвитку іноземних студентів, В. Коломієць диференціювала такі критерії сформованості зазначених компетентностей, а саме

- 1) самовизначення своєї ролі та функції в процесі продукування мовлення;
- 2) оволодіння технікою мовлення;
- 3) засвоєння логіки мовлення;
- 4) оволодіння зміною інтонації відповідно до ситуації та мети мовлення;
- 5) вміння встановлювати контакт зі слухачем;
- 6) уміння досягати цілей мовленнєвої діяльності за допомогою вербальних і невербальних засобів [7, с. 7].

М. Ісасенко виокремив критерії сформованості комунікативної компетентності як важливого елементу готовності до виконання професійних обов'язків майбутніх працівників поліції. Враховуючи важливість цього аспекту в діяльності правоохоронців, науковець виділив когнітивно-інформаційний, афективно-експресивний, гностичний та оціночний критерії [5, с. 7-8].

О. Палка, досліджуючи ставлення іноземних студентів технічних вищих навчальних закладів України до вивчення фахової термінології, виділила такі критерії:

- 1) критерій розпізнавання фахової інформації в процесі читання та аудіювання фахових текстів, спеціалізованих наукових матеріалів та спеціальної навчально-технічної літератури;
- 2) критерій інтерактивного, поліфонічного та монологічного мовлення;
- 3) критерій готовності до усного спілкування в процесі оволодіння елементами публічно-ділового, науково-популярного, наукового, публіцистичного та наукового стилів [11, с. 8].

Л. Герганов диференціює низку критеріїв для аналізу професійної компетентності морських фахівців: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний, суб'єктний [4, с. 380].

Для визначення рівня сформованості професійно важливих якостей морських працівників, Н. Черненко виокремлює наступні критерії: когнітивний, діяльнісний, мотиваційний [17, с. 117].

У дослідженні О. Фролової запропоновано такі критерії сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, рефлексивний [16, с. 11-12].

У дослідженні готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації М. Сотер окреслює такі критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та комунікативно-діяльнісний [13, с. 127-129].

Отже, наукова розвідка засвідчує різноманітність підходів до класифікації критеріїв професійної комунікативної діяльності майбутніх фахівців різних галузей. Ці обставини обґрунтовують необхідність проведення дослідження, спрямованого на визначення й обґрунтування критеріїв і показників професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Основною метою цієї статті є визначення критеріїв та показників професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- 1) проаналізувати різні методи і підходи науковців щодо визначення критеріїв і показників професійної комунікативної готовності майбутніх фахівців;
- 2) визначити й обґрунтувати критерії й показники професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України за кожним компонентом (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним).

Для проведення дослідження використовувалися такі методи і матеріали: літературні джерела (аналіз наукових публікацій щодо комунікативної підготовки фахівців різних галузей); відеозаписи та аудіозаписи (записи реальних ситуацій спілкування для подальшого аналізу комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України); анкетування (розробка структурованих анкет для курсантів із запитаннями щодо їхнього рівня професійної комунікативної готовності); спостереження (проведення спостережень у реальних навчальних ситуаціях, фіксує комунікативну взаємодію курсантів); психометричні тести (розробка тестів, що оцінюють комунікативні вміння та стресостійкість у ситуаціях спілкування).

У «Новому тлумачному словнику української мови» подано таку дефініцію критерію: це підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [18].

Дослідниця З. Курлянд вважає, що критерії є необхідною й достатньою умовою проявлення або існування якогось явища чи процесу, мірилом його оцінки [8].

Н. Білоус використовує поняття «критерій» в такому значенні: «сукупність виражених ознак педагогічного процесу», які дають змогу якісно оцінювати сформоване педагогічне явище» [2].

З огляду на особливості професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України, специфіку їхньої професійної підготовки, варто виокремити кілька критеріїв професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний.

Мотиваційно-ціннісний критерій пов'язано з мотивацією здобувачів вищої освіти – майбутніх офіцерів ВМС ЗС України – до англійської мови. Мотивація – це те, що спонукає до дії, змушує виявляти активність.

Різноманітність підходів до розуміння сутності, структури й функцій мотивації аргументована тим, що вона становить собою складне та багатоаспектне явище.

Мотивація в процесі вивчення іноземної мови поставала об'єктом аналізу в працях багатьох дослідників: Н. Арістової, Р. Гарднера (R. Gardner), О. Москаленко, М. Уільямса та Р. Бердена (M. Williams, R. Burden), Г. Чемберса (G. Chambers).

Специфіка військово-морської англійської мови полягає в тому, що вона, по суті, є необхідним та обов'язковим робочим інструментом, від якого залежить взаєморозуміння й взаємодія з іншими членами екіпажу, безпека на морі, бойова готовність тощо. Без англійської мови військово-морський флот повноцінно не функціонуватиме, тому мотивація майбутніх офіцерів ВМС ЗС України до професійної комунікації надзвичайно важлива. Мотив діяльності завжди пов'язаний із метою, а мета залежить від мотиву діяльності. Для появи мотивації необхідно, щоб предмет став метою певної діяльності. Для цього важливе попереднє усвідомлення людиною того факту, що цей предмет може вплинути на задоволення певної потреби, яка спонукає до конкретної дії. Формувати мотивацію – означає не закласти готові мотиви, а створити для того, хто навчається (у нашому випадку – майбутніх офіцерів ВМС ЗС України) такі умови й ситуації розгортання активності, у яких би бажані мотиви та цілі могли розвиватися, зважаючи на контексті набутий досвід, індивідуальність, внутрішні прагнення. Отже, основу діяльності, зокрема комунікативної, складає потреба.

Потреба – це необхідність у чомусь. Задоволення потреб людей стає результатом їхньої суспільної та трудової діяльності [12]. Потребою майбутніх офіцерів ВМС ЗС України у вивченні іноземної мови є прагнення відповідати міжнародним стандартам НАТО, а також важливість прийняття правильного рішення в бойових умовах. Крім того, більшість нормативних документів, військово-морської технічної літератури опублікована англійською мовою, правильність розуміння інформації впливає на рівень фахових знань.

Психологи виокремлюють три основні види комунікативних установок на сприйняття іншої людини: позитивні, негативні та адекватні.

Зазначимо, що в разі професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України позитивна або негативна установки можуть стати спусковим гачком, «тригером» у вирішальний момент, а також спричинити типові спотворення в сприйнятті й розумінні іншої людини.

Отже, виокремлений мотиваційно-ціннісний критерій охоплює особистісні інтереси, установки, цінності, потреби, позитивне ставлення до навчання до майбутньої військово-морської діяльності, усвідомлення значущості англійської мови в професійній взаємодії, прагнення високої ефективності виконання професійних завдань, які не лише характеризують здатність майбутніх військово-морських офіцерів мотивувати себе на отримання необхідних знань, умінь і навичок, а й відображають установку на формування професійної комунікативної готовності як необхідного особистісного та внутрішнього прийнятного прагнення до саморозвитку й самовдосконалення.

У структурі мотиваційно-ціннісного критерію диференціюємо такі показники: наявність професійних мотивів; наявність пізнавальних інтересів у процесі навчання; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; наявність лідерських якостей.

За допомогою когнітивного критерію маємо можливість виявити рівень сформованості знань курсантів про майбутню професійну діяльність. Цей критерій відображає наявність систематизованих знань для ефективної організації професійної комунікативної готовності, а саме: фахові знання; знання англійської мови професійного спрямування; знання про особливості вербальної та невербальної комунікації; знання етичних норм ведення професійної комунікативної взаємодії в стандартних і нестандартних умовах; знання про ціннісно-сміслові аспекти комунікативної взаємодії; знання про особистісні якості, емоції й почуття, що сприяють і перешкоджають професійній взаємодії; знання стандартів комунікативної поведінки; знання про емпатію та рефлексію; знання про мову, усне та писемне мовлення.

Знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, для якої характерне усвідомлення їхньої істинності [15]. С. Гончаренко вважає, що знання виражені в поняттях, судженнях, концепціях, теоріях. Знання виконують такі соціальні функції: 1) слугують виробництву, оскільки вони матеріалізуються в певних технічних приладах та технологічних процесах; 2) перетворюються на переконання та становлять собою керівництво до практичної дії. Погоджуючись з думкою науковця щодо процесу засвоєння знань, визначаємо цей процес як послідовне відтворення тих мисленнєвих процесів і практичних операцій, що відбуваються під час пізнання предмета або явища.

В межах дослідження вважаємо доцільним схарактеризувати знання, пов'язані саме з комунікативним аспектом професійної підготовки. Кожна галузь має свою специфіку комунікативної підготовки.

Н. Волкова визначає комунікативні знання як «узагальнений досвід людства щодо комунікативної діяльності, відображення у свідомості людей комунікативних ситуацій у їхніх причинно-наслідкових зв'язках і відношеннях». Підтримуємо думку Н. Волкової, що комунікативні знання утворюють підґрунтя для будь-якої комунікації, збагачення особистісного комунікативного досвіду, самореалізації, формування компетентності та реалізації комунікації [3]. Зазначимо, що комунікативні знання дають змогу самостійно реалізовувати сучасні технології комунікації в практичній діяльності, збагачувати комунікативний досвід і моделювати власні комунікативні дії.

С. Тимченко обґрунтовує, що еталоном сформованості комунікативних знань є мовні норми, правила вимови, наголоси, словозміни, слововживання тощо [14].

О. Каверіна ввела до наукового обігу поняття «інтегративні комунікативні знання», трактуючи їх як «цілісні гуманітарні знання для успішного вирішення комунікативних завдань професійної спрямованості» [6, с. 8].

Перед вищими військово-морськими навчальними закладами постає важливе завдання – підготувати кваліфікованих офіцерів, які вільно володіють фаховою термінологією, мають чітке уявлення про професійні терміни, аббревіатури та їхнє правильне використання в професійній комунікації, уміють адекватно висловлюватися на професійну тему, інтерпретують професійні тексти й документи. З огляду на це, комунікативні знання надзвичайно важливі для майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Серед основних показників когнітивного критерію виокремлюємо такі: знання з англійської мови загалом; знання з професійно орієнтованої англійської мови військово-морського спрямування; індивідуально-психологічні особливості людини, які зумовлюють вибір засобів та стратегій професійної комунікації; основи професійної конфліктології; знання про основні норми й правила поведінки з огляду на міжкультурний аспект комунікації.

Комунікативно-діяльнісний критерій характеризує як застосовувати засвоєні фонові знання на практиці через уміння й навички. Цей критерій виявляється у функціонуванні перцептивних процесів – сприйманні та розумінні суб'єктів взаємодії. Успішна професійна комунікативна готовність суттєвою мірою залежить від ефективності спілкування з військово-морським екіпажем, від здатності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України передбачати можливі реакції на вчинки й репліки, а також уміти вибудовувати та контролювати власну поведінку. На вирішення проблем комунікації впливає вміння адекватно сприймати комунікативного партнера, оцінювати ситуацію з його боку. Майбутнім офіцерам ВМС ЗС України у процесі професійної комунікації завжди потрібно володіти ситуацією, швидко вникати в сутність проблеми, приймати правильне та своєчасне рішення. У зв'язку з цим особливої значущості набуває сформованість умінь і навичок.

Уміння – це діяльність, спрямована на практичне застосування знань. Розрізняють загальні навчальні вміння, що стосуються професійних дисциплін, і спеціальні, характерні для конкретної дисципліни. Уміння – це знання в дії, навички – уміння, доведені до автоматизму. Комунікативні вміння й навички в межах англомовної підготовки – це здатність фахівця творчо та ефективно оперувати знаннями в процесі професійної комунікації.

Під навичками розуміють операцію, що, унаслідок багаторазового повторення, доведена до автоматизму та яку виконують безпомилково [9]. Відповідно до цього визначення, комунікативна навичка – це завчені слова, вислови й речення, що являють собою частину свідомої діяльності офіцера ВМС ЗС України. Мета відпрацювання комунікативних навичок полягає у швидкому виконанні певної дії – комунікації на автоматичному рівні. У військово-морській діяльності комунікативні навички реалізують частину навантаження, оскільки офіцеру ВМС ЗС України не потрібно контролювати правильність висловлювань і відволікатися на виконання операції. Це може певним чином спростити комунікативний процес та звільнити частину уваги на вирішення інших завдань у процесі служби.

Серед основних показників комунікативно-діялісного критерію диференційовано такі: сформованість мовленнєвих умінь; уміння перекладати оригінальну фахову документацію військово-морського спрямування; володіння лексиною військово-морської терміносистеми; уміння розуміти на слух загальний зміст і деталі професійного матеріалу англійською мовою військово-морського спрямування; уміння налагоджувати комунікативну взаємодію; уміння зрозуміло, зв'язно й доступно формувати та обґрунтовувати свою думку; уміння будувати комунікативну поведінку залежно від теми комунікації; уміння контролювати комунікативну ситуацію; уміння виробляти і приймати рішення на основі неповної інформації, з огляду на ліміт часу для спілкування; уміння реалізувати професійну комунікацію в непередбачуваних умовах, що породжені людським і технічним чинниками; уміння вільно оперувати основними термінами й поняттями теорії міжкультурної комунікації в ситуаціях професійної взаємодії; уміння провадити інтерактивну діяльність; уміння здійснювати мовленнєвий вплив; уміння прогнозувати поведінку людей із різним темпераментом і характером; уміння ідентифікувати схильність особистості до конфліктної поведінки; уміння й навички невербальної комунікації – володіння голосом.

З огляду на особливості професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України, специфіку їхньої професійної підготовки, було визначено критерії професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діялісний. Також були проаналізовані та визначені основні показники кожного з критеріїв.

Перспективи дослідження можуть полягати у визначенні та обґрунтуванні рівнів сформованості професійної комунікативної готовності майбутніх офіцерів ВМС ЗС України.

Використана література:

1. Бабіч О. В. Формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2018. 269 с.
2. Білоус Н. П. Формування професійно-комунікативної компетентності у майбутніх перекладачів авіаційної галузі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівська національна академія Національного авіаційного університету. Кропивницький, 2019. 250 с.
3. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ. 2002. 92 с.
4. Герганов Л. Д. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників морського профілю на виробництві : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Національна академія педагогічних наук України, Інститут професійно-технічної освіти. Київ, 2016. 485 с.

5. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти МВС : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2002. 17 с.
6. Каверіна О. Г. Інтегративний підхід до формування готовності студентів вищих технічних навчальних закладів до професійної комунікації : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2010. 46 с.
7. Коломієць В. С. Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 17 с.
8. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : навчальний посібник. Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. 1995. 160 с.
9. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2017. 590 с.
10. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2018. 512 с.
11. Палка О. В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2003. 19 с.
12. Психологічний словник / ред. В. І. Войтко. Київ : Вища школа. 1982. 216 с.
13. Сотер М. В. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 297 с.
14. Тимченко С. В. Формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2014. 290 с.
15. Український педагогічний словник / авт.-упоряд. : С. У. Гончаренко. Київ : Либідь. 1997. 376 с.
16. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2015. 24 с.
17. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2016. 282 с.
18. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Київ : Аконіт, 2007. Т. 2. 926 с.

References:

1. Babich O. V. (2018) Formuvannya komunikatyvno-dyskursyvnoi kultury maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. [Formation of communicative and discursive culture of future officers of the State Border Service of Ukraine] : diss. ... candidate of ped. Sciences : 13.00.04. Khmelnytskyi. 269 s. [in Ukrainian].
2. Bilous N. P. (2019) Formuvannya profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh perekladachiv aviatsiinoi haluzi. [Formation of professional and communicative competence of future translators in the aviation industry] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kropyvnytskyi. 250 s. [in Ukrainian].
3. Volkova N. P. (2002) Pedagogichni komunikatsii. [Pedagogical communications]. Dnipropetrovsk : RVV DNU. 92 s. [in Ukrainian].
4. Herhanov L. D. (2016) Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv morskoho profilu na vyrobnytstvi. [Theoretical and methodical principles of professional training of qualified maritime workers in production] : dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 Kyiv. 485 s. [in Ukrainian].
5. Isaienko M. M. (2002) Formuvannya komunikatyvnykh umin u kursantiv vyshchyykh zakladiv osvity MVS. [Formation of communication skills in cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odessa. 17 s. [in Ukrainian].
6. Kaverina O. H. (2010) Intehratyvnyi pidkhid do formuvannya hotovnosti studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv do profesiinoi komunikatsii. [An integrative approach to the formation of the readiness of students of higher technical educational institutions for professional communication] : avtoref. dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 46 s. [in Ukrainian].
7. Kolomiets V. S. (2000) Formuvannya profesiinykh movlennievyykh umin u studentiv inozemnoho pokhodzhennia zasobamy kompleksnykh dydaktychnykh ihor. [Formation of professional speaking skills in students of foreign origin by means of complex didactic games] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 17 s. [in Ukrainian].
8. Kurliand Z. N. (1995) Profesiina ustaleniist vchytelia – osnova yoho pedagogichnoi maisternosti. [A teacher's professional stability is the basis of his pedagogical skills]. Odessa : PDPU im. K. D. Ushynskoho. 160 s. [in Ukrainian].
9. Moskalenko O. I. (2017) Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky kursantiv vyshchyykh lotnykh navchalnykh zakladiv do profesiinoi komunikatsii v osoblyvykh umovakh. [Theoretical and methodical principles of training cadets of higher flight training institutions for professional communication in special conditions] : dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 Khmelnytskyi. 590 s. [in Ukrainian].
10. Nenko Yu. P. (2018) Teoretyko-metodolohichni zasady profesiino oriientovanoi komunikatyvnoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv sluzhby tsyvilnoho zakhystu. [Theoretical and methodological principles of professionally oriented communicative training of future officers of the civil protection service] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 Rivne. 512 s. [in Ukrainian].
11. Palka O. V. (2003) Pidhotovka inozemnykh studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv tekhnichnoho profilu Ukrainy do vyvchennia profesiinoi leksyky. [Preparation of foreign students of technical higher education institutions of Ukraine to study professional vocabulary] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
12. Voitko V. I. (1982) Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary]. Kyiv : Vyshcha shkola. 216 s. [in Ukrainian].
13. Soter M. V. (2018) Formuvannya hotovnosti maibutnikh inzheneriv-sudnomekhanikiv do mizhkulturnoi komunikatsii. [Formation of readiness of future marine engineers for intercultural communication] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Ternopil. 297 s. [in Ukrainian].

14. Tymchenko S. V. (2014) Formuvannya komunikatyvnykh umin maibutnikh dyspetcheriv upravlinnia povitrianykh rukhom u protsesi vyvchennia profesiino oriientovanykh dystsyplin. [Formation of communication skills of future air traffic controllers in the process of studying professionally oriented disciplines] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Kirovohrad. 290 s. [in Ukrainian].
15. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid. 376 s. [in Ukrainian].
16. Frolova O. O. (2015) Formuvannya sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnikh sudnovodiiv u protsesi vyvchennia profesiino oriientovanykh dystsyplin. [Formation of socio-cultural competence of future shipmasters in the process of studying professionally oriented disciplines] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Ternopil. 24 s. [in Ukrainian].
17. Chernenko N. I. (2016) Pedahohichni umovy realizatsii andrahohichnoho pidkhodu u profesiini pidhotovtsi robitnykiv morskoho transportu. [Pedagogical conditions for the implementation of the andragogic approach in the professional training of maritime transport workers] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Kherson. 282 s. [in Ukrainian].
18. Yaremenko V., Slipushko O. (2007) Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv : Akonit. 926 s. [in Ukrainian].

N. Benkovska. Characteristics of criteria and indicators of professional communicative readiness of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine

The article is devoted to the determination of criteria and indicators of professional communicative readiness of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine.

Criteria for the professional communicative readiness of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine have been determined: motivational-value, cognitive, communicative-active.

In the structure of the motivational and value criterion, the following indicators have been singled out: the presence of professional motives and motives for achieving success in future professional activities; the presence of cognitive interests in the learning process; striving for self-development and self-improvement; the presence of leadership qualities.

Among the main indicators of the cognitive criterion, the following have been defined: knowledge of the English language in general; knowledge of professionally oriented naval English; individual and psychological characteristics of a person, which determine the choice of means and strategies of professional communication; basics of professional conflictology; knowledge of basic rules of behavior with regard to the intercultural aspect of communication.

Among the main indicators of the communicative activity criterion, the following have been differentiated: the formation of speaking skills; the ability to translate original professional documentation of the naval branch; mastery of the vocabulary of the naval terminology; the ability to comprehend the general content and details of professional material of the naval field in English; the ability to make decisions based on incomplete information, given the time limit for communication; the ability to implement professional communication in unpredictable conditions; the ability to predict the behavior of people with different characters; the ability to identify a person's tendency to conflict behavior.

Key words: *criteria, indicators, professional training, communicative training, readiness, communication, professional qualities, future officers, Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine.*

УДК 376-056.264-053.4:159.922.72

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.03>

Белова О. Б.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ

У статті розглядається науково-теоретичний аналіз щодо важливості формування у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення інтелектуальних складових, які забезпечують функційну роботу мовлення; висвітлюється порівняльна характеристика експериментальних даних інтелектуальної функційності в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та нормотиповим розвитком до і після формувального впливу. Метою дослідження стає вивчення динаміки розвитку інтелектуальної функційності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Методи дослідження: теоретичний – аналіз наукових джерел щодо вирішення проблемного питання; емпіричний – використання діагностичних (бесіда, спостереження, метод аналізу, завдань, порівняння), формувальних (ігровий, словесний, наочний, вправи тощо) та варіативно-статистичних (кількісний та якісний) методів. Формувальний експеримент передбачав навчально-розвиткову роботу, яка проводилась на пропедевтично-грунтовному, варіативно-послідовному та мовленнєво-активному етапах. Для вивчення сформованості інтелектуальної функційності використовувались методи спрямовані на діагностику зорово-моторної координації, слухомовленнєвої пам'яті, вербально-просторового уявлення, вербально-логічного мислення, вербальної уваги. Результати дослідження свідчали про успішну навчально-розвиткову роботу, що дозволила підвищити рівень інтелектуальної функційності на 25,5% в значній кількості старших дошкільників із логопатологією ($V_{EG} 42,0\% < R_{EG} 67,5\%$). У дітей розвинулась уважність до деталей, точність відтворення зображуваних символів; покращився рівень запам'ятовування та відтворення вербального матеріалу; оптимізувалось розуміння та використання в мовленні просторових прикметників та понять; вдосконалились вміння класифікувати предмети за спільними ознаками; розуміти переносні значення слів; узагальнювати вербальну інформацію; аналізувати, висновкувати прослухані тексти, переглянені відеосюжети; зміцнились вміння зосереджувати увагу на наочних стимулах та мовленнєвій інформації.

Ключові слова: інтелектуальна функційність, зорово-моторна координація, слухомовленнєва пам'ять, вербально-просторове уявлення, вербально-логічне мислення, вербальна увага, діти старшого дошкільного віку, логопатологія.

Інтелектуальна функційність своєрідно забезпечує основний зміст багаточисленних моделей породження та розвитку мовлення. За результатами фізіологічних (S. Henin, 2021) [7] та психолінгвістичних (A. Endress, 2016) [5] досліджень підсистема програмування мовлення має загально-функційний алгоритм дії: *мовленнєва інтенція, синтаксування, перетворення думки на граматичну структуру, реалізація мовлення*. Процес висловлювання здійснюється в наслідок фонологічного та моторного програмування або фонаційної, акустико-артикуляційної дії. Його успішність (Kemény, Lukács, 2021) [8] залежить від стану когнітивного операційного забезпечення, а саме інтелектуальної функційності: оперативної, декларованої (база вербально-семантичної інформації – знання про навколишній світ, власний досвід) та процедурної (знання про спосіб виконання дій) пам'яті, властивостей уваги, мисленнєвих операцій.

Пошкоджений взаємозв'язок інтелектуальної функційності призводить до труднощів сприймання, уявлення, осмислення та відтворення мовленнєвої інформації. Недорозвинення або ушкодження підсистем планування та регуляції фікційної системи мови й мовлення значно порушує пізнавальну діяльність дитини (Bielova, 2021) [3].

Складові інтелектуальної функційності стають предметом вивчення в дітей як з нормотиповим, так і з порушеннями мовлення під час дослідження в них: процесу запам'ятовування мовленнєвої інформації (J. Ginzburg, A. Moulin, L. Fornoni, et al., 2021); зосередження уваги на зорових та слухових стимулах (M. Maric, & M. Sakac, 2020; R. Paul, & L. Elder, 2020; E. Turan, M. Kobaş, T. Göksun, 2021 та ін.); розуміння просторових прикметників та зв'язок із виконанням невербальних просторових завдань (R. Odean, C. Abad, M. Shannon, 2021); продуктивності мислення під час виконання вербальних завдань (C. Aras, & D. Aslan, 2018; C. O'Reilly, A. Devitt, N. Hayes, 2022; R. Paul, & L. Elder, 2020); залежності мисленнєвої діяльності від специфічних мовленнєвих порушень (M. Kinsbourne, 2000); впливу інтелектуальних складових на мовленнєву готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти (O. Bielova, 2021).

Мета – вивчення динаміки розвитку інтелектуальної функційності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. Завдання дослідження: теоретичне обґрунтування наукових позицій щодо важливості формування інтелектуальної функційності у дітей старшого дошкільного віку; визначення змістовності навчально-розвиткової роботи з формування інтелектуальної функційності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією; здійснення порівняльного аналізу результатів дослідження у дітей з порушеннями мовлення до і після формувального експерименту.

Концептуальні положення стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку Є. Соботович (2015) дають зрозуміти, що в дітей навіть із незначними порушеннями мовлення в умовах загальної середньої освіти виникають труднощі під час засвоєння навчальної програми; спостерігаються проблеми під час взаємин із близьким оточенням. Усвідомлення власної мовленнєвої некомпетентності призводить до негативних емоційних переживань (страх щодо мовлення, тривожність, роздратування тощо). Мовленнєві порушення (різної етіології) супроводжуються варіативним дисбалансом; виникають проблеми в інтелектуальній діяльності та психічному розвитку зокрема. Вчена зауважує, що соціальна інтеграція дітей із порушеннями мовлення в загальноосвітній простір має передбачати сформованість *сенсомоторного, інтелектуального та мовленнєвого розвитку* [1].

Загальнодидактичні та психологічні підходи щодо формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку дають змогу спостерігати взаємодію мовлення з психічними процесами та когнітивними операціями, а також зауважити, що функції мовлення безпосередньо взаємопов'язані з інтелектуальним розвитком дитини, як-от: *комунікативна функція* – впливає на розвиток емоційної складової під час спілкування дитини з колективом однолітків та близьким оточенням; *експресивна* – активує когнітивно-операційну систему (пам'ять, властивості уваги, мисленнєві операції), яка трансформує думку в мовленнєве висловлювання; *імпресивна* – розглядає процес усвідомлення (переживання вербальної інформації під час її сприймання) та розуміння (правильне сприйняття мовленого повідомлення) мовлення; *інформативна* – зосереджена на сприйманні, аналізі та відтворенні вербального матеріалу; *гностична (пізнавальна)* – спрямована на сприймання вербальної інформації, здійснює її узагальнення, переробку та відтворення; *регулятивна* – забезпечує внутрішньо-мовленнєве планування діяльності (мисленнєві операції) і регулювання поведінки та вчинків (емоційно-вольовий контроль).

Розумові дії в дитини не мають природженого характеру; вона засвоює їх у процесі навчально-предметної діяльності (інтеріоризовано) та під час спілкування з близьким оточенням (R. Odean, C. Abad, M. Shannon, 2021). Тому досить-таки важливим під час навчально-розвиткової роботи є розвиток складових інтелектуальної функційності (зорово-моторної координації, слухомовленнєвої пам'яті, вербально-просторового уявлення, вербально-логічного мислення, вербальної уваги), які становлять базу функційної системи мови та мовлення [13].

A. Shumway-Cook, M. Woollacott (2001) [16] зауважують, що зорову координацію та узгодженість рухів забезпечує центральна нервова система. Сформовані навички писемного мовлення та малювання вимагають від дитини скоординованих високочастотно-серійних рухів пальців, кисті та руки. Початкове оволодіння письмом контролюють проксимальні суглоби (рука, плече), тому перші рухи під час малювання мають великий руховий діапазон із специфічним захватом олівця (A. Eliasson, P. Burtner, 2008) [4]. Зміцнений контроль над ізольованими рухами пальців і маніпуляціями рук удосконалює вміння роботи з інструментом

для письма (олівцем, ручкою, пензликом), покращуючи процес малювання та написання графічних символів (літер, цифр тощо) (С. Lange-Kuttner, 1998) [10]. Графомоторні вміння в дітей формуються поступово, зокрема, за допомоги зосередження уваги на зорових стимулах, їх точної інтерпретації; запам'ятовування та відтворення в пам'яті графічних зразків; вмілого маніпулювання рухами руки; кінстетичного зворотного зв'язку; здійснення зорово-моторної координації (Ş. Tükel, 2013) [17]. Неузгоджене функціонування зорової аналізаторної системи та кистьового праксису в учнів молодших класів під час засвоєння мовленнєвої граматики призводить до дислексичних та дисграфічних порушень (Є. Соботович, 2015 та ін.) [1]. Тому великого значення набуває формування зорових та рухових навичок, які сприяють засвоєнню візуально-просторових знань, забезпечують соціальний, інтелектуальний розвиток, впливають на академічну успішність дитини (J. Maldarelli, 2015; Ş. Tükel, 2013 та ін.) [11; 18].

Нерозвинена слухомовленнєва пам'ять в старших дошкільників за дослідженнями вчених (E. Wieland, 2015 та ін.) [20] створює специфічні труднощі під час опанування рівнів мовлення (фонематичного, лексичного, граматики, просодичного). З огляду на те, що цей вид пам'яті є одним із аспектів слухового сприйняття, то його формування забезпечить здатність дитини зберігати та відтворювати вербальну інформацію (J. Ginzburg, A. Moulin, L. Fornoni, 2021 та ін.), що сприятиме розвитку мовлення (усного, писемного) та когнітивних процесів [6]. Навчально-розвивальна робота має бути комплексною і спрямована на формування мовленнєво-мисленнєвих операцій, вербально-просторового орієнтування та уваги до мовлення, що сприятиме вмінню дитини аналізувати, узагальнювати, висновкувати щодо вербальної інформації (С. Aras, 2018; M. Maric, 2020; С. O'Reilly, 2022; R. Paul, 2020 та ін.) [2; 12; 14; 15]; орієнтуватися в навколишньому середовищі, словами позначати просторові відношення (E. Turan, 2021 та ін.) [18]; зосереджувати увагу на мовленнєвому матеріалі для подальшого його засвоєння (L. Verga, S. Kotz, 2019 та ін.) [19].

Формування інтелектуальної функційності передбачає три етапи роботи: пропедевтично-грунтовний, варіативно-послідовний та мовленнєво-активний. Зокрема, *пропедевтично-грунтовний етап* здійснює підготовку дитини до засвоєння базових знань та вмінь, а саме: зорово-моторної координації – акцентуація на зорово-тактильних відчуттях, розвиток дрібної моторики пальців рук; слухомовленнєвої пам'яті – зорова стимуляція запам'ятовування та відтворення; вербальної уваги – зосередження на модальності відчуттів (слухового, зорового, тактильного, рухового); вербально-логічного мислення – візуалізація мисленнєвих операцій; вербально-просторового уявлення – сприйняття власного тіла.

Варіативно-послідовний етап – передбачає поєднання візуальних та мовленнєвих дій під час формування: зорово-моторної координації – підсилення зорового та моторного зосередження; слухомовленнєвої пам'яті – запам'ятовування та відтворювання мовленнєвих та немовленнєвих звуків; вербальної уваги – зосередження уваги на завданнях (виконання інструкцій, дії з предметами, уважне слухання тощо); вербально-логічного мислення – візуалізація та вербалізація мисленнєвих дій; вербально-просторового уявлення – аналіз відображених просторових відношень предметів.

Мовленнєво-активний етап – залучення дитини до мовленнєвого середовища під час формування: зорово-моторної координації – узгодження процесу між зоровим аналізатором та кистю руки; слухомовленнєвої пам'яті – запам'ятовування та відтворювання вербального матеріалу; вербальної уваги – зосередження уваги на вербальній інформації; вербально-логічного мислення – виконання вербально-мисленнєвих операцій; вербально-просторового уявлення – розуміння та вербалізація просторових прикметників і понять.

Дослідження динаміки розвитку інтелектуальної функційності проводилось із дітьми старшого дошкільного віку експериментальної групи (ЕГ). Ефективність навчально-розвиткової роботи визначалась під час порівняння констатувальних (V) результатів дослідження з формувальними (R), а також зіставлялися показники формувального експерименту дітей з порушеннями мовлення (RL) з їх однолітками з нормотиповим розвитком (RN). Під час зіставлення узагальнених результатів дослідження було виявлено в групах респондентів істотні зміни, а саме: загальний рівень *інтелектуальної функційності* у дітей старшого дошкільного віку значно покращився. На це вказували порівняльні результати констатувального (V_{EG}) та формувального (R_{EG}) дослідження (рис. 1).

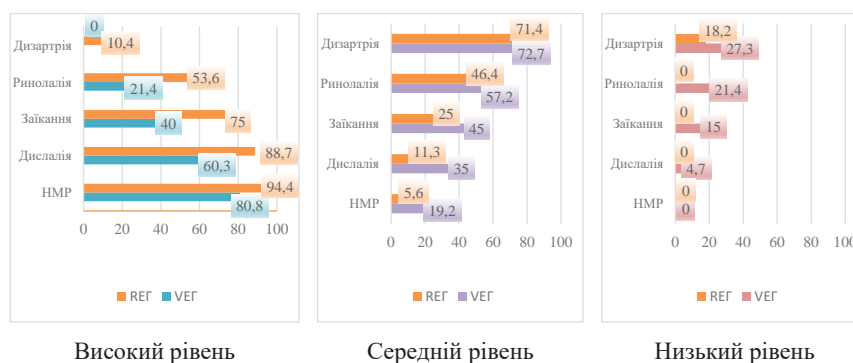

Рис. 1. Рівень інтелектуальної функційності до (V_{EG}) і після (R_{EG}) формувального експерименту

Результати високого рівня (від 44 до 65 балів) збільшилися ($R_V < R_R$) у всіх досліджених групах, зокрема на 13,6% в осіб з нормотиповим розвитком (НМР), 28,4% – з дислалією, 35,0% – заїканням, 32,2% – ринолалією та 10,4% – з дизартрією. В респондентів цієї категорії сформувались вміння зорово-моторної координації, слухомовленнєвої пам'яті, вербально-просторового уявлення, вербально-логічного мислення та вербальної уваги. Їх високі показники вказують на здатність опанувати нові знання в умовах закладів загальної середньої освіти. Досліджувані, що мали незначну кількість помилок, відповідали середньому рівню сформованості навичок (від 22 до 43 балів), показники відхилення приймали від'ємне значення (з нормотиповим розвитком ($R_V > 13,6\%$), з дислалією ($R_V > 23,7\%$), заїканням ($R_V > 20,0\%$), ринолалією ($R_V > 10,8\%$) та з дизартрією ($R_V > 1,3\%$)). Низький рівень (від 0 до 21 балів) спостережено лише в 18,2% (n=14) дітей із дизартрією. Варто зауважити, що під впливом формувального експерименту кількість респондентів зі спадним показником зменшилась на 9,1% у порівнянні з констатувальним етапом дослідження (27,3% – n=21). Діти цієї групи в межах функційної загальмованості, що уповільнює роботу інтелектуальних складових, не готові опанувати програму початкових класів. Для вдосконалення когнітивних знань, вмінь та навичок, з нашого міркування, необхідним є додаткова підготовка в закладах дошкільної освіти.

Середньоарифметичні показники оцінювання свідчать про те, що бали респондентів всіх груп значно підвищилися після формувальних заходів у порівнянні з констатувальним експериментом. Варто зазначити, що до результатів нормотипового розвитку ($M \pm SD R_{\text{ЕГ}} = 57,6 \pm 7,2$) наближувались досліджені із дислалією ($56,8 \pm 7,5$) та заїканням ($56,8 \pm 7,5$), дещо менше балів отримували діти із ринолалією ($49,8 \pm 10,8$) і найменше – з дизартрією ($33,5 \pm 9,1$). Незважаючи на більш низькі оцінки останньої категорії дітей, зіставлені результати до і після корекційно-навчально-розвиткової роботи все ж таки засвідчують динаміку в їхньому розвитку.

Отже, порівняльний аналіз результатів дослідження засвідчив, що проведена корекційно-навчально-розвиткова робота є ефективною. У дітей всіх груп респондентів з логопатологією спостерігається зростання інтелектуальної функційності на 25% (високий рівень), що вплинуло на показник середнього рівня, який зменшився на 28,6%. Низький рівень було виявлено лише у старших дошкільників із дизартрією (18,2%), слід звернути увагу на те, що кількість респондентів цієї групи зменшилася на 9,1% у порівнянні із попереднім дослідженням, що все ж таки демонструє прогрес у розвитку їх інтелектуальних складових.

Висновки. Теоретичний та експериментальний аналіз наукового дослідження свідчить: 1) розвиток мовлення у дітей старшого дошкільного віку має пряму залежність від інтелектуальної функційності, яку забезпечують когнітивно-операційні механізми (пам'ять, мислення, увага, відчуття, сприймання); 2) навчально-розвиткова робота з формування інтелектуальної функційності має реалізовуватись поетапно на пропедевтично-грунтовному, варіативно-послідовному та мовленнєво-активному етапах роботи; 3) аналіз матеріалів формувального експерименту свідчив про успішну навчально-розвиткову роботу, що дозволила підвищити рівень інтелектуальної функційності на 25,5% в значній кількості старших дошкільників із логопатологією ($V_{\text{ЕГ}} 42,0\% < R_{\text{ЕГ}} 67,5\%$). У дошкільників покращилися показники складових інтелектуальної функційності, такі як: зорово-моторної координації (розвинулась уважність до деталей, точність відтворення зображуваних символів), слухомовленнєвої пам'яті (запам'ятовування та відтворення вербального матеріалу), вербально-просторового уявлення (розуміння та використання в мовленні просторові приєменники та поняття), вербально-логічного мислення (класифікування предметів за спільними ознаками; розуміння переносних значень слів; узагальнення вербальної інформації; аналізування, висновкування прослуханих текстів, переглянутих відеосюжетів), вербальної уваги (зосередження уваги на наочних стимулах та мовленнєвій інформації).

Перспективою подальших досліджень стає вивчення динаміки розвитку нейромоторної функційності, емоційно-мотиваційної процесів, результати яких дозволять виявити загальну сформованість психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов закладів загальної середньої освіти.

Використана література:

1. Собонович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 308 с.
2. Aras C. Y., Aslan D. The effects of «I can problem solve program» on children's perspective taking abilities. *International Journal of Evaluation and Research in Education*. 2018. 7 (2). P. 109-117.
3. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*, 2021, 1(42). P. 137-189. URL : <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>
4. Eliasson A. C., Burtner P. A. Improving hand function in cerebral palsy: theory, evidence and intervention. London, Mac Keith Press. 2008. 480 p.
5. Endress A. D., Bonatti L. L., Words, rules, and mechanisms of language acquisition. *Wiley Interdiscip. Rev. Cogn. Sci.* 2016. 7 (289). P. 19-35. URL : <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/wcs.1376>
6. Ginzburg J., Moulin A., Fornoni L., Talamini F., Tillmann B. et al. Development of auditory cognition in 5-to10-year-old children: Focus on musical and verbal short-term memory. *Developmental Science*. 2021. 25 (3). URL : e13188. <https://doi.org/10.1111/desc.13188>
7. Henin S., Turk-Browne N. B., Friedman D., Liu. A., Dugan P., Flinker A., Doyle W., Devinsky O., Melloni L. Learning hierarchical sequence representations across human cortex and hippocampus. *Sci Adv*. 2021. 7 (8). P. 1-12. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33608265/>
8. Kemény F., Lukács Á. The Role of Statistical Learning and Verbal Short-Term Memory in Impaired and Typical Lexical Development. 2021.

9. Kinsbourne M. Inner speech and the inner life. *Brain Lang.* 2000. 71. P. 120-123.
10. Lange-Kuttner C. Pressure, velocity, and time in speeded drawing of basic graphic patterns by young children. *Percept Mot Skills.* 1998. 86 (3.2). P. 1299-1310.
11. Maldarelli J. E., Kahrs B. A., Hunt S. C., Lockman J. J. Development of early handwriting: Visual-motor control during letter copying. *Dev Psychol.* 2015. 51 (7). P. 879-888.
12. Maric M., Sakac M. Metacognition in preschool children-indicators, developmental and socio-educational differences. *Ceskoslovenska Psychologie.* 2020. 64 (1). P. 1-17.
13. Odean R., Abad C. and Shannon M. Pruden. Individual differences in preschoolers' spatial thinking : Comprehension of dimensional adjectives and their relation to children's performance on non-verbal spatial tasks. *Spatial thinking and dimensional adjectives.* 2021. P. 1-41.
14. O'Reilly C., Devitt A., Hayes N. Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity.* V. 46. 2022. URL : <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101110>
15. Paul R., Elder L. The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Rowman & Littlefield. USA. 2020. 1-21 p.
16. Shumway-Cook A., Woollacott M. H. Motor Control, Theory and Practical Applications. Baltimore, Maryland, USA. 2001. 614 p.
17. Tükel Ş. Development of visual-motor coordination in children with neurological dysfunctions. Karolinska Institutet, Stockholm, Sweden. 2013. 55 p. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/70340485.pdf>
18. Turan E., Kobaş M., Göksun T. Spatial language and mental transformation in preschoolers : Does relational reasoning matter? *Cognitive Development.* V. 57. 2021. URL : [10.1016/j.cogdev.2020.100980](https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2020.100980)
19. Verga L., Kotz S. A., Spatial attention underpins social word learning in the right fronto-parietal network. *NeuroImage.* V. 195. 2019. P. 165-173.
20. Wieland E. A., McAuley J. D., Dilley L. C., & Chang S. E. Evidence for a rhythm perception deficit in children who stutter. *Brain and Language.* 2015. 144. P.26-34. URL : <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2015.03.008>

References:

1. Sobotovych Ye. F. (2015) Vybrani pratsi z lohopedii. [Selected works on speech therapy]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
2. Aras C. Y., Aslan D. (2018) The effects of «I can problem solve program» on children's perspective taking abilities. *International Journal of Evaluation and Research in Education.* 7 (2). P. 109-117
3. Bielova O. (2021) The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION.* V. 1(42). P. 137-189. URL : <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>
4. Eliasson A. C., Burtne P. A. (2008) Improving hand function in cerebral palsy : theory, evidence and intervention. London, Mac Keith Press. 480 p.
5. Endress A. D., Bonatti L. L., (2016) Words, rules, and mechanisms of language acquisition. *Wiley Interdiscip. Rev. Cogn. Sci.* 7 (289). P. 19-35. URL : <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/wcs.1376>
6. Ginzburg J., Moulin A., Fornoni L., Talamini F., Tillmann B. et al. (2021) Development of auditory cognition in 5-to10-year-old children: Focus on musical and verbal short-term memory. *Developmental Science.* 25 (3). URL : [e13188. https://doi.org/10.1111/desc.13188](https://doi.org/10.1111/desc.13188)
7. Henin S., Turk-Browne N. B., Friedman D., Liu A., Dugan P., Flinker A., Doyle W., Devinsky O., Melloni L. (2021) Learning hierarchical sequence representations across human cortex and hippocampus. *Sci Adv.* 7 (8). P. 1-12. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33608265/>
8. Kemény F., Lukács Á. (2021) The Role of Statistical Learning and Verbal Short-Term Memory in Impaired and Typical Lexical Development
9. Kinsbourne M. (2000) Inner speech and the inner life. *Brain Lang.* V. 71. P. 120-123
10. Lange-Kuttner C. (1998) Pressure, velocity, and time in speeded drawing of basic graphic patterns by young children. *Percept Mot Skills.* 86(3.2). P. 1299-1310
11. Maldarelli J. E., Kahrs B. A., Hunt S. C., Lockman J. J. (2015) Development of early handwriting: Visual-motor control during letter copying. *Dev Psychol.* 51 (7). P. 879-888
12. Maric M., Sakac M. (2020) Metacognition in preschool children-indicators, developmental and socio-educational differences. *Ceskoslovenska Psychologie.* 64 (1). P. 1-17
13. Odean R., Abad C. and Shannon M. (2021) Pruden. Individual differences in preschoolers' spatial thinking: Comprehension of dimensional adjectives and their relation to children's performance on non-verbal spatial tasks. *Spatial thinking and dimensional adjectives.* P. 1-41
14. O'Reilly C., Devitt A., Hayes N. (2022) Critical thinking in the preschool classroom – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity.* V. 46. URL : <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101110>
15. Paul R., Elder L. (2020) The miniature guide to critical thinking concepts and tools. Rowman & Littlefield. USA, P. 1-21p.
16. Shumway-Cook A., Woollacott M. H. (2001) Motor Control, Theory and Practical Applications. Baltimore, Maryland, USA. 614 p.
17. Tükel Ş. (2013) Development of visual-motor coordination in children with neurological dysfunctions. Karolinska Institutet, Stockholm, Sweden. 55 p. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/70340485.pdf>
18. Turan E., Kobaş M., Göksun T. (2021) Spatial language and mental transformation in preschoolers: Does relational reasoning matter? *Cognitive Development.* V. 57. URL : [10.1016/j.cogdev.2020.100980](https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2020.100980)
19. Verga L., Kotz S. A. (2019) Spatial attention underpins social word learning in the right fronto-parietal network. *NeuroImage.* V. 195. P. 165-173
20. Wieland E. A., McAuley J. D., Dilley L. C., & Chang S. E. (2015). Evidence for a rhythm perception deficit in children who stutter. *Brain and Language.* 144. P. 26-34. URL : <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2015.03.008>

O. Bielova. Dynamics of development of intellectual functionality in children of older preschool age with logopathology

The article deals with the scientific and theoretical analysis of the research problem; the comparative characteristics of experimental data of intellectual functionality in older preschool children with logopathology and normotypical development are highlighted. The purpose of the study is to study the dynamics of the development of intellectual functionality in children of older preschool age with logopathology. The task of the research: theoretical substantiation of scientific positions regarding the importance of the formation of intellectual functionality in children of older preschool age; determination of the content of educational and developmental work on the formation of intellectual functionality in children of older preschool age with logopathology; carrying out a comparative analysis of research results in children with speech disorders before and after the formative experiment. Research methods: theoretical – analysis of scientific sources to solve a problematic issue; empirical – the use of diagnostic (conversation, observation, method of analysis, tasks, comparison), formative (game, verbal, visual, exercises, etc.) and variable-statistical (quantitative and qualitative) methods. The formative experiment provided for educational and developmental work, which was carried out at propaedeutic-thorough, variable-sequential and speech-active stages. To study the formation of intellectual functionality, methods aimed at diagnosing visual-motor coordination, auditory-speech memory, verbal-spatial representation, verbal-logical thinking, verbal attention were used. The results of the study indicated successful educational and developmental work, which made it possible to increase the level of intellectual functioning by 25.5% in a significant number of older preschoolers with speech pathology (VEG 42.0% < REG 67.5%). Children have developed attention to details, accuracy of reproduction of depicted symbols; the level of memorization and reproduction of verbal material improved; the understanding and use of spatial prepositions and concepts in speech was optimized; improved the ability to classify subjects by common features; understand figurative meanings of words; summarize verbal information; to analyze and conclude the texts listened to, the video plots watched; the ability to focus on visual stimuli and speech information has strengthened.

Key words: intellectual functionality, visual-motor coordination, auditory-speech memory, verbal-spatial representation, verbal-logical thinking, verbal attention, children of older preschool age, speech pathology.

УДК 378.011.3-051:78]:[37.091.31-027.31:7]

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.04>

Білозерська Г. О., Сізова Н. С., Кравцова Н. Є., Белінська Т. В., Газінська О. В.

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ
ДО МИСТЕЦЬКОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті проаналізовано теоретичні та методичні аспекти формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності. Звернено увагу на запити закладів загальної середньої освіти, що потребують фахівця, здатного забезпечити формування мистецької компетентності школярів в інноваційному середовищі. Підкреслено, що сформованість особистісного мистецько-інноваційного потенціалу майбутніх педагогів-музикантів може стати чинником стрімкого розвитку суспільства.

Досліджено наукові джерела з даної проблематики та визначено необхідність пошуку шляхів формування готовності майбутніх фахівців до здійснення мистецької інноваційної діяльності, адже стратегічною метою розвитку освіти є підвищення якості підготовки фахівців мистецької спрямованості, здатних впроваджувати у власній педагогічній діяльності інноваційні засоби навчання.

Звернено увагу на те, що майбутній педагог-музикант повинен оволодіти різними художньо-педагогічними технологіями викладання мистецьких предметів, вміти використовувати здобуті навички у своїй професійній діяльності та бути здатним самостійно обирати інноваційні шляхи здійснення цієї діяльності.

У розгляді досліджуваної проблеми проаналізовано сутність та зміст ключових понять «інновація», «інноваційна діяльність педагога-музиканта», «інноваційна мистецька діяльність». Визначено, що інновації виступають як результат активної пошукової діяльності особистості та усвідомлення нею практичної значущості такого процесу для успішного здійснення своєї професійної діяльності. Зауважено, що інноваційна мистецька діяльність має творчу природу, що сприяє пошуку та реалізації нових оригінальних ідей.

Досліджено, що готовність учителя музики до мистецької інноваційної діяльності передбачає активне запровадження інтеграційних процесів в мистецькій освіті, а освітній процес буде успішним засобами його попереднього проектування з використанням інноваційних художньо-педагогічних технологій, зокрема, проблемно-евристичними та музично-інформаційними.

Розглянуто методологічний комплекс зазначених технологій, зауважено важливість створення власного індивідуально-особистісного стилю професійної діяльності студентів.

Ключові слова: майбутні педагоги-музиканти, готовність, мистецька інноваційна діяльність, інновації, інноваційні засоби навчання, художньо-педагогічні технології, проблемно-евристичні технології, музично-інформаційні технології, методологічний комплекс.

Прогресивні тенденції розвитку сучасного освітнього простору все більше вимагають набуття майбутніми педагогами-музикантами інноваційних компетентностей. Про це наголошується законами України

«Про освіту», «Про інноваційну діяльність», рекомендаціями європейського Парламенту та Ради Європи, Положенням «Про порядок здійснення інноваційної діяльності в системі освіти України», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті».

Нині заклади загальної середньої освіти потребують фахівця, здатного забезпечити формування мистецької компетентності школярів в інноваційному середовищі, сприяти розвитку їх музичних здібностей, генеруванню мистецько-творчих ідей, формуванню усвідомлення культурно-історичного середовища та традицій у тісному зв'язку із потребами сьогодення з можливістю використати набуті знання у житті, активно впроваджуючи інформаційно-технологічні інструменти для навчання.

Сформованість особистісного мистецько-інноваційного потенціалу майбутніх педагогів-музикантів може стати чинником стрімкого розвитку суспільства, а тому дана проблема набуває особливої актуальності.

Інноваційні процеси в освіті традиційно відображались у запровадженні нестандартних підходів до навчання та виховання з яскраво вираженою творчою спрямованістю для фахівців мистецького спрямування. Якісна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва є запорукою успішного здійснення такої діяльності.

Дослідження суті та змісту поняття «інновація» в освітньому середовищі вбачаємо у працях вчених І. Дичківської, В. Лапіна, І. Підласого, які вказують, що головною умовою здійснення інноваційної діяльності є якісні зміни в навчальній системі.

На проблему формування готовності майбутніх педагогів-музикантів звернено велику увагу у працях видатних науковців (А. Козир, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, О. Рудницька, Г. Падалка), про необхідність формування мистецьких компетентностей майбутнього фахівця наголошується у працях Т. Грінченко, С. Гурова, Н. Самохіної.

Проблема формування готовності до інноваційної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва активно досліджується у сучасних наукових працях М. Башевської, К. Завалко, Л. Ліхницької, І. Литвинової, Л. Юришевої. Висвітлено дослідження інноваційного потенціалу педагога-музиканта в умовах гуманізації мистецької освіти (Г. Іюань), обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до інноваційної діяльності (В. Лабунець), висвітлено необхідність впровадження інтегративного підходу до моделювання інноваційної діяльності майбутнього педагога-музиканта (Л. Старовойт).

Аналіз науково-педагогічних джерел досліджуваної проблеми свідчить про актуальність даної проблеми та необхідність пошуку шляхів формування готовності майбутніх фахівців до здійснення мистецької інноваційної діяльності, адже, згідно з нормативними документами, стратегічною метою є підвищення якості підготовки фахівців мистецької спрямованості, здатних впроваджувати у власній педагогічній діяльності інноваційні засоби навчання.

Мета статті: аналіз теоретичних та методичних аспектів проблеми формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності.

У розгляді проблеми формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності зауважимо, що головним суб'єктом означеної діяльності виступає саме майбутній вчитель, який повинен оволодіти різними художньо-педагогічними технологіями викладання мистецьких предметів, вміти використовувати здобуті навички у своїй професійній діяльності та бути здатним самостійно обирати інноваційні шляхи здійснення цієї діяльності.

Професійна готовність учителя музики обумовлює його педагогічну майстерність, а його професійна компетентність визначається наявністю інтересу до педагогічної діяльності і передумов для розвитку відповідних здібностей [7].

Для успішного здійснення поставленого завдання у профільних закладах вищої освіти здійснюється відповідна підготовка, зокрема, на індивідуальних заняттях з дисципліни хорового диригування, потенціал якої виражається в цілеспрямованому впливі на розвиток творчої індивідуальності особистості, формуванні творчо-імпровізаційних, комунікативно-мистецьких навичок, здатності до новаторських пошуків, необхідних для організації мистецько-творчої діяльності зі школярами.

У розгляді особливостей формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності проаналізуємо сутність та зміст означеного поняття.

Саме поняття «інновація» означає оновлення, зміна, привнесення нових ідей; новоутворення як відносно нове явище. Ця дефініція частіше тлумачиться як новація, нововведення, оновлення. Л. Ліхницькою виокремлюється педагогічна інноватика, що є науковою дисципліною, яка входить у систему загального наукового та педагогічного знання, що має відображати приватний випадок загальної теорії інноваційних процесів – загальної інноватики [14].

У наукових публікаціях К. Завалко педагогічні інновації розглядаються як загальна назва педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що впроваджується у навчально-виховний процес – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо [8].

Інновації як цілеспрямований процес деяких змін, перетворень, які призводять до модифікації, адаптації мети, завдань, змісту, засобів тощо до нових сучасних вимог часу й запитів ринку праці [12, с. 123–133].

Інновації виступають як результат активної пошукової діяльності особистості та усвідомлення нею практичної значущості такого процесу для успішного здійснення своєї професійної діяльності.

Науковицею К. Завалко інноваційна діяльність педагога-музиканта визначається як складне інтегральне утворення, сукупність різних за цілями та характером видів дій та засобів, що відповідають основним етапам розвитку інноваційних процесів і спрямовані на створення та внесення педагогом змін до власної системи роботи в контексті модернізації мистецької освіти [8, с. 6].

В даному аспекті інноваційна мистецька діяльність в наукових дослідженнях розглядається як найвищий ступінь педагогічної творчості, зумовленої економічними та соціокультурними змінами у суспільстві задля задоволення потреб прогресивної мистецької педагогіки та раціоналізації процесу художнього виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва [14].

Інноваційна мистецька діяльність має творчу природу, що сприяє пошуку та реалізації нових оригінальних ідей.

Для успішності процесу формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності необхідно створювати можливості творчо освоювати новий досвід, цілеспрямовано формувати музично-творче та критичне мислення, сприяти накопиченню досвіду навчально-пошукової діяльності, рольового та імітаційного моделювання, пошуку та визначення власного особистого сенсу та ціннісних відносин [13, с. 106-112].

Л. Ліхичкою зазначається, що готовність учителя музики до мистецької інноваційної діяльності передбачає активне запровадження інтеграційних процесів в мистецькій освіті, що здійснюється шляхом міжсуб'єктного спілкування студентів та викладачів з творами мистецтва, здійснення діалогічної взаємодії «викладач-твір мистецтва-студент» мовою самого мистецтва, прагнення до самостійних оригінальних розробок музично-творчих ігор, театралізованих дій, використання власних імпровізацій, модифікацій народних традицій і звичаїв, здатність до рефлексії та самооцінки [14].

Таким чином, навчально-виховний процес буде успішним засобами його попереднього проектування з використанням інноваційних художньо-педагогічних технологій. Мистецька інноваційна діяльність майбутнього педагога-музиканта буде полягати у визначенні мети та змісту мистецької освіти, виражати його творчу індивідуальність у виборі методології для успішної реалізації поставлених завдань.

У формуванні готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності ефективним є використання комплексу сучасних інноваційних технологій, що включають проблемно-евристичні технології навчання, що спрямовані на творчий розвиток особистості та сприяють стимулюванню художньо-образного мислення.

Провідними методами проблемно-евристичних технологій є евристична бесіда, мозковий штурм, створення педагогічних ситуацій вибору, «руйнування» і «наведення», стимулювання самостійної художньо-пошукової роботи, альтернативні художньо-творчі завдання різного типу [15, с. 82].

Великого значення для продуктивного здійснення такого мистецького процесу майбутнім педагогом-музикантом є мотивація, інтерес до творчого процесу.

У наукових джерелах зауважується, що готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до інноваційної діяльності буде якісною й перспективною, якщо її розглядати як інтегративний кінцевий результат однієї з важливих особливостей педагогічного процесу моделювання мистецької інноваційної підготовки [1, с. 253–262].

В даному аспекті індивідуальні дисципліни, на яких здійснюється фахова підготовка майбутніх фахівців мистецького спрямування стають творчими осередками, де відбувається навчальна, пізнавально-дослідницька та художньо-творча діяльність студентів.

Так, розвивальне середовище професійної підготовки майбутніх учителів музики є особливим чином організований музично-педагогічний простір, що є підсистемою освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу і виконує функції стимулювання творчої активності й самостійності студентів, підвищення рівня їхньої професійної готовності та перетворення їх на суб'єктів власного особистісного і професійного саморозвитку [5].

Науковцями також підкреслюється важливість створення власного індивідуально-особистісного стилю професійної діяльності студентів, а професійна підготовка майбутніх педагогів-музикантів повинна базуватися не лише на інтеграції спеціальних мистецьких дисциплін, а і на єдності методичних підходів [1, с. 253–262].

Провідними методами в даному аспекті виступають пояснювально-ілюстративні, репродуктивні («фонетичні»), частково-пошукові, «метод проектів» (М. Башевська, І. Литвинова, Л. Юришева) [1].

Важливим засобом у підвищенні рівня розвитку критичного мислення майбутнього педагога-музиканта, зокрема, на заняттях з хорового диригування є творчо-інтерпретаційна діяльність, оволодіння якою передбачає засвоєння різних способів роботи над музичним твором. На даному етапі варто використовувати проблемні запитання, творчі завдання, слухання записів відомих хорових колективів та їх аналіз, самостійне опрацювання літературного тексту, ритмічних особливостей тощо [4, с. 26-30].

У вирішенні означеної проблеми дослідження велика увага звертається на використання музично-інформаційних технологій, як методологічного комплексу, що полягає в інтеграції музичного мистецтва та інформаційно-комунікативних технологій.

Серед усіх форм і методів навчання особливу роль в реалізації кредитно-модульної системи підготовки студентів до використання ІКТ грає така педагогічна технологія, як навчання в співпраці (проблемне навчання і метод проектів) [9, с. 340–350].

Для успішного здійснення педагогічної діяльності майбутній педагог-музикант повинен оволодіти грою на електромузичних інструментах (синтезатори, мікшери, мікрофони, підсилювачі, акустичні системи тощо), вивчати особливості їх роботи та можливості застосування [11].

Майбутній педагог-музикант в процесі підготовки повинен оволодіти такими якостями: педагогічною майстерністю, виконавсько-музичним та комунікативним мистецтвом, володінням інноваційною педагогічною діяльністю, ІКТ-технологіями, здійснювати творчий пошук, оригінальних, нестандартних підходів до вирішення різноманітних педагогічних проблем.

Висновки. Аналіз сучасних теоретичних та методичних аспектів проблеми актуалізує необхідність вибору ефективних методологічних шляхів формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності, а тому подальшими науковими пошуками можуть стати дослідження зарубіжного досвіду з означеної проблеми.

Використана література:

1. Башевська М., Литвинова І., Юришева Л. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до інноваційної діяльності. *Scientific achievements of modern society*. Liverpool, 2020. С. 253-262.
2. Белінська Т. В., Кушнір К. В., Білозерська Г. О., Сізова Н. С. До проблеми впровадження інтегрованого підходу у процес викладання вокально-хорових дисциплін у закладах Вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : «Гельветика», 2020. Вип. 25. Т. 2. С. 16-21. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_2/5.pdf
3. Білозерська Г. О., Белінська Т. В., Кушнір К. В. Використання інноваційних технологій навчання в контексті вивчення диригентсько-хорових дисциплін у вищій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Вип. 63. С. 71-77. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Fjblekk76mJKAQic6YiG9X9hAdFjc-a4/view>
4. Білозерська Г. О., Сізова Н. С., Кравцова Н. Є., Кравченко І. М. Технологія розвитку критичного мислення майбутнього педагога-музиканта на заняттях з хорового диригування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Вип. 85. С. 26-30. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/40032>
5. Білозерська Г. О. Формування розвивального середовища професійної підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 23 с.
6. Гаврилюк О. А., Білозерська Г. О., Засипкіна Л. А., Твердохліб Н. В. Проблема формування творчої особистості та креативності майбутнього фахівця мистецького спрямування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2020. Вип. 77. С. 51-55.
7. Гаврилюк О. А. Формування професійної готовності майбутніх учителів музики у педагогічних коледжах до художньо-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 294 с.
8. Завалко К. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності: автореф. ... докт. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2013. 41 с. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4884/Zavalko.pdf?sequence=1>
9. Кадемія М., Василевська-Скупа Л. Формування ІКТ-компетентності педагога на основі кредитно модульної системи. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. Вінниця, 2010. С. 340-350. URL : <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4437>
10. Кравцова Н. Є., Білозерська Г. О., Швець І. Б., Кравченко І. М. Вокально-хорове виконавство як вид інтерактивного музикування майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис*. Київ. 2021. Вип. 79. С. 171-174. URL : http://chasopys.psu.npu.kiev.ua/archive/79/part_1/38.pdf
11. Кравцова Н. Є. Модернізація сучасної музично-педагогічної освіти : перспективи і потреби. Миколаїв : Видавець Ємельянова ТВ, 2017. Вип. 5. URL : https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3731/modernizacia_muz_ped_osvitu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
12. Кушнір К. В., Белінська Т. В., Білозерська Г. О. Використання інноваційних технологій навчання в контексті вивчення диригентсько-хорових дисциплін у вищій школі. *Наукові записки*. Вінниця, 2020. Вип. 63. С. 123-133. URL : <https://library.vspu.net/handle/123456789/8368?show=full>
13. Лабунець В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до інноваційної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 106-112. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zprro_2019_26%282%29_21
14. Ліхичька Л. М. Формування готовності майбутнього вчителя музики до мистецької інноваційної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 23 с.
15. Масол. Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання. Харків «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.
16. Bilozerska A., Kushnir K., Belinska T., Rastruba T., Sizova N. Formation of a Developmental Environment of Professional Training of Future Music Teachers in the Ukrainian Educational Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. 13 (2). P. 90-109. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/412>
17. Maksymchuk I. A., Malikhin A. O., Demchenko I. I., Vysochan L. M., Filonenko L. V., Bilozerska H. O., ... & Maksymchuk B. A. Structure of pedagogical skills in the context of introverted characteristics of the specialist. *Scientific Journal of MP Drahomanov National Pedagogical University*. 2019. Vol. 15. P. 82-89.
18. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I. Art education in the context of the modern educational process. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 8(11D). P. 63-68, URL : <http://surl.li/rbtmj>
19. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I. Modern aesthetic education and its further directions. *Linguistics and Culture Review*. 2021. 5 (S4). P. 12-21. URL : <https://doi.org/10.21744/lingure.v5nS4.1537>

References:

1. Bashevskaya M., Litvynova I., Yuryshcheva L. (2020) Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva do innovatsiinoi diialnosti. [Preparation of the future music teacher for innovative activities]. *Scientific achievements of modern society*. S. 253-262 [in Ukrainian].

2. Belinska T. V., Kushnir K. V., Bilozerska G. O., Sizova N. S. (2020) Do problemy vprovadzhennia intehrovanooho pidkhotovu u protsesi vykladannia vokalno-khorovykh dystsyplin u zakladakh Vyshchoi osvity. [To the problem of introduction of the integrated approach in the process of teaching vocal and choral disciplines in higher education institutions]. *Innovatsiina pedahohika*. Odesa: «Helvetyka». S. 16-21 [in Ukrainian].
3. Bilozerska G. O., Belinska T. V., Kushnir K. V. (2020) Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia v konteksti vyvchennia dyryhentsko-khorovykh dystsyplin u vyshchii shkoli. [The use of innovative learning technologies in the context of the study of conducting and choral disciplines in higher education]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Vinnitsa. S. 71-77. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Fjblekk76mJKAQic6YiG9X9hAdFjc-a4/view> [in Ukrainian].
4. Bilozerska G. O., Sizova N. S., Kravtsova N. E., Kravchenko I. M. (2022) Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia maibutnoho pedahoha-muzykanta na zaniattiakh z khorovoho dyryhuvannia. [The technology of developing critical thinking of the future teacher-musician in choral conducting classes]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Kyiv. S. 26-30 [in Ukrainian].
5. Bilozerska G. O. (2011) Formuvannia rozvyvalnoho seredovyscha profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky. [Formation of a developmental environment for professional training of a future music teacher] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].
6. Havryliuk O. A., Bilozerska G. O., Zasiapkina L. A., Tverdokhlib N. V. Problema formuvannia tvorchoi osobystosti ta kreatyvnosti maibutnoho fakhivtsia mystetskoho spriamuvannia. [The problem of forming a creative personality and creativity of the future art specialist]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Kyiv, 2020. Vol. 77. S. 51-55 [in Ukrainian].
7. Havryliuk O. A. (2019) Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv muzyky u pedahohichnykh koledzhakh do khudozhno-tvorchoi diialnosti. [Formation of future music teachers' professional readiness to artistic and creative activity in pedagogical colleges] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Vinnytsia. 294 s. [in Ukrainian].
8. Zavalko K. (2013) Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do innovatsiinoi diialnosti. [Formation of readiness of the future music teacher for innovative activities] : avtoref. ...dokt. ped. nauk: 13.00.02 Kyiv. 41 s. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4884/Zavalko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
9. Kademiya M., Vasylevska-Skupa L. (2010) Formuvannia IKT-kompetentnosti pedahoha na osnovi kredytno modulnoi systemy. [Formation of the teacher's ICT competence based on the credit modular system]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. Vinnitsa. 340-350 s. URL : <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4437> [in Ukrainian].
10. Kravtsova N. Ye., Bilozerska H. O., Shvets I. B., Kravchenko I. M. (2021) Vokalno-khorove vykonavstvo yak vyd interaktyvnoho muzykuvannia maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u protsesi profesiinoi pidhotovky. [Vocal and choral performance as a type of interactive music making of future music teachers in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys*. Kyiv. 26-30 s. [in Ukrainian].
11. Kravtsova N. Ye. (2017) Modernizatsiia suchasnoi muzychno-pedahohichnoi osvity: perspektyvy i potreby. [Modernization of modern musical and pedagogical education: prospects and needs]. Mykolaiv. URL : https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3731/modernizacia_myz_ped_osvitu.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
12. Kushnir K. V., Belinska T. V., Bilozerska G. O. (2020) Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia v konteksti vyvchennia dyryhentsko-khorovykh dystsyplin u vyshchii shkoli. [The use of innovative learning technologies in the context of studying conducting and choral disciplines in higher education]. *Naukovi zapysky*. Vinnitsa. 123-133 s. URL : <https://library.vspu.net/handle/123456789/8368?show=full> [in Ukrainian].
13. Labunets V. (2019) Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do innovatsiinoi diialnosti. [Pedagogical conditions for training future music teachers for innovative activities]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. Kamianets-Podilskyyi. 106-112 s. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpno_2019_26%282%29_21 [in Ukrainian].
14. Likhitska L. M. (2011) Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do mystetskoi innovatsiinoi diialnosti. [Formation of the future music teacher's readiness for artistic innovative activity] : avtoref. dys...kand. ped. nauk : 13.00.02 Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].
15. Masol L. M. (2015) Khudozhno-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli: yednist navchannia i vykhovannia. [Art-pedagogical technologies in primary school: the unity of learning and education]. Kharkiv. 178 s. [in Ukrainian].
16. Bilozerska A., Kushnir K., Belinska T., Rastruba T. & Sizova N. (2021) Formation of a Developmental Environment of Professional Training of Future Music Teachers in the Ukrainian Educational Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. Vol. 13 (2). S. 90-109 URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/412>
17. Maksymchuk I. A., Malikhin A. O., Demchenko I. I., Vysochan L. M., Filonenko L. V., Bilozerska H. O., ... & Maksymchuk B. A. (2019) Structure of pedagogical skills in the context of introverted characteristics of the specialist. *Scientific Journal of MP Drahomanov National Pedagogical University*. Vol. 15. S. 82-89
18. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I. (2020) Art education in the context of the modern educational process. *Universal Journal of Educational Research*. Vol. 8(11D). S. 63-68 URL : <http://surl.li/rbtmj>
19. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A. & Shvets I. (2021) Modern aesthetic education and its further directions. *Linguistics and Culture Review*. Vol. 5 (S4). S. 12-21. URL : <https://doi.org/10.21744/lingure.v5nS4.1537>

H. Bilozerska, N. Sizova, N. Kravtsova, T. Belinska, O. Gazinska. Forming the readiness of future teachers-musicians for artistic innovative activities

The article analyzes the theoretical and methodical aspects of the formation of the readiness of future teachers-musicians for artistic innovative activity. Attention is drawn to the needs of general secondary education institutions that need a specialist capable of ensuring the formation of the artistic competence of schoolchildren in an innovative environment. It is emphasized that the formation of the personal artistic and innovative potential of future teachers-musicians can become a factor in the rapid development of society.

Scientific sources on this issue have been studied and the need to find ways of forming the readiness of future specialists to carry out artistic innovative activities has been determined, because the strategic goal of education development is to improve

the quality of training of artistically oriented specialists who are able to implement innovative teaching methods in their own pedagogical activities.

Attention is drawn to the fact that the future teacher-musician must master various artistic and pedagogical technologies of teaching art subjects, be able to use the acquired skills in his professional activity and be able to independently choose innovative ways of carrying out this activity.

In considering the investigated problem, the essence and content of the key concepts «innovation», «innovative activity of a teacher-musician», «innovative artistic activity» were analyzed. It was determined that innovations are the result of an individual's active search activity and his awareness of the practical significance of such a process for the successful implementation of his professional activity. It is noted that innovative artistic activity has a creative nature, which contributes to the search and implementation of new original ideas.

It has been investigated that the readiness of a music teacher for artistic innovative activity involves the active introduction of integration processes in art education, and the educational process will be successful by means of its preliminary design with the use of innovative artistic and pedagogical technologies, in particular, problem-heuristic and music-informational ones.

The methodological complex of the mentioned technologies was considered, the importance of creating one's own individual and personal style of professional activity of students was noted.

Key words: future teachers-musicians, readiness, artistic innovative activity, innovations, innovative teaching aids, artistic and pedagogical technologies, problem-heuristic technologies, musical and information technologies, methodological complex.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.05>

Білошицький В. В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті обґрунтовано зміст і розкрито суть поняття «педагогічні умови», щодо формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту (далі – МОФФКіС) та визначено можливості їх реалізації в процесі професійно-педагогічної підготовки у вищому військовому навчальному закладі (далі – ВЗВО).

Проаналізовано та систематизовано погляди вітчизняних і закордонних науковців щодо дослідження проблеми формування лідерської компетентності у різних фахівців.

Обґрунтовано такі педагогічні умови її формування: педагогічне моделювання формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО; підтримання та розвиток лідерських цінностей, патріотичного виховання, мотивації до лідерської поведінки та діяльності як професіонала в сфері фізичної культури і спорту МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО; авторська комплексна контекстна методика формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО (спекурс «Лідерська компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту»); удосконалення критеріїв і показників діагностування рівнів сформованості лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

З'ясовано, що ці умови мають бути контекстними та системними, охоплювати такі аспекти їх лідерської підготовки у ВЗВО:

– методологічний – головні ідеї та принципи, на яких відбувається формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО;

– теоретичний – цілі, принципи, зміст і результат їх лідерської підготовки як майбутніх фахівців фізичної культури і спорту;

– методичний – методи, методики і засоби формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО;

– практичний – сучасна навчальна, матеріально-технічна, навчально-спортивна база, яка відповідає вимогам лідерської підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Ключові слова: критерії і показники, лідерська компетентність, майбутній офіцер, методика, педагогічні умови, педагогічне моделювання, формування.

Сьогодні можемо стверджувати про суттєве зростання інтересу науковців і практиків до проблеми формування лідерської компетентності у майбутніх офіцерів і це зрозуміло. Нині триває війна, яка принесла в нашу країну величезну кількість смертей: гинуть військові, гине мирне населення, а найстрашніше, діти. Для зупинення цих смертей і перемогти ворога Збройним силам України (далі – ЗСУ) потрібні офіцери-лідери, які здатні приймати відповідальні рішення в нестандартних критичних ситуаціях бойової діяльності і це в майбутньому впливатиме на збереження життя та здоров'я підлеглих, підтримання їх психічної та бойової готовності до виконання бойових завдань.

Підсумовуючи робимо висновок, що всі майбутні офіцери повинні отримати не тільки основну професійну освіту та сформовану військово-професійну компетентність, але й мати сформовану лідерську компетентність як автентичного сучасного військового професіонала. Все це актуалізує потребу в обґрунтуванні педагогічних умов формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі їх професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Проблемі обґрунтування педагогічних умов формування та розвитку певної компетентності у процесі підготовки військових присвячено багато наукових праць, а саме такі: О. Бойко (педагогічні умови впровадження у навчально-виховний процес ВЗВО методики формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів); І. Беліков (педагогічні умови формування організаційної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту); Є. Кирпенко, В. Ягупов (організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури та спорту); Д. Погребняк (організаційно-педагогічні умови розвитку фахової компетентності начальників фізичної підготовки і спорту); В. Неїжмак, В. Царенко (педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів); В. Ягупов, О. Кириченко (педагогічні умови формування діагностувальної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної підготовки і спорту).

Проте на сьогодні недостатньо вирішеними в педагогічних дослідженнях залишаються проблемні питання щодо обґрунтування і розроблення педагогічних умов, які забезпечать цілеспрямоване формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі їх професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Мета статті: обґрунтування педагогічних умов, які забезпечуватимуть формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі їх професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Науковий аналіз категорії «умова» вказує на її достатньо широке смислове значення. У словниковій літературі її тлумачать так:

– як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь», «обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється», «правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь», «сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь» [7, с. 617];

– як «умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує» [11, с. 482];

– як «необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [4, с. 1506].

Отже, поняття «умова» у педагогіці – це:

1) комплекс чітких педагогічних заходів, який забезпечить результативність педагогічної діяльності тих, хто вчить, і навчальної діяльності тих, хто вчиться;

2) педагогічні чинники, що благотворно впливають на досягнення мети педагогічного дослідження та сприяють успішному вирішенню поставлених дослідницьких та інших завдань.

Однак, нерідко науковці формулюють педагогічні умови без певного пояснення, що вкладається в їх значення. Аналіз та узагальнення наявних наукових джерел свідчить про обґрунтованість такого твердження, оскільки більшість науковців не розуміють значення і призначення педагогічних умов у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти. Розглянемо різні наукові підходи до визначення змісту поняття «педагогічні умови» у педагогіці. У довіднику з професійної педагогіки А. Семенової визначено «педагогічні умови» як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний професійний процес професійної підготовки педагогів, що опосередковується активністю особистості, груп людей [10, с. 193].

Т. Гончаренко класифікує педагогічні умови так:

– об'єктивні умови, що забезпечують функціонування педагогічної системи, охоплюють нормативно-правову базу сфери освіти, засоби інформації й інше і виступають як одна з причин, що спонукає учасників освітнього процесу до адекватних проявів себе в ній;

– суб'єктивні умови – впливають на функціонування і розвиток педагогічної системи, відображають можливості учасників педагогічної діяльності, рівень узгодженості їхніх дій, міру особистої значущості, цільових пріоритетів і провідних задумів освіти для тих, хто вчиться;

– загальні умови – сприяють функціонуванню і розвитку педагогічної системи (соціальні, економічні, культурні, національні, географічні та ін.);

– специфічні умови – особливості соціально-демографічного складу тих, кого вчать, місцезнаходження освітнього закладу, матеріальні можливості закладу освіти, устаткування освітнього процесу, виховні можливості навколишнього середовища [5, с. 108].

На думку О. Петрачкова та О. Поливанюка, педагогічні умови формування професійної компетентності військових фахівців уявляють собою «спеціально спроектовані фактори впливу на зовнішні та внутрішні обставини професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту ЗС України, які сприяють їхньому професійному розвитку і саморозвитку, готовності до розвитку як професійних, так і особистісних здібностей, формуванню стійких професійних компетенцій в умовах освітнього середовища вищого військового навчального закладу». [8, с. 241].

Достатньо інтересними є думки А. Литвина, який під «педагогічними умовами» розуміє особливості організації навчально-виховного процесу, які певним чином впливають на результати виховання, навчання та розвитку особистості того, хто набуває певну освіту, об'єктивно забезпечують можливість їх поліпшення шляхом впровадження певної парадигми освіти, застосування сучасних освітніх методик навчання і виховання, інноваційних технологій, упровадження педагогічного досвіду: «...комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників» [6, с. 28–29].

Цікава думка належить І. Бахову, який педагогічні умови визначає як «комплекс взаємодіючих заходів навчально-виховного процесу, що спрямований на формування певної компетентності та забезпечує перехід на більш високий рівень її сформованості» [1, с. 31]. Такий підхід можна вважати більш-менш обґрунтованим.

Слушно висловлюється В. Свистун, яка визначає педагогічні умови такими, які «створюються суб'єктами педагогічної діяльності в навчальному процесі та забезпечують формування професійної компетентності персоналу» [9, с. 33]. Вважаємо, що така думка є системною та обґрунтованою.

Аналіз, систематизація та конкретизація наукових джерел дають можливість нам зробити висновок, що під педагогічними умовами формування лідерської компетентності МОФФКіС слід розуміти сукупність оптимальних педагогічних заходів у ВЗВО для їх професійно-педагогічної підготовки, що забезпечуватиме сприятливе педагогічне середовище для формування їх лідерської компетентності у процесі професійно-педагогічної підготовки.

Слід також враховувати, на нашу думку, такі вихідні дані для обґрунтування педагогічних умов формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі їх професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО:

- специфіку лідерської діяльності майбутніх – офіцерів фахівців фізичної культури і спорту як суб'єктів військового управління у військових частинах;
- структуру їх лідерської компетентності, як фахівців фізичної культури і спорту у військових частинах з урахуванням специфіки реалізації ними своїх посадових компетенцій;
- наявні методики, методи та засоби формування їх лідерської компетентності;
- організаційно-педагогічний потенціал ВЗВО щодо цілеспрямованого формування у них лідерської компетентності як майбутніх організаторів і управлінців фізичної підготовки та спорту на посаді начальника фізичної підготовки і спорту військової частини.

Для забезпечення результативності лідерської підготовки необхідно обґрунтувати низку педагогічних умов, які будуть здійснювати суттєвий вплив на формування лідерської компетентності у МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО. У процесі обґрунтування відповідних педагогічних умов важливо враховувати та виокремити міжпредметні зв'язки в їх професійно-педагогічній підготовці, оскільки така підготовка фахівців фізичної культури і спорту в ЗС України є, на нашу думку, сукупністю військово-професійних і фахових дисциплін і методика їх викладання, які роблять можливим їх якісну лідерську підготовку. У зв'язку з цим вони мають містити та охоплювати основні аспекти їх лідерської підготовки – методологічний, теоретичний, методичний і прикладно-практичний.

Методологічний аспект містить провідні ідеї та основні принципи, на основі яких відбувається формування їх лідерської компетентності в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО. Важливо враховувати та дотримуватись вимог і принципів таких методологічних підходів:

- системного (комплексний підхід щодо формування їх лідерської компетентності в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО, зокрема дотримуватися вимог цілеспрямованості, структурності, функціональності та контекстності);
- аксіологічного (базується на понятті «цінність» і має задовольняти потреби кожного курсанта як майбутнього фахівця, так і педагогічного складу ВЗВО, а також включати спільні ідеї, потреби і спонукання у вигляді ціннісних норм і ціннісного ідеалу взагалі та формування їх лідерської компетентності в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО, зокрема);
- компетентнісного (формування не тільки теоретичного мислення, а насамперед практичного – професійно-педагогічного – мислення як офіцера та педагога, формування, розвиток і вдосконалення їх практичних лідерських здатностей у процесі їх професійно-педагогічної підготовки; він також орієнтує суб'єктів освітнього процесу на виховання мотиваційної, патріотичної сфер, відповідає за формування та розвиток професійно-важливих лідерських якостей майбутніх офіцерів);
- контекстного (конкретний контекст – військово-професійна лідерська діяльність як майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту);
- суб'єктно-діяльнісного (майбутній фахівець має бути суб'єктом лідерської діяльності та готовим до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з іншими суб'єктами військово-професійної діяльності та лідерської поведінки у військовій частині, а також він має бути суб'єктом лідерської діяльності для успішної реалізації свого лідерського потенціалу).

Теоретичний аспект включає поставлені цілі, принципи, зміст і результат їх лідерської діяльності, що складає зміст формування лідерської компетентності як майбутніх фахівців фізичної підготовки і спорту. Ці знання мають бути насамперед доступними у навчанні, міжпредметними для успішної активізації пізнавальної діяльності фахівців і сприяти поліпшенню якості знань, умінь і навичок.

Методичний аспект – це насамперед основні методи, технології, засоби і методики формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Практичний аспект – наявність сучасної навчальної, матеріально-технічної та інформаційної бази, яка відповідає вимогам інформаційного суспільства та специфіці лідерської поведінки МОФФКіС.

Під час обґрунтування педагогічних умов нами враховано вищезазначені методологічні аспекти, а також був використаний метод експертного оцінювання: способи та прийоми прогнозування та оцінювання професіоналами – експертами певних результатів діяльності, у тому числі й наукових, а також майбутніх результатів діяльності на основі їх прогнозів [14, с. 228].

При застосуванні методу експертного оцінювання проводиться опитування спеціальної групи експертів з метою визначення певних змінних величин – критеріїв оцінювання, необхідних для діагностування досліджуваного проблемного питання, на яке ні наука, ні практика не дає однозначної відповіді. До складу експертів слід включати професіоналів із різними типами мислення – образного і словесно-логічного, теоретичного і практичного, творчого та нешаблонного, що сприяє успішному розв'язанню проблеми експертизи [14, с. 228].

Для забезпечення валідності результатів отриманих цим методом залучені нами експерти достатньо обізнані із досліджуваною проблемою та мають такі характеристики: високий рівень загальної, професійної та фахової видів ерудиції, високу професійну і фахову компетентність, достатній практичний досвід професійної діяльності, здатність давати чіткі вичерпні критичні та водночас об'єктивні відповіді, до того ж експертотом [14, с. 228]. Дуже важливим аспектом є те, що всі експерти дотримувалися анонімності і це допомогло уникнути можливості групових роздумів над даною проблемою.

Отже, проаналізувавши науково-педагогічну літературу та опрацювавши результати проведеного експертного оцінювання дали нам можливість зробити висновок, що для успішного формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО доцільно доповнити систему військово-професійної та фахової підготовки конкретними педагогічними умовами.

Педагогічне моделювання формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО, яка за рахунок чіткого конструювання та логічної побудови міжблокових зв'язків наочно та системно відображає головні складові формування лідерської компетентності у процесі професійно-педагогічної підготовки та їх зв'язок від мети до результату. Головною метою створення моделі є можливість спроектувати процес формування психолого-педагогічного явища для виявлення варіантів підвищення результативності та удосконалення навчально-виховного процесу у ВЗВО. Таке педагогічне моделювання допомагає скорелювати суб'єкт-суб'єкту взаємодію у процесі лідерської підготовки між військовими педагогами та майбутніми офіцерами.

Підтримання та розвиток лідерських цінностей, всебічного патріотичного виховання, мотивування лідерської поведінки та діяльності як професіонала у сфері фізичної культури і спорту МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО. На нашу думку, ця умова є однією з ключових, яку потрібно реалізувати, оскільки служіння своїй державі, своєму народу є професійний обов'язок кожного офіцера. Цінності зумовлюють найважливіше для кожного з них, як справжнього військового професіонала – офіцера та фахівця – начальника фізичної підготовки і спорту військової частини – ставлення до забезпечення фізичної підготовленості та готовності особового складу військової частини до бойової діяльності, оскільки чим краще буде фізично підготовлений військовослужбовець, тим ефективніше він зможе виконувати бойові завдання на передовій. А сформовані цінності формують його мотиваційну сферу як суб'єкта військового управління [12, с. 215].

Важливість формування змісту мотиваційної сфери зумовлена взаємозв'язком та єдністю функції мотивації – потреба, як правило, виконує функцію спонукання, мета – спрямовує й організує лідерську поведінку та діяльність, а мотив – утворює смисл військово-професійного та фахового буття як офіцера-лідера та фахівця фізичної культури та спорту у військовій частині [12, с. 215].

Військових лідерів слід виховувати на патріотизмі, повазі до товаришів по службі як бойових побратимів, виконанні почесної місії – служінню Україні та захисту свого народу.

Авторська комплексна контекстна методика формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО (спекурс «Лідерська компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту»). У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «методика» трактується як «сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь якої роботи» [4, с. 664]. На думку В. Ягупова, методика означає «конкретні форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється все більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв'язання» [13, с. 357]. Але якщо брати до уваги інше джерело, наприклад, О. Бойко вважає, що основою методики навчання є «ідея керування дидактичним процесом, проектування і відтворення навчального циклу» [3, с. 136]. На основі аналізу педагогічної теорії, узагальненню педагогічної практики, наявності різних наукових підходів щодо військово-професійної та фахової підготовки, стала необхідність у розробленні та застосуванні авторської методики формування лідерської компетентності, що нами реалізується за допомогою спецкурсу «Лідерська компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту», як начальників фізичної підготовки і спорту у військових частинах.

Під авторською методикою розуміємо провідну ідею, основні принципи та види навчальних занять і обов'язково засоби педагогічного впливу з метою формування лідерської компетентності на основних етапах їх лідерської підготовки у ВЗВО.

Завдання методики такі:

- формування у МОФФКіС цінностей, патріотичної вихованості та вмотивованості до лідерської поведінки та діяльності як професіоналів у сфері фізичної культури і спорту;
- формування у МОФФКіС теоретичного і практичного лідерського мислення як майбутніх суб'єктів фізичної культури і спорту у військових частинах;
- формування у МОФФКіС лідерських знань, умінь, навичок і здатностей як майбутніх начальників фізичної підготовки і спорту військових частин за допомогою контекстних методів навчання.

Використання об'єктивних критеріїв і показників діагностування рівнів сформованості лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту у процесі професійно-педагогічної підготовки. Для з'ясування реальних результатів сформованості лідерської компетентності МОФФКіС, а також можливості проведення заходів корегування у процесі її формування, важливо визначити критерії та показники оцінювання її сформованості, які б відповідали методологічним вимогам об'єктивності, контекстності, достовірності та достатності. На основі врахування змісту та структури лідерської компетентності нами було визначено такі критерії:

- аксіологічно-мотиваційний (показники – лідерські цінності, лідерська мотивація та бажання до лідерської поведінки та діяльності як професіонала в сфері фізичної культури і спорту у військовому середовищі);
- знанієвий (показники – теоретичні знання МОФФКіС щодо своєї лідерської поведінки та діяльності як офіцера; військово-професійні та фахові знання, які містять лідерський аспект та лідерський стиль управлінської діяльності; знання про лідерство та лідерську поведінку як майбутнього начальника фізичної підготовки і спорту військової частини);
- праксеологічний (показники – практичні лідерські навички, уміння та здатності МОФФКіС щодо своєї лідерської поведінки та діяльності як офіцера; військово-професійні та фахові уміння та здатності, які містять лідерський аспект і лідерський стиль управлінської діяльності; практичні лідерські навички, уміння та здатності, необхідні для лідерської поведінки як начальника фізичної підготовки і спорту військової частини);
- психологічний (показники – домінантність (лідерство); цілеспрямованість; сміливість і рішучість; наполегливість і завзятість; ініціативність і самостійність; самовладання і витривалість);
- рефлексивний (показники – усвідомлення і сприйняття самого себе як суб'єкта – лідера (лідерська суб'єктність); відповідальність; рефлексивність) [2, с. 23].

Визначили також рівні її сформованості – низький, достатній, середній і високий. Всі ці складові допомагають нам досить точно та об'єктивно з'ясувати як результат формування лідерської компетентності, так і проводити корегувальні дії у процесі її формування у ВЗВО.

Використання обґрунтованих нами педагогічних умов в освітньому процесі ВЗВО сприятиме покращенню та цілеспрямованому формуванню у МОФФКіС лідерської компетентності. Додатково це допоможе створити між деякими дисциплінами міжпредметні зв'язки, які позитивно вплинуть на загальний результат військово-професійної підготовленості загалом.

Висновки:

- розкрито суть поняття «педагогічні умови» щодо формування лідерської компетентності МОФФКіС та визначено можливості їх реалізації в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО;
- проаналізовано та систематизовано погляди вітчизняних і закордонних науковців щодо дослідження проблеми формування лідерської компетентності у різних фахівців;
- обґрунтовано такі педагогічні умови її формування: педагогічне моделювання формування лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО: підтримання та розвиток лідерських цінностей, патріотичного виховання, вмотивованості до лідерської поведінки та діяльності як професіонала у сфері фізичної культури і спорту МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО; авторська комплексна контекстна методика формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО (спекурс «Лідерська компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту»); удосконалення критеріїв і показників діагностування сформованості лідерської компетентності МОФФКіС в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Створення та обґрунтування педагогічної моделі формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі професійно-педагогічної підготовки у ВЗВО.

Використана література:

1. Бахов І. С. Педагогічні умови формування професійно-комунікативної компетентності перекладачів в системі вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка»*. 2009. Додаток 4, том II (14), Тем. вип. № 3. «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 313-323.

2. Білошицький В. В. Критерії і показники діагностування лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту в процесі професійно-педагогічної підготовки. *Військова освіта*: зб. наук. пр. Національного університету оборони України. 2023. № 47. С. 19-29.
3. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 217 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Гончаренко Т. Є. Роль педагогічних умов у забезпеченні якості професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів у технічному університеті. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 1. С. 105-113.
6. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». Львів : СПОЛОМ, 2014. 76 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т.; уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконті, 2005. Т. 3. 863 с.
8. Петрачков О. В., Поливаник В. В. Визначення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх військових фахівців з фізичної культури і спорту Збройних Сил України. *Військова освіта*: зб. наук. пр. Національного університету оборони України. 2021. № 43. С. 234-243.
9. Свистун В. І. Педагогічні умови професійного навчання персоналу на виробництві. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2012. Вип. 3. С. 31-36.
10. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
11. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
12. Ягупов В. В., Білошицький В. В. Сутність, структура і зміст лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2023. № 1. С. 210-219.
13. Ягупов В. В. Військова дидактика: навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2000. 400 с.
14. Ягупов В. В. Теорія і методологія військово-педагогічних досліджень: підручник. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 444 с.

References:

1. Bakhov I. S. (2009) Pedagogical conditions for the formation of professional and communicative competence of translators in the system of higher education. [Pedagogical conditions for the formation of professional and communicative competence of translators in the system of higher education]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Seriya «Sotsiologhiia. Psykholohiia. Pedagoghika»*. Dodatok 4, tom II (14), Tem. vyp. № 3. «Vyshcha osvita u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». S. 313-323 [in Ukrainian].
2. Biloshytskyi V. V. (2023) Kryterii i pokaznyky diahnostuvannya liderskoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv – fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu v protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky. [Criteria and indicators for diagnosing the leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports in the process of professional and pedagogical training]. *Viiskova osvita*: zb. nauk. pr. Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. № 47. S. 19-29 [in Ukrainian].
3. Boiko O. V. (2005) Formuvannya hotovnosti do upravlinskoi diialnosti u maibutnikh mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia. [Formation of readiness for managerial activity in future masters of military and social management] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 217 s. [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi mowy. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] : 250000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : Perun, VIII. 1728 s. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> [in Ukrainian].
5. Honcharenko T. Ye. (2015) Rol pedahohichnykh umov u zabezpechenni yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-prohramistiv u tekhnichnomu universyteti. [The role of pedagogical conditions in ensuring the quality of professional training of future software engineers at a technical university]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy*. № 1. S. 105-113 [in Ukrainian].
6. Lytvyn A. V. (2014) Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy». [Methodological foundations of the concept of «pedagogical conditions»]. Lviv : SPOLOM. 76 s. [in Ukrainian].
7. Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi mowy. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language] : u 3 t.; uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Akonit, 2005. T. 3. 863 s. [in Ukrainian].
8. Petrachkov O. V., Polyvaniuk V. V. (2021) Vyznachennia pedahohichnykh umov formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh viiskovykh fakhivtsiv z fizychnoi kultury i sportu Zbroinykh Syl Ukrainy. [Determination of pedagogical conditions for the formation of professional competence of future military specialists in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskova osvita* : zb. nauk. pr. Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. № 43. S. 234-243 [in Ukrainian].
9. Svystun V. I. (2012) Pedahohichni umovy profesiinoho navchannia personalu na vyrobnytstvi. [Pedagogical conditions of professional training of personnel in production]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*. Vyp. 3. S. 31-36 [in Ukrainian].
10. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky. [Dictionary-handbook of professional pedagogy] / za red. A. V. Semenovoi. Odesa: Palmira, 2006. 221 s. [in Ukrainian].
11. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary] : entsyklopedyia / holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv : Abrys, 2002. 742 s. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011096> [in Ukrainian].
12. Yahupov V. V., Biloshytskyi V. V. (2023) Sutnist, struktura i zmist liderskoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv – fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu [The essence, structure and content of leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: pedahohika*. № 1. S. 210-219 [in Ukrainian].
13. Yahupov V. V. (2000) Viiskova dydaktyka. [Military didactics] : navch. posib. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet». 400 s. [in Ukrainian].
14. Yahupov V. V. (2019) Teoriia i metodolohiia viiskovo-pedahohichnykh doslidzhen. [Theory and methodology of military-pedagogical research] : pidruchnyk. Kyiv : NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho. 444 s. [in Ukrainian].

V. Biloshytskiy. Pedagogical conditions for the formation of leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports in the process of professional and pedagogical training

The article substantiates the content and reveals the essence of the concept of "pedagogical conditions" regarding the formation of leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports (hereinafter – FOSPCaS) and identifies the possibilities of their implementation in the process of professional and pedagogical training in a higher military educational institution (hereinafter – HMEI).

The views of domestic and foreign scientists regarding the study of the problem of formation of leadership competence among various specialists were analyzed and systematized.

The following pedagogical conditions for its formation are substantiated: pedagogical modeling of the formation of leadership competence of FOSPCaS in the process of professional and pedagogical training at HMEI; maintenance and development of leadership values, patriotic upbringing, motivation for leadership behavior and activities as a professional in the field of physical culture and sports of the FOSPCaS in the process of professional and pedagogical training at HMEI; the author's complex contextual method of forming the leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports in the process of professional and pedagogical training at HMEI (special course "Leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports"); improvement of criteria and indicators for diagnosing the levels of formation of leadership competence of FOSPCaS in the process of professional-pedagogical training at HMEI.

It was found out that these conditions should be contextual and systemic, covering the following aspects of their leadership training in higher educational institutions:

– methodological – the main ideas and principles on which the leadership competence of FOSPCaS is formed in the process of professional-pedagogical training at HMEI;

– theoretical – goals, principles, content and result of their leadership training as future specialists in physical education and sports;

– methodical – methods, techniques and means of formation of leadership competence of FOSPCaS in the process of professional and pedagogical training at HMEI;

– practical – a modern educational, material and technical, educational and sports base that meets the requirements of leadership training of future physical culture and sports specialists.

Key words: criteria and indicators, leadership competence, future officer, methodology, pedagogical conditions, pedagogical modeling, formation.

УДК 373.2+373.3]378.22

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.06>

Борин Г. В., Максименко Н. Б., Барило С. Б.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ЛАНОК ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ

У статті представлено теоретичний аналіз проблеми забезпечення наступності дошкільної і початкової ланок освіти в процесі фахової підготовки бакалаврів. Визначено суперечності, які існують на сучасному етапі розвитку педагогічної думки щодо означеної проблеми та потребують послідовного вирішення. Описано дискусію у колі вітчизняних науковців щодо застосування методів, форм та прийомів навчання в процесі фахової підготовки бакалаврів до роботи з дітьми різних вікових категорій. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття «наступність у навчанні». Запропоновано авторське визначення означеного наукового феномена. Виокремлено освітні підходи до підготовки бакалаврів на рівні методології й сучасної філософії освіти: особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, акмеологічно-синергетичний.

Зазначено, що важливим компонентом системи підготовки педагогів є впровадження в освітній процес закладів вищої освіти активних форм та методів навчання, серед яких: моделювання професійних ситуацій, кейс-метод, ділові ігри, інтерактивні методи, технології розв'язання дискусійних питань, різні види тренінгів, проєктне навчання, стратегії критичного мислення, технології розвитку творчих здібностей.

Окреслено умови, які забезпечують ефективність означеного процесу, зокрема: врахування специфічних особливостей кожної із ланок системи освіти; взаємозв'язок змісту дошкільного навчання і початкової школи на теоретичному та практичному рівнях; розробка інноваційних методик навчання і виховання з урахуванням особливостей кожного ступеня; подолання психолого-педагогічних «бар'єрів», які виникають під час реалізації зв'язку суміжних ступенів системи освіти.

Запропоновано напрями наступних наукових досліджень з порушеної проблеми, до яких віднесено вдосконалення підготовки майбутніх бакалаврів до означеного виду діяльності засобами впровадження в освітній процес ЗВО інноваційних освітніх технологій.

Ключові слова: наступність у навчанні, засоби забезпечення наступності, дошкільна і початкова ланки освіти, заклади вищої освіти, майбутні бакалаври, фахова підготовка.

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає реформування системи підготовки майбутніх бакалаврів дошкільної і початкової ланок освіти до фахової діяльності. У зв'язку з цим сучасна вітчизняна педагогіка орієнтується на вимоги, які європейська спільнота висуває до ступеневої освіти: гуманізм, студентоцентризований підхід, навчання упродовж життя.

Закони України у царині освіти, Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт початкової освіти – основні державні документи, що регулюють процес підготовки означених фахівців у процесі забезпечення вертикалі наступності всіх ланок освіти в Україні.

Переконані, що забезпечення наступності дошкільного і початкового компонентів в процесі фахової підготовки бакалаврів має здійснюватися з урахуванням спільних тенденцій їх функціонування та розвитку у відповідності до запитів суспільства. У Концепції Нової Української школи до них віднесено: гуманізм як норму поваги до особистості, доброзичливе, бережне ставлення до дитини без спонукання й насилля; визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості; урахування індивідуальних інтересів, здібностей, темпу розвитку дитини; опора на досягнення попереднього етапу розвитку тощо [7].

Проблема наступності між дошкільною й початковою освітою є актуальною на сучасному етапі розвитку педагогічної думки та зумовлена наявністю низки *суперечностей* між: запитом суспільства на світовий рівень формування конкурентоздатної особистості та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних аспектів підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей у закладах вищої освіти; доцільністю реалізації інноваційних методів і форм навчання дітей дошкільного й молодшого шкільного віку та реальним станом підготовки педагогів, готових до їх впровадження в освітній процес закладів освіти; високими вимогами до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу й недостатнім рівнем розробленості методик, що спрямовані на формування в студентів означених особистісно-професійних якостей.

Вирішення означених суперечностей, на наше переконання, сприятиме підвищенню ефективності процесу підготовки майбутніх бакалаврів педагогічних спеціальностей до майбутньої фахової діяльності.

Результати аналізу наукових джерел з порушеної проблеми засвідчили, що підготовка педагогів до роботи з дітьми 6 – 7-річного віку була предметом дослідження численних наукових доробок.

Теоретико-методичні основи фахової підготовки педагогів до означеного виду діяльності у закладах вищої освіти вивчали Р.С. Гуревич, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, О.М. Куцевол, О.М. Пехота, О.В. Шестопалюк, І.М. Шоробура та ін.; наукові засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи – В.І. Бондар, М.С. Вашуленко, А.М. Коломієць, О.Я. Савченко, Г.С. Тарасенко, І.М. Шапошнікова та ін.; реалізацію вчителем наступності у навчанні дітей дошкільного й молодшого шкільного віку досліджували А.М. Богуш, О.Л. Кононко, І.М. Лапшина, О.В. Проскура та ін.

У наукових доробках учених досліджено організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності означених ланок освіти; розглянуто психологічні аспекти підготовки педагогів до фахової діяльності з дітьми різних вікових категорій; проаналізовано засоби активізації особистісних ресурсів здобувачів освіти й умови адаптації дітей до школи.

Проте, на нашу думку, заслуговують окремого наукового дослідження питання активізації процесу підготовки майбутніх бакалаврів до означеного виду діяльності засобами впровадження в освітній процес ЗВО інноваційних освітніх технологій.

Мета наукової статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми забезпечення наступності дошкільної і початкової ланок освіти в процесі фахової підготовки бакалаврів до означеного виду діяльності; окреслити коло проблем, що сприятимуть підвищенню ефективності процесу підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Результати аналізу наукових досліджень з порушеної проблеми засвідчили, що дефініція «наступність» характеризується поліфункціональністю трактування, носить міждисциплінарний та комплексний характер.

У контексті нашої наукової роботи вважаємо за доцільне проаналізувати загальні підходи до визначення означеного феномена у різних сферах наукових досліджень. У науковій літературі існує декілька підходів до тлумачення поняття наступності у навчанні.

У загальнонауковому розумінні воно розглядається як зв'язок між різними етапами розвитку, що характеризуються системністю, послідовністю, незворотністю, а у більш загальному філософському вимірі – як об'єктивна закономірність розвитку природи, суспільства й пізнання.

Наведемо визначення означеного поняття, яке подається в Українському педагогічному словнику: «Наступність у навчанні» – це послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу. Досягнення наступності в шкільній практиці забезпечується методично й психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовного руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів і взагалі всією системою методичних засобів» [4, с. 227].

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція А.М. Мартін про те, що наступність у навчанні означає забезпечення якісно нового рівня розвитку учнів через створення оптимальних умов для розкриття їх потенціалу в процесі переходу від одного типу організації освітнього середовища до іншого [9, с. 368].

Натомість Н.С. Казьмірчук стверджує, що поняття наступності передбачає різноманітні тлумачення: «у методологічному значенні – вивчення процесів, явищ, станів, коли категорія наступності адекватна природі

їхнього послідовного розгортання; у соціальному плані – це існування і розвиток тих чи інших явищ, процесів, станів у сфері матеріального, суспільного, духовного життя; у педагогічній сфері – наступнісний характер будь-якого процесу, побудову і функціонування системи народної освіти, підготовку підростаючого покоління до життя; у дидактичному розгляді – успішність навчання, самоосвіту, неперервний навчальний процес» [8, с. 8].

Зазначимо, що у психолого-педагогічних дослідженнях сутність наступності традиційно пов'язують з такими поняттями, як «безперервність», «перспективність», «повторюваність». Для науковців важливо, що перебуваючи у взаємодії з іншими компонентами, наступність обумовлює стійкість цілого, його системність і динаміку. Відповідно, сутність наступності полягає в тому, що у процесі засвоєння нового передбачається актуалізація наявного досвіду, встановлення асоціацій між старими поняттями і новоутвореннями, перенесення актуального старого на новий рівень і внесення його в нову систему відносин.

Цінними у нашому контексті вважаємо наукові позиції А.М. Богуш стосовно наступності дошкільної й початкової шкільної ланок у системі неперервної освіти. Сутність означеного поняття вчена розглядає в системі взаємозв'язку наукових категорій «наступність – перспективність – спадкоємність», які відображають спроможність освітньої системи забезпечувати послідовний розвиток особистості дитини на перших ступенях освіти [2, с.24].

Отже, у ході аналізу наукових джерел доходимо висновку, що наступність навчання трактується вченими – як методологічний принцип організації систематичності, цілісності й безперервності освітнього процесу (А.М. Богуш, О.В. Проскура, Т.І. Поніманська, Т.М. Степанова; дидактичний принцип, який сприяє оптимізації принципів науковості, систематичності й послідовності цілей, методів, форм і засобів навчання (О.Я. Савченко, В.М. Чайка); як існування і розвиток тих чи інших явищ (Казьмірчук Н.С.); як онтогенетичний механізм здобуття, накопичення, зберігання з метою підтримання адаптивності особистості в життєвих реаліях (Р.С. Гуревич, Т.О. Фадєєва).

На основі аналізу й узагальнення визначень означеного наукового феномена різними науковцями в аспекті нашого дослідження «наступність навчання» тлумачимо як динамічну багатоаспектну інтегративну характеристику педагогічної взаємодії, яка сприяє створенню умов для безперервної освіти впродовж усього життя, стимулюванню взаємозв'язку дошкільної й початкової ланок освіти з метою підвищення ефективності процесу підготовки бакалаврів до майбутньої фахової діяльності.

У зв'язку із цим важливим вважаємо підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх бакалаврів до забезпечення наступності дошкільної і початкової ланок освіти в закладах вищої освіти.

Результати дослідження наукових джерел [1; 2; 3; 5; 6; 9; 11] дозволили виокремити освітні підходи, які дозволяють зрозуміти сутність підготовки бакалаврів на рівні методології й сучасної філософії освіти. До них у наукових дослідженнях відносять – особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, акмеологічно-синергетичний.

Окрім цього, вважали за потрібне визначити та проаналізувати оптимальний зміст освітнього процесу щодо забезпечення наступності навчання, збагатити суб'єктність майбутніх педагогів, сформувані в їхній свідомості цінності гуманного ставлення до дітей, розвинути потребу в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Деякі дослідники цілі такої підготовки вбачають у формуванні в майбутніх бакалаврів професійної компетентності щодо проектування та створення освітнього середовища в закладах освіти (в тому числі й на основі зарубіжного досвіду), яке б забезпечувало ефективність освітнього процесу, відповідало заданим вимогам, створювало умови для розвитку і саморозвитку здобувачів освіти [11].

Погоджуємося з їхньою думкою про те, що важливим компонентом системи підготовки педагогів є впровадження в освітній процес активних форм та методів навчання, серед яких: моделювання професійних ситуацій, кейс-метод, ділові ігри, інтерактивні методи, технології розв'язання дискусійних питань, різні види тренінгів, проєктне навчання, стратегії критичного мислення, технології розвитку креативних здібностей тощо.

Результати дослідження порушеної проблеми дозволили констатувати, що стратегічними напрямками моделювання процесу підготовки майбутніх педагогів виступають загальнодидактичні принципи: науковості, діяльнісного підходу до організації освітнього процесу, систематичності й послідовності, проблемності й активізації пізнавальної активності, особистісно орієнтованого змісту навчання. Значну роль відіграють і специфічні принципи: інтеграції, професійно-мотиваційної спрямованості освітньої діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, практичної спрямованості, постійного зворотного зв'язку [6].

Реалізація означених принципів в освітньому процесі ЗВО передбачає формування в майбутніх фахівців цілісної системи знань про реалізацію в подальшій професійній діяльності умінь забезпечувати наступність у навчанні і вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Науковці та практики стверджують, що особлива увага означеної підготовки має бути орієнтована на багатоаспектну обізнаність майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти з якісними психологічними характеристиками дошкільників і дітей молодшого шкільного віку; знання державних вимог щодо розвиненості й результатів навчання дітей конкретної вікової групи та розуміння важливості впровадження консультативної роботи з батьками майбутніх першокласників з поясненням сутності поняття «готовність дитини до школи» [5].

Значне місце в системі такої підготовки відводиться визначенню умов, які забезпечуватимуть ефективність означеного процесу.

У своїх дослідженнях науковці визначають наступні умови забезпечення наступності в системі наскрізного навчання: наявність специфічних особливостей кожного із компонентів системи освіти; взаємозв'язок змісту дошкільного виховання і початкової школи в теоретичному та практичному планах; існування ефективної методики навчання з урахуванням особливостей кожного ступеня; подолання психолого-педагогічних «бар'єрів», що виникають на «стиках» суміжних ступенів системи освіти [3; 6].

Важливим у даному контексті вважаємо твердження О.Я. Савченко, яка формулюючи умови забезпечення наступності навчання на межі дошкільного виховання й початкової школи, вказує на необхідність: урахування вчителями початкових класів «досягнень дошкільного віку не тільки в змістовому й методичному планах (хоча це дуже важливо), а й у плані сформованості особистісних якостей дітей, їхньої вольової сфери, готовності до шкільного навчання»; плавної і послідовної реалізації основних стратегічних ліній дошкільного розвитку дітей [12].

У процесі такої підготовки доцільно орієнтувати майбутніх бакалаврів на важливість розуміння особливостей змісту навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Відповідно, цінним є усвідомлення умов забезпечення наступності навчання дітей визначених вікових категорій, які окреслює Т.І. Поніманська.

Вчена стверджує, що означене стає можливим за умови врахування таких чинників: зв'язку змісту, програм, методів і форм навчання в закладі дошкільної освіти й початковій школі; відпрацювання елементів навчання під час занять у дошкільній установі, плавного переходу від навчально-ігрової до навчальної діяльності; формування загальної (психологічної) тобто мотиваційної, розумової й психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності [10].

Власне бачення умов реалізації наступності навчання дітей пропонує А.М. Богуш. На її переконання, такими умовами є: багатоаспектна обізнаність педагогів обох ланок освіти з якісними психологічними новоутвореннями дошкільників і дітей молодшого шкільного віку та з державними вимогами щодо розвиненості, вихованості й навченості учнів конкретної вікової групи; консультативна робота з батьками майбутніх першокласників, присвячена поясненню необхідності засвоєння дитиною вимог Базового компонента дошкільної освіти, психологічної сутності поняття «готовність дитини до шкільного навчання»; координація зусиль науковців і практиків з метою узгодження змісту дошкільної й початкової освіти [1].

Висновки. Проведене дослідження дозволило зробити висновок про те, що послідовна реалізація наступності дошкільного і початкового компонентів професійної підготовки бакалаврів передбачає створення і впровадження єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спрямованих на формування їхньої готовності до розвитку, навчання й виховання дітей різних вікових категорій.

Ефективність цієї підготовки значною мірою залежить від послідовного впровадження в освітній процес закладів вищої освіти принципово нових способів взаємодії і зв'язку змісту, програм, методів і форм організації навчання.

Перспективними напрямками дослідження означеної проблеми вважаємо в розробці та апробації методик, спрямованих на реалізацію в освітньому процесі підготовки бакалаврів інноваційних технологій навчання.

Використана література:

1. Богуш А. М. Наступність дошкільної і початкової ланок освіти як педагогічна проблема. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2006. № 2. Серія «Педагогіка». С. 58-61.
2. Богуш А. М. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходинки наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць № 28. 2017 р. С. 23-27.
3. Волинець К. І., Волинець Ю. О., Стадник Н. В. Теоретичні засади наступності дошкільної і початкової освіти як проблема сучасної освіти. *Народна освіта*. 2019. Вип. 2. С. 19-27.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 400 с.
5. Гавриш Н. В., Рейпольська О. Д. Про готовність педагогів до забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою в ситуації їх реформування. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи: збірник наукових праць. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2020. С. 94-104.
6. Коломієць Л. І. Формування готовності майбутнього вчителя до забезпечення наступності навчання дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. 2012. № 37. С. 108-114.
7. Концепція Нової української школи. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
8. Казьмірчук Н. С. Наступність як психолого-педагогічна категорія. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19-20 квітня 2018 року. Вінниця, 2018. С. 7-11.
9. Мартін А. М. Наступність формування основ природознавства в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 53. Т. 1. 2022. С. 366-370.
10. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. Міністерство освіти і науки України. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
11. Присяжнюк Л. А., Колесник К. А., Карук І. В., Король А. В. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації середовищного підходу до організації освітнього процесу в закладах дошкільної і початкової освіти в контексті впровадження європейського досвіду. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2022. Вип. 64. С. 161-173.
12. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4-5.

References:

1. Bohush A. M. (2006) Nastupnist doshkilnoi i pochatkovoї lanok osvity yak pedahohichna problema. [The continuity of pre-school and primary levels of education as a pedagogical problem.]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka*. № 2. Seriiia «Pedahohika». S. 58-61 [in Ukrainian].
2. Bohush A. M. (2017) Doshkilna i pochatkova lanky osvity – skhodnyky nastupnosti. [Pre-school and primary levels of education are the steps of continuity]. *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. Zbirnyk naukovykh prats № 28. S. 23- 27 [in Ukrainian].
3. Volynets K. I., Volynets Yu. O., Stadnik N. V. (2019) Teoretychni zasady nastupnosti doshkilnoi i pochatkovoї osvity yak problema suchasnoi osvity. [Theoretical foundations of the continuity of preschool and primary education as a problem of modern education.]. *Narodna osvita*. Vyp. 2. S. 19-27 [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid. 400 s. [in Ukrainian].
5. Havrysh N. V., Reipolska O. D. (2020) Pro hotovnist pedahohiv do zabezpechennia nastupnosti mizh doshkilnoiu ta pochatkovoiu osvitoiu v sytuatsii yikh reformuvannia. [About teachers' readiness to ensure continuity between pre-school and primary education in the context of their reform]. *Doshkilna osvita v konteksti idei Novoi ukrainskoi shkoly* : zbirnyk naukovykh prats. Khmelnytskyi : FOP Melnyk A. A. S. 94-104 [in Ukrainian].
6. Kolomiets L. I. (2012) Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia do zabezpechennia nastupnosti navchannia ditei starshoho doshkilnoho i molodshoho shkylnoho viku. [Forming future teacher's readiness to ensure the continuity of education of senior preschool and primary school age children]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia : Pedahohika i psykholohiia*. № 37. S. 108-114 [in Ukrainian].
7. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly. [The concept of the New Ukrainian School]. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> [in Ukrainian].
8. Kazmirchuk N. S. (2018) Nastupnist yak psykholoho-pedahohichna katehoriia. [Continuity as a psychological and pedagogical category]. Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity: zbirnyk materialiv dopovidei II Mizhnarodnoi naukovykh-praktychnoi internet-konferentsii, 19-20 kvitnia 2018 roku. Vinnytsia. S. 7-11 [in Ukrainian].
9. Martin A. M. (2022) Nastupnist formuvannia osnov pryrodoznavstva v ditei doshkilnoho ta molodshoho shkylnoho viku. [Continuity of forming the basics of natural science of children of preschool and primary school age]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp 53. T. 1. S. 366-370 [in Ukrainian].
10. Ponimanska T. I. (2006) Doshkilna pedahohika. [Preschool pedagogy: a textbook for students of higher educational institutions] : navchalnyi posibnyk dlia stud. vyshch. navch. Zakladiv. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kyiv : Akademydav. 456 s. [in Ukrainian].
11. Prysiazhniuk L. A., Kolesnik K. A., Karuk I. V., Korol A. V. (2022) Pidhotovka maibutnykh pedahohiv do realizatsii seredovyschnoho pidkhodu do orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh doshkilnoi i pochatkovoї osvity v konteksti vprovadzhennia yevropeiskoho dosvidu. [Training future teachers to implement an environmental approach to the organisation of the educational process in preschool and primary educational institutions in the context of the implementation of European experience]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* : zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia : TOV «Druk plus». Vyp. 64. S. 161-173 [in Ukrainian].
12. Savchenko O. Ia. (2000) Nastupnist i perspektyva v roboti dvokh pershykh lanok osvity. [Continuity and perspective in the work of the first two levels of education]. *Doshkilne vykhovannia*. № 11. S. 4-5 [in Ukrainian].

H. Boryn, N. Maksymenko, S. Barylo. Ensuring the continuity of pre-school and primary levels of education in the process of bachelors' professional training

The article presents a theoretical analysis of the problem of ensuring the continuity of pre-school and primary levels of education in the process of bachelors' professional training. The contradictions that exist at the present stage of development of pedagogical thought on this problem and require consistent solution are identified. The discussion among native scientists concerning the use of methods, forms and techniques of education in the process of bachelors' professional training to work with children of different age categories is described. Different approaches to the definition of «continuity in education» are analysed. The author's definition of this scientific phenomenon is proposed. The educational approaches to the training of bachelors at the level of methodology and modern philosophy of education are singled out: personality-oriented, competence-based, activity-based acmeological-synergistic.

It is noted that an important component of the system of teachers' training is the implementation of active forms and methods of teaching into the educational process of higher educational institutions, including: modelling professional situations, case method, business games, interactive methods, technologies for solving discussion issues, various types of trainings, project-based learning, critical thinking strategies, technologies for developing creative abilities.

The conditions that ensure the effectiveness of this process are outlined, in particular: taking into account the specific features of each of the levels of the educational system; interconnection of the content of preschool education and primary school at the theoretical and practical levels; development of innovative methods of teaching and upbringing, taking into account the peculiarities of each stage; overcoming psychological and pedagogical «barriers» that arise during the realization of the connection of related stages of the educational system.

The directions of further scientific researches on the problem in question are suggested, which include improving the training of future bachelors to the indicated type of activity by introducing innovative educational technologies into the educational process of institutions of higher education.

Key words: continuity in education, means of ensuring continuity, pre-school and primary levels of education, institutions of higher education, future bachelors, professional training.

СИСТЕМА НЕПЕРЕРВНОЇ ДИЗАЙН-ОСВІТИ БРИТАНІЇ

У статті розглядається система неперервної дизайн-освіти Великої Британії, як одна з найкращих у світі, напровадження якої можуть бути імплементовані в дизайн-освіту України, яка потребує модернізації. В ній зазначається, що система дизайн-освіти Британії вирізняється більшою структурізацією ніж американська і її особливістю є не тільки те, що вона потужно підтримується державою, а і безпосередньо регулюється нею. На функціонування дизайн-освіти має значний вплив Рада дизайну при уряді країни. Дизайн-освіта є неперервною ланкою всієї системи освіти Британії, від дошкільного виховання, початкової школи, вищої школи, аспірантури і курсів підвищення кваліфікації дипломованих дизайнерів та включена у розвиток національної культури. На початковому (5–11 років), середньому (11–16 років) рівнях освіти ключову роль відіграє предмет «дизайн та технології», який інтегрує знання з інших навчальних предметів. Він є одним із двох елементів базової предметної галузі «Технології», де другим компонентом є інформаційні технології. Після закінчення обов'язкової середньої освіти, у 16-річному віці, більшість учнів продовжують навчання в спеціалізованих середніх школах впродовж наступних двох років, в яких серед існуючих десяти основних профілів передбачений «технології» (Technology), де обдаровані діти можуть продовжувати навчатись дизайну і технологій. В подальшому здобувачі освіти можуть продовжити своє навчання дизайну у вищих навчальних закладах, після закінчення яких забезпечуються сприятливі умови для початку професійної діяльності випускників (надання стипендій, грантів, створення бізнес-інкубаторів для молодих дизайнерів та інженерів тощо). Основними формами і методами професійної підготовки майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах Великої Британії залишається навчання в студіях на основі методів проєктування і на власному досвіді. Завершальним етапом неперервної дизайн-освіти Британії є університети третього віку, котрі працюють за принципом самоорганізації, що може бути запозичено українською неперервною системою дизайн-освіти, як елемент освіти дорослих.

Ключові слова: дизайн-освіта, Велика Британія, ступені освіти, університети третього віку, студії, дизайн, технології.

Дизайн, спричинений індустріальною революцією, пройшов значний шлях свого становлення та розвитку. На ранніх етапах свого становлення він був переважно прикладним мистецтвом та по мірі свого розвитку він відкривав для себе нові простори до яких він долучався по вирішенню актуальних проблем життєдіяльності людей. Проблеми які має вирішувати сучасний дизайн досить сильно змінилися, вони виходять за межі його попередньої сфери із збільшенням рівня складності, хоч ще і залишився значний спектр завдань пов'язаних з «ремісничим» дизайном який близький до практик ремесла і мистецтва. Більшість сучасних шкіл дизайну працює в межах культури ремісничого цеху, яка є традиційною. Добре навчений із значним досвідом дизайнер, який має традиційну дизайнерську підготовку не завжди здатний створювати проєкти пов'язані з складними соціальними, економічними, екологічними системами. Дизайнер має генерувати інноваційні рішення для вирішення проблем в складних системах котрі поєднують соціальний світ та технологічний світ. Для цього сучасна дизайн-освіта має інтегрувати знання з бізнесу, менеджменту, бізнес, економіки, соціології, комунікацій, філософії, мистецтва, культурології в підготовці майбутніх дизайнерів [6].

Назріла потреба реформації дизайнерської освіти в Україні, через формування національної неперервної системи дизайн-освіти яка враховує національні та місцеві особливості. Для успішного вирішення цього завдання потрібно вивчити найкращі світові взірці систем дизайн-освіти котрі відповідні сучасним викликам.

Мета статті: дослідити особливості неперервної дизайн-освіти Великої Британії.

Прикладом системи неперервної дизайн-освіти, яка є однією з найкращих у світі, може виступити дизайнерська освіта Великої Британії, де вона є загальнодержавною. Високі досягнення дизайн-освіти Великої Британії можуть пояснюватися тим, що Велика Британія стала однією із перших індустріально-розвинених країн, яка займала домінуючі позиції в світі, та зберігає донині давні традиції та виражену спадкоємність, хоч, на даний час, освітня підсистема Шотландії розвивається ізольовано.

Потрібно відзначити, що ця система дизайн-освіти відзначається більшою структурізацією ніж американська і її особливістю є не тільки те, що вона потужно підтримується державою, а і безпосередньо регулюється нею, оскільки очільники держави усвідомлюють важливість дизайн-освіти для розвитку країни та забезпечення конкурентноспроможності її товарів і послуг на світовому ринку. Більшість програм у вищих навчальних закладах Великої Британії, які пропонують навчання у сфері дизайну, мають спільні підходи до процесу навчання. Відрізняються вони тільки змістом програм і навчальним середовищем [2]. Важливу роль в цьому процесі відіграє Рада дизайну при уряді країни, в програмних документах якої виокремлено термін «економіка дизайну». Уряд Великої Британії визначив пріоритетним розвиток креативної індустрії, куди входить і дизайн, яку внесено в програми національного та регіонального розвитку. В Національному посібнику з дизайну відображені пріоритети політики уряду Британії в цій галузі, де окреслюються підходи щодо хорошого дизайну в системі планування забудов. В ньому та Національному типовому кодексі проєктування викладаються детальні вказівки, які необхідно враховувати під час розробки місцевих кодів проєктування, посібників та інших правил проєктування, які забезпечують спільну всеосяжну структуру в політиці дизайну.

Професія дизайнера як окрема професія, на британських островах виникла на початку ХХ століття, коли відбулася освітня реформа, в наслідок якої були об'єднані технічні школи з художніми і школами прикладного мистецтва. В подальшому були проведені ряд реформ в освіті і в дизайн-освіті зокрема, які адаптували її до зовнішніх вимог та розширили можливості майбутніх дизайнерів отримувати освітні послуги, зокрема можливості отримання ступеня бакалавра, магістра або навчання в аспірантурі.

Держава опікується цим напрямком діяльності, починаючи з прийому до навчальних закладів, обмеженого реальною потребою у фахівцях конкретної спеціалізації, фінансування навчального процесу і закінчуючи створенням сприятливих умов для початку професійної діяльності випускників дизайнерських вишів (надання стипендій, грантів, створення бізнес-інкубаторів для молодих дизайнерів та інженерів тощо). Все це дає підстави для максимально високої ефективності дизайн-освіти, для розробки й упровадження усіляких винаходів та високих технологій [1]. Рівень підготовки дизайнерів у Великобританії, його гуманістичний, а не комерційний або рекламний, характер складають гордість духовної культури британців, які постійно знаходяться в пошуці і підтримці ефективної збалансованої дизайн-освіти яка відповідає сьогоденним потребам і разом з тим націлена на виклики завтрашнього дня.

Дизайнерська освіта Британії є неперервною ланкою системи освіти, від дошкільного виховання і початкової школи до вищої школи, аспірантури, курсів підвищення кваліфікації дипломованих дизайнерів та включена у розвиток національної культури [1]. Система освіти Великобританії складається з п'яти ступенів: дошкільного (Pre-preparatory school), початкового (Primary school), середнього (Secondary school), професійного (Further education) і вищого [11]. На початковому (5–11 років), середньому (11–16 років) рівнях освіти ключову роль відіграє предмет «дизайн та технології», який інтегрує знання з інших навчальних предметів. Дизайн і технології є одним із двох елементів базової предметної галузі «Технології», де другим компонентом є інформаційні технології. Але вони розглядаються як єдине ціле у формуванні в учнів широких предметних компетентностей. Використовуючи творчі здібності та уяву, учні проєктують і виготовляють об'єкти, вирішуючи реальні та актуальні проблеми в різних контекстах, враховуючи власні та чужі потреби, бажання та цінності. Вони отримують широкий спектр предметних знань спираючись на математику, науку, інженерію, обчислювальну техніку та мистецтво. Учні вчаться приймати ризикові рішення, стаючи винахідливими, інноваційними, заповзятливими та здібними громадянами. Через оцінку минулого та сучасного дизайну й технологій вони розвивають критичне розуміння їх впливу на повсякденне життя та світ у цілому. Високоякісна дизайн-технічна освіта робить істотний внесок у творчість, культуру, багатство та добробут нації [10].

Усі середні школи Великої Британії (державні та приватні) навчають дітей щонайменше до 16-річного віку і готують їх до іспитів для отримання кваліфікації GCSE (General Certificate of Secondary Education – Загальне свідоцтво про середню освіту) або її еквіваленти: міжнародний GCSE або GCSE з професійно-технічних предметів (10-й та 11-й роки навчання). Після закінчення обов'язкової середньої освіти у 16-річному віці учні вже можуть працювати. Проте більшість продовжує навчання для здобуття кваліфікації Рівня А (A level). Поглиблений Рівень іспитів А є флагманом освітньої програми Великої Британії для молоді віком від 16 до 18 років. Цей Рівень надає можливість молодим людям продовжити своє навчання протягом наступних двох років чи то з метою вступу до університету, щоб отримати ступінь, чи то з тим, щоб розпочати професійну діяльність. У Великій Британії серед існуючих десяти основних профілів спеціалізації середніх шкіл передбачений «технології» (Technology), де обдаровані діти можуть продовжувати навчатись дизайну і технологій [4].

Неперервна дизайн-освіти Британії передбачає подальше навчання дизайну у вищих навчальних закладах, мережа яких є досить розгалуженою. Система англійської дизайнерської освіти охоплює сьогодні більше тисячі курсів з різних аспектів і галузей дизайну, які ведуться у більше ніж у 188 навчальних закладах [2]. У цих вищих навчальних закладах проходить і підвищення кваліфікації таких фахівців. Основними формами і методами професійної підготовки майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах Великої Британії, в останні роки, залишається навчання в студіях – навчання на основі методів проєктів, навчання на власному досвіді [3]. Навчання в студіях є характерною особливістю мистецької і дизайнерської освіти Британії. Британська Агенція із забезпечення якості вищої освіти стверджує, що ефективні навчальні середовища породжуються в студіях, майстернях, на виробництві і обчислювальних лабораторіях, у співробітництві працівників та студентів, які обмінюються досвідом у якості партнерів у процесі навчання [8].

В студіях мистецтва та дизайну, починаючи з періоду Баухаус, в освітніх цілях мали місце зміни, що надавали більшого значення спостереженню, а не набуттю навичок. Хоча це, можливо, змінило характер практики роботи в студії, використання центрального фізичного простору, де студенти можуть розвивати ідеї, випробовувати концепції і реалізовувати проєкти на професійному рівні, залишається центральним місцем мистецької і дизайнерської освіти [7, 122].

У посібнику для розробки, проведення та верифікації навчальних курсів з мистецтва та дизайну або суміжних предметів зазначається, що Курси мають використовувати ряд методів, щоб залучити студентів до історичних, теоретичних, соціально-політичних, економічних та екологічних вимірів їхніх дисциплін, а також зробити такі виміри невід'ємною частиною прояву в студентській роботі. У деяких курсах ці аспекти викладаються через окремі модулі; в інших вони повністю інтегровані в студійну практику. Особлива увага приділяється навичкам дослідження, критичного аналізу та письмового/усного спілкування. Багато курсів

з мистецтва та дизайну також розширили своє викладання, посилаючись на такі питання, як, наприклад, стійкість, бізнес, маркетинг, соціальні та медичні питання та інші професійні теми контекстуалізації. Більшість дисциплін мистецтва та дизайну мають бути визначені як головні учасники креативних індустрій, і це призвело до національного визнання досягнень мистецтва та дизайну, як такі, що створюють багатство та зміцнюють культуру. [9].

Завершальним етапом неперервної дизайн-освіти Британії є університети третього віку, котрі працюють за принципом самоорганізації, що може бути запозичено українською системою дизайн-освіти, як елемент освіти дорослих. Діяльність університетів третього віку Великої Британії (the university of the third age – U3A) ґрунтується на розумінні того, що люди здатні організовувати власні заняття, базуючись на власній сфері інтересів, знаннях, професійному та життєвому досвіді. П. Ласлетт, який вважається основоположником системи U3A у Великій Британії, сформулював такі основні принципи діяльності університетів третього віку:

- U3A серед своїх учасників не відрізняє викладачів від студентів, викладачі це ті учасники, які мають знання, які вони хочуть передати іншим;
- учасники U3A платять плату за навчання, яка є дуже низькою, щоб заохотити максимальну участь людей; навчання проводиться в будинках учасників або в залах місцевої громади;
- немає конкретних кваліфікацій для вступу; U3A використовує титул «університет» як позначення групи осіб, прихильних до певної діяльності, яка не обов'язково є інтелектуальною;
- щороку органівуються загальні збори та конференції, на яких обираються головні посадові особи та члени комітетів і вирішуються основні питання. Самоорганізоване навчання U3A це процес, коли учасники збираються разом, щоб вирішувати, які дизайн-курси будуть проводити, хто буде керувати групою, місце її роботи, час і таке інше. Освітні програми проводять самі учасники. При цьому члени U3A діляться своїми знаннями та навичками як викладачі в один момент, а в інший момент стають студентами в інших класах. Взаємозв'язки між місцевими осередками та головним офісом є горизонтальними. Головний офіс U3A не здійснює контролю над місцевими осередками, натомість закликає їх ділитися своїм досвідом та ресурсами [5].

Висновки. Дизайн-освіта Великої Британії є неперервною ланкою всієї системи освіти Британії, від дошкільного виховання, початкової школи, вищої школи, аспірантури і курсів підвищення кваліфікації дипломованих дизайнерів та включена у розвиток національної культури. На початковому і середньому, рівнях освіти ключову роль відіграє предмет «дизайн та технології», який інтегрує знання з інших навчальних предметів. Він є одним із двох елементів базової предметної галузі «Технології», де другим компонентом є інформаційні технології. В подальшому учні можуть навчатися дизайну в спеціалізованих середніх школах за профілем «технології» (Technology), вивчаючи дизайн і технології. Закінчуючи ці школи, вони набувають право продовжити своє навчання дизайну у вищих навчальних закладах, після закінчення яких забезпечуються сприятливі умови для початку професійної діяльності випускників дизайнерських вишів. У цих вищих навчальних закладах також проходить і підвищення кваліфікації дизайнерів. Основними формами і методами професійної підготовки майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах Великої Британії залишається навчання в студіях на основі методів проєктів і на власному досвіді. Завершальним етапом неперервної дизайн-освіти Британії є університети третього віку, котрі працюють за принципом самоорганізації. Система дизайн-освіти Великобританії може бути імplementована в українську систему освіти.

Використана література:

1. Даниленко Л. В. Становлення дизайнерської освіти у великій Британії. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=had_2013_2_10
2. Дмитрюк С. В. Професійна підготовка графічних дизайнерів у вищих навчальних закладах великої Британії. URL : https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/2015/Dmytryuk.pdf
3. Дмитрюк С. В. Форми і методи професійної підготовки майбутніх дизайнерів у ВНЗ Великої Британії. URL : <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3185/1/Форми%20і%20методи%20підготовки%20май%20дизайнеров.pdf>
4. Заволодько С. В. Середні спеціалізовані школи мистецтв у системі освіти Великої Британії (secondary specialist schools of arts). URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/47225835.pdf>
5. Пехота О. Технологія самоорганізації: застосування досвіду університетів третього віку Великобританії. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/12112/1/Piekhota.pdf>
6. Guillermina Noel. We All Want High-Quality Design Education: But What Might That Mean? URL : https://www.researchgate.net/publication/340330786_We_All_Want_High-Quality_Design_Education_But_What_Might_That_Mean
7. Cunliffe-Charlesworth H. Studio Spaces for Employment, Teaching and Learning. Proceedings of 3rd International CLTAD Conference (Center for Learning and Teaching in Art and Design), Enhancing Curricula, 6-7 April 2006, Lisbon, Portugal. P. 121-136.
8. Subject benchmark statement Art and design 2008. URL : <https://portal.leedsart.ac.uk/sites/default/files/documents/App%202020Subject%20Benchmark.pdf>
9. Subject Benchmark Statement Art and Design December 2019. URL : https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/subject-benchmark-statements/sbs-artand-design-17.pdf?sfvrsn=71eef781_16
10. Stephanie Atkinson. Design and Technology in the United Kingdom. URL : <https://jte-journal.org/articles/10.21061/jte.v2i1.a.2>
11. How does education work in the UK? URL : <https://britishdesign.ru/en/education/british-education/>

References:

1. Danylenko L. V. Stanovlennia dyzainerskoi osvity u velykii Brytanii. [Development of design education in Great Britain]. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=had_2013_2_10 [in Ukrainian].
2. Dmytriuk S. V. Profesiina pidhotovka hrafichnykh dyzaineriv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh velykoi Brytanii. [Professional training of graphic designers in higher educational institutions of Great Britain]. URL : https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/2015/Dmytryuk.pdf [in Ukrainian].
3. Dmytriuk S. V. Formy i metody profesiinoy pidhotovky maibutnykh dyzaineriv u VNZ Velykoi Brytanii. [Forms and methods of professional training of future designers in universities of Great Britain]. URL : <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3185/1/Форми%20і%20методи%20підготовки%20майб%20дизайнерів.pdf> [in Ukrainian].
4. Zavolodko S. V. Seredni spetsializovani shkoly mystetstv u systemi osvity Velykoi Brytanii (secondary specialist schools of arts). [Secondary specialized arts schools in the education system of Great Britain (secondary specialist schools of arts)]. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/47225835.pdf> [in Ukrainian].
5. Piekhota O. Tekhnolohiia samoorganizatsii: zastosuvannia dosvidu universytetiv tretoho viku Velykobrytanii. [Technology of self-organization: applying the experience of universities of the third age of Great Britain]. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/12112/1/Piekhota.pdf> [in Ukrainian].
6. Guillermina Noel. We All Want High-Quality Design Education : But What Might That Mean? URL : https://www.researchgate.net/publication/340330786_We_All_Want_High-Quality_Design_Education_But_What_Might_That_Mean
7. Cunliffe-Charlesworth H. (2006) Studio Spaces for Employment, Teaching and Learning. Proceedings of 3rd International CLTAD Conference (Center for Learning and Teaching in Art and Design), Enhancing Curricula, 6-7 April, Lisbon, Portugal. P. 121-136
8. Subject benchmark statement Art and design (2008) URL : <https://portal.leedsart.ac.uk/sites/default/files/documents/App%202%20Subject%20Benchmark.pdf>
9. Subject Benchmark Statement Art and Design. December 2019. URL : https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/subject-benchmark-statements/sbs-art-and-design-17.pdf?sfvrsn=71eef781_16
10. Stephanie Atkinson. Design and Technology in the United Kingdom. URL : <https://jte-journal.org/articles/10.21061/jte.v2i1.a.2>
11. How does education work in the UK? URL : <https://britishdesign.ru/en/education/british-education>

A. Brovchenko. The system of continuous design education of Great Britain

The article examines the system of continuous design education in Great Britain as one of the best in the world, the achievements of which can be implemented in the design education of Ukraine, which needs modernization. It states that the design education system in Britain is more structured than the American one, and its feature is not only that it is strongly supported by the state, but also directly regulated by it. The Design Council under the government of the country has a significant influence on the functioning of design education. Design education is a continuous link of the entire education system of Britain, from pre-school education, primary school, higher school, postgraduate studies and advanced training courses for certified designers and is included in the development of national culture. At the primary (5-11 years old), secondary (11-16 years old) levels of education, the subject «design and technology» plays a key role, which integrates knowledge from other educational subjects. It is one of the two elements of the basic subject area «Technology», the second component being information technology. After completing compulsory secondary education, at the age of 16, most students continue their studies in specialized secondary schools for the next two years, in which, among the existing ten main profiles, technology is provided, where gifted children can continue to study design and technology. In the future, students can continue their design studies in higher educational institutions, after which favorable conditions are provided for starting the professional activities of graduates (granting of scholarships, grants, creation of business incubators for young designers and engineers, etc.). The main forms and methods of professional training of future designers in higher educational institutions of Great Britain remain study in studios based on project methods and personal experience. The final stage of continuous design education in Britain are universities of the third age, which work according to the principle of self-organization, which can be borrowed from the Ukrainian continuous design education system as an element of adult education.

Key words: design education; United Kingdom; degrees of education, universities of the third age; studios; design, technologies.

ВЕБ-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ТЕХНІЧНОМУ ЗВО

Стаття присвячена формуванню та розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності студентів технічних ВНЗ на основі використання технології веб-квестів. Подано інформацію про використання веб-квесту як проблемне завдання з елементами рольової гри у методиці навчання іноземної мови; визначено особливості застосування даної технології та етапи роботи з нею. Виявлено високий практичний потенціал технології веб-квестів, а також творчий характер, що сприяє самовираженню, саморозвитку майбутніх бакалаврів та магістрів. Автори виділяють основні методи, що використовуються під час роботи з даною технологією; визначають умови застосування цієї технології на заняттях з іноземної мови; виділяють принципи класифікації веб-квестів; представлена структура веб-квесту. Звертається увага, що застосування веб-квест технологій в освітньому процесі дозволить мотивувати студентів на занятті та підвищити рівень володіння іноземною мовою. Використовуючи низку педагогічних інновацій, заснованих на методології проблемного та особистісно-орієнтованого методів, технологія веб-квест є одним із найефективніших педагогічних засобів при розвитку ініціативної комунікативної компетенції учнів. Визначено, що її дидактичний потенціал сприяє розвитку у студентів критичного мислення та інтелектуального розвитку, стимулює їхню активність, самостійність та залучення до автентичного контексту професійної діяльності. З'ясовано, що інтеграція технології веб-квест у навчальний процес вирішує одне з ключових завдань сучасної освіти – збільшення обсягу позааудиторної самостійної роботи студентів, за рахунок якої формується процес саморегуляції особистості, у зв'язку з чим самостійна робота набуває характеру керованості з боку самого учня. Її ефективність у процесі обумовлюється організаційно-педагогічним супроводом, спрямованим на максимальну реалізацію завдань, поставлених викладачем кожному з етапів веб-квеста.

З'ясовано, що сформовані в процесі виконання веб-квестів уміння стануть запорукою підготовки кваліфікованого спеціаліста, здатного організувати свою пізнавальну діяльність у професійній сфері за умов формування інформаційного суспільства та інформатизації всіх сфер діяльності людини.

Ключові слова: викладання іноземної мови, ігрові та проектні технології, інноваційна діяльність, веб-квест, інтернет-технології.

Найважливіші тенденції розвитку сучасного суспільства, пов'язані з процесами глобалізації та інформатизації, знаходять безпосереднє відображення в освітньому процесі загалом та у сфері іншомовної освіти у технічному вузі. Одним із напрямів інформатизації сучасної освіти є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. На даний момент зберігається потреба у подальшій розробці питання впровадження у навчальний процес сучасних інтернет-технологій, особливо у сфері вищої освіти технічного навчального закладу. Ще однією причиною, що зумовила виникнення потреби у розробці спеціально організованої роботи з інформацією, є різноманіття інтернет-ресурсів, що містять матеріали, що потенційно можливі для використання у навчальних цілях. Однією з сучасних технологій, що дозволяють спеціальним чином організувати пізнавальну діяльність тих, хто навчається в умовах безперервно зростаючої кількості інформації та появи доступних навчальних інтернет-ресурсів, є технологія веб-квестів.

Внаслідок того, що спочатку веб-квести не розроблялися для навчання іноземних мов, виникла потреба вивчити їх потенціал стосовно цієї галузі.

Розглянемо веб-квест як з інноваційних технологій навчання іноземної мови. Творці даної технології, американські вчені Д. Додж і Т. Марч, визначили квест як дослідницький вид діяльності, який дозволяє тим, хто навчається, отримати нові знання і розширити розуміння досліджуваного питання [4, 6]. В останні десятиліття веб-квест як одна з сучасних інтернет-технологій, завдяки своїй універсальності, набуває все більшого поширення у сфері викладання різних дисциплін на різних етапах навчання. В останні роки з'являється все більше досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, які описують можливості використання технології веб-квесту у викладанні іноземної мови [2–6].

У дослідженнях щодо застосування веб-квестів у навчанні іноземною мовою відзначається їх роль у формуванні соціокультурної компетенції, іншомовної комунікативної компетенції, а також у розвитку критичного мислення та формуванні інформаційно-аналітичних умінь. В останні роки технології веб-квесту застосовуються як при навчанні окремих видів мовної діяльності, зокрема, говорінню [7], читання та письма [6], так і в процесі формування конкретних мовних умінь та навичок, наприклад, вимовних [5].

Сучасна ситуація в новому інформаційно завантаженому суспільстві висуває свої вимоги до системи освіти, оскільки традиційні форми навчання вже не можуть повною мірою гарантувати відповідність державних освітніх стандартів стрімкій зміні технологій та суспільства. Інформаційна відкритість системи освіти призвела до зміни методів та засобів навчання, навчальних та професійних мотивацій студентів технічних вищих навчальних закладів. Сучасний педагог повинен вміти застосовувати інноваційні технології у навчально-виховному процесі, виконувати функції тьютора, навчити студентів навичкам самостійного пошуку та правильної обробки необхідної інформації, виявлення проблеми та вироблення правильного рішення.

У сучасних умовах система управління навчальними матеріалами організується лише за наявності електронних освітніх ресурсів. Для реалізації електронного навчання іноземної мови у технічному вузі широко використовуються електронні бібліотеки та підручники, мовні навчальні програмні оболонки та іншомовні Інтернет-ресурси. Все це дозволяє викладачеві змінити форму подання навчального матеріалу з метою підвищення зацікавленості учня до дисципліни «Іноземна мова» та оптимізації навчально-виховного процесу.

Одним із пріоритетних напрямів навчання іноземної мови у технічному вузі є формування та розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності у студентів. Формування та розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності має на меті якісне вирішення професійних завдань майбутніми випускниками технічного вузу, здатних самостійно вести пошук та обробляти потрібну інформацію, працювати в групі з використанням сучасних комунікаційних технологій. Для визначення рівня сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності у студентів виступають такі показники: розуміння нестачі інформації для вирішення певного завдання; пошук необхідної інформації у різних інформаційних джерелах та її оцінка; генерування нової інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; збереження та передача інформації та ін.

Вирішенню завдання формування та розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності у студентів сприяє формування інформаційно-комунікаційного середовища, що є самостійною структурою. Сучасні студенти мають досить великий досвід взаємодії з різними медіа-ресурсами, які можуть бути успішно використані в процесі навчання іноземної мови.

Сучасні засоби масової інформації та комунікації виступають як засіб навчання іноземної мови. Методика навчання іноземних мов передбачає використання у процесі навчання таких технічних засобів, як всевітня мережа інтернет та її різноманітні ресурси: веб-сайти, електронна пошта та електронні енциклопедії, телекомунікаційні проекти, блоги, відеоконференції, подкасти, чат-сесії, форуми та багато іншого.

Веб-квест є сучасною інтернет-технологією, яка використовується в навчанні іноземних мов. Quest (тривалий цілеспрямований пошук) може бути пов'язаний з пригодами або грою, а також служить для позначення одного з різновидів ігор. Веб-квест (webquest) в педагогіці є проблемним завданням з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси інтернету. Рольова гра є одним із ефективних способів активізації пошуково-дослідницької діяльності у процесі вирішення ігрового завдання.

Можна виділити два типи веб-квестів:

- 1) для короткочасної роботи;
- 2) для тривалої роботи.

Метою першого типу квестів є поглиблення та розширення знань та їх взаємодія у процесі навчання іноземної мови у технічному вузі. Вони розраховані на одне-три заняття. Мета другого типу квестів – поглиблення та перетворення знань студентів. Вони розраховані на семестр чи навчальний рік. Особливістю освітніх веб-квестів є те, що частина чи вся інформація для самостійної чи групової роботи учнів із ним знаходиться на різних веб-сайтах.

Тематика веб-квестів може бути найрізноманітнішою, проблемні завдання можуть відрізнятися ступенем складності. Результати виконання веб-квесту в залежності від матеріалу, що вивчається, можуть бути представлені у вигляді усного виступу, комп'ютерної презентації, есе, веб-сторінки тощо.

Використання веб-квестів та інших завдань на основі ресурсів Інтернету у навчанні мови вимагає від студентів відповідного рівня володіння мовою для роботи з автентичними ресурсами Інтернету. У зв'язку з цим ефективна інтеграція веб-квестів у процес навчання іноземних мов можлива в тих випадках, коли веб-квест є творчим завданням, що завершує вивчення будь-якої теми; супроводжується тренувальними лексико-граматичними вправами на основі мовного матеріалу, що використовуються у веб-квесті автентичних ресурсів. Виконання таких вправ може або передувати роботі над квестом, або здійснюватися паралельно з нею.

Веб-квест має чітку структуру та складається з наступних розділів:

Введення – короткий опис теми веб-квесту.

Завдання – формулювання проблемного завдання та опис форми подання кінцевого результату.

Порядок роботи та необхідні ресурси – опис послідовності дій, ролей та ресурсів, необхідних для виконання завдання (посилання на інтернет-ресурси та будь-які інші джерела інформації), а також допоміжні матеріали (приклади, шаблони, таблиці, бланки, інструкції тощо).), які дозволяють ефективніше організувати роботу над веб-квестом.

Оцінка – опис критеріїв та параметрів оцінки виконання веб-квесту, що подається у вигляді бланка оцінки. Критерії оцінки залежать від типу навчальних завдань, які вирішуються у веб-квесті.

Висновок – короткий опис того, чого зможуть навчитися студенти, виконавши цей веб-квест.

Використані матеріали – посилання на ресурси, що використовуються для створення веб-квесту.

Коментарі для викладача – методичні рекомендації для викладачів, які використовуватимуть веб-квест.

Для ефективного застосування веб-квест технології на заняттях з іноземної мови необхідно:

1. Комп'ютерний клас. Урок у комп'ютерному класі, як і елемент інформаційних технологій, формують гіперболу навчальної діяльності, який виявляється більш комфортним, мобілізуючим творчий та інтелектуальний потенціал студентів.

2. Швидке з'єднання Інтернету. Сьогодні вже доступ до всевітньої інформаційної мережі є у кожному освітньому закладі. Інтернет є універсальним засобом, оскільки має невичерпний інформаційний потенціал. ІТ-технології допомагають створити комфортну атмосферу учням.

3. Певний рівень комп'ютерної грамотності викладача та учнів.

Створення заняття з технології веб-квестів є тривалим та складним процесом. Шукати матеріал та здобувати знання через зарубіжні перевірені сайти на просторах інтернету при вивченні тієї чи іншої теми підвищує мотивацію студентів. Ґрунтуючись на ці цілі та будуються веб-квест технології. Попередньо, викладачі виключають із ресурсів учнів сайти з непідтверженою, хибною чи необ'єктивною інформацією. Орієнтуючись на різні рівні володіння мови студентів готуватися матеріал (інтернет-ресурси) до уроку та зміст веб-квесту. Тематика веб-квестів досить різноманітна, а проблемні завдання можуть відрізнятися ступенем складності. За типом завдань, що виконуються студентами, можна так класифікувати веб-квести: переказ (retelling tasks), компіляція (compilation tasks), загадки (mystery tasks), журналістика (journalistic tasks), конструктор (design tasks), творчість (creative product tasks), рішення спірних проблем (consensus building tasks), переконання (persuasion tasks), самопізнання (self-knowledge tasks), аналіз (analytical tasks), оцінка (judgment tasks), наукові (scientific tasks).

Слід звернути увагу на рівень володіння мовами студентів, оскільки на основі веб-квестів технології вони працюють з автентичними ресурсами Інтернету. Якщо буде виконуватися нижчезазначені умови, то веб-квест технологія буде ефективно впливати на навчання: на завершення вивчення будь-якої теми створюється творчий продукт; наявність тренувальних вправ іноземною адаптованою мовою, або в оригіналі (залежить від рівня володіння студентів).

Слід зазначити, що технологія веб-квест – універсальна, тому що може бути застосована до будь-якого УМК та на різних етапах навчання іноземної мови. Застосування технології веб-квесту сприятиме формуванню мовних та інформаційних компетенцій. На початку пари за цією технологією викладач зобов'язаний чітко позначити ситуацію, або проблемне завдання, продукт, який має вийти у учнів у результаті рішення веб-квесту, алгоритм виконання завдань та джерела, які можуть бути використані.

Веб-квест як нова дидактична модель набуває все більшої популярності в процесі навчання іноземних мов у технічному вузі. Основні методи, що використовуються в даній технології:

- методи організації та здійснення освітньої діяльності: діяльні, інтерактивні;
- методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності: мозковий штурм, інтрига, рольова гра, цікавість, заохочення, похвала, переконання;
- методи контролю: самоконтроль, взаємоконтроль, експертна оцінка;
- Форми організації навчальної діяльності: колективна, групова, індивідуальна.

Застосування інформаційних технологій, а саме веб-квестів, на заняттях іноземної мови в технічному виші надає велику кількість можливостей для студентів та викладачів. Дана методика робить процес вивчення мови цікавим і привабливішим, підвищує самостійність у процесі навчання, допомагає розвивати та виявляти творчі здібності школярів, незалежно від того, на якому ступені навчання вони знаходяться. викладач, включаючи у процес навчання іноземної мови нові методики, підвищує свій професійний рівень та авторитет серед студентів та колег.

Отже, розроблення веб-квестів вимагає від викладачів технічних ВНЗ кроків щодо створення мотивації студентів, постановки цілей, планування процесу навчання та відповідне визначення часових меж, обґрунтування вимог до продукту роботи, розроблення критеріїв оцінювання. В реалізації цих кроків педагогам допомагатимуть такі ключові питання:

Створення мотивації:

- Чи є запропонований проект доступним для виконавців, чи враховано їх вікові особливості, розумові здібності?
- Чи відповідає він освітньому рівню тих, хто навчається?
- Чи є він цікавим для них?
- Як довести до виконавців важливість участі у веб-квесті?
- Як викликати в них почуття відповідальності?

Визначення цілей:

- На формування яких загальних та професійних компетентностей спрямовано веб-квест?
- На чому конкретно зосереджуватимуться зусилля студентів?
- Які матеріали їм необхідні для виконання проекту?

Планування процесу навчання:

- Як координувати діяльність студентів?
- Які етапи реалізації проекту є ключовими?
- Як допомогти спланувати презентацію?
- Як пояснити процес роботи над проектом?
- Чи є приклади проектів, які доцільно навести?

Визначення часових меж:

- Скільки часу потребує пояснення і демонстрація?
- Скільки часу потребують студенти на виконання кожного етапу проекту (складання плану, обговорення, створення текстів, їх редагування, остаточне завершення роботи)?

Презентація:

- Яку аудиторію може зацікавити презентація?
- Яка інформація має увійти до презентації?
- Як зробити презентацію привабливою, цікавою, запам'ятовуючою?

Оцінювання:

- Що саме ми цінуємо в самостійних проектах?
- Які критерії оцінювання будемо застосовувати?
- Як залучити студентів до розроблення критеріїв, щоб вони орієнтувалися за ними?
- Як забезпечити зворотний зв'язок між учасниками?
- Як сприяти саморефлексії учнів (студентів)?

Таким чином, одним з найефективніших та найперспективніших інформаційно-комунікаційних технологій навчання іноземним мовам є веб-квест, оскільки: по-перше, використовується демонстративно-ілюстративний принцип навчання, що допомагає зробити процес пізнання оригінальним, а жага пошуку відповіді на проблему – розвагою. По-друге, використання якомога більшої кількості сенсорних каналів сприйняття інформації, а пам'ять, мова та мислення також розвивають наочність та демонстративність матеріалу. По-третє, структурована інформація, що реалізується за допомогою гіперпосилань, формує чіткі логічні зв'язки у учнів, фокусує на розумінні проблеми та коригує обсяг теми, що вивчається. Нарешті, пошуковий характер технології веб-квесту дозволяє збільшити дослідницьку активність як вчителя, так і учнів. Робота з великим обсягом інформації розвиває навички критичного мислення, здатність робити першим крок та нести за нього відповідальність.

Аналіз сучасної методичної літератури та досвід практичної діяльності дозволяють зробити висновок про те, що сучасна веб-квест технологія сприяє формуванню та розвитку високого рівня інформаційно-комунікаційної компетентності. Ця технологія дозволяє індивідуалізувати та активізувати освітній процес навіть у рамках групового навчання. Використання на заняттях з іноземної мови сучасних засобів навчання сприяє підвищенню мотивації до самонавчання у студентів, формуванню нових компетенцій, реалізації творчого потенціалу, підвищенню особистісної самооцінки. Можна відзначити, що при дотриманні певних умов, веб-квест є ефективним засобом розвитку інформаційно-аналітичних умінь студентів. Сформовані у процесі виконання веб-квестів вміння стануть запорукою підготовки кваліфікованого спеціаліста, здатного організувати свою пізнавальну діяльність у професійній сфері за умов формування інформаційного суспільства та інформатизації всіх сфер діяльності людини.

Використана література:

1. Aydin S. Web-quests as language-learning tools. *Computer Assisted Language Learning*. 2016. Vol. 29. № 4. P. 765-778.
2. Ayling P. Learning through Playing in Higher Education : Promoting Play as a Skill for Social Work Students. *Social Work Education*. 2012. Vol. 31. № 6. P. 764-777.
3. Berezova L. V. Mudra S. V., Yakushko K. Y. The effect of webquests on the writing and reading performance of university students. *Information Technologies and Learning Tools*. URL : <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1979>
4. Dodge B. Some Thoughts About Web Quests URL : http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html
5. Harris A. Can you learn a foreign language online? *The Irish Times*. URL : <https://www.irishtimes.com/news/education/can-you-learn-a-foreign-language-online-1.3094856>
6. March T. What's on the Web? Sorting Strands of the World Wide Web for Educators URL : <http://www.ozline.com/learning/webtypes.html>
7. Sumarno W. K. Developing Constructivist- Webquests Online Materials for TEFL Course. *Journal of English Language, Literature and Teaching*. 2017. Vol. 1. № 2. P. 123-135.

References:

1. Aydin S. (2016) Web-quests as language-learning tools. *Computer Assisted Language Learning*. Vol. 29. № 4. P. 765-778
2. Ayling P. (2012) Learning through Playing in Higher Education : Promoting Play as a Skill for Social Work Students. *Social Work Education*. Vol. 31. № 6. P. 764-777
3. Berezova L. V. Mudra S. V., Yakushko K. Y. The effect of webquests on the writing and reading performance of university students. *Information Technologies and Learning Tools*. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1979>
4. Dodge B. Some Thoughts About Web Quests URL: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html
5. Harris A. Can you learn a foreign language online? *The Irish Times*. URL: <https://www.irishtimes.com/news/education/can-you-learn-a-foreign-language-online-1.3094856>
6. March T. What's on the Web? Sorting Strands of the World Wide Web for Educators URL: <http://www.ozline.com/learning/webtypes.html>
7. Sumarno W. K. Developing Constructivist- Webquests Online Materials for TEFL Course. *Journal of English Language, Literature and Teaching*. 2017. Vol. 1. № 2. P. 123-135

N. Bulharu, O. Medvedieva. Web Quest Technology as a means of developing information and analytical skills of students when teaching a foreign language at Technical University

This article is devoted to the formation and development of information and communication competence of students of technical universities based on the use of web quest technology. Information is presented on the use of a web quest as a problem-based task with role-playing game elements in the methodology of teaching a foreign language; The features of using this technology and the stages of working with it are determined. The high practical potential of web quest technology has been revealed, as well

as the creative nature that promotes self-expression and self-development of future bachelors and masters. The authors highlight the main methods used when working with this technology; determine the conditions for using this technology in foreign language classes; highlight the principles of classification of web quests; The structure of the webquest is presented. It is emphasized that the use of web quest technologies in the educational process will motivate students in the classroom and improve their level of foreign language proficiency. Using a number of pedagogical innovations based on the methodology of problem-based and student-oriented methods, web quest technology is one of the most effective pedagogical tools in the development of foreign language communicative competence of students. It has been determined that its didactic potential contributes to the development of critical thinking and intellectual development in students, stimulates their activity, independence and involvement in the authentic context of professional activity. It is emphasized that the integration of web quest technology into the educational process solves one of the key tasks of modern education – increasing the volume of extracurricular independent work of students, due to which the process of self-regulation of the individual is formed, and therefore independent work takes on the character of controllability on the part of the student himself. Its effectiveness in the educational process is determined by organizational and pedagogical support aimed at maximizing the implementation of the tasks set by the teacher at each stage of the webquest.

It was found that the skills developed in the process of completing web quests will become the key to training a qualified specialist who is able to organize his cognitive activity in the professional sphere in the conditions of the formation of the information society and the informatization of all spheres of human activity.

Key words: foreign language teaching, game technique, innovative activity, web quest, internet technologies.

УДК 378.6.018.8:[373.011.2/3-051:51]

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.09>

Бурчак Л. В.

МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Статтю присвячено проектуванню й обґрунтуванню моделі системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології в закладах вищої педагогічної освіти. Зазначено, що провідну роль у реалізації утвердження інноваційного суспільства належить університетам як осередку високоякісної фундаментальної освіти майбутніх фахівців, діяльність яких здійснюється з урахуванням положень компетентнісного та студентоцентрованого підходів, а підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному інноваційному суспільстві, що характеризується переважанням інновації над традицією, демократією, персональністю, унікальністю, уможливується процесом моделювання формування професійних компетентностей.

Ураховуючи мету, принципи моделювання, властивості, функції моделей, спроектовано модель системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології в закладах вищої педагогічної освіти, що є штучно створеною системою, яка дозволяє цілком чи частково відтворити сутність і якість оригіналу. Вона буде застосована у процесі фахової підготовки здобувачів педагогічних закладів вищої освіти. Схарактеризовано чотири етапи проектування моделі та основні її блоки (методологічно-цільовий, суб'єктний, змістовий, технологічний, оцінювально-результативний). Окрім того, представлено графічне зображення моделі. Зазначено, що модель демонструє результати теоретичного пошуку (обґрунтовані завдання, методологічні підходи, принципи, фактори, педагогічні умови, етапи, структурні компоненти, критерії, показники тощо) щодо підготовки фахівців у відповідному напрямі і відтворює, візуалізує взаємозв'язки між складниками спроектованої педагогічної системи, є динамічною з огляду на трансформацію інноваційного концепту як у змісті фахової підготовки майбутніх учителів біології у відповідності до нових освітніх напрямів, так і відповідно до тенденцій розвитку суспільства.

Ключові слова: модель, система, інноваційна компетентність, майбутні учителі біології, педагогічний університет, проектування моделі.

В умовах сучасності перед Україною стоїть досить складне завдання, а саме: утвердження інноваційного суспільства, формування ефективної національної інноваційної системи, створення платформи для реалізації творчого потенціалу особистості. Провідна роль у реалізації окресленої трансформації суспільства належить університетам як осередку високоякісної фундаментальної освіти майбутніх фахівців, діяльність яких здійснюється з урахуванням положень компетентнісного та студентоцентрованого підходів.

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному інноваційному суспільстві, що характеризується переважанням інновації над традицією, демократією, персональністю, унікальністю, уможливується процесом моделювання формування професійних компетентностей. Застосування методу моделювання для дослідження формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології, на нашу думку, зумовлене тим, що такий метод уможливує виокремлення сутнісних характеристик означеного педагогічного явища, необхідних для дослідження ефективності їх застосування разом із відомими чи спеціально розробленими методиками. Тобто метод моделювання – необхідний засіб побудови нових теоретичних конструктів.

Теоретичною основою розроблення авторської моделі системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології є доробок учених щодо проблеми моделювання, зокрема науковців: С. Вітвицька, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Є. Лодатко, П. Лузан, А. Теплицька та ін.

Модель виступає результатом процесу проектування. Розглянемо детальніше поняття «модель», «моделювання».

Великий тлумачний словник української мови категорію моделі позиціонує як уявний чи умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його представник» [1]. Академік С. Гончаренко потрактовує модель як штучну систему елементів, яка з певною точністю відображає деякі властивості, сторони, зв'язки об'єкта, що досліджується [2, с. 134]. В енциклопедії освіти це поняття розглядається як «уявна бо матеріально-реалізована система, що відображає або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта» [4, с. 516]. Схожої думки дотримується і А. Теплицька, котра модель визначає як образ минулої, теперішньої або майбутньої педагогічної реальності, що забезпечує функції прогнозування, планування, цілеутворення майбутньої діяльності педагога [6, с. 184].

Бачимо, що модель є штучно створеною системою, що дозволяє цілком чи частково відтворити сутність і якість оригіналу. У цілому результати термінологічного аналізу поняття «модель» показують інтерпретацію його з різних позицій (рис.1).

У нашому дослідженні проектуємо концептуальну модель системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології, що належить до аналогово-знакових.

Побудова моделі є моделюванням. С. Гончаренко процес моделювання вбачає в «установленні подібності явищ (аналогій), адекватності одного об'єкта іншому в певних відношеннях і на цій основі перетворення простішого за структурою і змістом об'єкта на модель складнішого (оригінал)» [2, с. 134]. О. Дубасенюк стверджує, що методологія моделювання передбачає аналіз, визначення умов і шляхів розвитку педагогічної освіти та потребує формування багаторівневої моделі [3].

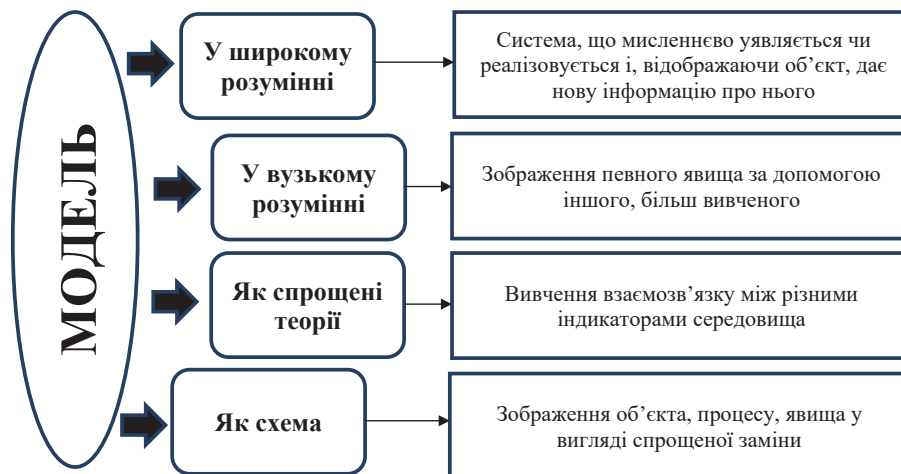

Рис. 1. Термінологічний аналіз поняття «модель»

Автори В. Шейко та Н. Кушнарєнко під моделюванням розуміють «дослідження об'єктів на їх моделях» [8, с. 72]. Учений Є. Лодатко детально вивчає моделювання педагогічних систем і наголошує, що воно характеризується особливостями, які ґрунтуються на нечіткості, розпливчастості педагогічних понять [5]. Автор зазначає, що педагогічне явище подається *формально* (схематично й спрощено) в такий спосіб, що дозволяв би студіювати вибрані його характеристики, визначальні у конкретному змістово-діяльнісному контексті й дозволяють вивчити соціокультурний чи управлінський впливу на результати діяльності.

Тож розроблена модель педагогічного явища (об'єкту чи процесу), на думку вченого, може бути апробованою і практично впроваджуватися в реальній освітній процесу лише тоді, коли достатньо досліджено змістові і структурно-процесуальні компоненти, тобто достатній рівень абстрагування [5, с. 6].

Мета статті – спроектувати й обґрунтувати модель системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології в закладах вищої педагогічної освіти.

Ураховуючи вищезазначені мету, принципи моделювання, властивості, функції моделей, далі обґрунтуємо розроблення моделі системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології, що буде застосовуватися нами у процесі фахової підготовки здобувачів педагогічних закладів вищої освіти.

Погоджуючись із Ю. Шапраном [7, с. 42], розроблення вказаної моделі здійснюємо з урахуванням таких методологічних орієнтирів: створення такої концептуальної моделі системи формування окресленої здатності здобувачів, де подано ієрархічну, структурно-функціональну, діагностичну та інші моделі у різних

формах – лінійній, спіральній, пірамідальній тощо; побудова так званої «м'якої» моделі, що характеризується певною невизначеністю, множиною шляхів розвитку; використання синергетичного підходу в побудові моделі, що дозволяє їй вийти на шлях самостійного розвитку; відображення у моделі цільової складової для прогнозування управлінських аспектів досліджуваного процесу.

Виходячи зі сказаного вище під моделлю системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології ми розуміємо формалізовану, науково обґрунтовану сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених структурно-функціональних елементів освітньої діяльності, які несуть об'єктивну і достатньо повну інформацію про мету, зміст, характер і результат діяльності майбутніх учителів; компоненти їхньої інноваційної компетентності; шляхи і технології досягнення визначеної мети; науково-методичне забезпечення процесу підготовки фахівців, спрямовані на забезпечення високої ефективності інноваційної професійної діяльності.

Процес моделювання здійснювався поетапно. Так, *перший етап* спрямовано було на осмислення сутності проєктування окресленої моделі, конкретизувалися функції модельованого об'єкта (системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології), з'ясувалися особливості її реалізації в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Другий етап* передбачав побудову оптимально функціональної системи компонентів структури досліджуваного об'єкта, виокремлення критеріїв функціональності моделі, проведення заходів контролю щодо перевірки можливостей кожного із складників. *Третій етап* дозволив встановити функціональні, логічні, технологічні та інші взаємозв'язки між компонентами моделі. *Четвертий етап* спрямовано було на вивчення динаміки досліджуваного об'єкта, що включала закономірності функціонування системи; формулювання завдань; визначення динаміки змін, розвитку або організації системи; аналіз умов функціонування об'єкта тощо (рис.2).

Поцінуючи наукові розвідки вказаних учених, дотичних до проблеми нашого дослідження, ураховуючи власний науковий досвід ми пропонуємо модель системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології, що включає низку блоків.

Методологічно-цільовий блок відображає мету моделі, а саме: системне формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки, завдання, підходи, принципи.

Суб'єктний блок включає суб'єкти педагогічної взаємодії у процесі формування зазначеної здатності майбутніх учителів (НПП і здобувачі вищої освіти (бакалаври із середньої освіти за предметною спеціальністю 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)).

Змістовий блок виокремлює один із важливих елементів системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології – *зміст* відповідної підготовки. Він ґрунтується на змісті поняття «інноваційна компетентність майбутніх учителів біології» в цілому та її компонентів зокрема. З огляду на це наявний у здобувачів вищої освіти рівень інноваційної компетентності визначаємо через аналіз її компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, інноваційно-діяльнісного, оцінно-рефлексійного), що становлять основу можливостей для виконання ними зазначеної діяльності. Зміст орієнтує соціальне замовлення на конкретну систему знань, умінь навичок, цінностей, якими має володіти інноваційний учитель для здійснення відповідної професійної діяльності.

Змістовий складник цього блоку моделі включає дисципліни професійної підготовки; вибіркового освітнього компоненту «Інноваційна компетентність учителя біології»; педагогічну практику; самостійну роботу; науково-дослідну діяльність; позааудиторну роботу тощо.

Для визначення наявного рівня інноваційної компетентності майбутніх учителів біології обрано низку методів науково-педагогічного дослідження, як-от: пілотажні дослідження, анкетування, тестування, бесіди, спостереження тощо. Розвиток стійкої мотивації, ціннісних установок і мотивів, активності, ініціативності майбутнього педагога в інноваційній діяльності відбувається впродовж усього періоду навчання здобувача освіти в університеті й досягається застосуванням викладачами методів, засобів і прийомів актуалізації в майбутніх педагогів мотивів і потреб у власній інноваційній діяльності, сприйнятті її як особистісно значущої. Оволодіння інноваційними знаннями, вміннями, навичками є обов'язковим компонентом системи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології. Це уможливується у процесі: вивчення біологічних фахових дисциплін, методики навчання біології, педагогіки, психології; отримання знань щодо інноватики; оволодіння методологічними знаннями; проходження педагогічних практик, у ході науково-дослідної роботи, виконання самостійної роботи, позааудиторної роботи тощо. Водночас майбутні вчителі біології мають змогу генерувати творчі ідеї, брати участь у дискусіях, знаходити різні варіанти розв'язку проблемних завдань, представляти результати досліджень перед аудиторією, розвивати здатність критично оцінювати власні результати інноваційної педагогічної діяльності та учасників освітнього процесу, здатність до самооцінки та самоаналізу.);

Технологічний блок уможливує поетапне застосування відповідних інноваційних технологій, форм, методів, засобів формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології, що передбачає теоретичне обґрунтування та розроблення методики формування зазначеної здатності.

Методика ґрунтується на вдалому поєднанні усталених педагогічних технологій із інноваційними (інтерактивного, дистанційного навчання, розвитку критичного мислення; формування творчої особистості, Web-технологіями тощо); використанні комплексу методів: традиційних (словесних, практичних, наочних,

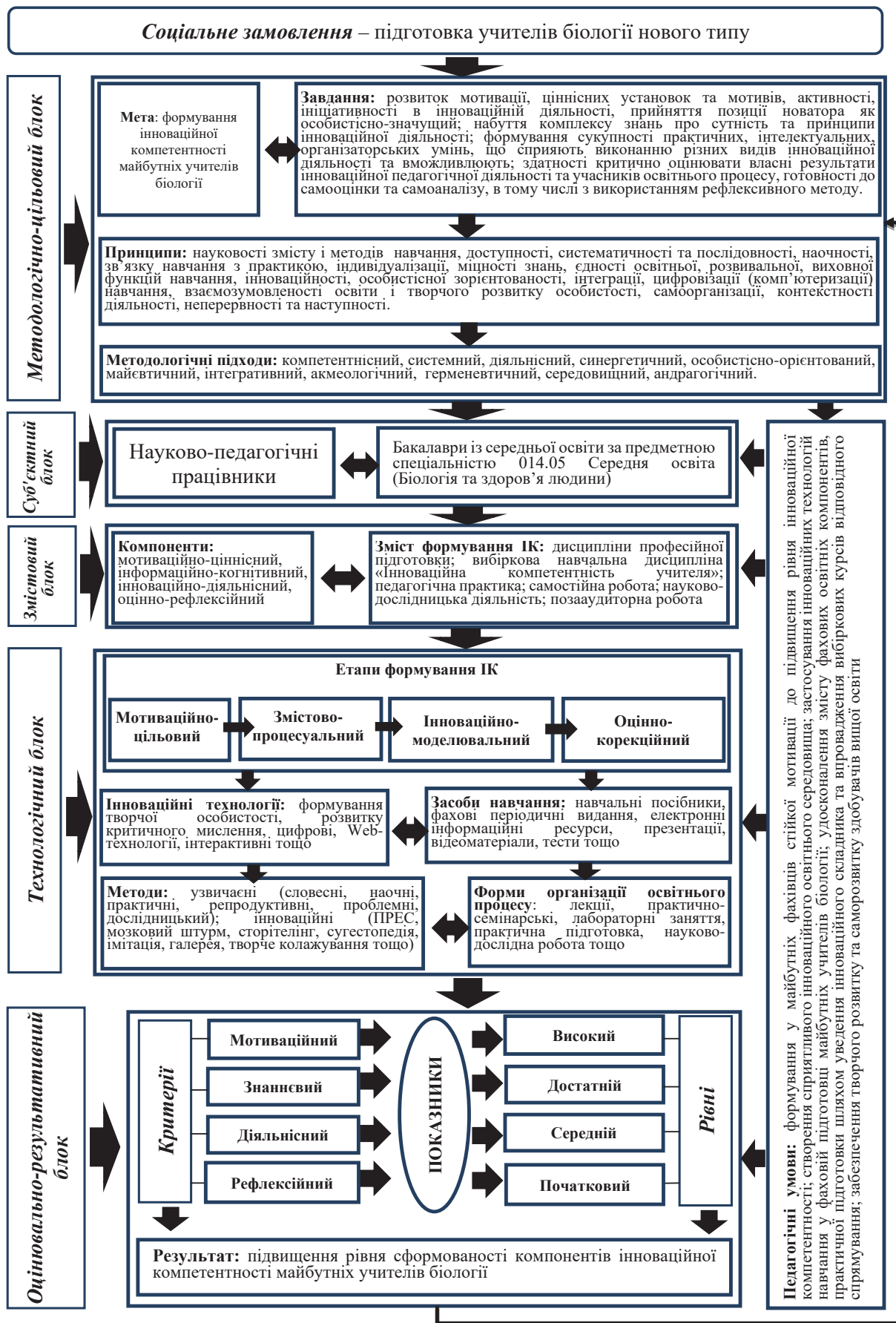

Рис. 2. Модель системи формування інноваційної компетентності

дослідницьких); інноваційних (ПРЕС, сугестопедія, сторітелінг, творче моделювання, імітація, галерея); форм організації аудиторної: лекції (проблемна лекція, лекція-дискусія, лекція-діалог, евристична лекція, лекція-візуалізація), практичні й лабораторні заняття з елементами творчих завдань, дискусій, позааудиторної (круглі столи, майстер-класи, перевернуте навчання тощо), засобів (навчально-методичні комплекси дисциплін, посібники, презентації, відеоматеріали, віртуальні лабораторії тощо). Застосування виокремлених інноваційних технологій, форм, методів і засобів узгоджується із етапами формування інноваційної компетентності, кожен із яких завершується досягненням нового якісного рівня зазначеної здатності, необхідного для ефективної освітньої діяльності на наступному етапі. Зокрема, умовно виділяємо такі етапи: мотиваційно-цільовий, змістово-процесуальний, інноваційно-моделювальний, оцінно-корекційний. Зазначимо, що вони взаємопов'язані з курсами навчання здобувачів вищої освіти у ЗВО);

Оцінювально-результативний блок включає процес оцінювання та корегування розробленої моделі системного формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології. До нього входить відповідний діагностичний інструментарій для якісного та кількісного аналізу отриманих результатів: критерії (мотиваційний, знаннявий, діяльнісний, рефлексійний) з відповідними показниками, що визначають рівні сформованості відповідної здатності: початковий, середній, достатній та високий. Важливе місце у моделі системи відводиться результату – підвищення рівня сформованості компонентів інноваційної компетентності майбутніх учителів біології.

Висновки. Розроблена модель системи цілеспрямованого формування інноваційної компетентності майбутніх учителів біології в процесі фахової підготовки демонструє результати теоретичного пошуку (обґрунтовані завдання, методологічні підходи, принципи, фактори, педагогічні умови, етапи, структурні компоненти, критерії, показники тощо) щодо підготовки фахівців у відповідному напрямі.

Пропонована модель, що відтворює й візуалізує взаємозв'язки між складниками спроектованої педагогічної системи, є динамічною з огляду на трансформацію інноваційного концепту як у змісті фахової підготовки майбутніх учителів біології у відповідності до нових освітніх напрямів, так і відповідно до тенденцій розвитку суспільства.

Використана література:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
3. Дубасенюк О. А. Концептуальні моделі педагогічної освіти : наукові пошуки і здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 8-28.
4. Енциклопедія освіти. Національна академія педагогічних наук України / гол. ред. В. Г. Кремень; Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
5. Лодатко Є. О. Типологія педагогічних моделей. *Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис*. 2013. Вип. 3 (50). С. 68-72.
6. Теплицька А. О. Модель і моделювання в професійній освіті майбутніх учителів. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 6. С. 181-191.
7. Шапран Ю. Педагогічне моделювання у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології. *Рідна школа*. 2012. № 12. С. 39-43.
8. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ : Знання, 2006. 307 с.

References:

1. Busel V. T. (2003) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv : Irpin : VTF «Perun». 1440 p. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. (2008) Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam. [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnitsia : DOV «Vinnitsia». 278 p. [in Ukrainian].
3. Dubaseniuk O. A. (2008) Kontseptualni modeli pedahohichnoi osvity : naukovy poshuky i zdobutky [Conceptual models of pedagogical education : scientific research and achievements]. *Profesiino-pedahohichna osvita : suchasni kontseptualni modeli ta tendentsii rozvytku*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 8-28 [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia osvity. [Encyclopedia of education]. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy / hol. red. V. H. Kremen; Kyiv : Yurinkom Inter, 2021. 1144 p. [in Ukrainian].
5. Lodatko Ye. O. (2013) Typolohiia pedahohichnykh modelei. [Typology of pedagogical models]. *Vyshcha osvita Ukrainy : teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys*. Vyp. 3 (50). P. 68-72 [in Ukrainian].
6. Teplytska A. O. (2015) Model i modeliuvannia v profesiinii osviti maibutnykh uchyteliv. [Model and modeling in professional education of future teachers]. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka*. Vyp. 6. P.181-191 [in Ukrainian].
7. Shapran Yu. (2012) Pedahohichne modeliuvannia u protsesi formuvannia profesiinnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia biolohii. [Pedagogical modeling in the process of forming the professional competence of a future biology teacher]. *Ridna shkola*. № 12. P. 39-43 [in Ukrainian].
8. Sheiko V. M., Kushnarenko N. M. (2006) Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti: pidruchnyk. [Organization and methodology of scientific research activity: a textbook]. Kyiv : Znannia. 307 p. [in Ukrainian].

L. Burchak. Model of the system of formation of innovative competence of future biology teachers

The article is devoted to the design and substantiation of the model of the system of formation of innovative competence of future biology teachers in institutions of higher pedagogical education. It is noted that the leading role in the implemen-

tation of the establishment of an innovative society belongs to universities as centers of high-quality fundamental education of future specialists, whose activities are carried out taking into account the provisions of competence-based and student-centered approaches, and the improvement of the quality of professional training of future teachers in the modern innovative society, characterized by the predominance of innovation over tradition, democracy, personality, uniqueness, is made possible by the process of modeling the formation of professional competences. Taking into account the purpose, principles of modeling, properties, functions of models, a model of the system of forming the innovative competence of future biology teachers in institutions of higher pedagogical education was designed, which is an artificially created system that allows fully or partially to reproduce the essence and quality of the original. It will be applied in the process of professional training of applicants of pedagogical institutions of higher education. The four stages of designing the model and its main blocks are characterized. In addition, a graphic representation of the model is presented. It is noted that the model demonstrates the results of theoretical research regarding the training of specialists in the appropriate direction and reproduces and visualizes the relationships between the components of the projected pedagogical system, is dynamic in view of the transformation of the innovative concept both in the content of the professional training of future biology teachers in accordance with new educational directions and in accordance with the trends of the development of society.

Key words: model, system, innovative competence, future biology teachers, pedagogical university, model design.

УДК 377:811.111

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.10>

Волкова О. А., Мойсеєнко С. М., Кондрашова А. В.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ В ТЕХНІЧНИХ ЗВО

У сучасному світі, де глобалізація та міжнародна співпраця вже стали нормою, студентам технічних спеціальностей необхідні не лише практично-прикладні знання, але й високорозвинені комунікативні навички. Здатність ефективно взаємодіяти, спілкуватися, представляти ідеї та проекти у міжнародній спільноті стає передумовою для досягнення успіху й визнання у сучасному професійному оточенні.

Вивчення англійської мови, яка є ключовим інструментом у міжнародному спілкуванні, є безумовним пріоритетом для успішної побудови кар'єри. Інновації в навчанні англійської мови охоплюють використання новітніх технологій, інтерактивних методик та адаптивних підходів, що сприяють ефективнішому засвоєнню мови студентами. Крім того, впровадження інноваційних підходів дозволяє створювати динамічне та привабливе навчальне середовище. Використання інтерактивних занять, віртуальних ресурсів та ігрових елементів залучає студента до активного вивчення мови, підвищує мотивацію та покращує результативність. Такий підхід не лише впливає на саму якість процесу навчання, а й реалізує стратегічний напрямок вищої освіти, спрямований на підготовку глобально компетентних фахівців, які здатні успішно функціонувати в міжнародному середовищі та впроваджувати нові технології відповідно до вимог сучасного ринку праці.

Ця стаття присвячена вивченню інноваційних технологій, які використовують у процесі навчання англійської мови професійного спрямування. Зокрема, робота розглядає визначення і переваги інновацій у навчанні та враховує особливості викладання англійської мови в технічних закладах вищої освіти. В статті обговорюється застосування інтерактивних вправ, віртуальних технологій, а також використання онлайн-ресурсів та платформ для ефективного вивчення технічної лексики та покращення комунікативних навичок студентів. Здійснене дослідження слугує важливим джерелом для викладачів технічних закладів вищої освіти, які прагнуть покращити якість навчання англійської мови на професійному рівні.

Ключові слова: технічні спеціальності, комунікативні навички, інноваційні технології, професійне спрямування, онлайн-ресурси, віртуальні технології, технічна лексика, підготовка фахівців, міжнародне спілкування, ефективне навчання.

У сучасному світі інформаційного прогресу та глобалізації вивчення англійської мови професійного спрямування в технічних закладах вищої освіти (далі – ЗВО) стає ключовим фактором для підготовки майбутніх фахівців. Інноваційні підходи та сучасні методи навчання є невіддільною частиною освітнього процесу, сприяючи співпраці, розвитку автентичної комунікації та вивченню актуальних професійних трендів. Зростання конкуренції на ринку праці вимагає від студентів не лише базового рівня володіння іноземною мовою, але й готовності швидко та ефективно застосовувати її у професійній діяльності, враховуючи сучасні вимоги роботодавців до креативності й новаторського мислення.

Глобальні інтеграційні процеси, зміни в суспільно-політичній ситуації та необхідність інновацій у викладанні англійської мови створюють нові завдання для технічних ЗВО в Україні. Зокрема, актуалізується питання розвитку міжнародного співробітництва та впровадження сучасних методів онлайн-навчання, інформаційно-комунікаційних технологій з метою формування високої професійної компетентності студентів технічних спеціальностей.

Питанням теорії та практики викладання англійської мови з використанням інноваційних технологій займалася низка вітчизняних вчених, серед них ми виділяємо праці О. М. Васюковича, О. В. Іванової, С. В. Кириченко, Г. В. Овсянко, О. Д. Мельник, О. Г. Пономаренка, І. М. Ахмад, О. В. Семида, Л. В. Гурєєвої, К. А. Лісецького.

О. Д. Мельник вказує на важливість використання таких інноваційних методів, як обговорення, проектна робота, аудіювання й рольова гра, для підвищення мотивації студентів технічних спеціальностей та розвитку їхніх навичок самостійної роботи [6, 312]. О. М. Васюкович виділяє комп'ютерні технології, зокрема інтерактивні дошки типу IBW, їх використання у процесі вивчення англійської мови професійного спрямування [2, 53].

О. В. Іванова пропонує підхід, орієнтований на вирішення проблемно-комунікативних завдань, що сприяє активізації мовленнєвої діяльності студентів технічних спеціальностей в ситуаціях, які вимагають висловлення власної думки та її аргументації [3, 209]. О. Г. Пономаренко підкреслює важливість використання аудіо- та відеоматеріалів для підтримки інтересу студентів, уникнення одноманітності, особливо під час роботи з технічними текстами [7, 127].

К. А. Лісецький акцентує увагу на необхідності застосування змішаного навчання (blended learning), яке передбачає, що студенти відвідують очні заняття, але при цьому активно користуються такими технічними засобами, як комп'ютер, мобільні пристрої, спеціальні навчальні програми, платформи. Змішане навчання враховує індивідуальні особливості студентів, дозволяє їм самостійно керувати процесом вивчення, розвивати високий рівень мотивації. Ця система сприяє якійсь комунікації між студентами та викладачами, що дозволяє координувати дії й надавати персональні рекомендації [5].

І. М. Ахмад, О. В. Семида та Л. В. Гурєєва зазначають, що інтегрований підхід викладачів-мовників у технічному ЗВО передбачає використання різноманітних методів під час проведення занять в дистанційному режимі. Такий підхід допомагає створити комфортне середовище на занятті, дозволяє враховувати індивідуальні особливості студентів, і забезпечує ефективну комунікативну та розумову діяльність студентів відповідно до їх професійних інтересів. Застосування адаптивних навчальних платформ, інтерактивних мультимедійних матеріалів, комунікативних завдань, рольових ігор, групових дискусій, підготовка проєктів, монологів та діалогів, сприяє активній взаємодії студентів і розвитку їхніх комунікативних здібностей [1, 162].

С. В. Кириченко і Г. В. Овсянко досліджували аспекти викладання англійської мови для студентів технічних ЗВО у контексті дистанційного навчання. Вони підкреслюють, що використання Інтернет-ресурсів та сучасних інформаційних технологій надає безмежні можливості для вивчення іноземної мови в онлайн-режимі. Це дозволяє знайти індивідуальний підхід до кожного студента і встановлює постійну взаємодію з викладачем. На думку дослідників, сучасні програми дистанційного навчання забезпечують якісне освітнє середовище, що може конкурувати з традиційним очним навчанням. Одна з переваг полягає у тому, що програми дистанційної освіти часто включають не лише текстові, а й аудіо- та відеоматеріали. Також вони сприяють використанню навчальних додатків та веб-сайтів, де доступні різноманітні інструменти для перевірки знань іноземної мови [4, 178].

Дослідники однак стійкі у тому, що використання інноваційних технологій у процесі навчання англійської мови в технічних ЗВО приносить численні переваги. Зокрема, віртуалізація та симуляції впроваджують реалістичне середовище для практичного вивчення англійської мови у сферах техніки та інженерії. Інноваційні платформи сприяють колективній роботі, дозволяючи студентам здійснювати спільні проєкти та розвивати комунікативні навички. Онлайн-ресурси стають доступними для студентів будь-де та будь-коли, що забезпечує гнучкість і надає можливість постійно вдосконалювати знання.

Однак, використання інновацій у процесі навчання англійської мови в технічних ЗВО не лише відкриває нові можливості для викладачів та студентів, але й може спричинити ряд проблем. В першу чергу, різний доступ до сучасних технічних пристроїв та Інтернету викликає дискомфорт серед студентів у процесі навчання. По-друге, впровадження інновацій вимагає від викладачів та студентів адаптації до нових технологій, що може викликати труднощі в освоєнні платформ та програм. Використання сервісів Google, таких відеоконференційних засобів, як Zoom, Google Meet, стали справжнім викликом для викладачів іноземних мов, адже в момент переходу на дистанційне навчання виникла проблема у швидкому набутті технічної компетентності. Третім викликом виявилась вартість впровадження інновацій. Реалізація нових технологій потребує значних фінансових витрат на інфраструктуру, програмне забезпечення та навчання персоналу. В той самий час важливо враховувати, що інновації в освіті – це інвестиція в майбутнє. Здатність студентів ефективно взаємодіяти з сучасними технологіями й володіння англійською мовою професійного рівня робить їх конкурентоспроможними на ринку праці, розвиває креативні та аналітичні здібності.

Мета дослідження полягає в розгляді актуальних питань використання інноваційних технологій у процесі викладання англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО.

Професійне мовлення є ключовим інструментом для ефективного обміну інформацією, вирішення технічних завдань та сприяння співпраці в командному оточенні. Англійська мова професійного спрямування є особливою та специфічною, враховуючи унікальний характер професій та вимоги до них (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові особливості, які визначають професійну мову в технічних спеціальностях

Особливість	Опис
Технічна термінологія	Використання специфічної та точної термінології є неодмінною частиною професійної мови в технічних науках. Технічні терміни та слова визначаються чітко та однозначно для уникнення будь-яких непорозумінь у комунікації.
Грамматична точність	Професійна мова вимагає високого рівня граматичної точності. Надання чітких інструкцій, описів та технічних документів є ключовим механізмом для ефективної передачі інформації.
Специфічна структура тексту	Технічна документація та текст у технічних науках часто використовує специфічні структури, такі як алгоритми, схеми, таблиці, графіки. Ці елементи структури допомагають систематизувати та узагальнити інформацію.
Академічний стиль	Професійна мова відзначається академічним стилем, що вимагає формальності та об'єктивності. Вона спрямована на передачу фактів, досліджень та результатів без зайвих висловлювань.
Використання аббревіацій та символів	В технічній мові широко використовуються аббревіації, спеціальні символи для скорочення інформації та вираження конкретних понять. Це допомагає економити місце, забезпечує конкретність висловлення.
Акцент на точності та безпеці	Всі вказівки, інструкції та описи повинні бути сформульовані так, щоб уникнути помилок і забезпечити безпечне використання технічних систем.
Комунікація в команді	Значна частина роботи в технічних професіях відбувається в командному середовищі. Тому мовленнєва компетенція повинна враховувати особливості командної комунікації, такі як виразне формулювання завдань, чітке визначення ролей у проєктах.
Використання технічних англійських сленгів	Серед технічних спеціалістів широко використовуються технічні англійські сленги та терміни, які є внутрішнім мовним кодом для спілкування в професійному середовищі.

Аналіз потреб студентів технічних спеціальностей у вивченні англійської мови розкриває низку суттєвих аспектів. По-перше, виявлено високий рівень необхідності в освоєнні технічної термінології та специфічних концепцій для ефективного розуміння та використання мови в контексті їхньої майбутньої професійної діяльності. Суттєвою є потреба в розвитку навичок комунікації в професійному оточенні, оскільки це визначається як ключовий елемент успішної кар'єри в галузі технічних наук. Студентам необхідно вміти не лише чітко висловлювати свої ідеї, але й ефективно представляти проєкти та взаємодіяти в міжнародному технічному товаристві. Окрім цього, важливим аспектом вивчення англійської є опанування лексику, характерною для технічної спеціальності студентів, що становить основу для розуміння та складання професійно-технічної документації у майбутньому.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в навчанні англійської мови визнається як ключовий компонент сучасного освітнього процесу, що привносить ряд переваг та можливостей. Віртуальні класи стають необхідним інструментом у вивченні англійської мови для студентів технічних ЗВО, дозволяючи їм поєднувати практичні технічні завдання з ефективним вивченням мови у віртуальному середовищі. Ці класи дозволяють викладачам проводити заняття онлайн, забезпечуючи зручність та доступність навчання, яке стає відкритим для участі студентів з різних географічних точок.

Інтерактивні заняття віртуальних класів створюють можливість для активної комунікації та обговорення технічних тем в реальному часі. Використання мультимедійних ресурсів, таких як відео та аудіо, допомагає наочно представити та закріпити технічні поняття та розширює словниковий запас студентів. Важливою складовою є можливість проведення віртуальних лабораторних робіт та проєктів англійською мовою, що сприяє активному вивченню, вживанню лексики технічного спрямування.

Адаптивні методи та використання ІТ-ресурсів роблять віртуальні класи ефективним інструментом для індивідуалізованого та технічно орієнтованого навчання. Вони дозволяють студентам отримати доступ до різноманітних інформаційних технологій та онлайн-ресурсів, розширювати знання та готуватися до викликів сучасного технічного світу. За допомогою віртуальних класів студенти технічних ЗВО можуть активно працювати над покращенням своїх комунікативних навичок, завдяки глобальному доступу, зручності та інтерактивності, які надає цей формат навчання (табл. 2). Ці платформи мають такі інструменти для віртуального навчання, як відеозв'язок, обмін документами, спільна робота над завданнями та інші функції, що полегшують ефективний процес вивчення англійської мови в технічних ЗВО.

Популярні віртуальні класи та платформи

Назва	Особливості
Zoom	Платформа дозволяє студентам та викладачам обговорювати теми, використовуючи аудіо та відео.
Microsoft Teams	Надає можливість обмінюватися матеріалами, спільно працювати над проєктами.
Google Meet	Дозволяє проводити відеоконференції, обмінюватися інформацією та використовувати інструменти для спільної роботи.
Canvas	Навчальна платформа, яка включає віртуальні класи, завдання, взаємодію з викладачем та інші функції для навчання.
Moodle	Розроблена для створення електронних навчальних платформ і підтримки онлайн-навчання, дозволяє створювати онлайн-курси, розмішувати навчальний матеріал, стежити за успішністю студентів та забезпечувати інтерактивні можливості для спілкування та обміну інформацією.
Blackboard Collaborate	Інтерактивний веб-конференц-сервіс, який використовується для віртуальних класів, вебінарів та співпраці в режимі реального часу. Цей інструмент сприяє взаємодії викладачів і студентів, надаючи можливість проводити онлайн-зустрічі та навчання в віртуальному середовищі.
Sikorsky	Веб-платформа для віртуальних класів, вебінарів та інтерактивних онлайн-зустрічей. Система надає інструменти для ведення дистанційного навчання, спільної роботи та комунікації в реальному часі через Інтернет.
Cisco Webex	Основні функції включають відео- та аудіоконференції, можливість демонстрації екрана, спільної роботи над документами та презентаціями, а також чати для обговорення. Платформа підтримує велику кількість учасників, що робить її популярною, для навчання та спільної роботи в команді.

Використання відеолекцій має суттєвий вплив на ефективність навчання. Цей підхід дозволяє студентам отримувати інформацію з візуально-аудіо матеріалів, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню. Візуальне сприйняття інформації допомагає особливо в технічних спеціальностях, де зображення, графіки та схеми є важливою частиною навчання. Гнучкість вивчення, яку надають відеолекції, дозволяє студентам переглядати їх у зручний час та у власному темпі, що особливо важливо для тих, хто має різний графік занять.

Важливою перевагою є інтерактивність через додаткові елементи, такі як тести, завдання чи спільні обговорення. Це стимулює активну участь студентів та забезпечує активніше засвоєння навчального матеріалу. Використання відеолекцій дозволяє студентам прослуховувати аутентичну мову, яку використовують носії мови або експерти у певній технічній сфері. Це сприяє покращенню їхніх навичок у слуханні та засвоєнню термінології, яка характерна для цієї конкретної технічної галузі.

Можливість перегляду відеолекцій кілька разів сприяє кращому засвоєнню складних тем та покращенню загального розуміння матеріалу. Глобальний доступ дозволяє пройти навчання в будь-якому місці та в будь-який час. Наприклад, на YouTube існує безліч каналів для технічних спеціальностей. Серед них ми виділяємо EngVid, який містить велику кількість відеоуроків з англійської мови, включаючи спеціалізовані уроки для технічних спеціальностей. Business English Pod фокусується на вивченні бізнес-англійської. IELTS Liz пропонує корисні відеоуроки та матеріали до міжнародних іспитів. Coursera та Prometheus пропонують онлайн-курси з англійської мови для технічних спеціальностей, які містять відеолекції й практичні завдання до них. Аналогічно до Coursera та Prometheus, на платформі edX є курси від провідних університетів та організацій, які включають відеоматеріали для навчання англійської мови для технічних спеціальностей. TED Talks додають пізнавальні виступи експертів у різних галузях, включаючи технічні теми, а Khan Academy пропонує відеоуроки та матеріали з різних предметів, включаючи технічні науки.

Інтерактивність електронних підручників дозволяє студентам вивчати матеріал за допомогою відеозаписів, аудіофайлів та інтерактивних вправ, що сприяє поглибленню їхнього розуміння та зацікавленості. Їх адаптивність дозволяє враховувати індивідуальні потреби студентів, надаючи персоналізовані завдання та матеріали. Електронні підручники часто мають вбудовані інструменти для тестування та оцінювання, дозволяючи викладачам стежити за успішністю студентів та надавати зворотний зв'язок.

Використання електронних підручників для вивчення англійської мови в технічних ЗВО розширює можливості студентів та підтримує їх у досягненні успіху в професійній сфері. "Cambridge University Press. English for Specific Purposes" є ресурсом, який розроблено спеціально для студентів інженерних спеціальностей. Він пропонує комплексний підхід до вивчення технічної лексики та комунікативних навичок. "Oxford English for Information Technology" розвиває мовні навички студентів, спрямовані на роботу з інформаційними технологіями та використання англійської мови у технічному середовищі.

Спеціалізовані платформи та програми в навчанні англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО використовуються для покращення якості та ефективності навчання, враховуючи особливості технічних спеціальностей. Застосування інновацій у цьому контексті включає різноманітні технічні рішення та педагогічні підходи. Використання онлайн-ресурсів та платформ для вивчення технічної лексики є важливою складовою успішного навчання англійської мови.

Cambridge University Press пропонує курс “Cambridge English for Engineering”, який розроблено спеціально для студентів технічних спеціальностей. Він містить підручники, аудіо та відео матеріали, а також інтерактивні вправи для вивчення технічної лексики. Duolingo пропонує спеціалізований курс “Engineering English”, який орієнтований на розвиток лексики та навичок спілкування в технічному середовищі. EnglishClass101 пропонує відеоуроки з лексики на різні технічні теми. Вони надають визначення термінів, приклади їх вживання та вправи для автоматизації дій студентів з вживання нових термінів та формування їх активного професійного словника. Розділ “Science & Technology” на BBC Learning English містить різноманітні матеріали, включаючи відео, аудіо та статті, які допомагають розширити технічний словник. На платформі Quizlet можна знайти набори карток для вивчення технічної лексики, Memrise пропонує курс “Engineering Vocabulary”, який дозволяє вивчати технічну лексику через вправи та повторення.

Використання інтерактивних вправ та ігор у процесі вивчення англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО може значно покращити якість навчання та зробити процес більш цікавим та ефективним. Студенти можуть виконувати ролі в різних сценаріях, які пов’язані з їхнім майбутнім професійним спрямуванням. Це дозволяє їм вживати технічну лексику у практичних ситуаціях та розвивати комунікативні навички.

Створення таких завдань, як заповнення пропусків, розв’язання кросвордів чи гра в асоціації з технічною лексикою, сприяє засвоєнню нових термінів та слів. Граючи у ігри, що розвивають мовленнєві навички, наприклад, під час проведення дебатів, дискусій або виступів з презентаціями, студенти навчаються висловлювати свої ідеї та аргументувати їх, використовуючи технічну термінологію.

Зважаючи на технічний характер спеціалізації та особливості вивчення англійської мови в технічних ЗВО, інтерактивні вправи повинні бути спеціалізованими та орієнтованими на покращення комунікативних навичок відповідно до технічних вимог. Зокрема, створення технічних презентацій, використання віртуальних лабораторій, проведення технічних дебатів, роботу над проєктами в команді, а також участь у технічних вікторинах та іграх.

Студенти отримують можливість вдосконалити навички публічного виступу, використовуючи технічну лексику під час підготовки та представлення презентацій. Віртуальні лабораторії надають можливість взаємодії з технічними завданнями, що сприяє розширенню словникового запасу. Технічні дебати сприяють розвитку навичок аргументації та виразного висловлювання на технічному рівні. Проєктна робота в команді сприяє взаємодії та обміну ідеями, розвиваючи навички представлення результатів в письмовій та усній формі. Участь у технічних вікторинах та іграх сприяє покращенню швидкості реакції та узагальненню знань студентів.

Використання віртуальної реальності (VR) в навчанні англійської мови відкриває перед студентами нові можливості для занурення в мовне середовище та вивчення її в контексті реальних ситуацій. Застосування інтерактивних віртуальних завдань, де студентам доводиться вживати технічну лексику для вирішення завдань чи ситуацій, допомагає їм в практичному застосуванні мови та вивченні її в реальних сценаріях. Використання мовних асистентів, чат-ботів у віртуальному середовищі надає можливість практикувати англійську мову, отримувати зворотний зв’язок та виправляти граматичні помилки. Застосування VR для спільних технічних проєктів у віртуальному просторі дозволяє спілкуватися, обговорювати й розвивати технічну англійську під час виконання колективних завдань.

У сучасному освітньому середовищі роль штучного інтелекту в навчанні англійської мови в технічних ЗВО стає все більш суттєвою через впровадження інноваційних підходів. Штучні мовні асистенти, такі як ChatGPT, Grammarly, надають інтерактивний підхід до вивчення англійської мови. Системи штучного інтелекту можуть аналізувати успішність студентів та пропонувати персоналізовані програми вивчення, враховуючи їхні індивідуальні потреби та рівень володіння англійською мовою. Інструменти автоматизованої корекції, такі як Grammarly, DeepL Write, допомагають студентам виправляти граматичні та стилістичні помилки, роблячи процес навчання ефективнішим. Інтелектуальні системи аналізують вимову студентів та надають зворотний зв’язок для поліпшення акценту та вимови технічної термінології.

Мобільні додатки вже стали невіддільною частиною процесу вивчення англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО. Їхній внесок полягає в тому, що вони роблять процес навчання більш гнучким та доступним для студентів. Одним з популярних додатків є Duolingo, який містить групу різноманітних завдань для покращення лексики та граматики. Rosetta Stone залучає метод асоціації та імерсивне вивчення, де мова вивчається без використання перекладу на рідну мову. Програма пропонує принцип навчання через зображення, звуки та контекст. Wordscapes залучає словниковий запас для розв’язання кросвордів, що ефективно розвиває термінологію в технічних галузях. LinkedIn Learning надає різноманітні курси з технічних тем, розширюючи знання студентів через відео-лекції та матеріали. HelloTalk, Busuu.com, як соціальні мережі для вивчення мов, дозволяють студентам спілкуватися з носіями мови.

Іншим інноваційним методом в процесі вивчення англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО є гейміфікація, який базується на використанні ігрових елементів та конкуренції з метою залучення студентів, роблячи вивчення мови більш цікавим та ефективним (рис. 1).

Рис. 1. Ключові аспекти гейміфікації при вивченні англійської мови

Оцінювання успішності студентів в технічних ЗВО базується на різних критеріях, включаючи результати тестів, участь у колективних проєктах та активність під час онлайн-занять. Поділ матеріалу на рівні складності дозволяє їм просуватися від початківців до експертів. Вдосконалення на кожному рівні включає нові теми та відповідні лексичні одиниці. Створення завдань та викликів передбачає отримання віртуальних нагород за їх успішне подолання. Організація конкурсів та змагань між студентами або групами стимулює прагнення до навчання та конкурентне середовище.

В сучасному освітньому середовищі електронні системи оцінювання стають невіддільною частиною процесу вивчення англійської мови професійного спрямування в технічних ЗВО. Цей підхід дозволяє оптимізувати та поліпшити якість навчання, забезпечуючи ефективну взаємодію між викладачами та студентами. Наприклад, Moodle є відкритою системою управління навчанням, яка надає можливість створювати тестові завдання та навчальні матеріали. Викладачі можуть використовувати цю платформу для створення онлайн-курсів та підготовки тестів з технічної англійської мови для проведення іспитів. Під час оцінювання у реальному часі вона дозволяє викладачам миттєво відстежувати та оцінювати відповіді студентів, здійснювати аналіз результатів, та відстежувати прогрес студентів, а також забезпечує безпеку тестування. Google Forms є безплатним інструментом для створення анкет, опитувань, тестів, дозволяє викладачам створювати різноманітні типи питань, включаючи відкриті та тестові, а також забезпечує зручну систему збору відповідей.

Впровадження електронних журналів та звітів спрямовано на забезпечення доступності інформації про успішність студентів у режимі реального часу. Цей підхід дозволяє студентам відстежувати свій прогрес, переглядати оцінки та матеріали, пов'язані з курсом, в будь-який зручний для них момент. Платформа E-campus надає інструменти для створення електронних журналів та звітів. Студенти можуть переглядати свої бали, відомості про виконані завдання та іншу інформацію, пов'язану з курсом. Moodle також включає можливості для ведення електронних журналів та звітів. Викладачі можуть завантажувати оцінки, а студенти мають доступ до своїх особистих звітів. Система управління навчанням Canvas дозволяє студентам переглядати свої бали, а викладачам – швидко виставляти та оновлювати оцінки.

Висновки. Використання ІКТ, таких як віртуальні класи та електронні підручники, дозволяє зробити процес вивчення більш інтерактивним та доступним. Віртуальні класи дозволяють студентам вивчати мову, поєднуючи це з технічними завданнями, а електронні підручники забезпечують інтерактивність та адаптивність. Окрім того, застосування гейміфікації та електронних систем оцінювання є важливим компонентом вивчення англійської мови в технічних ЗВО. Це дозволяє створити стимулююче навчальне середовище та відстежувати успішність студентів у реальному часі.

Таким чином, інтеграція інноваційних технологій у вивчення англійської мови для технічних спеціальностей може ефективно підготувати студентів до викликів технічного прогресу, допомогти їм вдосконалити комунікативні й професійні навички для побудови успішної кар'єри. Проблема розвитку креативності студентів та підвищення ефективності вивчення англійської мови вимагає подальших наукових досліджень для розробки та впровадження новаторських підходів та методів, спрямованих на покращення якості освіти в технічних закладах вищої освіти.

Використана література:

1. Ахмад І. М., Семида О. В., Гурєєва Л. В. Викладання англійської мови в дистанційному режимі: використання інноваційних та традиційних підходів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 49(1). С. 161–164.
2. Васюкович О. М. Інноваційні технології навчання у вивченні професійної англійської мови у вищих технічних навчальних закладах Європи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 191. С. 52–55.
3. Іванова О. В. Проблемно-комунікативні завдання з дисципліни «англійська мова за професійним спрямуванням» для студентів технічних спеціальностей. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. 2018. Вип. 281. С. 209–215.
4. Кириченко С. В., Овсянко Г. В. Викладання англійської мови для студентів технічних ЗВО в умовах дистанційного навчання. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 3 (36). С. 75–180.
5. Лісецький К.А. Модель змішаного навчання в системі вищої освіти. 2015. URL : http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskiy_model.pdf.
6. Мельник О. Д. Інноваційні методи викладання англійської мови студентам технічних спеціальностей у Вінницькому національному технічному університеті. *International scientific and practical conference «Philological sciences and translation studies: European potential»: conference proceedings, July 9-10*. 2021. С. 311–314.

7. Ponomarenko O. G. Modern approaches in teaching English for students of technical specialties. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис» (Scientific journal "International philological journal")*. 2020. Вип. 11 (3). С. 127–131.

References:

- Ahmad I. M., Semyda, O. V., Guryeyeva, L. V. (2022). Vykladannia anhliiskoi movy v dystantsiinomu rezhymi: vykorystannia innovatsiinykh ta tradytsiinykh pidkhodiv [Teaching English in Distance Learning: Using Innovative and Traditional Approaches]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 49 (1). S. 161-164. [in Ukrainian]
- Vasyukovych O. M. (2020). Innovatsiini tekhnolohii navchannia u vyvchenni profesiinoi anhliiskoi movy u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh Yevropy [Innovative Teaching Technologies in Professional English Language Learning in Higher Technical Education Institutions in Europe]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 191. S. 52-55. [in Ukrainian]
- Ivanova O. V. (2018). Problemno-komunikatyvni zavdannia z dystsypliny «anhliiska mova za profesiinym spriamuvanniam» dlia studentiv tekhnichnykh spetsialnosti [Problem-Communicative Tasks in the Discipline “English for Professional Purposes” for Students of Technical Specialties]. *Naukovi zhurnal «Mizhnarodnyi filolohichniy chasopys»*. Vyp. 281. S. 209-215. [in Ukrainian]
- Kyrychenko S. V., Ovsianko, G. V. (2020). Vykladannia anhliiskoi movy dlia studentiv tekhnichnykh ZVO v umovakh dystantsiinoho navchannia [Teaching English for Students of Technical Higher Education Institutions in the Conditions of Distance Learning]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. Vyp. 3 (36). S. 75-180. [in Ukrainian]
- Lisetskyi K. A. (2015). Model zmishanoho navchannia v systemi vyshchoi osvity [Blended Learning Model in Higher Education]. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model.pdf (data zvernennia: 01.02.2024). [in Ukrainian]
- Melnyk O. D. (2021). Innovatsiini metody vykladannia anhliiskoi movy studentam tekhnichnykh spetsialnosti u Vinnytskomu natsionalnomu tekhnichnomu universyteti [Innovative Teaching Methods of English for Students of Technical Specialties at Vinnytsia National Technical University]. *International Scientific and Practical Conference “Philological Sciences and Translation Studies: European Potential”*. S. 311-314. [in Ukrainian]
- Ponomarenko O. G. (2020). Modern Approaches in Teaching English for Students of Technical Specialties. *Scientific Journal “International Philological Journal”*. Vyp. 11 (3). S. 127-131. [in Ukrainian]

O. Volkova, S. Moiseienko, A. Kondrashova. Innovative Technologies in teaching English for specific purposes in Technical Higher Education Institutions

In today's globalized world, technical students need not only practical and applied knowledge but also highly developed communication skills. Effective interaction, communication, presentation of ideas and projects in the international community are prerequisites for success and recognition in the modern professional environment.

The study of English language is crucial for successful career development, particularly in international communication. Innovations in English language teaching include the use of the latest technologies, interactive methods and adaptive approaches to help students learn the language more effectively. Moreover, the introduction of innovative approaches creates a dynamic and attractive learning environment. Using interactive lessons, virtual resources and game elements engages students in active language learning, increases motivation and improves academic performance. The approach aims to improve the quality of the learning process and aligns with the strategic direction of higher education to prepare globally competent professionals who can function successfully in the international environment and implement new technologies in line with contemporary job market requirements.

This article explores innovative technologies used in teaching English for professional purposes, with a focus on technical higher education institutions. It examines the definition and advantages of educational innovations. The article discusses the use of interactive exercises, virtual technologies, and online resources for effective learning of technical vocabulary and improvement of students' communicative skills. The research provides valuable insights for instructors in technical higher education institutions who aim to enhance the quality of English language teaching at professional level.

Key words: *technical disciplines, communication skills, innovative technologies, professional orientation, online resources, virtual technologies, technical vocabulary, professional development, international communication, effective learning.*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню та аналізу інтерактивних моделей викладання іноземних мов у закладах вищої освіти при підготовці фахівців для сфери обслуговування. Актуальність дослідження зумовлена стрімкими змінами на ринку праці та необхідністю адаптації навчального процесу до вимог сучасності.

Мета статті полягає у визначенні інноваційних підходів до впровадження інтерактивних моделей, спрямованих на підвищення ефективності вивчення іноземних мов студентами, що обирають сферу обслуговування.

Для досягнення мети в ході дослідження було вирішено ряд завдань: визначено суть поняття «інтерактивна модель навчання» та її переваги порівняно з традиційними моделями навчання; проаналізовано стан впровадження інтерактивних моделей навчання у вітчизняних закладах вищої освіти та методів, застосування яких вони передбачають; запропоновано інноваційні підходи до впровадження таких моделей у підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування. В процесі дослідження використані загальнонаукові методи пізнання: критичного аналізу, синтезу інформації, індукції та дедукції.

За результатами дослідження встановлено, що впровадження інтерактивних моделей навчання іноземних мов, які поєднуються з традиційними моделями підготовки конкурентоспроможних фахівців сфери обслуговування, потребує інноваційних підходів. Такими підходами є: імерсивне навчання, використання сучасних технологій в мовному навчанні, використання віртуальної реальності (VR), співпраця з викладачами-носіями мови та інші.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів у покращенні процесу вивчення іноземних мов студентами, які готуються до роботи в сфері обслуговування, зокрема, за допомогою новаторських підходів, що підвищують якість навчання та готовність випускників до викликів сучасного ринку праці.

Ключові слова: інтерактивна модель навчання, сфера обслуговування, ділові ігри, «мозковий штурм», імерсивне навчання, віртуальна реальність.

Сфера обслуговування є важливим сектором економіки, що має значний вплив на формування економічного ландшафту країни. Вона охоплює широкий спектр послуг, що задовольняють різноманітні потреби та вимоги суспільства.

Робота у сфері послуг вимагає багатогранних знань, включаючи ефективну комунікацію та культурну компетентність. У сучасному глобалізованому світі, де міжнародна взаємодія є повсюдною, а комунікаційні бар'єри зменшуються, володіння іноземними мовами стало фундаментальною навичкою для фахівців у сфері послуг. Здатність спілкуватися іноземними мовами не лише сприяє безперешкодній взаємодії з різноманітною клієнтурою, а й підвищує загальну якість надання послуг.

Навчання майбутніх фахівців сфери обслуговування іноземним мовам не повинно обмежуватися традиційними підходами. Інтерактивні моделі навчання в останні роки набули популярності як ефективні інструменти для вивчення мови. Використання цих моделей дозволяє студентам брати активну участь у навчальному процесі, сприяючи розвитку їхніх комунікативних навичок та розширенню культурної обізнаності. Включення інтерактивних моделей навчання в освітній процес гарантує, що студенти будуть добре підготовлені до реальних сценаріїв, де володіння мовою є цінним активом. Однак для успішного впровадження інтерактивних моделей навчання в закладах вищої освіти України потрібно застосовувати інноваційні підходи. Це відкриє нові можливості для ефективного опанування іноземних мов, сприятиме підготовці майбутніх фахівців до викликів глобального ринку праці та зростанню їх конкурентоспроможності в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій в сфері інтерактивних моделей навчання іноземних мов вказує на зростаючий інтерес та важливість цього підходу в освіті. Дослідники, такі як Боса В. П. [1], Гін А. [2], Кочубей Н. [3], Кустовська О. [4], Матвійчук В. М. [5], Онучак Л. В. [6], Пометун О. І. та Пироженко Л. В. [7], Стрельнікова О. В. [8], Уліщенко А. та Уліщенко В. [9], Scrivener J. [11], Weerasinge A. [12] та інші активно вивчають ефективність інтерактивних моделей навчання. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених інтерактивним моделям навчання іноземних мов, недостатньо дослідженим залишаються інноваційні підходи до їх впровадження у підготовку майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Мета статті полягає у визначенні інноваційних підходів до впровадження інтерактивних моделей, спрямованих на підвищення ефективності вивчення іноземних мов студентами, що обирають сферу обслуговування.

Визначимо основні моделі навчання та виокремимо ту модель, яка є найбільш ефективною при вивченні іноземних мов майбутніми фахівцями сфери обслуговування. Науковці в галузі освіти поділяють навчання на три різні моделі: пасивне, активне та інтерактивне [5]. Розглянемо особливості кожної з них.

1. *Пасивна модель навчання.* В рамках пасивної моделі студент бере на себе роль об'єкта навчання, передусім займаєчись слуханням та спостереженням. В свою чергу викладач, який володіє знаннями в певній галузі, передає оброблену інформацію студентам, що сприймають, запам'ятовують і відтворюють її під час іспитів. Однак Вірасінгхе А. стверджує, що зазначена модель є неефективною та має багато недоліків. Студентам, навченим виключно запам'ятовувати інформацію, важко вирішувати складні завдання на робочому місці, їм заважає пасивна роль, яка пригнічує творчість. Більше того, страх припуститися помилки в роботі

знижує самоаналіз і самоосвіту – критичні складові особистісного розвитку [12]. Схожої точки зору дотримується Скрайвенер Д., який виступає за спілкування студентів, виконання ними певних завдань та отримання зворотного зв'язку для покращення їхньої роботи [11].

2. *Модель активного навчання.* На відміну від пасивного навчання, в моделі активного навчання студент є центром освітнього процесу. Зазначена модель акцентує увагу на завданнях, які стимулюють пізнавальну активність та самостійність. Матвійчук В. виділяє такі ключові методи активного навчання, як самостійна робота та взаємне опитування між студентами та викладачами, стимулювання творчого мислення та залучення до виконання проблемних і творчих завдань [5]. Дослідниця виділяє такі переваги активної моделі навчання, як поширення інформації одночасно на велику аудиторію, краще засвоєння інформації порівняно з пасивною моделлю навчання, контроль викладача над рівнем засвоєння знань тощо. Натомість зазначена модель застосовується переважно для опитування студентів. Це обмежує комунікацію, зводячи її до спілкування виключно між студентом та викладачем. Варто відзначити й те, що не всі студенти можуть бути опитаними за одне заняття [7].

3. *Інтерактивна модель навчання.* Слово «інтерактивний» походить від латинського слова «interactus», що означає «взаємодія». В свою чергу, інтерактивна модель навчання – це педагогічний підхід, який передбачає активну участь студента у навчальному процесі саме через взаємодію з інформацією, викладачем та іншими студентами. У цій моделі студенти не лише приймають інформацію пасивно, але й активно залучаються до навчання через різноманітні завдання, дії та діалоги. Вони можуть взаємодіяти з викладачами та один з одним, обмінюватися думками та творчими ідеями, обговорювати та аналізувати матеріал, вирішувати завдання та робити висновки [5].

Згідно з дослідженням Кустовської О., лише 10% учнів можуть успішно засвоювати інформацію за допомогою традиційних методів навчання. Інші 90% також можуть опановувати матеріал, але це вимагає іншого підходу – через діалог, виконання конкретних дій або творчі завдання [4]. Це підтверджує необхідність переходу від традиційних моделей навчання до інтерактивних. Традиційна модель спрямована на повне вивчення матеріалу студентом. Натомість головна мета інтерактивної моделі – це взаємне навчання, де акцент робиться на спільній роботі, динамічній взаємодії та активному залученні до навчального процесу як викладачів, так і студентів.

Інтерактивна модель навчання іноземних мов у підготовці студентів сфери обслуговування передбачає застосування інтерактивних методів навчання, які можна розподілити на кілька категорій відповідно до їхньої ситуативності та форми організації [3].

Відповідно до ситуативності виділяють:

– *ситуативні методи навчання*, які базуються на комунікативному підході та ситуативності освітньої діяльності. В свою чергу вони поділяються на *ігрові* (ділові та рольові ігри, проектні ігри, тренінги, моделюючі ігри, обмін знаннями та інші) та *неігрові* методи (аналіз ситуацій, диспути, аукціон ідей, форуми, дискусії, дебати, «мозковий штурм» та інші);

– *неситуативні методи навчання*, до яких можна віднести опитування, взаємоопитування, діалог, мовний портфель студента та інші.

Відповідно до форми організації навчання виділяють:

– *колективно-кооперативні методи*, які передбачають організацію навчання в малих групах, де студенти співпрацюють над спільною навчальною метою;

– *групові (фронтальні) методи*, при яких організація навчання групи студентів відбувається під керівництвом одного викладача, де усі студенти працюють над одним завданням, але з системним контролем результатів [3].

Як показує практика, найефективнішими методами навчання іноземної мови при підготовці студентів сфери обслуговування та підтриманні їх зацікавленості у навчальному процесі є метод проектів, метод мозкового штурму, метод Case Study та включення в навчання ділових рольових ігор (табл. 1).

Таблиця 1

Методи навчання іноземної мови при підготовці студентів сфери обслуговування [6; 2; 8]

Методи	Опис	Мета
Метод проектів	Студенти займаються індивідуальною чи груповою діяльністю для досягнення конкретного результату. Проект може включати дослідження, аналіз, створення продукту чи презентацію	Розвиток комунікативних, дослідницьких та творчих навичок. Сприяє самостійній роботі та застосуванню мови в реальних ситуаціях
Метод мозкового штурму	Групова діяльність для генерації ідей та рішень щодо конкретної проблеми або завдання. Всі учасники можуть вільно висловлювати свої думки	Стимулювання творчого мислення, активізація групової співпраці, розвиток навичок ефективного спілкування
Метод Case Study (Вивчення ситуацій)	Вивчення конкретних ситуацій або кейсів для аналізу та обговорення. Застосовується для реальних сценаріїв та ситуацій зі сфери обслуговування	Розвиток аналітичних та критичних навичок, здатність застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях
Ділові рольові ігри	Використання сценаріїв, що моделюють реальні ситуації обслуговування. Студенти відтворюють ролі та взаємодіють, використовуючи іноземну мову	Збільшення практичного досвіду комунікації у сфері обслуговування, розвиток навичок виразного мовлення та взаємодії з клієнтами

Примітка: систематизовано автором

Проаналізувавши методи, застосування яких передбачає інтерактивна модель навчання іноземної мови студентів сфери обслуговування, можна зробити висновок, що вони спрямовані на:

– *практичне застосування*. Інтерактивні методи акцентуються на реальних ситуаціях використання мови в сфері обслуговування, сприяючи розвитку конкретних навичок, які студенти можуть використовувати у своїй професійній діяльності;

– *розвиток комунікативної компетенції*. Використання інтерактивних методів сприяє розвитку комунікативної компетенції, необхідної для ефективного спілкування з клієнтами та колегами;

– *розвиток критичного мислення*. Деякі методи, наприклад, метод Case Study, стимулюють розвиток критичного мислення стосовно рішення проблем та аналізу ситуацій;

– *розвиток творчого мислення*. Методи мозкового штурму та проєктів розвивають творчість та активність, сприяючи здатності студентів знаходити нові підходи до вирішення завдань та викликів;

– *залучення та підтримка інтересу*. Інтерактивні моделі навчання створюють динамічні та захоплюючі уроки, сприяючи підтримці інтересу студентів протягом усього процесу навчання.

Отже, інтерактивні моделі навчання демонструють високу ефективність у формуванні мовних, професійних та комунікативних навичок студентів, зокрема у сфері обслуговування. Практичне застосування, розвиток комунікативної компетенції, стимулювання творчого та критичного мислення сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та підвищенню мотивації до вивчення іноземної мови, що є ключовими аспектами успішної освіти в цій галузі.

При вивченні іноземних мов майбутніми фахівцями сфери обслуговування у закладах вищої освіти України переважає застосування традиційних моделей навчання, які поєднуються з інтерактивними моделями. Вони, хоч і довели свою ефективність, проте не завжди відповідають вимогам сучасного ринку праці, де високий рівень комунікації та вміння використовувати іноземну мову в різних ситуаціях є критично важливим. Відповідно, це негативно відображається на володінні іноземними мовами випускників ЗВО, в тому числі, фахівців сфери обслуговування.

Так, згідно з результатами кількісного соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології, проведеного в у грудні 2022 – січні 2023 року за ініціативою Міністерства цифрової трансформації України, майже третина дорослого населення України не володіє жодною іноземною мовою (31%). Про неглибокі знання принаймні однієї іноземної заявили 68% респондентів. Зокрема, деякі знання англійської мови мають 51% українців. З них лише 23% вміють читати, писати чи спілкуватися цією мовою (рис. 1).

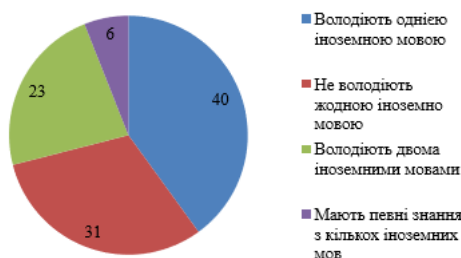

Рис. 1. Рівень володіння іноземними мовами дорослим населенням України, % [10]

Примітка: систематизовано автором

Разом з тим, значна частина опитаних українців визнають, що вивчення іноземних мов важливе не тільки з точки зору більших можливостей для подорожей, цікавості до самого процесу навчання, різноманітного дозвілля, а й з точки зору можливості працювати в міжнародних компаніях, заохочення на роботі, підвищення кваліфікаційного рівня, переїзду в іншу країну тощо. Саме ці чинники заохочують більшість українців до вивчення іноземних мов (рис. 2).

Рис. 2. Чинники, які заохочують вивчати іноземні мови, % [10]

Примітка: систематизовано автором

Враховуючи зазначене, можна сказати, що впровадження інтерактивних моделей навчання іноземних мов при підготовці конкурентоспроможних фахівців будь-якої сфери, в тому числі, сфери обслуговування, потребує інноваційних підходів. На нашу думку, такими підходами є:

– *імерсивне навчання*. Цей підхід ґрунтується на імерсії студентів у мовне середовище за допомогою інтерактивних закритих або відкритих симуляцій. Відкриті симуляції можуть включати віртуальні інтерактивні середовища, такі як відеоігри або веб-сайти, де студенти можуть спілкуватися з віртуальними персонажами або здійснювати інші дії, що стосуються професії. Закриті симуляції, з іншого боку, можуть бути організовані в установі, де студенти отримують можливість практикувати з реальними клієнтами або користувачами [1];

– *використання технологій в мовному навчанні*. Сучасні технології, такі як смартфони або планшети, можуть бути використані для покращення вивчення іноземних мов. Мобільні додатки, веб-сайти або спеціалізовані програми можуть надати студентам можливість навчатися з будь-якого місця та в будь-який зручний для них час, що особливо актуально в умовах війни. Ці засоби можуть включати в себе відеоуроки, вправи на вимову, вправи на розуміння почутого та читаного мовлення, а також мовленнєві вправи, де студентам пропонується записувати власне мовлення та отримувати зворотний зв'язок;

– *використання віртуальної реальності (VR)*. VR-технології можуть бути використані для створення інтерактивних симуляцій, де студенти можуть практикувати реальні ситуації зі спілкування з англійськими клієнтами або користувачами. Це може бути особливо корисно для студентів, які мають обмежений доступ до мовних середовищ у реальних умовах. VR дозволяє студентам відчути себе частиною реальності і взаємодіяти з іншими віртуальними персонажами, проводити у віртуальному просторі збори, зустрічі та конференції, що допомагає покращити їх знання та комунікативні навички. Для цього можна використовувати такі VR платформи, як EngageVR, Vspatial, High Fidelity, Bigscreen, Virtual Speech, Mindshow, AltspaceVR, Ovation, ImmerseMe, Venues, Spatial, Vtime, ClassVR, Beyond VR та інші [9];

– *співпраця з викладачами-носіями мови*. Студенти можуть спілкуватися з викладачами-носіями мови через веб-конференції або інші онлайн-комунікаційні платформи. Це дозволяє студентам відразу застосувати свої знання та навички у реальному часі, отримати зворотній зв'язок та вдосконалити комунікативні навички.

Зазначені підходи до впровадження інтерактивних моделей навчання іноземних мов можуть сприяти покращенню навчання студентів у сфері обслуговування, оскільки допомагають їм активно займатися мовою та практикувати її у реальних ситуаціях.

Висновки. Проведене дослідження підкреслює важливість впровадження інтерактивних моделей у сферу іншомовної освіти, особливо у підготовку фахівців сфери обслуговування, яким необхідна конкурентна перевага. Впровадження інтерактивних моделей, які поєднуються з традиційними методами навчання, вимагає застосування інноваційних підходів. Серед них – імерсивне навчання, інтеграція сучасних технологій у викладання мови, використання інструментів віртуальної реальності (VR), співпраця з викладачами-носіями мови та інші стратегії.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що воно може бути застосоване для покращення процесу вивчення іноземних мов студентами, які готуються до роботи у сфері обслуговування. Основна увага приділяється інноваційним методикам, які не лише підвищують загальну якість освіти, але й покращують готовність випускників до вирішення динамічних викликів, що постають перед сучасним ринком праці. Застосовуючи ці підходи, заклади освіти можуть зробити свій внесок у підготовку добре підготовлених фахівців, здатних не лише ефективно спілкуватися іноземною мовою, але й адаптуватися до змін і вдосконалювати свої навички відповідно до вимог сучасного середовища.

Використана література:

1. Боса В. П. Використання імерсивних методів навчання та кейс-методу в професійній підготовці філологів. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 29. Т. 1. С. 43-47. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.8>
2. Гін А. Безкровна атака : Технологія проведення навчального мозкового штурму. *Цікава і проста форма навчальної діяльності*. 2000. № 8. С. 7-11.
3. Кочубей Н. Характеристика інтерактивного навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2010. Вип. 42. С. 133-139.
4. Кустовська О. Interactive Learning : Advantages and Disadvantages. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2016. № 4. С. 53-58.
5. Матвійчук В. М. Педагогічні умови використання інтерактивного навчання студентів ВНЗ. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2009. № 1. С. 108-110. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2009_1_29
6. Онучак Л. В. Інтерактивні методи навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей. *Педагогічні науки*. 2023. Вип. 102. С. 68-75. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-10>
7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К. 2004. 192 с.
8. Стрельникова О. В. Інтерактивні методи викладання англійської мови на неспеціальних факультетах ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2009. № 11. С. 568-576.
9. Уліщенко А., Уліщенко В. Особливості застосування імерсійних технологій навчання у вищій освіті. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 702-710. URL : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-108>
10. Яшник М. Рівень володіння англійською та іншими іноземними мовами в Україні : результати кількісного соціологічного дослідження проведеного у грудні 2022-січні 2023. *KIIS*. 2023. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1>

11. Scrivener J. Learning Teaching: A guidebook for English Language teachers. Macmillan. London, 2005. URL : http://www.tesol.brawnblog.com/HUFSTESOL/Methods/learning_teaching.pdf
12. Weerasinge A. The-jug-and-mug-education. The Island Editorial, 2008.

References:

1. Bosa V. P. (2020) Vykorystannia imersyivnykh metodiv navchannia ta keis-metodu v profesiinii pidhotovtsi filolohiv. [The use of immersive learning methods and the case method in the professional training of philologists]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 29. T. 1. S. 43-47. URL : <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.8> [in Ukrainian].
2. Hin A. (2000) Bezkrivna ataka : Tekhnolohiia provedennia navchalnoho mozkovoho shturmu. [Bloodless attack: The technology of educational brainstorming]. *Tsikava i prosta forma navchalnoi diialnosti*. № 8. S. 7-11 [in Ukrainian].
3. Kochubei N. (2010) Kharakterystyka interaktyvnoho navchannia anhliiskoho dialohichnoho movlennia molodshykh shkoliariv. [Characteristics of interactive teaching of English dialogic speech of younger schoolchildren]. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia*. Vyp. 42. S. 133-139 [in Ukrainian].
4. Kustovska O. (2016) Interactive Learning : Advantages and Disadvantages. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*. № 4. S. 53-58 [in Ukrainian].
5. Matviichuk V. M. (2009) Pedahohichni umovy vykorystannia interaktyvnoho navchannia studentiv VNZ. [Pedagogical conditions for the use of interactive learning for university students]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina"*. № 1. S. 108-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2009_1_29 [in Ukrainian].
6. Onuchak L. V. (2023) Interaktyvni metody navchannia inozemnykh mov studentiv nemovnykh spetsialnosti. [Interactive methods of teaching foreign languages to students of non-linguistic majors]. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 102. S. 68-75. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-102-10> [in Ukrainian].
7. Pometun O. I., Pyrozhenko L. V. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia. [A modern lesson. Interactive learning technologies]. Kyiv : A.S.K. 2004. 192 s. [in Ukrainian].
8. Strelnikova O. V. (2009) Interaktyvni metody vykladannia anhliiskoi movy na nespetsialnykh fakultetakh VNZ. [Interactive methods of teaching English at non-specialized faculties of universities]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Filolohichna»*. № 11. S. 568-576 [in Ukrainian].
9. Ulishchenko A., Ulishchenko V. (2022) Osoblyvosti zastosuvannia imersiivnykh tekhnolohii navchannia u vishchii osviti. [Peculiarities of the application of immersion learning technologies in higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 51. S. 702-710. URL : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-108> [in Ukrainian].
10. Iashnyk M. (2023) Riven volodinnia anhliiskoiu ta inshymy inozemnymy movamy v Ukraini. [The level of proficiency in English and other foreign languages in Ukraine] : rezultaty kilkisnoho sotsiolohichnoho doslidzhennia provedenoho u hrudni 2022-sichni. KIIS. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1210&page=1> [in Ukrainian].
11. Scrivener J. (2005) Learning Teaching : A guidebook for English Language teachers. Macmillan. London. URL : http://www.tesol.brawnblog.com/HUFSTESOL/Methods/learning_teaching.pdf
12. Weerasinge A. (2008) The-jug-and-mug-education. The Island Editorial

M. Zhumbel. Innovative approaches to the implementation of interactive models of foreign language teaching in training of students of service sphere

The article is devoted to the study and analysis of interactive models of teaching foreign languages in higher education institutions in the training of specialists for the service sphere. The relevance of the study is due to the rapid changes in the labor market and the need to adapt the educational process to the requirements of the present.

The objective of the article is to identify innovative approaches to the implementation of interactive models aimed at improving the effectiveness of foreign language learning by students who choose the service sphere.

In order to achieve this goal, the study solved a number of tasks: the essence of the concept of "interactive learning model" and its advantages over traditional learning models are defined; the state of implementation of interactive learning models in domestic higher education institutions and the methods they involve are analyzed; innovative approaches to the implementation of such models in the training of future service professionals are proposed. The study used general scientific methods of cognition: critical analysis, information synthesis, induction and deduction.

The study found out that the introduction of interactive models of teaching foreign languages, which are combined with traditional models of training competitive service professionals, requires innovative approaches. Such approaches include: immersive learning, the use of modern technologies in language teaching, the use of virtual reality (VR), collaboration with native-speaking teachers, etc.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying the obtained results to improve the process of learning foreign languages by students ready to work in the service sphere, in particular, through innovative approaches that improve the quality of education and the readiness of graduates to meet the challenges of the modern labour market.

Key words: *interactive learning model, service sphere, business games, brainstorming, immersive learning, virtual reality.*

УДК 78.087.6(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.12>

Кишакевич С. В., Стець Г. В.

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ КОРИФЕЇВ
Д. ГНАТЮКА, В. ІВАСЮКА, Р. КИРИЧЕНКО, Т. ПЕТРИНЕНКА)

Стаття присвячена одній з актуальних проблем музичного мистецтва – розвитку української пісенної естради. Зокрема, розкривається специфіка становлення та розвитку естрадного вокального мистецтва у контексті діяльності окремих видатних діячів, таких як Д. Гнатюк, В. Івасюк, Р. Кириченко та Т. Петриненко.

Основна увага зосереджується на висвітленні провідних аспектів творчості мистецьких особистостей задля обґрунтування впливу їхньої діяльності на розвиток естрадного вокального мистецтва України.

На основі аналізу наукових джерел доведено, що становлення та розвиток українського естрадного вокального мистецтва відбувалися у контексті поєднання народнопісенних традицій з класичними музичними жанрами, що проявилось у творчій діяльності митців академічного спрямування. Така тенденція спричинила жанрове переорієнтування та сформувала інтонаційну природу естрадної пісні.

Зазначається також, що подальше формування пісенної естради України здійснювалось у руслі фольклорної течії, що зумовлювало нове трактування музичних жанрів і форм та відповідно підвищення рівня співацького репертуару.

У статті наголошується, що сучасна вокальна естрада України сформувалася та розвивалася завдяки творчості, насамперед, композиторів-виконавців, для яких провідним жанром стала естрадна лірична пісня. Своєю музично-творчою діяльністю вони відкрили світові всю красу та мелодійність української пісні, у такий спосіб вівши українську пісенну естраду у світовий контекст. Акцентується також, що успішний розвиток вітчизняного естрадного вокального мистецтва не можливий без збереження національних культурних традицій у контексті синтезу провідних загальносвітових тенденцій музичної культури.

Доведено, що творчість вицезаданих видатних особистостей відіграла значну роль у формуванні української пісенної естради, адже своїм талантом та професійною майстерністю вони піднесли сучасну українську пісню до рівня високого мистецтва, у такий спосіб популяризуючи та пропагуючи українську культуру на міжнародній мистецькій арені.

Ключові слова: естрадне вокальне мистецтво, українська пісня, творчість Д. Гнатюка, мистецький доробок В. Івасюка, вокальна діяльність Р. Кириченко, творча діяльність Т. Петриненка, народнопісенні традиції, українська музична культура.

Сучасний культурно-мистецький простір України представлений різноманітними яскравими жанрами, серед яких естрадне вокальне виконавство є одним з найбільш популярних та затребуваних. В умовах сьогодення естрадне вокальне мистецтво відіграє надзвичайно важливу роль у відродженні національних традицій, популяризації та актуалізації української музичної культури. Саме цей вид мистецтва яскраво репрезентує ідеали та потреби сучасного суспільства, а також ґрунтується на інтонаційному мисленні, що є уособленням творчості кращих його представників.

Розвиток естрадного вокального мистецтва в Україні започатковується у ХХ столітті, яке також називають століттям естради з позицій точного відображення тогочасного світосприйняття епохи, її культурних та духовних цінностей. У 1950–1960-х рр. відбувається новий етап його формування та становлення на основі народнопісенних традицій. Свого піднесення і бурхливого розвитку даний вид мистецтва набув у 1970–1980-х рр., коли на сцені з'явилось багато видатних українських естрадних виконавців, які власною творчістю представили світові красу української пісні та здійснили неоціненний внесок у розвиток української музичної культури.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема розвитку естрадного вокального мистецтва України привертає увагу багатьох вітчизняних дослідників. Так, різноманітні аспекти розвитку пісенної естради розглядаються в працях таких науковців, як І. Бобул, О. Бойко [1], Н. Дрожжина, О. Зосім, У. Конвалюк [3], М. Мозговий [4], В. Овсянніков, Я. Руденко [7], Т. Рябуха [8], Т. Самая [9], М. Смородська, В. Тормахова, С. Чернікова, О. Шевченко та інші.

Дослідженню творчості Д. Гнатюка присвячені наукові розвідки В. Бондарчука [2], Б. Гнидя, У. Конвалюк [3], Ю. Станішевського [10], М. Стефановича, В. Фольварочного та ін.; В. Івасюка (П. Зеленюк, Т. Кириловська, В. Маришак, А. Палійчук [5], Т. Рябуха [8], Т. Самая [9] та ін.); Р. Кириченко (С. Власова, Г. Кудряшов, Р. Лоцман, Я. Руденко [7], М. Ярова та ін.); Т. Петриненка (О. Євтушенко, У. Конвалюк [3], М. Мозговий [4], І. Полякова [6], Т. Самая [9] та ін.).

Здійснений аналіз наукової джерельної бази засвідчив значимість проблеми розвитку українського естрадного вокального мистецтва. Однак, незважаючи на чисельність наукових напрацювань, необхідно з'ясувати специфіку становлення та розвитку пісенної естради у контексті діяльності окремих видатних діячів та спробувати охарактеризувати їхню творчість задля цілісного уявлення про особистісний вимір вітчизняного естрадного мистецтва.

Мета статті – висвітлити провідні аспекти творчості мистецьких особистостей Д. Гнатюка, В. Івасюка, Р. Кириченко, Т. Петриненка та обґрунтувати вплив їхньої діяльності на розвиток естрадного вокального мистецтва України.

Процес становлення естрадного вокального мистецтва, в якому відбулось поєднання народнопісенних традицій з жанрами класичного романсу, оперети та вальсу, був характерний для 1950–1960-х рр. Як зазначає М. Мозговий у власному дисертаційному дослідженні [4], найвидатніші естрадні співаки того часу мали, в переважній більшості, високий рівень академічної освіти та неабиякий оперний досвід. Серед яскравих постатей традиційної естради, творчість якої відіграла надзвичайно важливу роль у її становленні та розвитку був Дмитро Гнатюк (1925–2016).

Корифей українського вокального мистецтва зумів майстерно поєднати у своїй творчості народнопісенні традиції з професійним оперним, камерним та естрадним виконанням. «Символ української культури, відображеної у народно-пісенній творчості, оперній класиці, міжнародній культурно-мистецькій комунікації», – так характеризує видатного співака В. Бондарчук [2, с. 53]. Професійна майстерність Дмитра Гнатюка полягала в досконалому володінні вокальною технікою, чудовою дикцією та неабиякою майстерністю акторського виконання, що зачаровувало глядацьку та слухацьку аудиторію.

Сутність вокально-творчої діяльності Дмитра Гнатюка, який насамперед був оперним співаком, полягала у великій любові до української пісні, в невтомному прагненні у пропагуванні та популяризації її саме у контексті музичного мистецтва естради. Митець підніс сучасну українську пісню до рівня високого мистецтва, довівши, що естрадне вокальне мистецтво, окрім розважальності, здатне відображати справжні найрізноманітніші людські почуття та переживання. Аналіз наукових джерел [2; 3; 4; 10] щодо багатогранної творчості цієї різносторонньо обдарованої особистості дає підстави стверджувати: Дмитро Гнатюк залишив помітний слід в історії розвитку естрадного вокального мистецтва України, сформувавши траєкторії мистецької освіти у вимірі тогочасних тенденцій.

Нове піднесення українського естрадного вокального мистецтва на початку 1970-х рр. невід'ємно взаємопов'язане з творчою діяльністю Володимира Івасюка (1949–1979), талановитого композитора-виконавця, співака та поета. Ім'я цього видатного митця справедливо асоціюється із «зоряним періодом» [4] пісенної естради та вважається одним із основоположників української естрадної музики.

Написана музикантом численна кількість пісень, а саме «Червона рута», «Водограй», «Пісня буде поміж нас» та «Балада про мальви» набула неабиякої популярності не лише в Україні, але й далеко за її межами, що сприяло формуванню національних почуттів у суспільному середовищі та пропагуванню української естрадної музики. Ці вокальні композиції вважаються класикою українського естрадного вокального мистецтва та належать до його золотого фонду.

Дослідниця мистецького доробку В. Івасюка А. Палійчук стверджує, що особистість митця стає об'єктом особливої уваги у контексті розвитку української естрадної музики, адже його багатогранна творчість є вагомим компонентом вокального репертуару чималої кількості естрадних виконавців. Унікальністю різносторонньо обдарованого музиканта, на думку науковиці, полягає в керуванні «власною особистісною інтерпретацією музично-поетичного буття пісенності як художньої парадигми національної свідомості» [5, с. 180], у відтворенні та узагальненні характерних її мовних ознак оригінальним та винайтовим власним способом. Композитор створює неперевершені пісенні зразки, в яких, окрім музичної складової, розкриває глибинні сенси людського буття.

Безсумнівно, В. Івасюк вніс вагомий внесок у розвиток естрадного вокального мистецтва України, адже своєю музично-творчою діяльністю ця геніальна особистість відкрила світові всю красу та мелодійність української пісні, у такий спосіб ввівши українську пісенну естраду у світовий контекст.

Процес подальшого формування та розвитку українського вокально-естрадного виконавства здійснювався у поєднанні національної музичної стилістики з різноманітними цікавими течіями, серед яких етно (фольк). У цьому контексті актуалізується феномен творчості видатної української співачки Раїси Кириченко (1943–2005), який характерний збереженням етнічних традицій та їхнього взаємозв'язку із тогочасними тенденціями розвитку естрадного вокального мистецтва. Фольклоризм становив основу вокальної манери виконавиці, що надалі вплинуло на вдосконалення різноманітних виконавських технологій, розширення світогляду та нове трактування музичних жанрів і форм.

Вокальна діяльність артистки позначена поєднанням естрадної, народної та академічної манер співу, які майстерно представлені виконавицею у пісенно-фольклорних зразках. Завдяки такому вдалому поєднанню творчість Раїси Кириченко стала «символом українського етноспіву на українській естраді», – підсумовує в дисертаційному дослідженні Я. Руденко [7, с. 15]. Застосовуючи однорегістрову вокальну техніку з академічною манерою заокругленого звуку із залученням усіх резонаторів, співачка зуміла продемонструвати високий рівень народно-академічної та естрадної трансформації народної творчості.

Українська естрадна пісня в неповторному виконанні талановитої співачки Раїси Кириченко, увібравши все жанрове розмаїття та неповторність народної пісні, є характерною особливістю становлення нового етапу розвитку вітчизняного естрадного вокального мистецтва.

Сучасна вокальна естрада України сформувалася та розвивалася завдяки творчості, насамперед, композиторів-виконавців, для яких провідним жанром стала естрадна лірична пісня. Серед таких видатних особистостей – Тарас Петриненко (1953), який вважається «живою легендою» української естради [6]. Талановитий музикант, співак, композитор та поет своєю творчою діяльністю розпалив не одне серце своїх шанувальників, адже на його піснях виросло та виховувалось не одне покоління українського суспільства.

Вокальні композиції «Зорепадом летять роки», «Боже, Україну збережи» та багато інших стали широкі відомими в Україні, набули народної популярності та визнання, поповнивши скарбницю естрадно-пісенної творчості. Та чи не найбільш відомою в мистецькому доробку композитора є написана у 1986р. пісня «Україна», яка перетворилась на своєрідний пісенний гімн нашої країни та піднялась до рівня художнього символу в період здобуття Незалежності.

Для композиторського стилю та виконавської манери Тараса Петриненка притаманні виразність вокальної мелодичної лінії, продумана логіка розвитку драматургії кожного пісенного зразка, цікаві гармонічні прийоми, оригінальні аранжування, що з перших акордів робить впізнаваною його музику. Своєю творчою діяльністю співак акцентує увагу на пропагуванні та популяризації української музичної культури, адже успішний розвиток вітчизняного естрадного вокального мистецтва не можливий без збереження національних культурних традицій у контексті синтезу провідних загальносвітових тенденцій музичної культури.

Висновки. Становлення та розвиток українського естрадного вокального мистецтва відбувалися у контексті поєднання народнопісенних традицій з класичними музичними жанрами, що проявилось у творчій діяльності митців академічного спрямування. Така тенденція спричинила жанрове переорієнтування та сформувала інтонаційну природу естрадної пісні. Подальше формування пісенної естради України здійснювалось у руслі фольклорної течії, що зумовлювало нове трактування музичних жанрів і форм та відповідно підвищення рівня співацького репертуару.

Творчість вищезгаданих видатних особистостей відіграла значну роль у формуванні української пісенної естради, адже своїм талантом та професійною майстерністю вони піднесли сучасну українську пісню до рівня високого мистецтва, у такий спосіб популяризуючи та пропагуючи українську культуру на міжнародній мистецькій арені.

Результати проведеної наукової розвідки не вичерпують всіх її аспектів, а тому визначають перспективи подальшого дослідження стосовно творчості інших відомих діячів естрадного вокального мистецтва України та їхньої особистої ролі в його становленні та розвитку.

Використана література:

1. Бойко О. М. Українська масова музика : етапи розвитку, національні особливості : дис. ... канд. мист-ва : 17.00.03. Київ, 2017. 215 с.
2. Бондарчук В. О. Дмитро Гнатюк: сторінками творчої біографії митця. *Українська музика*. 2018. № 1 (27). С. 52-58.
3. Конвалюк У. В. Персонологічний дискурс вокального мистецтва української естради 70-х років ХХ – початку ХХІ століть : дис. ... канд. мист-ва : 26.00.01. Івано-Франківськ, 2020. 320 с.
4. Мозговий М. П. Становлення і тенденції розвитку української естрадної пісні : автореф. дис. ... канд. мист-ва : 17.00.01. Київ, 2007. 19 с.
5. Палійчук А. В. Мистецький доробок Володимира Івасюка у вимірах української музичної культури другої половини ХХ століття : історико-біографічний аспект : дис. ... канд. мист-ва : 26.00.01. Київ, 2018. 248 с.
6. Полякова І. О. Лірична тематика як провідний напрям у естрадно-вокальній творчості композитора-виконавця Тараса Петриненка. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки* : матеріали VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму, м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р. Івано-Франківськ, 2022. С. 291-297.
7. Руденко Я. В. Творчість Раїси Кириченко у контексті музично-пісенного мистецтва Полтавщини (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. мист-ва : 26.00.01. Київ, 2018. 22 с.
8. Рябуха Т. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради : дис. ... канд. мист-ва : 17.00.03. Харків, 2017. 203 с.
9. Самая Т. В. Вокальне мистецтво естради як чинник культурного життя України другої половини ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мист-ва : 26.00.01. Київ. 2017. 199 с.
10. Станішевський Ю. Дмитро Гнатюк. 2-е вид., допов. і виправ. Київ : Музична Україна. 1991. 167 с.

References:

1. Boiko O. M. (2017) *Ukrainska masova muzyka : etapy rozvytku, natsionalni osoblyvosti*. [Ukrainian mass music : stages of development, national features] : dys. ... kand. myst-va : 17.00.03. Kyiv, 215 s. [in Ukrainian].
2. Bondarchuk V. O. (2018) Dmytro Hnatiuk: storinkamy tvorchoi biohrafii myttsia. [Dmytro Hnatiuk: pages of the artist's creative biography]. *Ukrainska muzyka*. № 1 (27). S 52-58 [in Ukrainian].
3. Konvaliuk U. V. (2020) *Personolohichnihnyi dyskurs vokalnoho mystetstva ukrainskoi estrady 70-kh rokiv KhKh – pochatku KhKhI stolit.* [Personological discourse of the vocal art of Ukrainian pop music in the 1970s and early 21st centuries] : dys. ... kand. myst-va : 26.00.01 Ivano-Frankivsk, 320 s. [in Ukrainian].
4. Mozghovyi M. P. (2007) *Stanovlennia i tendentsii rozvytku ukrainskoi estradnoi pisni.* [Formation and development trends of Ukrainian pop song] : avtoref. dys. ... kand. myst-va : 17.00.01. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
5. Paliichuk A. V. (2018) *Mystetskyi dorobok Volodymyra Ivasiuka u vymirakh ukrainskoi muzychnoi kultury druhoi polovyny KhKh stolittia : istoryko-biohrafichnihnyi aspekt.* [Artistic achievements of Volodymyr Ivasyuk in the dimensions of Ukrainian musical culture of the second half of the 20th century : historical and biographical aspect] : dys. ... kand. myst-va : 26.00.01. Kyiv. 248 s. [in Ukrainian].
6. Poliakova I. O. (2022) *Lirychna tematyka yak providnyi napriamok u estradno-vokalnii tvorchosti kompozytora-vykonavtsia Tarasa Petrynenka.* [Lyrical themes as a leading direction in the pop and vocal work of the composer-performer Taras Petrynenko]. *Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi ta prykladnoi nauky* : materialy VI Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho sympoziumu, m. Ivano-Frankivsk, 20 travnia 2022 r. Ivano-Frankivsk, S. 291-297 [in Ukrainian].
7. Rudenko Ya. V. (2018) *Tvorchist Raisy Kyrychenko u konteksti muzychno-pisennoho mystetstva Poltavshchyny (kinets KhKh – pochatok KhKhI stolittia).* [Raisa Kyrychenko's creativity in the context of music and song art of Poltava region (end of the 20th – beginning of the 21st century)] : avtoref. dys. ... kand. myst-va : 26.00.01. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].

8. Riabukha T. (2017) Vytoky ta intonatsiini skladovi ukraïnskoi pisennoi estrady. [Origins and intonation components of the Ukrainian pop song] : dys. ...kand. myst-va : 17.00.03. Kharkiv. 203 s. [in Ukrainian].
9. Samaia T. V. (2017) Vokalne mystetstvo estrady yak chynnyk kulturnoho zhyttia Ukrainy druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia. [Pop vocal art as a factor in the cultural life of Ukraine in the second half of the 20th - beginning of the 21st century: diss. ... candidate mist-va : 26.00.01] : dys. ... kand. myst-va : 26.00.01. Kyiv. 199 s. [in Ukrainian].
10. Stanishevskiy Yu. (1991) Dmytro Hnatiuk. [Dmytro Hnatiuk]. 2-e vyd., dopov. i vyprav. Kyiv : Muzychna Ukraina. 167 s. [in Ukrainian].

S. Kyshakevych, H. Stets. Towards the development of Ukrainian pop vocal art (through the creative works of luminaries D. Hnatyuk, V. Ivasyuk, R. Kyrychenko, T. Petrynenko)

The article is devoted to one of the pressing problems of musical art – the development of Ukrainian pop music. In particular, the specifics of the formation and development of pop vocal art are revealed in the context of the activities of certain outstanding figures, such as D. Hnatyuk, V. Ivasyuk, R. Kyrychenko and T. Petrynenko.

The main focus is on highlighting the leading aspects of creativity of artistic personalities in order to substantiate the influence of their activities on the development of pop vocal art of Ukraine.

The scientific literature reveals that Ukrainian pop vocal art evolved through a unique blend of traditional folk melodies and classical music genres. This synthesis is reflected in the works of academic performers, showcasing a cultural fusion in their artistic expressions. This trend caused a genre reorientation and shaped the intonation nature of the pop song.

It is also noted that the further formation of the song variety of Ukraine was carried out in the direction of the folklore trend, which led to a new interpretation of musical genres and forms and, accordingly, an increase in the level of the singing repertoire.

The article emphasizes that the modern vocal variety of Ukraine was formed and developed thanks to the creativity, first of all, of composers-performers, for whom pop lyrical song became the leading genre. With their musical and creative activity, they revealed to the world all the beauty and melodiousness of Ukrainian song, thereby introducing Ukrainian song variety into the world context. It is also emphasized that the successful development of domestic pop vocal art is not possible without the preservation of national cultural traditions in the context of the synthesis of leading global trends in musical culture.

It has been proven that the work of the above-mentioned outstanding personalities played a significant role in the formation of the Ukrainian pop music scene, because with their talent and professional skills, they raised the modern Ukrainian song to the level of high art, thereby popularizing and promoting Ukrainian culture on the international artistic arena.

Key words: *pop vocal art, Ukrainian song, the work of D. Hnatyuk, artistic work of V. Ivasyuk, vocal activity of R. Kyrychenko, creative activity of T. Petrynenko, folk song traditions, Ukrainian musical culture.*

УДК 378.047(072.4)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.13>

Книш С. І., Шелевер О. В., Калініна О. С.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩУ ОСВІТУ: ВИКЛИКИ, ОСОБЛИВОСТІ, ТЕХНОЛОГІЇ

У статті автори аналізують виклики, особливості та технології, пов'язані з інтеграцією проєктного навчання у вищу освіту. Актуальність дослідження відзначається через необхідність підготовки здобувачів освіти до викликів сучасного ринку праці та соціального середовища, яке швидко змінюється. Для досягнення мети дослідження авторами використовувалася аналітичний метод, який передбачає вивчення і систематизацію наукової літератури, матеріалів практики використання різноманітних методів і форм навчання. Зазначається, що унікальність проєктного навчання полягає в тому, що воно пропонує не лише більшу гнучкість для майбутніх фахівців, але й трансформують роль викладача та педагога. Зазначаються виклики, такі як нестача ресурсів та підготовка викладачів, відсутність досвіду та знань у проєктному навчанні; необхідність значних затрат часу; складність оцінювання результатів проєктної діяльності; неготовність здобувачів до самостійної роботи. Встановлено, що проєктне навчання постає як методологія, спрямована на створення низки орієнтирів, за допомогою яких здобувачі можуть брати активну участь через аналіз проблеми, що має соціальне значення, та виконання завдання, яке сприяє її вирішенню, що вписується в соціально-конструктивістську парадигму навчання.

У дослідженні автори надають рекомендації для ефективного впровадження проєктного навчання у вищу освіту з метою підвищення якості освітнього процесу та підготовки здобувачів до успішної кар'єри в сучасному світі. Рекомендації, наведені в статті, можуть бути корисними для закладів вищої освіти, які прагнуть успішно впровадити проєктне навчання у свою освітню програму. Очікується, що проєктне навчання стане невід'ємною частиною сучасної вищої освіти, що дозволить підготувати фахівців, які зможуть успішно вирішувати складні завдання.

Ключові слова: *проєктне навчання, вища освіта, виклики, особливості, технології, здобувачі освіти.*

Інтеграція проєктного навчання у вищу освіту є актуальним та перспективним напрямом, який ставить перед сучасним закладом вищої освіти великі виклики та вимагає ретельного вивчення особливостей та використання технологій. Варто відзначити, що модернізація змісту ЗВО наділена такими характерними рисами, як компетентнісний підхід: перехід від фокусування на засвоєнні знань до розвитку компетенцій, необхідних

для успішної професійної діяльності; практико-орієнтованість: збільшення частки практичних завдань, проєктів, кейсів у освітньому процесі; інтеграція: посилення зв'язків між різними дисциплінами та галузями знань; інноваційність: використання нових методів та технологій навчання, таких як проєктно-орієнтоване навчання, онлайн-курси, віртуальні лабораторії.

Проєктний підхід сприяє творчому використанню цифрових інструментів, хмарних обчислень, інноваційних технологій. Це конструктивістський підхід, який породжує активність здобувачів освіти, підвищує мотивацію до навчання, розвиває навички критичного мислення та підвищує автономію майбутніх фахівців. Проєкти можна використовувати для підвищення навчальної мотивації здобувачів і можливості їм залучатися до освітньої діяльності більш усвідомлено. Коли робота над проєктом набуває форми, здобувачі отримують регулярний зворотний зв'язок, який допомагає їм прогресувати, їх це мотивує та зацікавлює до дисципліни, яка вивчається. У зв'язку з цим проєктне навчання постає як методологія, спрямована на створення низки орієнтирів, за допомогою яких здобувачі можуть брати активну участь через аналіз проблеми, що має соціальне значення, та виконання завдання, яке сприяє її вирішенню, що вписується в соціально-конструктивістську парадигму навчання. Проєктна технологія передбачає використання педагогом сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів [1].

Впровадження проєктного навчання в освітньому процесі знайшли своє відображення в дослідженнях та публікаціях зарубіжних і українських науковців. Зокрема варто відзначити Дж. Дьюї, Н. Матяша, Р. Кічіва, С. Гончаренко, Я. Пахомову, Є. Полата, Г. Селевка, І. Брюховецьку, Л. Височан, С. Сисоєву, В. Кременя, О. Любарську, Н. Морзе та ін. Зокрема, С. Гончаренко зазначає, метод проєктів – це організація навчання, за якою набуваються знання та навичку в процесі планування й виконання практичних завдань [2].

Мета статті. Дослідження спрямоване на теоретико-методологічне обґрунтування та аналіз розвитку використання проєктного навчання в закладах вищої освіти України.

У всьому світі загально визнано, що освіта є основою побудови міцного суспільства. Деякі європейські країни, такі як Франція, Швейцарія та Фінляндія, нещодавно реформували свою систему освіти на основі сучасних педагогічних досліджень. Вищезазначені країни мають намір оновити методи навчання, щоб краще підготувати молодь до викликів і обмежень, властивих глобалізації та появі інформаційно-комунікаційних технологій, а проєктне навчання стоїть на першому місці [6].

Проаналізуємо дефініцію «проєктне навчання». Як зазначає Т. Markham [7], «проєктне навчання – це педагогічний метод, який ґрунтується на реалізації здобувачами освіти проєктів, що відповідають цілям навчального курсу». Згідно з одним з найпопулярніших визначень, проєктне навчання – це метод навчання, який залучає здобувачів освіти до засвоєння знань і навичок за допомогою розширеного процесу дослідження, структурованого навколо складних, автентичних запитань та ретельно розроблених продуктів і завдань [7]. Мета цього методу – сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок шляхом посилення залучення студентів до освітнього процесу та акцентуючи увагу на практичному вимірі навчання та його зв'язку з життям здобувачів і суспільства, в якому вони живуть. У середовищі проєктного навчання здобувачі освіти навчаються, перш за все, створюючи знання та значення через повторювані запитання, активне навчання, роздуми та обмін. Діяльність у проєктному підході включає повторювані цикли збору даних, формування сенсу, рефлексії та перевірки результатів шляхом вивчення доказів; проведення дослідів; використовуючи розум і логіку; отримання інформації від однолітків і викладачів; і перегляд за необхідності результатів їхньої роботи [6]. Як зазначають українські науковиці І. Брюховецька, Л. Височан та І. Самойленко «...дослідницька компетентність та проєктне навчання є важливими аспектами сучасної освіти, спрямованими на розвиток критичного мислення, творчих здібностей та практичних навичок здобувачів. Дослідницька компетентність вимагає від майбутніх фахівців уміння проводити дослідження, збирати та аналізувати інформацію, формулювати питання, робити висновки та розв'язувати проблеми. Цей підхід сприяє розвитку самостійності, креативності та критичного мислення студентів, а також підготовці їх до подальшого вивчення наукових предметів» [1]. Як зазначає Н. Любчак [3], «...навчання, орієнтоване тільки на запам'ятовування матеріалу, вже не може задовольняти сучасним вимогам. На перший план виступає проблема формування таких якостей уваги, пам'яті і мислення, які дозволяють студенту самостійно засвоювати інформацію, що постійно поновлюється, а також розвитку таких здібностей і навичок, які, зберігшись і після завершення освіти, забезпечили б йому можливість не відставати від прискореного науково-технічного прогресу».

У повній формі робота над проєктом проходить шість стадій: підготовка, планування, дослідження, висновки, подання або звіт, оцінка результату і процесу [3]. Зокрема, підготовка включає визначення мети та завдань проєкту, розробка плану роботи, збір інформації та ресурсів, формування команди. Процес планування включає деталізацію плану роботи, визначення етапів та термінів виконання, розподіл завдань між членами команди. Під час етапу дослідження відбувається збір та аналіз даних, проведення експериментів. Висновок має включати узагальнення результатів дослідження та підготовка рекомендацій. Оцінка результату і процесу необхідна для аналізу успішності проєкту, визначення недоліків та помилки та розробка плану удосконалення проєкту на майбутнє. На сьогодні в педагогічній практиці використовується велика кількість різних типів проєктів, які можна застосувати в проєктному навчанні: дослідницькі проєкти досліджують тему та готують звіт про свої висновки; творчі проєкти створюють щось нове, наприклад, твори мистецтва, музичні твори або веб-сайти.

Проаналізувавши ряд наукових досліджень, було встановлено, що вищезазначений метод стає все більш популярним у вищій освіті, адже він надає здобувачам наступні переваги [1;3;4]:

- Отримувати практичні навички та знання, які необхідні для роботи за фахом.
- Розвивати критичне мислення, аналітичні та творчі здібності.
- Навчатися працювати в команді.
- Підвищувати мотивацію до навчання.
- Проекти підтримують міждисциплінарний підхід. Вони дозволяють встановлювати зв'язки між різними темами та дисциплінами. Крім того, проекти дають можливість здобувачам широко застосовувати свої технічні та цифрові навички.

З урахуванням сказаного, унікальність проєктного навчання полягає в тому, що воно пропонує не лише більшу гнучкість для майбутніх фахівців, але й трансформують роль викладача та педагога. У випадку з проєктним навчанням викладачі беруть на себе роль фасилітаторів, які можуть допомогти здобувачам подолати кордони та обмеження традиційних занять. Зазначений метод дає можливість викладачам застосовувати різні інструменти, комбінуючи їх таким чином, щоб підвищити зацікавленість і мотивацію здобувачів освіти. З іншого боку, він сприяє розвитку культури співпраці між викладачами закликаючи їх ділитися знаннями та об'єднувати ресурси, долаючи професійні «силоси», а також географічні кордони та часові пояси.

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок про те, що цифрові технології, які можна використовувати в процесі проєктного навчання є наступними [1;3]:

1. Електронні платформи для співпраці: використання інтернет-платформ, таких як Google Docs, Slack або Microsoft Teams, може полегшити співпрацю та обмін інформацією між здобувачами та викладачами. Google пропонує різноманітні інструменти, що дозволяють, наприклад, зберігання матеріалів (Google Диск); самостійне дослідження (Google Books, Google Scholar); спільну роботу (Google Групи, Google+, Google Docs); створення віртуальних продуктів (Google Docs, Google Слайди, Google Сайти). Дві важливі переваги інструментів Google є їхня доступність – для будь-якого користувача з будь-якого пристрою з доступом до Інтернету – і той факт, що вони є частиною реального світу, в якому активно працюють здобувачі освіти і будуть діяти у своєму позаакадемічному житті.

2. Віртуальні інструменти для проєктного управління: використання програм для управління проєктами, таких як Asana, Trello чи Jira, допомагає ефективно організувати та відстежувати хід проєктів.

3. Відкриті освітні ресурси: використання відкритих ресурсів для навчання (Open Educational Resources) може збагатити матеріали та інструменти, доступні здобувачам у рамках проєктного навчання.

4. Інструменти для роботи з мобільними пристроями для навчання (мобільні додатки, підключення мобільних пристроїв, спілкування в режимі онлайн, спілкування засобами мобільних пристроїв).

5. Інструменти для наукової комунікації (науковий пошук, надання доступу до наукових робіт, аналіз наукових робіт, розповсюдження наукових досліджень, рецензування наукових досліджень) та ін.

Розглядаючи навчання з точки зору цілісного підходу, проєктне навчання дає змогу створити інтегрований багатосаровий контекст, що складається елементів чистого навчального змісту та діяльності практичного досвіду здобувачів освіти, а також знань, отриманих в результаті співробітництва [3].

Незважаючи на переваги проєктного навчання, його інтеграція у вищу освіту може бути складною. На думку науковців [0;3;4], деякі з викликів, з якими зіштовхуються викладачі, включають:

- Відсутність досвіду та знань у проєктному навчанні.
- Необхідність значних затрат часу та ресурсів.
- Складність оцінювання результатів проєктної діяльності.
- Неготовність здобувачів до самостійної роботи.

Отже, можна стверджувати, що організація проєктного навчання вимагає від викладача уважного планування, визначення конкретних завдань та ефективного управління груповим процесом. На нашу думку, наступні методичні рекомендації допоможуть успішно реалізувати проєктне навчання в закладі вищої освіти:

1. Визначення мети проєкту. Варто чітко сформулювати основну мету та завдання проєкту. Визначити очікувані результати та критерії оцінювання.

2. Вибір теми проєкту. Варто обирати теми, які зацікавлять здобувачів та матимуть практичне значення в їхньому фаху.

3. Формування груп. Варто розглянути індивідуальні сильні сторони здобувачів освіти при формуванні груп. Важливим є відстеження балансу навичок та здібностей в групах.

4. Розробка плану проєкту. Необхідно створити детальний графік проєкту з визначеними етапами та дедлайнами; визначити ролі та відповідальності учасників групи.

5. Надання методичної підтримки. Необхідно забезпечити здобувачів освіти методичними матеріалами, необхідними для виконання проєкту, провести сесії навчання з навичок роботи у групах, вирішення конфліктів та презентаційних навичок.

6. Засоби комунікації. Варто використовувати електронні платформи та інструменти для зручної комунікації між учасниками проєкту, забезпечити регулярні зустрічі та обговорення для вирішення проблем та визначення напрямків дій.

7. Етапи оцінювання. Необхідно визначити чіткі критерії оцінювання та заздалегідь ознайомити здобувачів із системою оцінювання. Забезпечити можливість для самооцінки та взаємної оцінки учасників групи.

8. Залучення зовнішніх експертів. Важливим етапом є запрошення професіоналів або експертів у відповідній галузі для обговорення та оцінювання проєктів.

9. Публікація результатів. Необхідно організувати презентації або виставки, надати можливість опублікувати свої здобутки в журналах та конференціях, завдяки чому здобувачі освіти зможуть продемонструвати свої проєкти та обмінятися досвідом.

10. Підсумок та рефлексія. Одним з важливих та необхідних етапів є організація зі студентами сесії рефлексії, де вони можуть обговорити свій досвід, навички, отримані знання та можливі покращення.

Важливо зазначити, що проєктна форма навчання не замінює традиційних методів навчання, а доповнює їх. Вона дає можливість здобувачам освіти застосувати свої знання та навички у практичній діяльності, розвинути компетенції, необхідні для успішної життя, та зробити процес навчання більш цікавим та мотивуючим.

Підводячи підсумок, інтеграція проєктного навчання вимагає систематичності та взаємодії всіх учасників процесу. Відкритий та підтримуючий підхід викладача сприятиме успішному впровадженню цього методу навчання.

Висновки. У статті авторами проаналізовані особливості впровадження проєктного навчання в освітній процес. В процесі дослідження встановлено, що використання оптимальних шляхів засвоєння знань робить освіту більш ефективною, цікавою та результативною. Це дає можливість здобувачам освіти не лише отримати знання, а й розвинути компетенції, необхідні для успішної життя в сучасному світі. Зосереджується акцент на викликах, які виникають перед викладачами. Встановлено, що проєктний метод навчання дозволяє здобувачам освіти отримати практичний досвід роботи з реальними проблемами та завданнями, що сприяє їхньому професійному розвитку. У проєктному навчанні великий акцент робиться на результаті, тому викладачі мають ставити конкретні цілі та завдання, яких повинні досягти здобувачі до завершення проєкту.

Використана література:

1. Брюховецька І., Височан Л., Самойленко І. Проєктне навчання для підвищення дослідницької компетентності здобувачів освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. Вип. 2. URL :10.26661/2786-5622-2023-2-13
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь. 1997. 376 с.
3. Любчак Н. Особливості формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови та літератури у процесі проєктної діяльності : дані емпіричного дослідження. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. 2020. Том 2, № 32. с. 171-176
4. Мелашенко К. М. Технологія проєктного навчання. *Завуч*. 2006. № 13 (271). С. 12-14.
5. Bilbao J., Varela C., Rebollar C., Bravo E., Garcia O. Choosing assessments for problem-based learning. *International Journal of Education and Learning Systems*. 2018. Вип. 3. С. 129-133.
6. Ellsey J. L., O'Connor J. T., Westerman J. Projects with underserved communities: a case study of an international project-based service-learning programme. *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*. 2019. № 145 (2).
7. Markham T., Larmer J., Ravitz J. Project Based Learning Handbook: A Guide to Standards-Focused Project Based Learning for Middle and High School Teachers. 2nd ed. Novato. CA: Buck Institute for Education. 2003. 579 p.
8. Raz S. Towards the successful integration of project-based learning in higher education: challenges, technologies and implementation methods. *Universal Journal of Educational Research*. 2019. № 7. P. 1765-1771.

References:

1. Briukhovetska I., Vysochan L., Samoilenko I. (2023) Proiektne navchannia dlia pidvyshchennia doslidnytskoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity. [Project-based learning to improve the research competence of students]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka*. Vyp. 2. URL :10.26661/2786-5622-2023-2-13[in Ukrainian].
2. Goncharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Liubchak N. (2020). Osoblyvosti formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity – maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury u protsesi proiektnoi diialnosti: dani empyrychnoho doslidzhennia. [Features of the formation of research competence of higher education students – future teachers of Ukrainian language and literature in the process of project activity: data from empirical research]. *Naukovyi zbirnyk «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka»*. № 32 (2). P. 171-176 [in Ukrainian].
4. Melashenko K. M. (2006) Tekhnolohiia proektnoho navchannia. [Technology of project-based learning]. *Zavuch*. № 13 (271). P. 12-14 [in Ukrainian].
5. Bilbao J., Varela C., Rebollar C., Bravo E., Garcia O. (2018) Choosing assessments for problem-based learning. *International Journal of Education and Learning Systems*. № 3. P. 129-133
6. Ellsey J. L., O'Connor J. T., Westerman J. (2019) Projects with underserved communities : a case study of an international project-based service-learning programme. *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*. № 145 (2)
7. Markham T., Larmer J., Ravitz J. (2003) Project Based Learning Handbook: A Guide to Standards-Focused Project Based Learning for Middle and High School Teachers. 2nd ed. Novato. CA : Buck Institute for Education. 579 p.
8. Raz S. (2019) Towards the successful integration of project-based learning in higher education : challenges, technologies and implementation methods. *Universal Journal of Educational Research*. № 7. P. 1765-1771

S. Knysh, O. Shelever, O. Kalinina. Integration of project-based learning into higher education: challenges, features, technologies

In the article, the authors analyse the challenges, features and technologies associated with the integration of project-based learning into higher education. The relevance of the study is noted due to the need to prepare students for the challenges of the modern labour market and the rapidly changing social environment. To achieve the purpose of the study, the authors used the analytical method, which involves the study and systematisation of scientific literature, materials from the practice of using various methods and forms of education. It is noted that the uniqueness of project-based learning lies in the fact that it offers not only greater flexibility for future professionals, but also transforms the role of the teacher and educator. Challenges such as lack of resources and training of teachers, lack of experience and knowledge in project-based learning; the need for significant time investment; difficulty in evaluating the results of project activities; and students' unpreparedness for independent work are noted. It has been established that project-based learning is a methodology aimed at creating a set of guidelines through which students can actively participate by analysing a problem of social significance and performing a task that contributes to its solution, which fits into the social constructivist learning paradigm.

In the study, the authors provide recommendations for the effective implementation of project-based learning in higher education to improve the quality of the educational process and prepare students for a successful career in the modern world. The recommendations provided in the article may be useful for higher education institutions seeking to successfully implement project-based learning in their curriculum. It is expected that project-based learning will become an integral part of modern higher education, which will help train professionals who can successfully solve complex problems.

Key words: project-based learning, higher education, challenges, features, technologies, students.

УДК 372.032

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.14>

Котелянець Ю. С, Зубалій А. О.

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті вилучено поняття «творчість», а також обґрунтовано доцільність її розвитку у дітей дошкільного віку. Виділено основні етапи творчого процесу дитини дошкільного віку. Встановлено, що в працях психологів та педагогів театралізовану діяльність досліджено значною мірою в контексті виявлення можливостей розвитку творчих здібностей дошкільників. Визначено, що театралізована діяльність уможливує розвиток здібностей дітей, формує їх творчу уяву, розвиває мовленнєву навичку комунікації. Вплив театралізованої діяльності на психічний розвиток дитини дошкільного віку ґрунтується на засвоєнні нею життєвого досвіду народу. У театралізованій грі дошкільник має не тільки взяти на себе роль певного персонажа, але й знайти й передати його характер. Це можна зробити правильно підібравши та використавши як вербальні так і невербальні засоби виразності.

З'ясовано, що театралізовані ігри можна поділити на дві основні групи: режисерські ігри та ігри-драматизації. Висвітлено, що гра-драматизація вчить дітей виражати почуття, сприяє розвитку їх пам'яті, мовлення. Дошкільники вчать виявляти самостійність, творчість в доборі зображувальних та виражальних засобів для створення образів. Встановлено, що режисерські ігри сприяють розвитку творчості дитини, оскільки в процесі таких ігор дитині не треба враховувати позицію інших, не треба під них підлаштовуватись. Дитина сама придумує свої правила, сама їх виконує й при цьому вона залишається сама собою.

Досліджено, що дитина у дошкільному віці може створювати творчий образ, який відрізняється варіативністю, оригінальністю, гнучкістю та рухливістю. Беручи участь у театралізованій грі дошкільники знайомляться з навколишнім світом. У процесі театралізованої гри непомітно збагачується й активізується словник дошкільників, розширюються інтонаційні можливості, поліпшується діалогічна мова та її граматичний лад. Театралізована діяльність виступає джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань дошкільників. Залучення дітей до театралізованої гри розкриває перед ними значення людських духовних цінностей, розвиває емоційну сферу, оскільки примушує співчувати або засуджувати вчинки чи поведінку героїв.

Ключові слова: діти дошкільного віку, театралізована гра, режисерські ігри, ігри-драматизації, творчість, уява, драматизація.

У багатьох державних документах, таких як закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні до 2021 року, Конвенцією про права дитини окреслено завдання щодо забезпечення розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Розвиток державності, громадянського та правового суспільства буде поступальним за умови активної діяльності в усіх сферах життєдіяльності, яка сформована під час навчання та виховання творчої особистості та реалізацією нею власного творчого потенціалу.

Театралізовані ігри, які містять в собі як творче так інтелектуальне навантаження, виступають одним з найбільш продуктивних напрямків роботи з розвитку мовленнєвої активності дітей дошкільного віку. Розвиток мовлення та спілкування дошкільника є одним із найважливіших його надбань, який тісно пов'язаний з розвитком свідомості, пізнанням навколишнього світу та загальним розвитком особистості.

Оскільки провідною діяльністю дошкільників є ігрова діяльність, то саме різні форми гри є дієвим засобом як формування особистісних якостей дітей, так і їх творчих здібностей. Так, різнобічний вплив театралізованих ігор на особистість дітей уможливує використання їх ненав'язливого педагогічного потенціалу. Театралізована діяльність має розвивальні можливості, оскільки допомагає формувати емоційну сферу дітей дошкільного віку, так як вони переживають внутрішнє оновлення, а сценічні дії сприймають як своє життя, можуть безпосередньо проявляти емоції, а також задовольняти різнобічні творчі інтереси. Багатогранність та різноманітні форми театралізованої діяльності виступають домінантою в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти та стимулюють розвиток творчої особистості дитини.

Методологічну сторону проблеми розвитку творчих здібностей дітей різного характеру висвітлено у наукових працях багатьох науковців: Е. Торренса, Дж. Гілфорда, О. Антонової, Ф. Баррона, Н. Шумакової Дж. Керрола, Дж. Рензулі, Е. Фромма, Д. Богоявленської, В. Камишина, О. Матюшкіна, О. Музики, Р. Семенової, О. Цибулі, О. Щепланової, М. Холодної. Науковці Р. Стернберг, І. Біла та Е. Фромм встановили чинники та умови розвитку творчих здібностей. Д. Векслер, Н. Краснощокіна, П. Джонсон, Дж. Равен, Г. Лаврентьєва, Е. Торренс, Л. Чорна розробили способи виявлення та розвитку творчих здібностей.

Г. Фридрих, Н. Корф, Я. Коменський, Л. Чепіга, В. Шахрай, К. Ушинський звертали увагу на роль театрального мистецтва в творчому розвитку дітей.

Творчість у спеціальній науковій літературі найчастіше визначається як діяльність, результатом якої є створення людиною якісно нових духовних та матеріальних цінностей, або як створення особистістю нової реальності, яка може задовольнити різні потреби як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Творчість є багаторівневим процесом. Її перший, високий рівень полягає у здійсненні революції в певній галузі, у кардинальній зміні розуміння системи знань, а також особливості їх застосування. Другий, більш низький рівень може виявлятися в подальшому розвитку відомого, розширенні його сфери використання [2, с. 5].

Здатність особистості до творчості проявляється вже в дошкільному віці. Розвиток творчості може відбуватися в умовах здійснення тієї або ж іншої діяльності, в процесі оволодіння суспільно виробленими засобами. На думку Л. Виготського, творчість в повсякденному житті є необхідною умовою існування. На його думку, все, що виходить за межі рутини, завдячує своїм виникненням творчій діяльності. Науковець зазначав, якщо так розуміти творчість, то неважко помітити, що творчі процеси в усій своїй повноті починають проявлятися вже в ранньому дитинстві.

Творчість дитини дошкільного віку слід розуміти як створення нею суб'єктивно нового (значущого для самої дитини) продукту – гри, малюнка, конструкції, оповідання, створення навіть не значних, невідомих раніше деталей, що характеризують створюваний образ по-новому: різних варіантів певних зображень, рухів, ситуацій, характеристик героїв та їх дій; використання дитиною засвоєних раніше способів зображення або ж засобів виразності у новій ситуації; прояв ініціативи в будь-якій діяльності. Дитяча творчість – це також процес створення образів з казки, оповідання, гри, драматизації, у процесі малювання чи конструювання, пошук у процесі діяльності різноманітних шляхів розв'язання завдань. На думку вчених, основними етапами творчого процесу дитини дошкільного віку є: виникнення проблеми (виникнення у дитини відчуття неясності чогось); поява низки запитань, уточнень; виділення елементів, які є значущими для успішного розв'язування проблеми; розуміння проблеми; формування гіпотези; здійснення пошуку та знаходження шляхів розв'язання проблеми [1].

Гра для дітей є не просто згадкою про пережите, але й творчою переробкою пережитих ними вражень, поєднання їх та розбудова з них нової дійсності, яка відповідає бажанням та запитам самих дітей. На думку В. Давидова, творчість виступає постійним супутником розвитку дитини [4]. Від того, що буде закладатися в період дошкільного дитинства, значною мірою залежить, чи керуватиметься особистість, сприймаючи та оцінюючи події, явища зовнішнього світу заданими їх стереотипами та шаблонами, чи буде здатна виробляти свої власні засоби постановки та розв'язування проблем, які виникають.

Видатні педагоги минулого, такі як М. Демков, К. Ушинський, А. Макаренко та В. Сухомлинський, досліджували гру як метод навчання та виховання дітей різних вікових категорій. В своїх наукових розвідках вони висвітили виняткову цінність гри для дітей та необхідність її цілоспрямованого використання. Науковці С. Ладивір, Н. Луцан, О. Овчарук, Т. Постоян та Ю. Руденко, розкриваючи вплив ігор на розвиток особистості дошкільника, підкреслюють, що завдяки іграм діти знайомляться з поведінкою та особливостями взаємовідносин дорослих, які стають для них зразком їх власної поведінки.

В працях психологів та педагогів театралізована діяльність досліджено значною мірою в контексті виявлення можливостей розвитку творчих здібностей дошкільників. Це обумовлено спорідненістю цього виду діяльності з театром – синтетичним видом мистецтва, який в собі поєднує рухи танцю, слово, звуки музики та пісні, образ, образотворчу діяльність. На думку В. Сухомлинського, «духовне життя дитини стає більш повноцінне лише тоді, коли вона живе в світі музики, гри, казки, фантазії та творчості. Без цього дитина – це засушена квітка» [8, с.67–68]. Специфікою театрального мистецтва є одночасне поєднання процесу пізнання, співпереживання, емоційності, комунікативної діяльності, живої дії художнього образу на людину. Театр є одним з найбільш доступніших та зрозумілих дітям видів мистецтва [6, с. 14].

У ЗДО театральна-ігрова діяльність уможливує розвиток здібностей дітей, формує їх творчу уяву, розвиває мовленнєву навичку комунікації. Вплив театральної діяльності на психічний розвиток дитини

дошкільного віку ґрунтується на засвоєнні нею життєвого досвіду народу. У Базовому компоненті дошкільної освіти виокремлюється освітній напрям «Мовлення дитини», «який передбачає формування в дітей дошкільного віку різних видів мовленнєвої і комунікативної компетенції, які в сукупності спрямовані на формування мовленнєвої особистості дитини» [1]. Саме тому, одним із головних завдань сучасного ЗДО, є пошук ефективних методів та прийомів освітньої діяльності, результатом яких є розвиток мовлення дітей дошкільного віку.

С. Русова в своїх дослідженнях зазначала, що для дітей характерна природність «драматичного інстинкту»: «діти щиро й охоче залучаються до театральної діяльності, яка стимулюється ігровими, літературними та особистісними мотивами. У дошкільників виникає потреба у грі, яка виникає в результаті впливу літературного твору, а також потреба у спілкуванні, самовираженні, пізнанні себе через відтворення різноманітних образів. Дитина у відвертому, щиросердному ставленні до художнього образу, втіленні його в різних формах театральної діяльності виявляє рівень художньо-естетичного сприймання, власну мовленнєву компетенцію, знання, вміння, навички, які були здобуті раніше в процесі спеціально організованого навчання» [7, с. 46].

Н. Гавриш у своїх наукових розвідках визначає професійні та особистісні якості вихователів, які можуть забезпечити успішність творчого навчання дошкільників: схильність до творчої діяльності; уміння педагога швидко та гнучко перебудувати намічений план роботи в залежності від можливостей дітей та відповідно до варіантів рішень, які пропонуються, запитань, проблем, ідей, які виникають у будь-якій творчій діяльності; уміння орієнтуватися на індивідуальні специфіки кожного дошкільника, забезпечення оптимальних умов розвитку усім дітям, різних за рівнем розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, інтересів, нахилів та знань. В орієнтуванні на потреби кожного, вихователь має враховувати поставлені завдання, додержуватися напрямку, який обрає для всієї групи дітей. Так само є важливим дотримання у стосунках з дошкільниками тактики співробітництва, партнерства, підтримання їх інтересів, стимуляція їх до творчої діяльності; особистісна готовність до творчості, яка виявляється психологічних рисах, таких як: прийняття нового, психологічна зрілість, реалізація в житті, емоційна стабільність та усталеність; наявність у вихователя спеціальних здібностей або ж навиків творчої діяльності, які дають змогу зацікавити дошкільників процесом виконання роботи; високий рівень професійної підготовки, який передбачає знання педагогом програми навчання та виховання, високий рівень культури мовлення, володіння технологіями навчання та розвитку мовлення, добре розвинена творча уява [9, с. 83].

Театралізована діяльність – це художня діяльність, яка пов'язана зі сприйманням творів театального мистецтва та відтворенням в ігровій формі набутих вражень, уявлень та почуттів; є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дошкільника [1]. Діти у театральних іграх можуть розкрити та реалізувати свої художньо-творчі здібності, усвідомити власне «я», самовизначитися. За допомогою театралізованої діяльності відбувається процес естетичного виховання дошкільників, навчаючи їх розуміти, бачити та чути красу слова та дій, сприяє розвитку таких психічних процесів, як: пам'ять, мислення, відчуття, уява, сприйняття, мовлення тощо. Діти під час театралізованих ігор здобувають ораторський досвід, розвивають свої творчі здібності. Так як гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, то діти з задоволенням та цікавістю беруть участь як у підготовці так у проведенні театралізованих дійств. Вже у віці 5–6 років, діти добре розуміють зміст вистави, здатні співпереживати та аналізувати поведінку героїв. Діти старшого дошкільного віку можуть активно допомагати створювати сценічні образи та декорації, оскільки вони відповідальні, спостережливі та творчі. Діти старшого дошкільного віку можуть читати напам'ять невеликі вірші, зазвичай багато фантазують, проте вже досить легко здатні відрізнити реальні образи від казкових.

Дослідники Л.Артемова, А.Богущ, І.Барановська, Н.Гавриш, О.Трифорова вважають, що специфічним засобом формування творчої особистості дитини є театралізовані ігри. Гра тісно пов'язана з формуванням творчих здібностей дошкільників. Існує навіть думка, що якщо гра не творча, то грою вона не вважається взагалі. В театралізованих іграх дошкільники знайомляться з навколишнім середовищем через образи, звуки, кольори. В театралізованих іграх завжди є багато переживань та гарячих почуттів. У таких іграх яскраво проявляється та розвивається дитяча творчість, яка спирається на досвід та знання дитини, вносить в них свою фантазію, вигадку, тлумачення відтворюючи їх в нових, самостійно створених нею образах. Діти не просто копіюють образи, а передають власне ставлення в них. Вчені вбачають цінність дитячої ігрової творчості у тому, що у процесі гри дитина відкриває для себе щось нове, а для вихователів та батьків – нове у собі [1].

Л. Макаренко дає характеристику театралізованої діяльності як імпровізаційної, що «виступає як індивідуальний, активний, творчий процес та об'єднує різні за характером творчі принципи – продуктивний (створення нових сюжетів чи то інтерпретація готових), виконавчий (програвання певного сюжету) та оформлювальний (підготовка костюмів, декорацій тощо); а також вміння дошкільника сприймати специфічне сценічне мистецтво» [5].

На думку Л. Фурміна, в процесі театралізованої гри дошкільник має не тільки взяти на себе роль певного персонажа, але й знайти й передати його характер. Це можна зробити правильно підібравши та використавши як вербальні так і невербальні засоби виразності. Використання засобів виразності вимагає ретельної підготовки від дитини дошкільного віку. Дитина має навчитися знаходити відповідний емоційний стан персонажа. Основою театралізованих ігор виступає конкретна образність. Гра-драматизація за змістом

оповідання чи то казки, яка добре знайома дошкільникам, виступає особливим видом ігрової діяльності дітей, основними рисами якої є наявність задуму, спільних рольових та реальних подій, самостійність та самоорганізація дошкільників.

Види театралізованих ігор досліджували Г. Генів, Н. Водолага, Н. Карпинська, Н. Гавриш, А. Богуш, Т. Смовж, Н. Карпинська, О. Ворожейкіна, О. Дроб'язко, Л. Ратушна, О. Липина, В. Резванова та ін. Доцільно всі театралізовані ігри поділити на дві основні групи: режисерські ігри та ігри-драматизації.

Гра-драматизація полягає в зображенні, розігруванні в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів. Сюжет гри, послідовність подій, ролі, мова та вчинки героїв визначаються текстом літературного твору. Дошкільникам слід запам'ятати текст, усвідомити перебіг описаних подій, образи героїв казки чи то оповідання та зобразити їх так, як вони у творі. Гра-драматизація вчить дітей виражати почуття, сприяє розвитку їх пам'яті, мовлення. Дошкільники вчаться виявляти самостійність, творчість в доборі зображувальних та виражальних засобів для створення образів.

Ігри-драматизації за способами зображення поділяються на:

- драматизація з пальчиками;
- драматизація як гра самої дитини;
- імпровізація (за даною чи то обраною темою дошкільник створює образ за допомогою міміки, висловів, пантоміми) [4].

Ігри з пальчиками та ігри з ляльками бі-ба-бо є серед ігор драматизацій найбільш поширеними. Особливістю цих ігор є те, що дошкільник сам бере активну участь у виконанні ролі, використовуючи засоби виразності такі як: міміку, інтонацію, пантоміму [1].

Драматизація ближче, ніж будь-який інший вид творчості, безпосередньо пов'язана з грою, і тому найбільш синкретична, тобто містить в собі елементи різних видів творчості. У цьому й полягає цінність дитячої театральної вистави, яка дає матеріал для різноманітних видів творчості дітей дошкільного віку. Дошкільники самі вигадують, імпровізують ролі, інсценують будь-який літературний матеріал. Саме так діти можуть проявляти словесну творчість. Виготовлення декорацій, бутафорії, костюмів дає підставу для образотворчої та технічної творчості дошкільників. Сама гра завершує підготовчу роботу та створює можливість для її повного прояву.

Гра-драматизація дозволяє розв'язувати багато завдань програми закладу дошкільної освіти: ознайомлення з суспільними явищами, формування елементарних математичних знань, фізичної досконалості тощо. Різноманітність тематики, зображувальних засобів, емоційності ігор дає можливість використовувати їх для всебічного розвитку особистості дитини дошкільного віку (Р. Жуковська, Л. Артемова). Для гри-драматизації характерне образне, яскраве зображення соціальної дійсності, явищ природи, знайомить дошкільників із навколишнім світом. При підготовці до гри, уміло поставлені запитання вихователя, змушують дітей думати, здійснювати аналіз досить складних ситуацій, робити певні висновки та узагальнення. Все це сприяє вдосконаленню розумового розвитку та мовлення дітей. Працюючи над виразністю реплік персонажів, власних висловлювань активізується словник дошкільників, вдосконалюється їх звукова сторона мовлення [3].

До режисерських ігор відносять стендові та настільні (які в свою чергу поділяються на театр іграшок та картинок). Щодо театру іграшок, то виділяють: настільний театр іграшок із різноманітних коробок чи оригамі; покидькового або ж природного матеріалу тощо; настільний театр масок; театр на воді; театр народної іграшки; театр на коліщатах. Театр іграшок уможливує театралізацію сюжетів різноманітних літературних творів. Важливо, щоб іграшки у цьому виді театру співвідносилися за розмірами (наприклад, щоб кішка не була більшою за дівчинку). Педагог не має тримати руки на столі без іграшки. Вихователь має обов'язково постійно оживляти іграшку, рухаючи нею [4].

До режисерських ігор також відносять настільний театр картин, стенд-книга, тіньовий театр, театр на фланелеграфі. Особливістю цієї групи ігор є те, що сам дошкільник не є дійовою особою, а тільки створює сцени, веде роль іграшкового персоналу, зображує його за допомогою інтонації. Пантоміма дитини при цьому обмежена, оскільки дошкільник діє нерухомою або малорухомою фігурою, іграшкою [5]. Режисерські ігри сприяють розвитку творчості дитини. В процесі таких ігор дитині не треба враховувати позицію інших, не треба під них підлаштовуватися. Дитина сама придумує свої правила, сама їх виконує й при цьому вона залишається сама собою.

А. Леонтєва, Н. Ветлугіна, Л. Фурміна стверджують, що театралізовані ігри являють собою вид діяльності, який пов'язаний з літературою та художньою творчістю. Під час театралізованих ігор відбувається перенесення акценту з процесу гри на її результат. Такий різновид художньої діяльності складається з трьох етапів: сприйняття, виконання та творчості [4].

Дитина у дошкільному віці може створювати творчий образ, який відрізняється варіативністю, оригінальністю, гнучкістю та рухливістю. Беручи участь у театралізованій грі дошкільники знайомляться з навколишнім світом. З розумовим розвитком тісно пов'язане вдосконалення мови. У процесі театралізованої гри непомітно збагачується й активізується словник дошкільників, розширюються інтонаційні можливості. Поліпшується діалогічна мова та її граматичний лад. Театралізована діяльність виступає джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань дошкільників. Залучення дітей до театралізованої гри розкриває перед ними значення людських духовних цінностей, розвиває емоційну сферу, оскільки примушують співчувати або

засуджувати вчинки чи поведінку героїв. Театралізовані ігри формують досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що кожен літературний твір або казка для дітей завжди мають моральну спрямованість. Улюблені герої дошкільників стають для них зразками для наслідування. Здатність дітей до ідентифікації з улюбленим героєм має позитивний вплив на формування моральних та духовних якостей особистості.

Висновки. Використання театральних ігор в закладі дошкільної освіти уможливує розкриття творчого потенціалу дітей, виховання творчої особистості. Дошкільники вчаться помічати у навколишньому світі цікаві ідеї, втілювати їх, створювати свій художній образ персонажу. Системний підхід до організації театралізованої діяльності дає змогу дітям дошкільного віку ставати впевненими у собі та можуть творчо використовувати здобуті знання та вміння в інших видах діяльності.

Використана література:

1. Акулова О. Театралізовані ігри. *Дошкільне виховання*. 2005. № 4.
2. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс. 2014.
3. Богущ А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ : Слово. 2008. 256 с.
4. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : дис. канд. пед. Наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 218 с.
5. Макаренко Л. Все про театр і дитячу театралізовану діяльність. Київ : Шкільний світ. 2008. 128 с.
6. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 72 с.
7. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав. 1918. 162 с.
8. Сухомлинський В. О. «Серце віддаю дітям». Київ : Вид-во «Радянська школа». 1972. 243 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах .Т. 3, Київ : Радянська школа. 1976. 184 с.

References:

1. Akulova O. (2005) Teatralizovani ihry. [Theatrical games]. Doshkilne vykhovannia. № 4 [in Ukrainian].
2. Bila I. M. (2014) Psykholohiia dytiachoi tvorchosti. [Psychology of children's creativity]. Kyiv : Phoenix [in Ukrainian].
3. Bogush A. M. (2008) Movlennievo-ihrova diialnist doshkilnykiv: movlennievi ihry, sytuatsii, vpravy. [Speech and game activity of preschoolers: speech games, situations, exercises]. Kyiv : Slovo [in Ukrainian].
4. Vodolaga, N. V. (2001) Navchannia rozpovidannia ditei starshoho doshkilnoho viku v teatralizovani diialnosti. [Teaching children of older preschool age of storytelling during theatrical activities] : diss. Ph.D. ped. Sciences : 13.00.02. Odesa. 218 s. [in Ukrainian].
5. Makarenko L. (2008) Vse pro teatr i dytiachu teatralizovanu diialnist. [Everything about theater and children's theatrical activities]. Kyiv : Shkilnij svit. 128 s. [in Ukrainian].
6. Borshch R. M., Samoylik D. V. (2013) Prohrama khudozhno-estetychnoho rozvytku ditei rannoho ta doshkilnoho viku «Radist tvorchosti». [The program of artistic and aesthetic development of children of early and preschool age «Joy of creativity»]. Ternopil: Mandrivets. 72 s. [in Ukrainian].
7. Rusova S. F. (1918) Doshkilne vykhovannia. [Preschool education] Katerynoslav. 162 s. [in Ukrainian].
8. Sukhomlynsky V. O. (1972) Sertse viddaiu ditiam. [I give my heart to children]. Kyiv : Vyd-vo «Radianska shkola». 243 s. [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976) Vybrani tvory v 5-ty tomakh. [Selected works in 5 volumes] T 3. Kyiv : Radyanska shkola. 184 s. [in Ukrainian].

Yu. Kotelianets, A. Zubalii. Theatrical games as a means preschool children's development of creativity

The article explains the concept of «creativity» and also substantiates the feasibility of its development in preschool children. The main stages of the creative process of a preschool child are highlighted. It was established that in the works of psychologists and pedagogues theatrical activity was studied to a large extent in the context of identifying opportunities for the development of preschoolers' creative abilities. It was determined that theater and game activity enables the development of children's abilities, forms their creative imagination, and develops speech and communicative skills. The influence of theatrical activity on the mental development of a preschool child is based on its assimilation of the nation's life experience. During theatrical game, a preschooler should not only assume the role of a certain character, but also find and convey his character. This can be done by correctly choosing and using both verbal and non-verbal means of expression.

It has been found that dramatized games can be divided into two main groups: directed games and dramatized games. It is highlighted that the play-dramatization teaches children to express their feelings, contributes to the development of their memory and speech. Preschoolers learn to show independence, creativity during the process of selection of visual and expressive means in order to create images. It has been established that director's games contribute to the development of a child's creativity, because in the process of such games, the child does not need to take into account the position of others, he does not need to adapt to them. The child comes up with his own rules, fulfills them, and at the same time he remains himself.

It has been studied that a child at preschool age can make a creative image that is characterized by variability, originality, flexibility and mobility. Taking part in a theatrical game, preschoolers learn the world around them. During theatrical play, the vocabulary of preschoolers is imperceptibly enriched and activated, intonation possibilities are expanded, dialogic language and its grammatical system are improved. Theatrical activity acts as a source of development of preschoolers' feelings and deep experiences. Involving children in a theatrical play reveals to them the meaning of human spiritual values, develops the emotional sphere, as it forces them to sympathize or condemn the actions or characters' behavior.

Key words: preschool children, theatrical play, director's games, dramatization games, creativity, imagination, dramatization.

UDC 378

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.15>

Kuzmenko A.

**PORTRAIT OF A MODERN RESEARCH SUPERVISOR IN UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM:
A FRUCTIBUS ARBOREM AESTIMA¹**

The article deals with the portrait of a research supervisor. This image defines the researcher's achievements and the impact of their work on the scientific community and society as a whole. An effective research supervisor is a leader capable of uniting the scientific team to achieve common goals, demonstrating leadership qualities by initiating and supporting collaboration, motivating the team to achieve high results, and guiding them through challenges.

Dedication to science and high standards of scientific integrity are crucial qualities. The supervisor's activities are directed towards creating innovative solutions and making a significant contribution to the chosen field, reflecting in both research conduct and contributions to the scientific community's development. Communication skills are essential for effective team management. The research supervisor must express ideas clearly, interact with colleagues, and transmit knowledge to other members of the research group. Organizational abilities are a key element of successful leadership. The research supervisor must efficiently allocate resources, set clear goals, and adhere to schedules for achieving results. A genuine research supervisor is interested in the development of young researchers, creating conditions for their professional growth and sharing their experience. An openness to innovations and novel ideas is crucial. Embracing change, implementing new methods, and technologies in research enhance the impact of the scientific community on the field's development. In an increasingly interdisciplinary research world, a research supervisor facilitating collaboration between different knowledge domains expands the possibilities for creating comprehensive solutions to scientific problems. In the contemporary scientific landscape, global collaboration is becoming more relevant. A research supervisor should be able to collaborate with colleagues from other countries, establish networks of cooperation, and broaden the horizons of their research. An important characteristic is the research supervisor's openness to dialogue and idea exchange.

Key words: scientific supervisor, PhD, research, higher education, skills, mentor, academic staff.

According to the Bologna perspectives, research activity holds a leading position in the academic life of education seekers [9, p. 74-75.]. The effectiveness of requirements for scientific and pedagogical thinking skills is possible only with skillful management of research activities [5, p.131]. Let's consider the professional and personal portrait of a research supervisor through the dissertation research of a future Ph.Ds who is not only a highly competent expert in the field of knowledge but also plays numerous significant roles throughout the entire period of professional training for future Ph.D. candidates, aiming to instill in them a readiness for academic integrity. The regulatory requirements for the academic supervisor of higher education doctoral candidates are established in accordance with the Law of Ukraine "On Higher Education" No. 1556-VII dated 01.07.2014; the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.12.2015 No. 1187 "On Approval of the Licensing Conditions for Educational Activities of Educational Institutions"; the Procedure for the training of doctoral candidates in higher education institutions (research institutions), approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 23.03.2016 No. 261; the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 6, 2019 No. 167 "On conducting an experiment on awarding the degree of Doctor of Philosophy"; the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.11.2015 No. 1151 "On features of introducing the list of fields of knowledge and specialties for which the training of higher education candidates is carried out," approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 29.11.2015 No. 266, and the regulations of higher education institutions.

Taking into account all the requirements for the academic supervisor outlined in these documents, it can be noted that a research supervisor is a highly characterized figure of a professional who bears the responsibility for leading a research group and directing its activities towards achieving scientific goals. However, these requirements do not fully capture the profile of a modern academic supervisor and the specifics of their activities, including the nuances of academic collaboration, perspectives, and interests. According to V. Proshkin [7], a competent research supervisor, interested in qualitatively engaging students in research activities, introduces them to research methodologies, provides organizational and moral support, and takes responsibility for the research conduct of young researchers. Additionally, they impart their personal style, thought process, and approach to problem-solving, instilling a sense of perspective for future research endeavors and addressing other aspects.

This image consists of a series of key characteristics and skills that define not only the scientific level of the supervisor but also their ability to influence the development of science and the education of the new generation of researchers.

1. *High level of expertise:* "A research supervisor is someone who guides a student's research activities and, drawing upon their own experience, charts the course toward the set goals" [5, p.132]. The research mentor must have profound, contemporary knowledge in their field, understanding both current trends and the historical and future development of the chosen scientific domain. Their expertise involves accurately identifying promising research directions and incorporating the latest advancements. A broad perspective on the field's history and future

¹ Статтю подано мовою оригіналу.

prospects is crucial, allowing the mentor to recognize the impact of past achievements and identify new paths for development. It's important to note that the mentor's expertise goes beyond quantity, including active participation in conferences, organizing events, and engaging in global dialogues with colleagues. True scientific leaders contribute significantly to shaping the scientific community and advancing innovative ideas. Moreover, the best mentors integrate various aspects of scientific work, promoting collaboration among different research directions. They advocate for a collective approach, fostering diverse expertise to address complex scientific challenges.

2. *Leadership Qualities:* An effective research supervisor is not only a scholar but also a leader who can unite a research team to achieve common goals and advance the field. Leadership qualities encompass several crucial aspects that contribute to the successful management of a research project and the maximization of the team's potential. According to H. Tsekhmistrenko, a research leader is an outstanding scholar who possesses the ability to select creative young researchers and teach them the art of investigation, creating a creative, business-oriented, and friendly environment within the team, encouraging independent thinking and initiative. [8, p. 34]. An effective research supervisor initiates and supports collaboration within the team, fostering an environment for the exchange of ideas to collectively address scientific challenges. They possess leadership qualities, motivating the team to achieve high results by identifying and satisfying individual and collective needs. Leadership is demonstrated through guiding the team through challenges, showing resilience, and adapting quickly to new conditions. In scientific leadership, these qualities are crucial for the successful development of the research team and achieving significant results. The supervisor creates a positive and stimulating environment where individuality is acknowledged, and collective efforts are directed towards substantial goals.

3. *Dedication to Science:* Scientific activities include fundamental research, development of new technologies and equipment, business incubators, scientific consulting, and the preparation of handbooks and monographs [4] It becomes possible in higher education institutions through the dedication to science of the faculty staff. The research supervisor plays a crucial role in creating innovative solutions and contributing significantly to the chosen field. Their commitment to science is demonstrated through continuous engagement in high-quality research, acting as a catalyst for innovative ideas and maintaining high ethical standards. In addition to individual achievements, they actively contribute to the scientific community by creating opportunities for knowledge exchange and organizing events. The research supervisor also focuses on fostering the development of the next generation of researchers through guidance and mentorship, aiming to shape a robust scientific community that promotes overall progress.

4. *Communication Skills:* We agree with V. Proshkin that in the process of interacting with the academic supervisor, research students acquire the terminology, style, and norms of behavior inherent in the academic community. This contributes to their desire to expand their intellectual abilities [7]. In the field of scientific research, clarity and effectiveness of communication play a crucial role. A research supervisor must be able to convey their ideas, concepts, and conclusions in a way that can be easily understood by other members of the group. This is important not only for internal communication within the team but also for the external presentation of research results. Effective communication skills also contribute to creating a supportive work environment where each team member can freely exchange ideas and express their thoughts. Clear and open communication reduces the likelihood of misunderstandings and conflicts, fostering teamwork. Key aspects considered in defining the conditions for effective communication by a research supervisor include emotional intelligence, tolerance, and reflection, a deep understanding of the audience, choosing the optimal style of information delivery, and adherence to ethical norms. The communication of a research supervisor is a crucial element that conveys the secrets of scientific creativity and motivates the researcher to engage in scientific activities [5, p. 132].

5. *Organizational skills:* Organizational skills are a crucial element of successful scientific leadership. A research supervisor with strong organizational abilities can efficiently manage the research process, allocate resources, and ensure the achievement of defined goals within a set schedule. Organizational skills encompass various key aspects, starting from the ability to plan effectively to making strategic decisions. A scientific leader must be capable of clearly defining tasks, setting priorities in research, and coordinating the team's work effectively. One of the important functions of a research supervisor, according to L. Lysak and V. Hryhoriyeva, is the successful planning of consultation sessions aimed at supporting young researchers in writing scientific papers. When developing a plan for consultation sessions, the scientist must perform a series of duties, including assisting in choosing a research topic, developing a plan for scientific work, analyzing content, conclusions, and research results, determining stage-by-stage deadlines, and monitoring the writing of papers. A typical characteristic of scientific supervision is that it is an individual form of scientific and pedagogical activity aimed at developing practical skills and abilities in students for planning, preparation, execution, formatting, and presentation of the results of scientific research [5, p. 132]. Efficient resource allocation, including time, budget, and technical capabilities, is vital for effective organizational management in scientific research. The ability to plan and distribute resources ensures optimal utilization for achieving scientific goals. Additionally, effective time management and setting realistic task deadlines are crucial organizational skills, especially in the context of scientific projects with limited time frames. A proficient research supervisor strategically plans research activities to meet task deadlines promptly.

6. *Fostering the Development of Young Researchers:* As noted by R.S. Peters, the success of a teacher-mentor depends on the ability to envision the formation of a personality beyond specific teaching processes. Peters distinguishes a teacher from a "teacher-educator," asserting that only the latter understands the connection

between teaching and educating the student. "Teaching" becomes educative when its outcome is "a certain type of transformation in the student's worldview," and the teacher, in the broadest sense, feels how their specific teaching act is linked to the potential future of the student. [10]. A true research supervisor shows a profound interest in the development of young researchers and recognizes the importance of nurturing a new generation of scholars. Their commitment goes beyond conducting their own research; they actively contribute to creating conditions for the professional growth of young scientists and collaborate, sharing their wealth of scientific experience [6, p. 216–218]. Talented young individuals should receive education and inspiration from those at the forefront of their fields; it is crucial for them to encounter problems that remain unresolved and learn to innovate and think originally [11]. A genuine research supervisor fosters a passion for science among their students, creating an open academic environment for free expression of ideas. They play a crucial role in supporting individual development by helping students define goals and encouraging active participation in scientific events. By providing mentorship, sharing practical experience, and facilitating publication opportunities, they contribute to the recognition and career development of young researchers.

7. Innovation Capability: A significant aspect of scientific development is the continuity of experience and knowledge, the unity of traditions, and innovation. [8, p. 34]. Innovation studies analyze, firstly, the essence of innovations, their social nature, diversity, and role in modern society; secondly, the conditions, factors, and mechanisms of innovation emergence, the regularities of their appearance and meeting the need for them, as well as the impact of market, legal, administrative, and other mechanisms on the formation, functioning, and development of innovations; thirdly, the processes of innovation implementation, factors accelerating or hindering them, diffusion, testing, and implementation of innovations [3, p.264]. The research supervisor, open to innovation, plays a vital role in driving progress in their field. Their flexibility and adaptability to new methods and technologies create an environment for the scientific community's development and impact. Embracing innovation contributes to dynamic scientific surroundings, fostering creativity and addressing complex challenges. This approach positively influences the scientific community's contribution to the field by discovering new opportunities. Moreover, it inspires creativity and self-expression within the scientific team, expanding knowledge boundaries and addressing relevant issues.

8. Interdisciplinary Capability: In the modern scientific world, where complex and interdisciplinary challenges arise, the role of a research supervisor facilitating collaboration between different fields of knowledge becomes increasingly crucial. Interdisciplinary approach is key to shaping and advancing innovations as a distinct scientific domain. [3, p. 269]. Interdisciplinarity in research aims to unite various scientific disciplines to achieve comprehensive solutions to scientific problems. V. Dokuchayeva emphasizes that issues related to the creation, exploration, and implementation of the new, which is an important aspect of pedagogical theory and practice, actually represent a challenge of interdisciplinary knowledge that is currently in the development stage [1, p. 60–61]. A research supervisor promoting interdisciplinary development fosters a unified approach to solving complex problems by integrating knowledge from diverse fields. Collaboration between scientific disciplines can lead to innovative solutions for major challenges, and it provides students with opportunities to develop a broad range of competencies through diverse approaches in their research.

9. Ability for Global Collaboration: In the contemporary scientific world, oriented toward global cooperation, the ability of a research supervisor to effectively collaborate with colleagues from other countries is a crucial aspect. Global collaboration is becoming increasingly relevant due to the growing complexity and global nature of modern scientific challenges. "Active international involvement plays a significant role in optimizing the integration processes of a modern university" [2, p. 102]. A research supervisor skilled in global collaboration can form networks with colleagues worldwide, fostering collaborative solutions to scientific problems. This facilitates the exchange of ideas, knowledge, and experience, promoting rapid development in the scientific field. Global collaboration enables access to diverse perspectives, methodologies, and approaches, leading to a comprehensive understanding of scientific issues. It opens doors for international project participation, grant acquisition, and elevated status in the global scientific community. This high level of collaboration contributes to the emergence of global scientific leaders and advancements in contemporary scientific directions. Involvement in international feedback, knowledge exchange, and resource-sharing enhances the research supervisor's competitiveness and reputation globally. International collaboration contributes to the dissemination of advanced practices from universities in developed countries. This provides an opportunity to assess and identify the potential for enhancing the effectiveness of a specific educational institution and adapting positive experiences into practical application. Such an approach will contribute to increasing the competitiveness of the university at the national level [2, p. 107].

10. Openness to dialogue and the exchange of ideas: Communication skills are a crucial aspect of collaborating with other scholars, colleagues, and across different scientific disciplines. A research supervisor should possess the ability to effectively present their research at conferences, interact with representatives from other research groups, and establish partnerships for joint implementation of scientific projects. As a mentor to young researchers/future Ph.D., a research supervisor needs to pay attention to developing the culture of oral scientific expression among learners, taking into account key communicative characteristics such as content, accuracy, clarity, elegance, accessibility, precision, logic, consistency, richness, and others. [5, p. 132]. A successful research supervisor possesses effective communication skills, including the ability to express and listen to ideas. They foster open dialogue within the team, encouraging the exchange of information and diverse perspectives. This creates a conducive environment

for idea development and initiative, stimulating innovative approaches to scientific problem-solving. The open communication culture established by the supervisor promotes trust and a sense of importance among team members, contributing to adaptive management strategies in the ever-changing scientific landscape.

Bibliography:

1. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем : дис. ... д-ра. пед. наук. 13.00.01. Луганськ, 2007. 481 с.
2. Донченко В. Пріоритетні напрямки міжнародної діяльності сучасного університету в умовах інтернаціоналізації освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. № 4. 2013. С. 102-110.
3. Коновальчук І. І. Міждисциплінарний підхід у дослідженні проблем педагогічної інноватики. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*. Краків, Польща. 2013. С. 261- 269.
4. Кравченко О. І. Моделювання стратегічного розвитку університету : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2017. 398 с.
5. Лисак Л. К., Григор'єва В. А. Роль наукового керівника в підвищенні якості написання наукових робіт. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. № 1 (82). 2018. С. 130-140.
6. Пашенко С. Ю., Дорошенко Т. Г., Заноздра О. І. Проблематика взаємовідносин між студентом та науковим керівником. *Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2010. № 2 (13). С. 214-222.
7. Прошкін В. Наукове керівництво як найважливіший фактор організації студентської наукової роботи. URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/460>
8. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2004. 240 с.
9. Чернобровкін В. М. Принципи організації науково-дослідницької діяльності студентів у світлі Болонських ініціатив. *Освіта Донбасу*. 2005. № 3. С. 73-77.
10. Peters R. S. Transformation and Education : the Voice of the Learner in Peters' Concept of Teaching. *Journal of Philosophy of Education*. Oxford : Wiley-Blackwell Publishing. Vol. 43. 2009. № 1. P. 81.
11. The University's Response to the Government's White Paper, The Future of Higher Education. *Oxford University Gazette*. Oxford. 2003. № 4660. Supplement (1)

References:

1. Dokuchaeva V. V. (2007) Teoretyko-metodolohichni osnovy proektuvannya innovatsiynykh pedahohichnykh system. [Theoretical and methodological bases of designing innovative pedagogical systems] : diss. ... Dr. ped. of science. 13.00.01. Luhansk, 481 s. [in Ukrainian]
2. Donchenko V. (2013) Priorytetni napryamky mizhnarodnoyi diyalnosti suchasnoho universytetu v umovakh internatsionalizatsiyi osvity. [Priority areas of international activity of a modern university in the conditions of internationalization of education]. *Pedahohika i psykholohiya profesiyanoi osvity. [Pedagogy and psychology of professional education]*. №4. S. 102-110 [in Ukrainian].
3. Konovalchuk I. I. (2013) Mizhdystyplinarynyy pidkhid u doslidzhenni problem pedahohichnoyi innovatyky. [An interdisciplinary approach in the study of the problems of pedagogical innovation]. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*. Krakow, Poland. S. 261-269 [in Ukrainian].
4. Kravchenko O. I. (2017) Modelyuvannya stratehichnoho rozvytku universytetu. [Modeling the strategic development of the university] : a monograph. Harkiv : I. S. Ivanchenko Publishing House. 398 s. [in Ukrainian].
5. Lysak L. K., Grigorjeva V. A. (2018) Rol naukovooho kerivnyka v pidvyshcheni yakosti napysannya naukovykh robit. [The role of a scientific supervisor in improving the quality of writing scientific papers]. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiya, teoriya i praktyka*. № 1 (82). S. 130-140 [in Ukrainian].
6. Pashchenko S. Yu., Doroshenko T. G., Zanozdra O. I. (2010) Problematyka vzayemovidnosyn mizh studentom ta naukovym kerivnykom. [Problems of the relationship between a student and a supervisor]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky*. №. 2(13). S. 214-222 [in Ukrainian].
7. Proshkin V. Naukove kerivnytstvo yak nayvazhlyvishyy faktor orhanizatsiyi student-s'koyi naukovoyi roboty. [Scientific guidance as the most important factor in the organization of student scientific work]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/460> [in Ukrainian].
8. Tsekhmistrova G. S. (2004) Osnovy naukovykh doslidzhen. [Basics of the scientific research]. Tutorial. Kyiv : Vidavnichij Dim «Slovo». 240 s.
9. Chernobrovkin V. M. (2005) Pryntsypy orhanizatsiyi naukovo-doslidnytskoyi diyalnosti studentiv u svitli Bolonskykh initsiatyv. [Principles of organization of scientific research activities of students in the light of Bologna initiatives]. *Osvita Donbasu*. №. 3. S. 73-77 [in Ukrainian].
10. Peters R. S. (2009) Transformation and Education: the Voice of the Learner in Peters' Concept of Teaching. *Journal of Philosophy of Education*. Oxford: Wiley-Blackwell Publishing. Vol. 43. № 1. P. 81
11. The University's Response to the Government's White Paper, The Future of Higher Education. (2003). *Oxford University Gazette*. Oxford, № 4660. Supplement (1)

Кузьменко А. О. Портрет сучасного наукового керівника у системі освіти України: *a fructibus arborem aestima*

Стаття присвячена портрету наукового керівника. Цей образ визначає досягнення вченого та вплив його роботи на наукову спільноту і суспільство в цілому. Ефективний науковий керівник – це лідер, здатний об'єднувати науковий колектив для досягнення спільних цілей, проявляючи лідерські якості, ініціюючи та підтримуючи співпрацю, мотивуючи команду до досягнення високих результатів та ведучи її через труднощі. Відданість науці та високі стандарти наукової доброчесності є ключовими якостями. Діяльність наукового керівника спрямована на створення інноваційних рішень та внесення значущого внеску у вибрану галузь, що відображається як у проведенні наукових досліджень, так і у сприянні розвитку наукової спільноти. Комунікативні навички мають важливе значення для ефективного управління науковим колективом. Науковий керівник повинен чітко висловлювати свої ідеї, взаємодіяти з колегами та передавати знання іншим членам наукової групи. Організаційні здібності – ключовий елемент успішного керівництва. Науковий

керівник повинен ефективно розподіляти ресурси, встановлювати чіткі цілі та дотримуватися графіків для досягнення результатів. Справжній науковий керівник зацікавлений у розвитку наукової молоді. Він виявляє інтерес до виховання нового покоління дослідників, створює умови для їхнього професійного зростання та ділиться своїм досвідом. Відкритість до інновацій та новаторських ідей є важливою. Здатність приймати зміни, впроваджувати нові методи та технології в дослідження дозволяє збільшити вплив наукового колективу на розвиток галузі. У світі все більше зростає значення міждисциплінарних досліджень. Науковий керівник, який сприяє співпраці між різними галузями знань, розширює можливості для створення комплексних рішень наукових проблем. У сучасному науковому середовищі глобальна співпраця стає все більше актуальною. Науковий керівник повинен вміти співпрацювати з колегами з інших країн та розширювати горизонти своїх досліджень. Важливою характеристикою є відкритість наукового керівника до діалогу та обміну думками. Здатність враховувати різні точки зору та сприяти відкритому обговоренню сприяє творчому розвитку наукового колективу.

Ключові слова: науковий керівник, доктор філософії, дослідження, вища освіта, навички, наставник, науковий персонал.

УДК 378.147.88

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.16>

Лазарєв О. В., Фернос Ю. І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У наш час, коли глобалізація визначає умови конкуренції на ринку праці, володіння іноземними мовами визнається ключовим компонентом успіху. Аналіз стану проблеми навчання іноземних мов серед студентів аграрних вищих навчальних закладів підкреслив необхідність системного підходу до теоретичних основ підготовки до професійно орієнтованої іноземної комунікації для майбутніх фахівців аграрного профілю.

Наше дослідження спрямоване на аналіз методів підготовки студентів до іноземного спілкування у майбутній професійній діяльності, з фокусом на розвитку комунікативних та професійних навичок, що становлять як професійну, так і мовну компетенцію учасників професійно орієнтованої іноземної комунікації. Остання трактується широко, як міжмовний діалог загалом, а також відносно до сфери професійної діяльності, у якій вона здійснюється.

Серед фундаментальних аспектів статті – розгляд сутності іноземної комунікації як міжмовного діалогу загалом та в контексті сфери професійної діяльності. Важливість вміння ефективно спілкуватися в іноземному середовищі та вміння адаптуватися до нових умов роботи визначають іноземну комунікацію як ключовий елемент підготовки майбутніх фахівців.

Опитування студентів, яке ми провели, підтвердило, що респонденти усвідомлюють важливість іноземної комунікації для їхньої професійної кар'єри. Проте конкретні відповіді також висвітлили труднощі, з якими студенти зустрічаються в процесі професійно орієнтованої іноземної комунікації. Ці труднощі включають в себе не тільки технічні аспекти мовлення, але й психологічні, поведінкові, організаційні та культурні.

Наша робота спрямована на виявлення недоліків та можливостей у підготовці студентів до ефективної іноземної комунікації в професійному середовищі. Ми прагнемо розробити рекомендації щодо оптимальних педагогічних підходів та методів, які можуть бути впроваджені в навчальний процес для поліпшення підготовки майбутніх фахівців аграрного сектора до високоякісної професійної іноземної комунікації.

Ключові слова: іноземна комунікація, майбутні фахівці аграрного профілю, немовна спеціальність, аграрний заклад вищої освіти, професійно-ділове спілкування, професійна та мовна компетенції.

В умовах активних інтеграційних процесів, що розгортаються в Україні та світі, виникає необхідність глибокого аналізу та вирішення проблем, пов'язаних зі змінами в економічній, соціальній та освітній сферах країни. Однією з ключових складових цього процесу є розширення сучасного ринку праці, що визначає нові вимоги до кваліфікації фахівців. Сучасні роботодавці виявляють зацікавленість у висококваліфікованих працівниках, здатних ефективно взаємодіяти з бізнес-партнерами, володіючи іноземними мовами на відповідному рівні.

Цей факт породжує необхідність адаптації закладів вищої освіти, зокрема аграрних, до нових вимог ринку праці, які передбачають формування у майбутніх аграріїв іноземної професійної компетентності. Особливу вагомість набуває питання готовності майбутніх фахівців, зокрема тих, які працюватимуть в аграрній сфері, до професійного спілкування іноземною мовою.

З урахуванням вищезазначених викликів, іноземна підготовка в аграрних закладах вищої освіти потребує системного коригування змісту та форм організації освітнього процесу. Домінування традиційних методів підготовки та водночас усвідомлення необхідності інновацій визначає необхідність подальших наукових досліджень теоретичних засад підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійної іноземної комунікації.

Із зростанням важливості іноземних мов, особливо англійської, спостерігається збільшення інтересу науковців до проблеми мовної підготовки фахівців у різних галузях: Кміть О., Наріжна Л., Черчата Л. (іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей), Крижна А., Павелків К., Безлюдна В. (соціальна сфера), Перебийніс Ю. (юридична сфера), Сьомак А., Черноус В. (медична сфера), Нестеренко І., Бондар Г. (економічна сфера), Бец Ю., Калинюк Н. (військової сфери) тощо.

Окремі аспекти іншомовної підготовки майбутніх фахівців-аграріїв розкрито у наукових працях Кузнецової О., Ніколаєнко Ю., Фоменко Т., Чернобай В., Макухіної С., Малик В. та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем професійної комунікації свідчить, що дослідження в цій сфері в основному фокусуються на аспектах формування у студентів навичок міжкультурного спілкування (Юдіна О., Вязова Р., Компанієць Л.). Іншомовна комунікація, у цих дослідженнях, трактується широко, як діалог культур загалом, безвідносно до сфери життєдіяльності, у якій воно здійснюється, тому формування готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування у них детально не розкривалося.

Науковці як з України, так і з інших країн зробили суттєвий внесок у розробку різних аспектів підготовки майбутніх аграріїв до іншомовного професійно орієнтованого спілкування, однак основний акцент робиться на формування готовності до ділового іншомовного спілкування як до вміння вести лише ділові переговори іноземною мовою, що знижує можливість його використання в інших галузях. Щодо аграрного ЗВО професійно орієнтована іншомовна підготовка студентів агробіологічних спеціальностей позначена як перехід від дисциплінарно-орієнтованої системи освіти до проектно-творчої. Проте готовність до професійно орієнтованої іншомовної комунікації майбутніх фахівців аграрного профілю рідко виступає предметом окремого дослідження (Піддубцева О.), що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті. Дослідження теоретичних засад підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації.

Процес навчання професійно орієнтованому спілкуванню включає: по-перше, бесіди зі студентами, які окреслюють тематику спілкування, ситуації та їхні компоненти, жанрову варіативність письмової та усної комунікації у професійній сфері; по-друге, ознайомлення із зразками фахових текстів певних жанрів, організованих відповідно до соціопсихологічної характеристики англофона-професіонала; по-третє, виконання серії вправ, що здійснюються в опорі на англійські письмові тексти певних жанрів та організованих заступенем наростання складнощів.

На вибір і організацію вправ для професійного спрямування впливає підхід до вивчення мови, який обирається для викладання. Сьогодні надзвичайно популярний комунікативний підхід, згідно з яким «важливо поєднувати структурно-системний принцип викладання граматики, тобто складання граматичного мінімуму, розробку оптимальних засобів та методів його подачі і засвоєння студентами, з комунікативним підходом, що також представлений підбором матеріалу, де наявні лексичні одиниці відповідно до професійної направленості. Тобто необхідно навчати мови не як знакової системи з деяким набором типових фраз, а навчати спілкування іноземною мовою у професійно значимих ситуаціях» [4, с. 195].

Попри те, що багато дослідників підтримують такий підхід до вивчення мови, існують учені, які висловлюють протилежну точку зору. Наприклад, деякі з них вказують на обмеження цього підходу та важливість інших аспектів, які можуть впливати на ефективність навчання мови. Так, Дмитренко Н. та Петрова А. вважають, що для розвитку іншомовної компетентності поза мовним оточенням, «недостатньо наповнювати заняття умовно-комунікативними або комунікативними вправами, які дозволяють розв'язувати комунікативні задачі. Важливо запропонувати студентам мислити, вирішувати проблеми, які породжують думки, міркування над можливими шляхами рішення цих проблем для того, щоб студенти акцентували увагу на змісті висловлювання, щоб у центрі уваги була думка, а мова виступала у своїй прямій функції формування і формулювання цих думок» [1, с. 25].

Існують різні комплекси вправ, спрямованих на підготовку до іншомовного спілкування. Наприклад, комплекс вправ на формування мовних навичок і умінь:

- формування загальних аудитивних навичок;
- зняття лексико-граматичних труднощів;
- розвиток діалогічного мовлення на рівні діалогічної єдності;
- розвиток монологічного мовлення.

Цінність такого комплексу у тому, що кожна наступна група вправ є логічним продовженням попередньої та виходить зі вже сформованих мовних навичок і умінь, а також у тому, що кожен вид вправ вирішує певне професійне завдання, спрямоване на оволодіння професійною мовною поведінкою.

Незважаючи на необхідність володіння іноземними мовами фахівцями різних галузей, студенти вищих навчальних закладів часто не виявляють достатньої зацікавленості, оскільки вважають вивчення мов менш важливим і факультативним порівняно із фаховими спеціальностями. Знижена мотивація до освоєння іноземних мов стає серйозною проблемою, яка впливає на якість навчання та підготовку майбутніх фахівців. Отже, проблема мотивації виявляється однією з ключових складових освітнього процесу та вивчення іноземних мов, що потребує уваги та вирішення.

Слід зазначити, що більшість майбутніх фахівців аграрного профілю розуміють важливість підготовки до іншомовної комунікації для успішнішої професійної діяльності. Так, за результатами опитування студентів

випускних курсів факультету плодоовочівництва, екології та захисту рослин Уманського національного університету садівництва (усього 86 осіб) 78,5 % респондентів вважає підготовку до професійно орієнтованої комунікації обов'язковою для своєї майбутньої професії, 13,5 % вважають, що це бажано, але не потрібно, і лише 8,0 % не вважають підготовку до професійно орієнтованої комунікації необхідною.

Поліщук А. визначає три ключові мотиви, які найбільше впливають на процес вивчення іноземних мов у навчальному процесі: комунікативний, навчально-пізнавальний та матеріально-практичний [5, с.55]. Наше опитування підтверджує важливість цих мотивів у контексті підготовки до іноземного спілкування та їх переваг для майбутніх фахівців аграрної сфери. Результати опитування показали, що ці мотиви розподілені за рівнем значущості наступним чином:

1) допомагає успішно вести переговори з можливими іноземними партнерами та досягати позитивних результатів;

2) дозволяє оперативно отримувати професійно орієнтовану інформацію з іншомовних джерел;

3) викликає повагу з боку партнерів щодо професійної взаємодії та сприяє професійному росту.

Водночас опитування показало, що 61,9 % випускників повністю задоволені своєю підготовкою до професійно орієнтованої іншомовної комунікації; в основному задоволені своєю підготовкою, але не повністю – 20,2 %; швидше не задоволені, ніж задоволені – 8,9 %; незадоволені – 6,9 %; не дали відповіді – 2,1 %. Таким чином, 17,9 % студентів випускних курсів відчують незадоволеність своєю підготовкою до професійно орієнтованого іншомовного спілкування, або невпевнені у своїх можливостях. Результати опитування також показують, що у багатьох студентів професійно орієнтована комунікація викликає труднощі: у 69,8 % респондентів – іноді, у 12,7 % – часто, у 11,6 % – постійно, а 5,9 % опитаних взагалі уникають вступати у професійне іншомовне спілкування.

Оскільки в іншомовному спілкуванні у сфері професійної діяльності важливо зрозуміти висловлювання співрозмовника та самому адекватно реагувати на ситуацію, то найчастіше виникають труднощі, пов'язані з технікою комунікації іноземною мовою. Так, 19,4 % опитаних стикаються з труднощами у розумінні висловлювання партнера; 14,7 % – у побудові висловлювання іноземною мовою; 19,6 % – у правильному граматичному оформленні висловлювання, 12,9 % – у правильному лексичному оформленні висловлювання; 16,3 % – у помірному темпі мовлення; 17,1 % – студентів зазнає труднощів у тлумаченні професійних термінів іноземною мовою.

Специфіка професійно орієнтованого іншомовного спілкування полягає у тому, що у взаємодію вступають представники різних культур, тому ще одна група труднощів, із якими стикаються майбутні фахівці, пов'язана з національно-культурним аспектом професійно орієнтованого спілкування. Це стосується насамперед відмінностей у невербальній поведінці залежно від культурних та національних традицій. Моделі невербальної поведінки включають: паралінгвістичні (інтонація, паузи, дикція, темп, гучність, ритміка, тональність, мелодика та ін.); екстралінгвістичні (різні шуми, сміх, плач тощо); кінестетичні (жести, міміка, контакт очей); проксемастичні (пози, рухи тіла, дистанція, тобто просторочасова організація спілкування). Під час навчання професійного іншомовного спілкування уваги вимагає навчання культурологічних комунікативних рухів, особливо кінем, які не співпадають у виконанні чи змісті в різних ситуаціях ділового спілкування [2, с. 147].

Недостатня увага до розвитку професійної іншомовної підготовки студентів, зокрема у сфері аграрних закладів вищої освіти, викликає необхідність системного покращення цього процесу. Особливо важливою стає цілеспрямована підготовка до іншомовної комунікації, яка пов'язана з майбутньою професійною діяльністю. Це спонукає до аналізу програм з іноземних мов для студентів, які обирають немовні спеціальності в університетах. Аналізуючи програми, варто враховувати такі основні моменти:

– наявність цільових установок навчання майбутніх фахівців професійно орієнтованої іншомовної комунікації;

– аналіз потреб і можливостей усіх стейкхолдерів галузі;

– відповідність програмних годин державному стандарту вищої освіти, згідно з яким студенти немовних факультетів повинні навчитися здійснювати іншомовне спілкування в усній та письмовій формах згідно з виділеною кількістю навчальних годин;

– виділення у загальному курсі іноземної мови годин для вивчення мови професійно орієнтованого спілкування;

– розробка та використання власних методичних рекомендацій, навчальних посібників, підручників, які відповідають заданій меті.

Спільним для таких програм, крім кількості годин, повинна бути орієнтація використання активних методів навчання, забезпечення навчального процесу підручниками, автентичними матеріалами, навчальними комп'ютерними програмами. Також програми повинні поєднувати принципи, на основі яких вони побудовані: континуативності, систематичності, вивчення у широкому культурному та освітньому контекстах, комунікативній спрямованості, елітарності.

Дослідники також наголошують на необхідності здійснення міжпредметних зв'язків між циклами загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін. Особливого значення набувають міжпредметні зв'язки в системі професійної освіти, де навчальний і пізнавальний процеси повинні будуватися в органічному зв'язку з гуманітарними (зокрема іноземною мовою) та фаховими дисциплінами [6, с. 116].

Реалізація таких програм потребує великих матеріальних витрат, тому їхнє широке впровадження у практику аграрних ЗВО, особливо в сучасних умовах війни, є досить проблематичним.

Програми, орієнтовані на науково-технічний напрямок у навчанні іноземної мови, мають формуватися на основі диференційованого підходу, що пропонують студентам програму-мінімум, яка навчає розмовно- побутовому реєстру мови, та програму-максимум, метою якої є оволодіння професійною мовою. Серед завдань програми-максимум є і така, як навчання студентів веденню ділового та особистого листування з іноземним партнером, заповнення анкет, складання автобіографії, але завдання підготувати до професійно орієнтованого іншомовного спілкування немає. Приблизно типова програма може бути розроблена як трьохетапна система формування комунікативної компетенції, необхідної для іншомовної діяльності з вивчення та творчого осмислення іншомовного досвіду у профільній та суміжних сферах, для ділового спілкування. Однак, у межах годин, визначених державним стандартом, студенти можуть оволодіти знаннями, уміннями та навичками, що дозволяють лише здійснювати ділові контакти на елементарному рівні. Для того, щоб забезпечити більш ефективну підготовку до професійно-ділового іншомовного спілкування, слід запровадити на випускних бакалаврському та магістерському етапах додаткові години. Адже аналіз освітньо професійних програм та навчальних планів показав, що не зважаючи на затребуваність у фахівцях з високим рівнем володіння іноземною мовою, дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» займає лише 2 % від загального навантаження [4, с. 64]. Отже, до професійно-ділового іншомовного спілкування можна підготувати, передусім, за рахунок збільшення кількості годин на вивчення іноземної мови.

Водночас такий підхід до вдосконалення підготовки до професійно орієнтованої іншомовної комунікації студентів немовних факультетів, на наш погляд, не зовсім правомірний, оскільки може здійснюватися або за рахунок скорочення годин на інші дисципліни суспільно-гуманітарного циклу, або за рахунок зростання тижневого навантаження студентів, чи за рахунок збільшення терміну навчання у ЗВО. Тому необхідний пошук інших шляхів виходу із ситуації.

Висновки. Таким чином, проблема формування професійно орієнтованої іншомовної комунікації майбутніх фахівців аграрного профілю показала, що вона є недостатньо розкритою в теоретичному аспекті. Уточнень вимагають наступні аспекти: структура та зміст готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, критерії та рівні її сформованості, а також педагогічні засоби, що забезпечують ефективну підготовку майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації.

Аналіз стану проблеми навчання іноземної мови студентів аграрного ЗВО показав недостатню розробленість теоретичних засад підготовки до професійно орієнтованої комунікації майбутніх фахівців аграрного профілю.

Так, важливо звернути увагу на специфіку професійно орієнтованого спілкування та розробити модель ведення переговорів щодо обговорення проекту із закордонним партнером, яка виступає як інваріант, що відображає основні закономірності професійно орієнтованого спілкування у цій сфері. Також можна розробити систему вправ, яка включає чотири комплекси, три з яких мають підготовчий характер і спрямовані на засвоєння мовних засобів, необхідних для підготовки до комунікації, а четвертий забезпечує максимальну практику у професійному спілкуванні іноземною мовою, спрямовану на формування професійних умінь, що дозволяє поступово наблизити умови навчання до реальних ситуацій майбутньої професійної діяльності та сприяє розвитку професійної мотивації у студентів.

Виникла необхідність визначення суті структури готовності студентів аграрного ЗВО до професійно орієнтованої іншомовної комунікації, як результату професійно орієнтованої іншомовної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійно орієнтованої іншомовної комунікації.

Використана література:

1. Дмитренко Н. Є., Петрова А. І. Застосування проблемних ситуацій для формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх учителів на заняттях з англійської мови. *Іноземні мови*. 2017. № 3. С. 23-30.
2. Іванова І. В. Забезпечення культуровідповідності професійної іншомовної освіти. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку* : колективна монографія : у 2 ч. / відп. за випуск О. Є. Карпенко. Львів-Торунь : Ліга-Прес. 2021. С. 141-167.
3. Наріжна Л. М. Особливості професійної іншомовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей. *Collection of scientific papers "New Philology"*. 2021. № 82. С. 193-197.
4. Піддубцева О. І. Формування готовності майбутніх фахівців-аграріїв до іншомовного професійно орієнтованого спілкування : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії : 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Запоріжжя, 2021. 293 с.
5. Поліщук А. В. Аналіз основних мотивів вивчення іноземних мов майбутніми фахівцями аграрно-інженерних спеціальностей із метою їх покращення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2021. № 73. С. 51-59.
6. Фоменко Т. М. Особливості професійно зорієнтованого навчання іноземної мови в аграрних ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 3. С.112-115.

References:

1. Dmitrenko N. Ye., Petrova A. I. (2017) Zastosuvannia problemnykh situatsii dlia formuvannia inshomovnoii komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnix uchyteliv na zaniattiah z angliiskoi movy. [Application of problematic situations for the development of foreign language communicative competence in future teachers during English language classes]. *Inozemni movy – Foreign languages*. № 3. S. 23-30 [in Ukrainian].

2. Ivanova I. V. (2021) Zabezpechennia kulturo vidpovidnosti profesiinoi inshomovnoi osvity. [Ensuring cultural relevance in professional foreign language education]. *Pedahohika XXI stolittia : suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku : kolektyvna monohrafiia : u 2 ch. – Pedagogy of the 21st Century : Current State and Development Trends – Collective Monograph in 2 Parts*. Lviv-Torun : Liha-Pres. S. 141-167 [in Ukrainian].
3. Narizhna L. M. (2021) Osoblyvosti profesiinoi inshomovnoi pidgotovky studentiv nefilolohichnykh spetsialnosti. [Features of professional foreign language training for students in non-philological specialties]. *Collection of scientific papers "New Philology"*. № 82. S. 193-197 [in Ukrainian].
4. Piddubtseva O. I. (2021) Formuvannia hotovnosti maibutnykh fakhivtsiv-ahraryiv do inshomovnoho profesiino oriietovanoho spilkuvannia. [Formation of future agricultural specialists readiness for foreign language professionally oriented communication] : dys. na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii : 015 Profesiina osvita (za spetsializatsiiamy) – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript : 015 Professional education (by specializations). Zaporizhzhia, 293 s. [in Ukrainian].
5. Polishchuk A. V. (2021) Analiz osnovnykh motyviv vyvchennia inozemnykh mov maibutnimy fakhivtsiamy aharno-inzhenerykh spetsialnosti iz metoiu yikh pokrashchennia. [Analysis of the main motives of learning foreign languages by future specialists in agricultural and engineering specialties in order to improve them]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineering Pedagogical Education*. № 73. S. 51-59 [in Ukrainian].
6. Fomenko T. M. (2020) Osoblyvosti profesiino zoriientovanoho navchannia inozemnoi movy v ahrarynykh ZVO. [Features of vocationally oriented foreign language teaching in agrarian institutions of higher education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. Vyp. 22. T. 3. S. 112-115 [in Ukrainian].

O. Lazariiev, Yu. Fernos. Theoretical foundations of the preparation of future agricultural specialists for foreign language professionally oriented communication

In our time, when globalization defines the conditions of competition in the job market, proficiency in foreign languages is recognized as a key component of success. The analysis of the issue of teaching foreign languages among students of agricultural higher education institutions emphasizes the need for a systematic approach to the theoretical foundations of preparing for professionally oriented foreign language communication for future specialists in the agricultural field.

Our research is aimed at analyzing the methods of preparing students for foreign language communication in their future professional activities, with a focus on developing communicative and professional skills that constitute both the professional and language competence of participants in professionally oriented foreign language communication. The latter is broadly interpreted as interlingual dialogue in general, as well as in relation to the sphere of professional activity in which it is carried out.

Among the fundamental aspects of the article is the consideration of the essence of foreign language communication as interlingual dialogue in general and in the context of professional activity. The importance of being able to communicate effectively in a foreign language environment and adapt to new working conditions identifies foreign language communication as a key element in preparing future professionals.

The survey of students that we conducted confirmed that the respondents are aware of the importance of foreign language communication for their professional careers. However, specific responses also highlighted the difficulties that students encounter in the process of professionally oriented foreign language communication. These difficulties include not only technical aspects of speech but also psychological, behavioral, organizational, and cultural aspects.

Our work is focused on identifying shortcomings and opportunities in the preparation of students for effective foreign language communication in a professional environment. We aim to develop recommendations for optimal pedagogical approaches and methods that can be implemented in the educational process to improve the preparation of future professionals in the agricultural sector for high-quality professional foreign language communication.

Key words: *foreign language communication, future professionals in agricultural fields, non-linguistic specialization, agricultural higher education institution, professional and business communication, professional and language competences.*

ОБНОВЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ВИМІРАХ ДУХОВНО-ЦІННІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

На основі аналізу наукових джерел з філософії, психології, педагогіки обґрунтовано теоретико-методичні засади формування духовних цінностей особистості.

У статті автор доводить, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-смыслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до вступу в самостійну професійну діяльність. У цьому віці моральні установки виявляються як ціннісні орієнтації в практичній діяльності й поведінці особистості, зростає роль переконання і відповідальності за життєвий вибір, за свої ціннісні орієнтації, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння керувати собою, підвищується інтерес до духовно-моральних проблем.

Виявлено потенціал навчальних дисциплін циклу загальної підготовки, позааудиторної діяльності у формуванні духовних цінностей студентської молоді, а саме: здійснено аналіз змісту навчальних дисциплін циклу загальної підготовки, висвітлено можливість означених дисциплін у формуванні духовних цінностей студентської молоді. З'ясовано факт недостатньої висвітленості в проаналізованих програмах сутності духовності, духовних цінностей особистості.

Конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачало корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення навчальних дисциплін. Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін циклу загальної підготовки мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті.

Обґрунтовано значущість і зміст педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, а також сприяння адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти.

Ключові слова: духовні цінності, майбутні педагоги, педагогічні умови, педагогічна підтримка, освітній процес, аудіокнига, пошуково-дослідна діяльність, проєкт.

Духовні цінності особистості становлять основу її світосприйняття та світорозуміння, від них залежить вміння визначати власні життєві пріоритети. Відтак розвиток духовного світу людини значною мірою зумовлює формування та реалізацію її повсякденної та професійної діяльності.

Негативним явищем сучасності стало нерозуміння молоддю змісту духовної сфери людського буття та її окремих складових. Спостерігається повна чи часткова відсутність внутрішніх орієнтирів, що є наслідком недостатнього духовного розвитку. Особливо актуальності означена проблема набуває в контексті педагогічної освіти. Стратегічне завдання ЗВО полягає у вихованні у майбутніх педагогів усталених духовних цінностей.

Проблеми духовного вдосконалення особистості завжди привертала увагу українських та зарубіжних науковців. Феномен духовного розвитку особистості вивчали А. Адлер, С. Гроф, О. Олексюк, Г. Райх, О. Семашко, А. Ярошенко та ін. Дослідження психологічних аспектів духовності у вітчизняній науці здійснювали М. Боришевський, Є. Помиткін, М. Савчин, Ж. Юзвак. Особливості формування духовних цінностей сучасної молоді висвітлено у працях І. Беха, К. Журби, І. Зязюна, Г. Шевченко.

Водночас у дослідницькому доробку вітчизняних науковців та освітній практиці ЗВО недостатньо уваги приділяється виховному потенціалу гуманітарної освіти у справі формування духовних цінностей майбутніх педагогів.

У психологічній літературі поняття «духовність» окреслюється як різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик людини. Однак за такого поєднання втрачається щось дуже суттєве. Адже духовність не просто інтегрує у собі високі здобутки особистості – вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. Поряд з емоційною, волювою, інтелектуальною сферою у науковому обігу звичним є застосування поняття «духовна сфера особистості» [7, с. 26]. Зазвичай до неї інтегрують ідеали, цінності, смисли та досвід людини.

Наше дослідження ґрунтується на визначенні Е. Помиткіна, згідно з яким, духовність є специфічною людською якістю, що характеризується усвідомленням загальної єдності, і визначає прагнення людини до гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у своєму житті ідеалів Краси, Добра та Істини [4, с. 59].

Шевченко Г.П. зазначає, що «з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, сенсу та призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, якою вона замислюється над цими питаннями і прагне отримати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання» [6, с. 11].

Ідеали, цінності та смисли є орієнтирами на шляху духовного сходження особистості. Під ідеалами розуміють уявлення людини про досконале в особистості, внутрішньому і зовнішньому світі. Ціннісні орієнтації

є «елементами структури особистості, закріплені життєвим досвідом і переживаннями, що відокремлюють істотне від несуттєвого» [5, с. 44].

Пробудження у людині її духовної сфери визначає переорієнтацію від споживання до самовіддачі. Актуальними стають духовні цінності, зокрема, гуманістичні (добро, благодійність); естетичні (краса, гармонія, досконалість у природі та людині); екологічні (чистота, збереження планети від екологічної катастрофи); цінності самопізнання (інтроспекція, самоспоглядання); самовдосконалення (пошук шляхів та методів самовиховання, набуття нових позитивних особистісних якостей) та цінності самореалізації (розкриття власного особистісного потенціалу у служінні ближнім, Батьківщині, людству, природі, Богу) [2].

Процес гуманізації вищої освіти може залишитися суто декларативним, якщо за допомогою конкретних психолого-педагогічних засобів не переорієнтувати діяльність з абстрактних показників на розвиток особистості. Забезпечення духовного зростання молоді потребує розробки та впровадження в освітній процес сучасного ЗВО принципово нової системи педагогічної взаємодії. Ця система ґрунтується на природних потребах та закономірностях духовного розвитку особистості, узагальнює чинники, що впливають на духовне становлення молоді.

Духовне самоствердження особистості в умовах вищої школи потребує розробки теоретичних засад:

1. Визначення мети, принципів, форм організації та методів діагностування і прогнозування результатів виховного процесу у закладах вищої освіти.

2. Розробки критеріїв ефективності засобів впливу на духовну сферу особистості студента.

3. Конкретизація провідних аспектів педагогічної діяльності орієнтованих на духовне самовдосконалення студентів.

У означеному контексті зміст процесу фахової підготовки вимагає оновлення форм і способів організації, створення принципово нового технологічного забезпечення організації процесу виховання, які задовольняють як сучасні вимоги суспільства, так і запити особистості, що обрала професію педагога.

До специфічних особливостей означеного процесу, що потребують кардинальних змін, належать:

– розмитість моральних установок (згідно досліджень більшість студентів орієнтовані на самореалізацію та досягнення успіху при виконанні професійних обов'язків, і лише незначна кількість опитаних орієнтована на досягнення взаємодії з оточенням);

– недостатня увага до формування духовних цінностей при плануванні та реалізації освітнього процесу;

– переважання монологічної форми спілкування зі сторони кураторів та викладачів ЗВО;

– низький рівень рефлексії морального досвіду студентів (як при діагностиці, так і в аспекті самооцінки) [3, 117–119].

Перетворенню названих особливостей може сприяти не лише об'єднання зусиль науковців, які вивчають проблеми виховання, а й тісне співробітництво педагогів у проектуванні та оновленні змісту дисциплін циклу загальної підготовки. При цьому знання про духовні цінності суспільства, професійну етику фахівця мають стати організованою інформацією, що має специфічний зміст та певну структуру.

У пошуках ефективних шляхів формування духовних цінностей майбутніх педагогів в осередку вищої школи звертаємось насамперед до змістовного наповнення дисциплін циклу загальної підготовки. Адже саме в гуманітарній царині сконцентровано знання про духовні здобутки людської цивілізації, відображено зразки духовної досконалості, узагальнено досвід та духовне сходження людини.

Методика викладання дисциплін зазначеного циклу потребує суттєвого перегляду та оновлення, оскільки опанування духовними цінностями у процесі їх вивчення неможливе без особистої участі студентів у духовному пошуку, потребі у самовдосконаленні, усвідомленому прагненні до перетворювальної духовної діяльності.

У контексті вищезазначеного завдання необхідно модернізувати спектр методичного забезпечення навчального процесу. Наприклад, заняття з психології передбачають:

1) використання на семінарських заняттях інтерактивних технологій, ділових ігор, тренінгів, вирішення складних психолого-педагогічних завдань та ситуацій;

2) проведення занять у формі круглого столу, дебатів, лабіринту дій, динамічних пар, презентацій, захисту проєктів;

3) створення умов виникнення позитивних емоційних станів і почуттів (використання музики, живопису, поезії, текстів літературних творів тощо).

У процесі навчання студентам доцільно пропонувати завдання проблемного, частково-пошукового та дослідницького характеру. З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності слід знайомити їх із сучасними гіпотезами, теоріями, парадоксами. Наприклад, пропонувати провести дослідження феномену дітей індиго, з'ясувати причини народження дітей з синдромом аутизму, проаналізувати вплив ЗМІ на стереотипізацію поведінкової діяльності молоді тощо.

Живий інтерес студентів викликає початок заняття з інтегруючих п'ятихвилинок. Їх готує та проводить черговий студент, який виступає у ролі педагога. Він оперативно створює творчу емоційно-позитивну атмосферу, виступає з коротким повідомленням, яке стосується теми заняття, передбачає можливості та способи вільного обміну думками однокурсників.

Такі п'ятихвилинки мають бути різними і за змістом, і формою. Своєрідним різновидом п'ятихвилин може стати «коло єднання». Студенти разом із викладачем, взявшись за руки, створюють коло любові та

спільності, «занурюються» у духовний стан, розмірковують над цінністю буття, рефлексують над різними проблемами сучасного світу. Метою таких прийомів є розвиток емпатії у студентів, формування альтруїстичної поведінки, створення атмосфери взаємної довіри між суб'єктами навчального процесу.

Для семінарських занять із навчальних дисциплін «Філософія», «Культурологія», «Релігієзнавство» важливо розробити вдосконалений алгоритм проведення. Зазначимо, що їхній виховний ефект залежить від того, наскільки глибоко торкається емоційно-мотиваційна сфера особистості студента, порушуються його творчі сили, розвиваються духовні потреби.

Наприклад, під час викладання навчального курсу «Філософія» тему «Світовий філософський процес» можна збагатити глибоким аналізом моральних якостей особистості, що представлений у роботі «Сповідь» релігійного мислителя середньовіччя Блаж. Августина [1]. При вивченні його творів, згідно з темою програми, слід зазначити, що він один з перших звернув увагу на проблему формування особистості. Для методичного забезпечення дисципліни «Філософія» (як для самостійної роботи, так і на практичних заняттях) можна скористатися і друкованою версією книги, але ми вважаємо більш цікавою для студентів роботу з невеликими фрагментами аудіокниги. Задля активізації уваги студентів перед прослуховуванням кожного фрагменту доцільно ставити запитання:

1. Які риси людини Блаж. Августин називає небажаними?
2. За яких умов, за Блаж. Августином, проявляються моральні риси дитини?
3. Які вчинки дітей Блаж. Августин вважає невинними, але для дорослих – негативними?
4. З якими труднощами зустрічався Блаж. Августин під час навчання у школі?
5. Поміркуйте, чому батьки в ті часи схвалювали насильство учителів над дітьми?
6. Обґрунтуйте вислів Блаж. Августина «Будь-який безлад у душі несе їй покарання».
7. Проаналізуйте ставлення Блаж. Августина до вимог освіти.

Зауважимо, що виховна робота за допомогою аудіокниги – явище нове, тому важливо правильно організувати сам процес активного слухання. Мовлення читача, звуки якого виступають елементом повідомлення, несуть у собі й звукові ознаки, а саме: настрій читача, його ставлення до змісту, до уявного співрозмовника або уявного слухача. Інтонаційна виразність читання, дотримання орфоепічних норм і логічних наголосів породжує особливі емоції.

Оскільки духовна самореалізація особистості можлива лише у процесі духовно-практичного освоєння, викладачеві доцільно пропонувати студентській аудиторії індивідуальні науково-дослідні завдання. Така діяльність спонукає студентів змінювати, удосконалювати освітній простір, підвищувати його якість, а не пристосовуватися до умов, що склалася.

Тому студентам пропонуються освітні проекти різних жанрів: відеофільм, виставка, стенд, стендова доповідь, буклет, виріб, сценарій, мультимедійна презентація тощо. Характерною особливістю проектною діяльністю є самостійний пошук необхідної інформації, її творче перетворення на матеріальний продукт. Теми проектів викладач пропонує з огляду на індивідуальні особливості та інтереси кожного студента. Разом з тим студенти знайомляться з критеріями оцінки проекту та зразками проектною діяльності їхніх попередників.

Духовно-ціннісна спрямованість особистості особливо рельєфно проявляється у творчій діяльності, що виконує функцію відтворення. Вчені доводять, що є кілька типів відтворення, серед яких найефективнішим є інтенсивний тип. Інтенсивне відтворення базується на емоційно-мотиваційних та ціннісних орієнтаціях особистості, ідеалах, що дозволяють матеріалізувати духовне надбання та збагачувати їх шляхом творчої діяльності. Домінуючу роль в цьому відіграє мистецтво. Адже в ньому акумульовано багатогранний соціокультурний досвід людства та духовно-творчий потенціал, узагальнене вираження конкретно-історичного характеру сприйняття та ставлення людини до світу.

Взаємодія мистецтв є неперевершеною школою почуттів, що створює унікальне художньо-естетичне середовище занурення особистості у світ істини, добра, краси, викликає стан духовного очищення та сприяє формуванню гуманного світогляду, естетичного сприйняття світу, високого рівня духовності. Взаємодія мистецтв створює поетичний образ моралі та сприяє розвитку творчого потенціалу індивіда.

Для сучасного етапу здійснення виховної роботи у закладах вищої освіти характерна нерівномірність розвитку різних форм морального та естетичного виховання. Так, за досить широкого залучення студентів до музичного мистецтва, обмежена кількість драматичних гуртків, літературних об'єднань, поетичних майстерень, фотогуртків, студій образотворчого мистецтва.

Практика організації виховної роботи у ЗВО свідчить про те, що естетичне та духовне виховання здійснюються за допомогою мистецтва в рамках художньої самодіяльності, та має здебільшого розважальний характер. Однак залишається невикористаним виховний потенціал низки форм, як-от: конференції, дискусії, бесіди, «відкритий мікрофон», круглі столи, семінари культурологічного спрямування на теми «Людина та вселенський розум», «Хто я? Хто ми?», "У пошуках гармонії", "Духовні ідеали сучасної доби", "Вища школа як світ культури", "Енергія краси", "Що в цьому світі безцінно?" "Духовність: вчора, сьогодні, завтра", "Духовний світ людини", зустрічі з творчими особистостями, вченими-мистецтвознавцями, літературними критиками, етнографами.

Однією з ефективних форм виховання духовних цінностей є мистецько-просвітницькі заходи: концерти, бесіди, розповіді про музику, живопис, літературу, театр, кіно, поетичні вечори, виставки творів мистецтва,

екскурсії до музеїв, відвідування театрів. Керуючись власними враженнями, студенти самостійно робитимуть висновки про те, що слухання та сприйняття музичного твору, поетичного слова, художнього аналізу споглядання творів мистецтва викликає у людини естетичні почуття, сприяє народженню думок про єдність та взаємодію всіх проявів людського буття, а також (і це найважливіше) сприяє духовному очищенню.

Зауважимо, що в осередку вищої школи студент формуватиметься як духовно багата особистість, здатна до самопізнання, самовдосконалення. За правильно організованого освітнього процесу студент опануватиме систему загальнолюдських та національних духовних цінностей. Ефективність виховання духовних цінностей майбутніх педагогів забезпечується цілеспрямованим підбором оптимальних форм, методів, прийомів та засобів виховної роботи інтелектуального, морально-етичного, естетичного спрямування, а також створення сприятливих умов для суспільно значущої та творчої діяльності.

Використана література:

1. Августин Аврелій. Сповідь. Львів : Свічадо, 2008. 355 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2012. 256 с.
3. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства / за ред. О. І. Марусенко. Львів : Доба, 2021. 305 с.
4. Помиткін Е. А. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
5. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ : Плай, 2011. 203 с.
6. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2019. № 5. С. 3-15.
7. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 156 с.

References:

1. Avhustyn Avrelii (2008) Spovid [Confession]. Lviv : Svichado, 355 s. [in Ukrainian].
2. Bekh I. D. (2012) Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku: navch. posib. [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv : Vyshcha shkola, 256 s. [in Ukrainian].
3. Vyiavlennia dukhovno-moralnykh oriientyriiv ta tsinnisnykh priorytetiv suchasnoho studentstva / za red. O. I. Marusenko (2021). [Identification of spiritual and moral orientations and value priorities of modern students]. Lviv : Doba, 305 s. [in Ukrainian].
4. Pomytkin E. A. (2007) Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti: monohrafiia. [Psychology of spiritual development of personality]. Kyiv : Nash chas. 280 s. [in Ukrainian].
5. Savchyn M. V. (2011) Dukhovnyi potentsial liudyny. [The spiritual potential of a person]. Ivano-Frankivsk : Plai. 203 s. [in Ukrainian].
6. Shevchenko H.P. (2019) Dukhovnist i tsinnosti zhyttia. [Spirituality and values of life]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. № 5. S. 3-15 [in Ukrainian].
7. Yaroshenko A. O. (2014) Tsinnisnyi dyskurs osvity: monohrafiia [Value discourse of education]. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. 156 s. [in Ukrainian].

V. Lappo. Modernization of humanities education for the spiritual and value development of future teachers

In the article the theoretical generalization and scientific solution of the problem of forming the spiritual values of student youth in the educational process of a higher educational establishment were first implemented. On the basis of analysis of scientific sources in philosophy, psychology, pedagogy the theoretical and methodological principles of formation of the individual's spiritual values are substantiated. It has been proved that the student's age is optimal for the development of person's consciousness value and semantic structures and is characterized as the final stage of preparation for starting an independent professional activity. At this age, moral instincts appear in the future as value orientations in the practice and behavior of the individual. It is at this age that the role of persuasion and responsibility for life choices and his own value orientations grows, such qualities as purposefulness, determination, perseverance, self-dependence, self-starting, ability to control oneself, are being strengthened, and the interest in spiritual and moral problems is being increased.

The potential of social and humanitarian disciplines, extracurricular activities in the spiritual formation of students has been revealed, namely: the analysis of content of academic disciplines, the possibility of the indicated disciplines in the spiritual formation of students has been highlighted. The fact of insufficient illumination in the analyzed programs of a person's spirituality essence and spiritual values has been revealed.

The construction of the spiritually oriented content of students' education involved the adjustment of educational programs and the updating of the methodological support of educational disciplines. The importance and content of pedagogical support in the process of formation of spiritual values of student youth as the help of a teacher, curator of an academic group, aimed at the formation of deep internal motivation for the formation of spiritual values, self-education, self-education, as well as promoting adaptation to the conditions of the real educational process in higher education, are substantiated institutions.

Key words: *spiritual values, future teachers, pedagogical conditions, educational environment, pedagogical support, audio-book, search and research activity, project.*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ КАТАСТРОФ ЯК НАПРЯМ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

Матеріали статті представляють результати дослідження такого напрямку у соціальній роботі як соціальна робота в умовах катастроф (ситуаціях лиха, надзвичайних ситуаціях), зокрема на прикладі Великої Британії.

Акцентовано, що такий напрям у міжнародній соціальній роботі – важливий для українських фахівців, які вимушені професійно реагувати на значні виклики, діяти в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз науково-практичних джерел, зокрема представників соціальної роботи Великої Британії, дозволив узагальнити наступні тези: при визначенні практичних стратегій надання допомоги необхідно враховувати як локальний, так і глобальний контексти; спеціальні знання і досвід є важливими для соціальних працівників на місцевому, національному та міжнародному рівнях (Lena Dominelli; Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves та інші); соціальні працівники сьогодні працюють у таких надзвичайних ситуаціях, як повені, посухи, похолодання, шторми, пожежі, зміни клімату, землетруси, виверження вулканів, урагани, пандемії, викиди хімічних речовин, збройні конфлікти, тероризм. Пов'язаними проблемами є проблеми міграції, біженців; актуальними поняттями є «травма», «психічні розлади», а також «стійкість» («resiliency»), «соціальні зв'язки», «відновлення».

Акцентовано на ролі соціальних працівників в ситуаціях катастроф, чия участь «виходить за рамки початкової кризи», є специфіка надання допомоги на різних етапах: при підготовці до надзвичайних ситуацій, під час катастрофи та в практичній діяльності після катастрофи. Важливими є питання забезпечення культурної інтеграції та справедливого та розумного доступу до послуг для всіх. З-поміж інших важливих аспектів, автори звертають увагу й на гендерні відмінності у реагуванні на надзвичайні ситуації.

Актуальними є різні концепції, включаючи вразливість, здатність до адаптації, соціальний капітал тощо. Важливим у контексті соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій є підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів, який акцентує на стійкості (resiliency) та інші.

Ключові слова: міжнародна соціальна робота; соціальна робота в умовах катастроф; роль соціальних працівників у ситуаціях лиха, надзвичайних ситуаціях; соціальна робота у Великій Британії; Асоціація соціальних працівників Великої Британії (BASW).

В умовах російсько-української війни соціальна робота в Україні набула вкрай важливого значення, зважаючи на значні гуманітарні виклики, про які зокрема, зазначено у звітах міжнародних організацій (UNICEF, Humanitarian Situation Report No. 24) [8]. Зруйнована інфраструктура, внутрішня міграція та проблеми українських біженців, а також необхідність соціальної підтримки військових та їхніх сімей, соціальної реабілітації ветеранів війни – такі виклики в умовах широкомасштабної війни, що триває, зумовили відповідний інтерес на рівні теорії і практики соціальної роботи до актуального міжнародного досвіду швидкого реагування в умовах надзвичайних ситуацій [3].

Водночас, актуальною темою у публікаціях фахівців соціальної роботи європейських країн, зокрема Великої Британії, є *соціальна робота в умовах катастроф* (*social work in disasters; social work in disaster situations*). Насправді події, що відбуваються сьогодні у світі, чинять вплив на громадян кожної країни. Відтак, різні суспільства є чутливими до негативних соціальних процесів, пов'язаних із пандеміями, стихійними лихами, військовими конфліктами та терактами. Теоретичні і практичні основи такого напрямку у міжнародній соціальній роботі та європейських країнах є актуальними для української соціальної роботи [9].

Метою статті є коротко представити результати аналізу такого напрямку соціальної роботи, як соціальна робота в умовах катастроф, зокрема, на прикладі соціальної роботи у Великій Британії.

Теоретичну основу дослідження становлять праці, присвячені різним аспектам міжнародної соціальної роботи українських (М. Лукашевич, Т. Семигіна, Ж. Петрочко та ін.) та зарубіжних науковців, які вивчали зокрема соціальну роботу в умовах катастроф, роль соціальних працівників у ситуаціях лиха (Lena Dominelli (2023); Lyn Romeo, Joe Hanley & Maris Stratulis (2023); Angie Bartoli, Maris Stratulis & Rebekah Pierre (2022)). У роботі використано також матеріали офіційних порталів міжнародних та національних організацій (Міжнародна федерація соціальних працівників (IFSW) [1]; Міжнародна асоціація соціальних працівників Великої Британії (BASW)).

Основними методами дослідження визначено: аналіз і синтез джерел із соціальної роботи в умовах катастроф (ситуаціях лиха, надзвичайних ситуацій), матеріалів офіційних порталів міжнародних організацій соціальної роботи; узагальнення і систематизація даних.

Результати аналізу актуальних досліджень у міжнародній соціальній роботі, а також у соціальній роботі Великої Британії засвідчили значну увагу дослідників до такого напрямку, як *соціальна робота в умовах катастроф*. Така зацікавленість зумовлена сучасними викликами як то пандемії, стихійні лиха, військові конфлікти, терористичні загрози тощо. Зокрема, автори публікації «Важлива роль соціальної роботи в ситуаціях катастроф» («*Social work's vital role in disaster situations*») [7] презентують безкоштовний онлайн-навчальний курс для соціальної роботи в умовах катастроф. Тренінг було розроблено разом із ключовими

партнерами Робочої групи BASW England Social Work in Disasters Working Group, включаючи соціальних працівників, які мають досвід роботи в умовах катастроф.

Angie Bartoli, Maris Stratulis та Rebekah Pierre у книзі «3 тіні» («*Out of the Shadows*») [5] акцентують на ролі британських соціальних працівників в ситуаціях катастроф, зазначають про те, що «їхня участь виходить за рамки початкової кризи, оскільки вплив катастроф має довгострокові наслідки, такі як переміщення, втрати, психологічні проблеми та почуття провини тих, хто пережив» [5]. Книга містить опис життєвих історій, людей, які пережили катастрофу, а також тези соціальних працівників та лідерів їхніх організацій, які брали безпосередню участь у наданні підтримки під час катастроф, їхні роздуми та обмін знаннями на майбутнє. Автори підкреслюють важливість відповідних знань і досвіду для соціальних працівників на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Цікавість викликає відгук читача книги «3 тіні» («*Out of the Shadows*»), студента соціальної роботи, який таким чином характеризує це видання і роль соціальних працівників: «Вона показує, що соціальні працівники мають навички вирішення проблем..., а також відданість соціальній справедливості, продовжуючи працювати з постраждалими ще довго після того, як пил вляжеться і інтерес ЗМІ згас...» [6].

Відома представниця британської соціальної роботи Lena Dominelli у книзі «Практика соціальної роботи під час лиха. Трансформаційна модель «зеленої» соціальної роботи для теорії, освіти та практики втручання під час стихійних лих» («*Social Work Practice During Times of Disaster*») [2] аналізує як саме лиха впливають на людей індивідуально та колективно в їхніх громадах, національних суспільствах, міжнародній сфері, «від домашнього до планетарного рівня»; презентує теорії, навички та досвід, необхідні для ефективного втручання в конкретні ситуації лиха. З-поміж конкретних прикладів надзвичайних ситуацій, з якими стикаються соціальні працівники у Великій Британії, авторка називає «повені, посухи, похолодання, шторми, штормові хвилі, пожежі, викиди хімічних речовин, тероризм і Covid-19» [2].

Lena Dominelli у своїй роботі спирається на знання з міжнародної сфери, щоб показати, як локальне та глобальне взаємопов'язані. Окремий розділ книги присвячено катастрофам (надзвичайним ситуаціям), які домінують в інших частинах світу (землетруси, виверження вулканів, урагани, збройні конфлікти і зміни клімату), але які впливають на Велику Британію, оскільки соціальні працівники виїжджають за кордон для надання гуманітарної допомоги, а також жертви таких катастроф шукають притулку у Великій Британії/мігрують до неї [2]. Важливі аспекти, які піднімаються в книзі, присвячено етичним дилемам, з якими стикаються соціальні працівники, особливо у випадках роботи з біженцями.

Автори посібника «Соціальна робота та катастрофи» («*Social Work and Disasters*»), Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves [4], приділили увагу ролі соціальних працівників у роботі з надзвичайними ситуаціями, зокрема, на різних етапах: при підготовці до надзвичайних ситуацій, під час катастрофи та в практичній діяльності після катастрофи. У ньому йдеться про складність практики соціальної роботи, відзначається потреба соціальних працівників розуміти специфіку «травми» та ефективно реагувати. Автори обговорюють теорію та практику катастроф, виявляючи елементи практики на макро-, мезо- та мікрорівнях та на різних етапах катастрофи, а також чинники, які формують уразливість під час катастроф, і чинники, що зумовлюють можливість посттравматичного відновлення.

Автори представленого посібника розглядають різні концепції катастрофи та екологічної практики, описують важливі концепції, які формують цю сферу, включаючи вразливість, здатність до адаптації, соціальну стійкість, соціальний капітал і розширення можливостей [4]. У посібнику також приділено увагу питанням забезпечення рівності та справедливості між поколіннями, культурної інтеграції, демократичних процесів участі та справедливого та розумного доступу до послуг для всіх. З-поміж інших важливих аспектів, автори звертають увагу й на гендерні відмінності у реагуванні на надзвичайні ситуації; зазначають про те, що «Політики, програми та практики, які запроваджуються для боротьби зі стихійними лихами або для здійснення процесів реконструкції/відновлення, майже повсюдно є такими, що Elaine Enarson називає «вперто гендерно сліпими» («*stubbornly gender-blind*») [4].

Для соціальної сфери України в умовах війни актуальним є вивчення та упровадження досвіду міжнародної соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій, а також національного досвіду європейських країн, зокрема Великої Британії. Аналіз представлених публікацій, зокрема на офіційному порталі Міжнародної асоціації соціальних працівників Великої Британії (BASW), засвідчив значну увагу на рівні теорії і практики соціальної роботи до такого напрямку, як соціальна робота в умовах катастроф (ситуаціях лиха, надзвичайних ситуаціях).

У такому контексті британські дослідники, зокрема Lena Dominelli; Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves та інші – акцентують на необхідності урахувувати як локальний, так і глобальний контексти; розглядають такі надзвичайні ситуації як: повені, посухи, похолодання, шторми, пожежі, зміни клімату, землетруси, виверження вулканів, урагани, пандемії, викиди хімічних речовин, збройні конфлікти, тероризм [2]. Пов'язаними проблемами є проблемами міграції, біженців; актуальними поняттями у такому контексті є «травма», «психічні розлади», а також «стійкість» («*resiliency*»), «соціальні зв'язки», «відновлення» [4].

Цікавість викликає дискусія у сфері реагування на стихійні лиха між тими, хто концептуалізує потреби після стихійного лиха в термінах «травми» та «психічні розлади», і тими, хто більше зосереджується на стійкості (*resiliency*), соціальному капіталі та відновленні під загальним терміном «психосоціального нарощування

потенціалу» («*psychosocial capacity building*») [4]. Варто зазначити про актуальність підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, який акцентує на стійкості (*resiliency*), – для української соціальної роботи, яка реагує на значні виклики та велику кількість надзвичайних ситуацій в умовах широкомасштабної війни.

Висновки. За результатами дослідження, викладеними у цій публікації, узагальнено, що такий напрям у соціальній роботі, як соціальна робота в умовах катастроф (*social work in disasters; social work in disaster situations*), є актуальним у міжнародній соціальній роботі, діяльності соціальних працівників на національному рівні. Відповідний напрям важливий для української соціальної роботи, фахівці соціальної сфери загалом, які вимушені професійно реагувати на значні виклики, надавати підтримку значній кількості громадян, діяти в умовах надзвичайних ситуацій.

Стислий аналіз науково-практичних джерел, зокрема представників соціальної роботи Великої Британії, дозволив узагальнити наступні тези, важливі у контексті проблеми:

– Теоретичні і практичні основи такого напрямку у міжнародній соціальній роботі та європейських країнах, як соціальна робота в умовах катастроф, – є актуальними для української соціальної роботи.

– У визначенні практичних стратегій необхідно урахувати як локальний, так і глобальний контексти; спеціальні знання і досвід є важливими для соціальних працівників на місцевому, національному та міжнародному рівнях (Lena Dominelli; Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves та інші);

– Соціальні працівники сьогодні працюють і надають допомогу у таких надзвичайних ситуаціях, як повені, посухи, похолодання, шторми, пожежі, зміни клімату, землетруси, виверження вулканів, урагани, пандемії, викиди хімічних речовин, збройні конфлікти, тероризм [2]. Пов'язаними проблемами є проблеми міграції, біженців; актуальними поняттями у такому контексті є «травма», «психічні розлади», а також «стійкість» («*resiliency*»), «соціальні зв'язки», «відновлення» [4].

– Актуальними є різні концепції, які формують цю сферу, включаючи вразливість, здатність до адаптації, соціальну стійкість, соціальний капітал і розширення можливостей [4].

– Акцентовано на ролі британських соціальних працівників в ситуаціях катастроф, чия участь «виходить за рамки початкової кризи, оскільки вплив катастроф має довгострокові наслідки, такі як переміщення, втрати, психологічні проблеми та почуття провини тих, хто пережив» [5]; є специфіка надання допомоги на різних етапах: при підготовці до надзвичайних ситуацій, під час катастрофи та в практичній діяльності після катастрофи [4].

– Важливими є питання забезпечення рівності та справедливості, культурної інтеграції, демократичних процесів участі та справедливого та розумного доступу до послуг для всіх. З-поміж інших важливих аспектів, автори звертають увагу й на гендерні відмінності у реагуванні на надзвичайні ситуації.

– Актуальність у контексті соціальної роботи в умовах надзвичайних ситуацій підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, який акцентує на стійкості (*resiliency*) та інші.

Необхідно вказати на обмеження дослідження. Автор не претендує на повне висвітлення проблеми. Зокрема, окремого дослідження потребує сучасна практика соціальної роботи в умовах воєнних конфліктів на міжнародному і національному рівні тощо.

Отже, варто підкреслити, що в умовах російсько-української війни актуальним є звернення до досвіду міжнародної соціальної роботи, зокрема європейських країн. Такий напрям у соціальній роботі, як соціальна робота в умовах катастроф (ситуаціях лиха, надзвичайних ситуаціях) є актуальним для українських фахівців соціальної сфери. Водночас, досвід українських соціальних працівників в умовах воєнного часу є цінним ресурсом для міжнародної соціальної роботи.

Використана література:

1. International Federation of Social Workers (IFSW). URL : <https://www.ifsw.org/>
2. Lena Dominelli. Social Work Practice During Times of Disaster. A Transformative Green Social Work Model for Theory, Education and Practice in Disaster Interventions. 2023. URL : <https://www.routledge.com/Social-Work-Practice-During-Times-of-Disaster-A-Transformative-Green-Social/Dominelli/p/book/9780367616441>
3. Lytovchenko O. V., Lytovchenko O. V. Social work in the condition of war: European values, Ukrainian experience, international support. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Спецвипуск. Том 2. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 17-22. URL : <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.03>
4. Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves. Social Work and Disasters. *A Handbook for Practice*. London, 2019. URL : <https://doi.org/10.4324/9781315109138>
5. Out of the Shadows. *The Role of Social Workers in Disasters*. Edited by Angie Bartoli, Maris Stratulis and Rebekah Pierre. 2022.
6. Out of the Shadows. Your Reviews on this book. URL : <https://www.criticalpublishing.com/out-of-the-shadows>
7. Social work's vital role in disaster situations. URL : <https://socialworkwithadults.blog.gov.uk/2023/09/05/social-works-vital-role-in-disaster-situations/>
8. UNICEF, Humanitarian Situation Report № 24. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/documents/humanitarian-situation-report-december-2022>
9. Литовченко О. В. Актуальні проблеми у соціальній роботі з молоддю у Великобританії (за матеріалами BASW). *Зростаюча особистість у смислоціннісних обриси: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ : «НАІР», 2023. С.139-141. URL : <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Zbirnyk-materialiv-konf.-23.11.2023.pdf>

References:

1. International Federation of Social Workers (IFSW). URL: <https://www.ifsw.org/>
2. Lena Dominelli. (2023) Social Work Practice During Times of Disaster. A Transformative Green Social Work Model for Theory, Education and Practice in Disaster Interventions. URL : <https://www.routledge.com/Social-Work-Practice-During-Times-of-Disaster-A-Transformative-Green-Social-Dominelli/p/book/9780367616441>
3. Lytovchenko O. V., Lytovchenko O. V. (2022) Social work in the condition of war: European values, Ukrainian experience, international support. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats' / Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova*. Special issue. Volume 2. Kyiv. P. 17-22. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.03>
4. Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves (2019) Social Work and Disasters. *A Handbook for Practice*. London. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315109138>
5. Out of the Shadows (2022) *The Role of Social Workers in Disasters*. Edited by Angie Bartoli, Maris Stratulis and Rebekah Pierre
6. Out of the Shadows. Your Reviews on this book. URL : <https://www.criticalpublishing.com/out-of-the-shadows>
7. Social work's vital role in disaster situations. URL : <https://socialworkwithadults.blog.gov.uk/2023/09/05/social-works-vital-role-in-disaster-situations/>
8. UNICEF, Humanitarian Situation Report № 24. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/documents/humanitarian-situation-report-december-2022>
9. Lytovchenko O. V. (2023) Aktualni problemy u sotsialniy roboti z moloddyu u Velykobrytaniyi (za materialamy BASW). *Zrostayucha osobystist' u smyslotsinnisnykh obryskakh: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. [Current issues in youth social work in Great Britain (based on BASW). *Growing personality in meaningful outlines: materials of the International Scientific and Practical Conference.*]. (Kyiv, November 23, 2023). Ivano-Frankivsk S. 139-141. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Zbirnyk-materialiv-konf.-23.11.2023.pdf> [in Ukrainian]

O. Lytovchenko. Social Work in Disasters as an Aspect in Social Work (using the example of Great Britain)

The materials of the article present the results of the research on such an aspect of social work as social work in disasters (calamities, emergencies), particularly illustrated by the example of Great Britain.

It is emphasized that such an aspect in international social work is important for Ukrainian specialists who are compelled to professionally respond to significant challenges and operate in conditions of emergencies.

The analysis of scientific and practical sources, including works of social work practitioners in Great Britain, allowed to summarize the following theses: when determining practical strategies for providing support, it is necessary to consider both local and global contexts; specialized knowledge and experience are important for social workers at local, national, and international levels (Lena Dominelli; Margaret Alston, Tricia Hazeleger, Desley Hargreaves, and others); social workers today operate in such extraordinary situations as floods, droughts, cold spells, storms, fires, climate change, earthquakes, volcanic eruptions, hurricanes, pandemics, chemical spills, armed conflicts, terrorism. Related issues include migration problems, refugees; relevant concepts include 'trauma', 'mental disorders', as well as 'resilience', 'social connections', 'recovery'.

Emphasis is placed on the role of social workers in disaster situations, whose involvement 'extends beyond the initial crisis.' The specificity of providing assistance at different stages is highlighted: during preparedness for emergencies, during the disaster itself, and in practical activities post-disaster. Important issues include ensuring cultural integration and fair and equitable access to services for all. Among other important aspects, the authors also draw attention to gender differences in responding to emergency situations.

Various concepts are relevant, including vulnerability, adaptability, social capital, and so on. In the context of social work in emergency situations, an approach focused on clients' strengths is important, emphasizing resilience and others.

Key words: *international social work; social work in disasters; role of social workers in calamities, emergencies; social work in Great Britain; British Association of Social Workers (BASW).*

РОЛЬ ІСТОРИКО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

У статті окреслено актуальні на сьогодні питання фахової компетентності студентів математиків, адже вона визначається як здатність до вирішення завдань у професійній сфері. Необхідною умовою ефективною модернізації системи вищої освіти є, безумовно, висококваліфіковані науково-педагогічні працівники. У зв'язку з цим у вищій школі важлива роль відводиться формуванню творчої, професійно підготовленої особистості сучасного студента і викладача. Добре підготовлений студент педагогічної спеціальності сьогодні – успішний вчитель у майбутньому. Майбутній фахівець повинен відповідати високим вимогам суспільства та роботодавця, для того щоб готувати таких фахівців у ЗВО вже тепер потрібно переосмислити процес викладання і навчання. Дана стаття присвячена дослідженню впливу елементів історизму на формування фахових компетентностей майбутніх вчителів математики. Необхідно підкреслити що історія математики у переважній кількості ЗВО України є обов'язковою навчальною компонентою, на цих заняттях студенти мають змогу ознайомитися не тільки іменами дослідників, але й їх методами та досягнутими результатами, це у свою чергу впливатиме на розвиток фахових компетентностей студентів. З'ясовано, для того щоб студент, майбутній вчитель математики, впевнено оперував поняттями історії на уроці, йому, в першу чергу, потрібно вивчити сам предмет історії математики, у майбутній роботі це допомагатиме йому, адже використання елементів історизму на уроках сприяє кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків; розвитку критичного мислення; росту мотивації до навчання і зацікавленості в математиці. Виявлено, що формування фахової компетентності потребує якісної підготовки ще за часів навчання у ЗВО, адже крім набутих предметних знань можна засвоїти знання, які в майбутньому можна інтегрувати у процесі викладання на уроках математики, як наприклад елементи історії математики.

Ключові слова: фахова компетентність, історія математики, освіта, історико-математичні знання, навчальний процес, математика, майбутній вчитель, ЗВО.

Фахівець сьогодні, а тим більше в найближчому майбутньому, приречений на постійне поповнення, оновлення своїх знань, умінь і навичок. Для конкурентоспроможності фахівця найважливішою умовою є готовність до безперервної самоосвіти і саморозвитку. Навіть у світі інформаційно-освітніх технологій неможливо набути глибокі знання за фахом без належної уваги до історичних аспектів розвитку науки, адже величезний запас досвіду та знань, накопичених попередніми поколіннями, можна використати стосовно потреб сучасного життя.

Основні компетенції студентів повинні закладатися ще в системі загальної освіти, а в системі вищої фахової освіти мають формуватися саме професійні компетенції. Метою підготовки вчителів математиків є підготовка фахівців, які здатні використовувати отримані математичні знання на практиці, здатні моделювати як теоретичні, так і практичні математичні задачі, розробити методи рішення таких задач. Математик в процесі навчання мав змогу розвинути абстрактне мислення і вміє його використовувати у різних сферах діяльності, здатний до моделювання, аналізу, систематизації, і т.д. [1, 2]. У результаті вивчення навчальної дисципліни історії математики студент має набути таких компетентностей: знати основні етапи розвитку математики, виникнення певних понять, теорем, теорій, біографічні дані відомих математиків, їх внесок у розвиток математики; особливості розвитку математики окремих регіонів, народів у певні історичні періоди; вміти: застосовувати набуті знання з даної освітньої компоненти у своїй подальшій педагогічній роботі.

Метою даної роботи є дослідження ролі історико-математичної освіти на формування фахових компетентностей майбутнього вчителя математики у процесі професійної підготовки у ЗВО.

Вивчення даної проблеми дозволяє знайти методи підвищення ефективності формування фахових компетентностей, покращити якості професійної підготовки вчителя математики, освітньому процесі педагогічних начальних закладів за допомогою елементів історизму.

Відповідно до роботи [3] використання історії математики у фаховій підготовці майбутніх учителів математики, спрямована на створення сприятливих умов для одержання дидактичних результатів у трьох напрямках: розвиток особистості студентів на основі якісного засвоєння знань з історії математики; вплив історії математики на процес навчання предметів математичного циклу та інтеграцію математичних знань; формування у студентів готовності до професійно-педагогічної діяльності засобами історії математики. Автор наголошує, що загальнонаукова мета навчання історії математики полягає в тому, щоб ознайомити студентів з історією формування, розвитку і трансформації математичної науки, а фахова – дати майбутнім учителям історико-математичні знання, необхідні їм для правильного розв'язання методологічних і методичних питань, які виникають у процесі навчання математики в школі.

Професійна (фахова) компетентність, згідно з Саюк В. І., – це дії працівника що забезпечують ефективність вирішення професійно-педагогічних проблем і типових професійних завдань які виникають у реальних ситуаціях педагогічної чи науково-педагогічної діяльності і вона залежить від кваліфікації педагога, від загальноприйнятих цінностей моралі та етики, від володіння ним освітніми технологіями та технологіями педагогічної діагностики, від життєвого досвіду та його постійного удосконалення [4].

На рисунку 1 показано чотири основні компетенції, які є однаково важливими як для фахівця, так і для роботодавця: це професійна, методична, особиста та соціальна. Вони зумовлюють готовність випускників ЗВО до роботи в школі і адаптацію до змін, що відбуваються у країні, освіті та шкільному навчальному процесі.

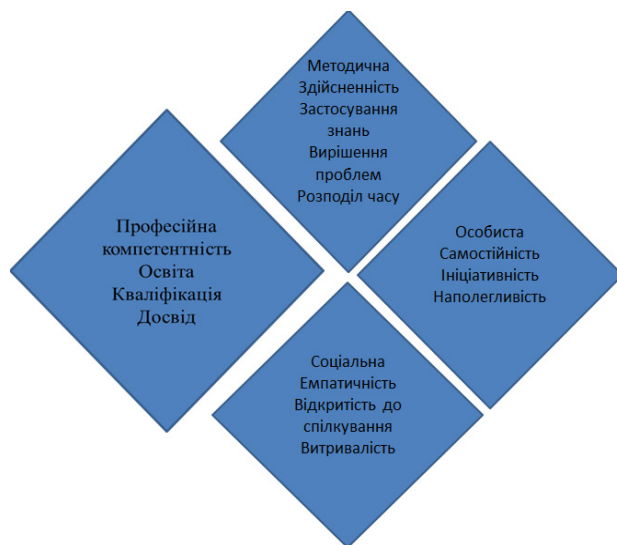

Рис. 1. Матриця компетенцій [5]

Формування фахових компетентностей педагога передбачає обізнаність у сфері історії свого предмету. Історико-математична освіта може бути ефективним засобом формування особистості майбутнього вчителя, це засіб формування фахових компетентностей майбутнього вченого та викладача математики в процесі професійної підготовки. Знання історії майбутній учитель математики зможе творчо використати її у своїй професійній діяльності, адже елементи історизму суттєво розширюють методичний арсенал вчителя.

Досліджуючи історію розвитку математичної освіти автор праці [3] виділяє пріоритетним напрямом удосконалення освітніх технологій інтеграційні процеси, один із них полягає в тому, що за основу такого процесу вибирають певний комплекс знань і навичок, який дає можливість зрозуміти складну структуру науки, її внутрішні і зовнішні зв'язки, шляхи і перспективи розвитку. Інтеграційною основою навчання дисциплін математичного циклу у фаховій підготовці майбутніх учителів математики може стати історія математики. У навчанні математики сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищення їхньої мотивації, розвитку зацікавленості до предмета. Використання елементів історії робить математику більш цікавою і зрозумілою.

Використання історико-математичних фактів дозволяє вирішити освітні, пізнавальні, виховні та світоглядні завдання. Автор роботи [6] вводить поняття історико-математична компетентності, визначаючи наступною сукупністю спеціальних компетенцій та властивостей особистості:

- наявність глибоких та міцних знань з історії математики;
- здатність застосовувати наявні знання у новій ситуації;
- готовність будувати навчальний процес із застосуванням історичних відомостей;
- прагнення до досягнення значних результатів та якості в діяльності;
- здатність до рефлексії діяльності та результатів;
- наявність знань та досвіду роботи з історико-математичним матеріалом у рамках навчального процесу.

Згідно роботи [7] використання історико-математичних фактів у викладанні передбачає застосування таких положень: короткі історичні екскурси необхідно вводити у взаємозв'язку з розділами математики; вивчення нового розділу, теми можна передувати невеликим екскурсом про необхідність практичного вирішення математичними методами проблеми; при доведенні теореми, названої ім'ям вченого, можна дуже коротко розповісти найцікавіші факти його біографії; при введенні нового терміну чи позначення можна розповісти історію його виникнення; використовувати міжпредметні зв'язки, наголошуючи на тому, як саме використовують в різних сферах науки досягнення математики.

Елементи історії математики, раніше використовувалися лише у шкільній практиці як засіб підвищення інтересів учнів до вивчення предмету. Проте органічне поєднання фрагментів історичного матеріалу з навчальною інформацією спонукатиме до активної діяльності, ефективного засвоєння матеріалу, розвитку інтересу до вивчення математики і формування наукового світогляду. Слід зазначити, що математична освіта сьогодні набагато поширеніша, ніж півстоліття тому, математика постійно розвивається і тим самим створює свою історію [8].

На формування та методи яким чином викладалася історія математики в різні часи впливали різні чинники, це могли бути культурно-соціальні події, розвиток науки а також дидактики. Для розвитку науки,

суспільство має досягти певного рівня соціально-економічного та культурного розвитку, що породжує потребу в наукових знаннях. Наукові знання не виникають самі по собі, а зароджуються та розвиваються на відповідній культурній основі.

Як галузь знань історія математики розвиваючись пройшла різні етапи, протягом тривалого періоду домінуючим типом історико-наукових досліджень був хронологічний опис послідовності подій, але можна покласти в основу вивчення історії математики історію виникнення окремих завдань або ідей, або творчість окремих «великих» людей або наукових шкіл, або ж досягнення окремих народів, тобто здійснити біографічний чи територіально-хронологічний опис.

На рисунку 2 представлено основні чинники які впливали на формування викладання історії математики та методи його викладання.

Рис. 2. Структурна схема викладання історії математики

Для того, щоб майбутній вчитель математики міг якнайкраще проявити себе у педагогічній справі, йому треба ще будучи студентом педагогічного ЗВО, за період навчання розібратися в питаннях історії математики, щоб у своїй майбутній роботі цікаво, легко та доступно донести до учнів. Потрібно чітко розуміти, що у працях з історії природи і техніки здебільшого наголошується на тісному взаємозв'язку фізики та математики, зокрема на їх історичному переплетенні, тому пояснення нового матеріалу повинно відбуватися саме в такому контексті. В іншому випадку проявляється типова помилка, а саме при вивченні законів Ньютона учні стверджуватимуть, що Ісаак Ньютон був фізиком, а на заняттях коли мова йде про диференціальне та інтегральне числення стверджувати що – математик. У випадку Йоганна Бернуллі (один з найвизначніших математиків свого часу; відкрив експоненціальне числення) та Данієля Бернуллі, (вагомий внесок у кінетичну теорію газів, гідродинаміку і аеродинаміку, теорію пружності) учні не звертають увагу на ім'я, тому плутають вчених. До прикладу згадаємо ще Блеза Паскаля (один із засновників математичного аналізу, теорії ймовірностей та проективної геометрії, творець перших зразків лічильної техніки, автор основного закону гідростатики), через фрагментарні знання історії науки, факти, що на честь Паскаля названа одиниця вимірювання тиску (Паскаль), а також мова програмування Pascal, та має відомі здобутки в галузі математики призводять до непорозумінь. У подальшому це може призвести до втрати інтересу до предмету і саме в таких випадках вкрай необхідним є використання фахових компетентностей вчителя, який ефективно може вирішити такого типу професійно-педагогічні проблеми.

Використання історизму сприяє узагальненню та систематизації фундаментальних математичних знань учнів; кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків; формуванню світогляду учнів; формуванню погляду на математику як на складову загальнолюдської культури; розумінню логіки побудови наукових теорій; розвитку критичного мислення; висвітленню здобутків відомих вчених математиків; росту мотивації до навчання і зацікавленості в математиці. Для самого вчителя це можливість розкриття творчого потенціалу; підвищення рівня професійно-педагогічної підготовки; сприяння формуванню особистості як вченого та викладача математики.

В умовах, коли навчального матеріалу завжди забагато, а кількості навчальних годин бракує, складним завданням буде виділити час на історичні моменти, але тут потрібно пам'ятати, що їх значущість, і виконати таку роботу, а саме оптимізувати навчальний процес, може лише вчитель із сформованими фаховими компетентностями.

Висновки. На закінчення слід сказати, що вимоги до фахівців постійно зростають та вимагають компетентного підходу. Майбутні вчителі математики повинні володіти глибокими предметними знаннями та володіти фаховими компетентностями, щоб знайти прийнятні шляхи для вирішення тих проблем, з якими їм доведеться

мати справу у своїй професійній діяльності. Використання елементів історії на уроках математики у майбутній професійній діяльності вчителя однозначно позитивно впливатиме на результат їхньої роботи.

Формування фахової компетентності потребує якісної підготовки ще за часів навчання у ЗВО, адже, крім набутих предметних знань, можна засвоїти знання, які в майбутньому можна інтегрувати у процесі викладання на уроках математики, як наприклад, елементів історії математики.

Використана література:

1. Mesarosh L. Professional competencies of students of physical and mathematical specialties. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2021. № 2 (41). P. 31-34.
2. Месарош Л. В. Професійні компетенції майбутніх учителів фізики та математики. *Педагогічні науки: реалії та перспективи Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 85 (5). С. 123-127.
3. Бевз В. Г. Історія математики як інтеграційна основа навчання предметів математичного циклу у фаховій підготовці майбутніх учителів: автореф. дис... ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.02. Київ, 2007. 49 с.
4. Саюк В. І. Розвиток професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис... ступеня канд. пед. наук спец. 13.00.04. Київ, 2007. 22 с.
5. Kompetencia mátrix – ami az állásinterjú meghatározza. 2019 URL : <https://findmyway.reblog.hu/kompetenci-matrix---ami-az-allasinterjut-meghatarozza>.
6. Головина О. В. Формирование историко-математической компетентности будущих учителей математики в процессе профессиональной подготовки в вузе : автореф. дис... ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Калуга, 2010. 22 с.
7. Battyeva T. A. Elements of historicism in teaching higher mathematics *International Journal of Humanities and Natural Sciences*. 2023. 5-1 (80). P. 22-25.
8. Месарош Л. Еволюція становлення дисципліни історії математики через аналіз вітчизняних та зарубіжних літературних джерел. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. № (11) 5. С. 45-51. URL : 10.31110/2616-650X-vol11i5-007

References:

1. Mesarosh L. (2021) Professional competencies of students of physical and mathematical specialties. *ScienceRise : Pedagogical Education*. № 2 (41). P. 31-34
2. Mesarosh L. V. (2022) Profesiini kompetentsii maibutnikh uchyteliv fizyky ta matematyky. [Professional competences of future teachers of physics and mathematics]. *Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova*. 85 (5). P. 123-127 [in Ukrainian].
3. Bevz V. H. (2007) Istoriia matematyky yak intehratsiina osnova navchannia predmetiv matematychnoho tsykladu u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv. [The history of mathematics as an integrative basis for learning the subjects of the mathematical cycle in the professional training of future teachers] : avtoref. dys... stupenia doktora ped. nauk : spets. 13.00.02. Kyiv. 49 s. [in Ukrainian].
4. Saiuk V. I. (2007) Rozvytok profesiinoi kompetentnosti vchyteliv heohrafiyi u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. [Development of professional competence of geography teachers in the system of postgraduate pedagogical education] : avtoref. dys... stupenia kand. ped. nauk spets. 13.00.04. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].
5. Kompetencia mátrix – ami az állásinterjú meghatározza. [Competence matrix – what determines the job interview] (2019) URL : <https://findmyway.reblog.hu/kompetenci-matrix--ami-az-allasinterjut-meghatarozza> (дата звернення: 28.02.2024) [in Hungarian].
6. Holovyna O. V. (2010) Formyrovanye ystoryko-matematycheskoj kompetentnosti budushchych uchyteliv matematyky v protsesse professyonalnoi podhotovky v vuze. [Formation of historical and mathematical competence of future mathematics teachers in the process of professional training at a university] : avtoref. dys... stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.08. Kaluha. 22 s. [in Russian].
7. Battyeva T. A. (2023) Elements of historicism in teaching higher mathematics *International Journal of Humanities and Natural Sciences*. № 5-1 (80). P. 22-25
8. Mesarosh L. (2023) Evoliutsiia stanovlennia dystsypliny istorii matematyky cherez analiz vitchyznianskykh ta zarubizhnykh literaturnykh dzherel. [Evolution of the formation of the history of mathematics discipline through the analysis of domestic and foreign literature sources]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*. № 11 (5). S. 45-51. URL: 10.31110/2616-650X-vol11i5-007 [in Ukrainian].

L. Mesarosh. The role of historical and mathematical education in the formation of professional competences of future mathematics teachers

The article outlines the issues of today's relevant professional competence of students of mathematics, because it is defined as the ability to solve tasks in the professional sphere. A necessary condition for the effective modernization of the higher education system is, of course, highly qualified scientific and pedagogical workers. In this regard, in higher education, an important role is assigned to the formation of a creative, professionally prepared personality of a modern student and teacher. A well-prepared student of pedagogical specialization today is a successful teacher in the future. The future specialist must meet the high requirements of society and the employer; in order to train such specialists in higher education, it is already necessary to rethink the teaching and learning process. This article is devoted to the study of the influence of elements of historicism on the formation of professional competences of future teachers of mathematics. It is necessary to emphasize that the history of mathematics is a mandatory educational component in the majority of universities of Ukraine, in these classes students have the opportunity to familiarize themselves not only with the names of researchers, but also with their methods and achieved results, which in turn will affect the development of professional competences of students. It was found that in order for a student, a future teacher of mathematics, to confidently operate with the concepts of history in class, he, first of all, needs to study the subject of the history of mathematics itself, this will help him in his future work, because the use of elements of historicism in lessons contributes to a better understanding of causal – consequent connections; development of critical thinking; growth of motivation to study and interest in mathematics. It was found that the formation of professional competence requires high-quality training even during the time of studying at the higher education institution, because in addition to the acquired subject knowledge, you can learn knowledge that in the future can be integrated into the teaching process in mathematics classes, such as elements of the history of mathematics.

Key words: professional competence, history of mathematics, education, historical and mathematical knowledge, educational process, mathematics, future teacher, higher education.

ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ І НАСКРІЗНІ ЛІНІЇ У ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНИНА

У статті розглядаються змістові аспекти та наскрізні лінії у вихованні сучасного громадянина з урахуванням компетентнісного підходу, спричиненого потребою якісної підготовки майбутнього покоління відповідно до світових стандартів. Питання розглядаються в контексті оновлених вимог, визначених Законом України "Про освіту", Концепцією "Нова українська школа" та іншими відповідними документами. У статті проаналізовано різноманітні аспекти виховання, такі як моральне, екологічне, економічне, громадянське та правове, і їх вплив на формування громадянської свідомості. Наприклад, екологічне виховання сприяє формуванню екоцентричного типу екологічної свідомості громадянина, який розуміє необхідність гармонійного співіснування людського суспільства з природним середовищем. Проте пріоритетним напрямком виховання сучасного громадянина є врахування громадянських та правових аспектів, оскільки громадянські думки та переконання становлять основу духовного життя підлітка і формують найвищі соціальні цінності, що надихають на активну участь у житті громади. Досліджено також наскрізні лінії, які об'єднують ці компоненти в єдину систему виховного процесу, такі як "Громадянська відповідальність", "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність". Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формувати у учнів уявлення про суспільство в цілому та розвивати їх здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Такий підхід дозволяє одночасно поєднати процес навчання та виховання сучасного громадянина, змінювати його ставлення до оточуючого середовища, людей, речей, умов життя і діяльності, а також сприяє всебічному розвитку особистості. Через цей інтегрований підхід до виховання надається можливість не лише навчання, але й формування особистості, здатної до ефективної самореалізації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: змістові аспекти, наскрізні лінії, виховання, процес виховання, громадянин, моральне виховання, громадянське виховання, екологічне виховання.

Концепція нової української школи пропонує розглядати освіту як єдиний процес, що включає навчання, виховання та розвиток, а виховний аспект вважати необхідною складовою всього освітнього процесу. Цей підхід спрямований на сприяння загальнолюдським цінностям, включаючи морально-етичні та соціально-політичні аспекти. Виховання не потрібно зводити до окремих занять "із моралі", а реалізувати через наскрізний, повсякденний досвід. Усе життя Нової української школи потрібно організувати за моделлю поваги до прав людини, демократії та підтримки позитивних, добрих ідей [1, с. 20]. Тож звернення до змістових компонентів і наскрізних ліній у процесі виховання сучасного громадянина є актуальним і необхідним для формування цілісної та компетентної особистості, яка здатна ефективно функціонувати в сучасному суспільстві; сприяє розвитку стійких цінностей та особистісних якостей, необхідних для активної участі у формуванні майбутнього суспільства.

Проблемі виховання завжди приділяли увагу науковці, педагоги та громадські діячі минулого. Орієнтація на педагогічну традицію, яка відображена у духовній культурі українського народу та втілена в творчості М. Драгоманова, М. Пирогова, К. Ушинського, Г. Ващенко, В. Сухомлинського та інших, відіграє важливу роль. У цій статті робиться спроба переглянути цю традицію у контексті сучасних вимог.

Питання виховання мають широке наукове підґрунтя в працях українських науковців, серед яких О. Башкір, О. Вишневецький, Н. Гавриш, С. Золотухіна, В. Лозова, Т. Твердохліб та інші. Особливу увагу звернено на дослідження вчених щодо окремих аспектів виховання, зокрема громадянського (І. Бех, О. Пометун, О. Сухомлинська, І. Дзюбенко) та правового (О. Скакун, О. Петришина, В. Тацій, А. Гетьман, Л. Герасіна та інші). Однак питання змістових аспектів цього явища, наскрізних ліній, а також їх впливу на формування сучасного громадянина, залишаються недостатньо дослідженими і в умовах трансформаційних процесів вимагають детального аналізу.

Метою статті є розкриття змістових аспектів і наскрізних ліній у вихованні сучасного громадянина, які допомагають учням формувати компетентнісний погляд на світ та розвивати їхні соціальні, культурні і моральні цінності.

Розвиток особистості залежить від її емоційної сфери, що вимагає формування таких почуттів, як співчуття, довіра, симпатія, любов до Батьківщини, чуйність та ін. Для того щоб особистість розвивалася та могла задовольняти свої потреби та емоції, необхідно створювати позитивне і безпечне середовище, забезпечувати ефективну комунікацію, спілкування. Важливе значення в цьому відіграє процес виховання як система взаємодії педагога й учня, що забезпечує розвиток особистості, формування її ставлення до дійсності (людей, до себе, сім'ї, праці, держави, природи, світу речей тощо) [2, с. 45]. Процес навчання і виховання передбачає послідовну зміну мети, завдань, змісту, методів, форм, умов необхідних для розвитку особистості і досягнення визначених позитивних результатів.

Виховання є багатоаспектним явищем і включає моральне, громадянське, екологічне, економічне, правове, фізичне, які відіграють важливу роль у формуванні особистості та її адаптації до життя в суспільстві. Інтеграція різних компонентів виховання сприяє застосуванню наскрізних ліній у навчальному процесі,

які є важливим інструментом і допомагають учням формувати комплексний погляд на світ та розвивати їхні соціальні, культурні та моральні цінності. “Виховання в школі має бути наскрізною лінією і завдання закладу – виховувати дітей через спілкування, норми поведінки, доброзичливість, толерантність, відсутність булінгу тощо” [3].

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності [4].

З урахуванням вищесказаного, можна виокремити, пов'язаність наскрізних ліній з вихованням тих рис особистості, які мають велике соціальне значення. Так, ще В.Сухомлинський зазначав, що важливим є культивування й розвиток співчуття, жалості до всього живого й красивого, розвиток сердечної чуйності до прекрасного в природі, до людини. Бо “співчуваючи, людина прагне допомогти іншій, і ця співчутливість високо цінується. Важливо вміти проявляти співчуття до іншої людини” [5, с. 12].

Головні ж зміни, на думку сучасних науковців, стосуються підходів до екологічного виховання, яке в умовах сьогодення повинно формуватись та реалізовуватись на засадах стратегії сталого коеволюційного розвитку суспільства і природи. На порядку денному стоїть питання формування нового екоцентричного типу екологічної свідомості. Так, Герасимчук О.Л. зазначає, що основним завданням екологічної освіти та виховання в країні повинно бути формування екологічної свідомості про необхідність гармонійного співіснування людського суспільства з навколишнім природним середовищем та охорону довкілля від техногенного забруднення. На це мають бути спрямовані вся структура, зміст і методи навчання і виховання [6, С. 403].

Відповідно до цих положень важливою наскрізною змістовою лінією є «Екологічна безпека та сталий розвиток», що означає формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства [4].

Змістові аспекти громадянського і правового виховання є важливими з точки зору соціалізації особистості і включають положення про права людини та громадянина; участь в управлінні державними справами; використання судової системи для захисту громадянських прав; участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях; відповідальне ставлення до своїх обов'язків; участь інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ; національно-патріотичне виховання; критичне мислення; медіа-освіта; волонтерська діяльність [7].

Слід зазначити, що витоки громадянської освіти і виховання мають давню історію, а формуванню відповідних положень передували ідеї, концепції, теорії про державу, право, роль людини у суспільстві, які проголошувалися українськими громадськими діячами, вченими, письменниками (Ф. Прокопович, Г. Сковорода, М. Максимович, Т. Шевченко, М. Драгоманов), українськими педагогами (М. Пирогов, С. Миропольський, К. Ушинський) та ін. [8, с. 170]. Особливо, до питань виховання громадянина у минулому столітті звертався В.О.Сухомлинський, який вважав, що у підлітковому віці людина прагне виявити себе в складній громадській, суспільній активній діяльності. І, якщо її “не навчили вкласти свої духовні сили в іншу людину, вона не здобула навичок розуміння, співчуття та самооцінки. Не спрямовуючи свої зусилля на створення добра для інших, вона навіть може втратити здатність помічати, що живе серед спільноти людей” [5, с. 9]. У своїй відомій праці “Народження громадянина”, педагог відзначав, що пізнаючи історичне минуле й сучасне, людина відчуває себе громадянином. Громадянські думки, переконання та праця становлять основу духовного життя підлітків і формують їхню совість, яка відзначається благородністю, чутливістю та вимогливістю до себе. Це голос людського сумління. Для того щоб людина поважала найвищі цінності, що є святинями народу, вона повинна поважати себе як громадянина. Необхідно, щоб існувала гармонія громадянських думок, почуттів і дій, щоб емоції та переживання знаходили вираження у благородних діях, у праці для блага людей, суспільства та Вітчизни [5, с. 12].

Виховати з дитини людину-громадянина за допомогою наукової освіти було одним із пріоритетів діяльності українського педагога М.І. Пирогова. Громадянин – це носій загальнолюдських цінностей, високоморальна особа, “усі ми, до якої б нації не належали, можемо зробитися через освіту і виховання справжніми людьми, кожен по різному, за природженим типом і за національним ідеалом людини” – писав видатний учений [8, с. 168].

Правове виховання відіграє важливу роль у формуванні сучасного громадянина, оскільки сприяє розвитку правосвідомості, відповідальності та поваги до прав людини і законів суспільства. Так, Н.Бровко зазначає, що правове виховання полягає в передачі, накопиченні й засвоєнні знань, принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, умінні використовувати свої права, дотримуватися заборон і виконувати обов'язки. Звідси – необхідність в усвідомленому засвоєнні основних, потрібних положень законодавства, виробленні почуття глибокої поваги до права. Одержані

знання повинні перетворитися на особисте переконання, міцну установку чітко слідувати правовим розпорядженням, а потім – внутрішню потребу дотримуватися вимог закону [9, с. 30].

Важливим змістовим компонентом виховання сучасного громадянина є національно-патріотичний аспект, який сприяє розвитку свідомості про важливість національної ідентичності та приналежності до своєї країни. Воно розкриває історичні, культурні та соціальні цінності нації, виховуючи гордість за свою країну та бажання приносити їй користь; сприяє збереженню та розвитку національної культури, мови, традицій, звичаїв та обрядів. Підтримує повагу до культурної спадщини своєї нації та заохочує активну участь у її розвитку. "Важливим є виховання громадянського ідеологічного багатства діяльності дитини в колективі, взаємовідносин між дітьми і іншими, нешкільними колективами. Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність - це осереддя почуття людської гідності" [5, с. 12].

Громадянське виховання стимулює патріотичну активність та бажання служити своїй країні. Воно підтримує громадян у їхній участі у громадському житті, вирішенні проблем та сприяє розвитку демократії та громадянського суспільства. Саме вищезазначені елементи формуються у наскрізній лінії "Громадянська відповідальність", яка націлена на виховання відповідальних членів громади та суспільства, здатних розуміти принципи та механізми його функціонування, а також усвідомлювати важливість національної ініціативи [4].

Серед педагогів ХІХ століття виділяється К.Д. Ушинський, який дуже повно та яскраво розкривав важливу роль морального виховання у формуванні особистості. Він наголошував, що моральний вплив становить основне завдання виховання і є набагато важливішим, ніж розумовий розвиток, надання знань та задоволення особистих інтересів. Ушинський вважав, що без морального розвитку людини, навіть фактичне пізнання, можуть бути навіть шкідливими для самої особистості та її оточення. Відокремлене виховання та інтелектуальна підготовка, не спрямована на моральне виховання, часто призводить до "освіченого дикунства", яке навіть небезпечніше, ніж неосвіченість. За Ушинським, метою виховання має бути становлення моральної особистості, корисного члена суспільства. Моральне виховання, на його думку, повинно сприяти розвитку в дитині гуманності, чесності, працьовитості, дисциплінованості, почуття відповідальності, а також власної гідності, поєднаної зі скромністю [10, с. 64].

На думку І.Беха, свідоме й вільне оволодіння підростаючою особистістю будь-якою духовно-моральною цінністю ґрунтується на її психологічному розумінні й відповідних виховних впливах (методах, технологіях) педагога, а також на внутрішній самодіяльності вихованця як його свідомому волевиявленні. Наголошуємо, що нині на перше місце у психолого-педагогічних пошуках виходить якраз завдання оволодіння підростаючою особистістю власними душевними самоперетворювальними силами, тобто здатністю зробити їх активними і розвивально продуктивними [11, с. 25].

Зазначимо, що найбільш близькою до зазначеного положення є наскрізна лінія «Здоров'я і безпека», що пов'язана зі становленням учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

Не менш важливим компонентом виховання сучасного громадянина є економічний аспект. Згідно з думкою З. Гіптерса, з середини ХІХ століття педагоги та освітяни минулого розглядали економічну фахову освіту як необхідний елемент соціальної незалежності людини, що є ключовим для майбутнього становлення незалежної України та соціального захисту особистості. "Культурно-освітні та громадські діячі розуміли, що формувати підприємницькі якості потрібно ще в школі, сприяючи розвитку у дітей кооперативного світогляду та віри в силу кооперативної ідеї" [12, с. 52].

Продовження відповідних ідей зустрічаємо у наскрізній лінії «Підприємливість і фінансова грамотність», яка повинна забезпечити краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Вищезазначені наскрізні лінії сприяють розвитку ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікативні навички, саморегуляція тощо. Це виховує бажання в учнів стати самостійними, відповідальними та ефективними учасниками суспільства. Крім того, наскрізні лінії сприяють створенню цілісного підходу до освіти, де навчання та виховання інтегруються для досягнення загальних цілей розвитку особистості. Вони допомагають педагогам орієнтуватися на формування не лише знань, але й цінностей та поглядів учнів.

Ідея наскрізних ліній суттєво змінює форми і методи виховної роботи, враховуючи, що виховання передбачає наявність рівноправних стосунків між вчителем і учнем, які базуються на взаємній повазі та партнерстві. Це означає повну відмову від авторитарного виховання і використання таких методів, як примус, вказівки, зауваження, навіювання, звинувачення та інші засоби покарання та осудження. Спрямування зусиль на створення психологічно комфортної атмосфери, яка сприяє формуванню успішної та щасливої особистості. Ще у ХVІІІ столітті відомий французький філософ та педагог Ж.-Ж. Руссо наголошував, що з моменту народження дитина не має поганих рис, а її природа досконала, тому завдання вихователя полягає у тому, щоб допомагати природному розвитку та створювати відповідну атмосферу. Виховання кожної людини, писав Руссо, дається природою шляхом безпосереднього розвитку вроджених здібностей та потягів. Звертаючись до батьків і вихователів, він закликав їх поважати особистість у дитині та всі її корисні та розумні

схильності, розвивати в ній природність, прищеплювати почуття волі й незалежності, прагнення до праці [13, с. 115].

Важливо виховувати основні цінності через конкретні дії. Краще один раз взяти участь у проєкті, ніж годину слухати про щось. Так, волонтерство, яке має значний зв'язок з громадянським і правовим вихованням, надихає громадян на активну участь у житті суспільства. Волонтери виявляють свою відповідальність перед громадянами та спільнотами, допомагаючи тим, хто потребує допомоги, підтримки чи захисту прав. Волонтерство сприяє розвитку громадянських цінностей, таких як толерантність, солідарність, емпатія та повага до прав та гідності інших. Тому волонтерство є важливим інструментом громадянського та правового виховання, що сприяє розвитку громадянської активності, формуванню громадянських цінностей та набуттю практичних навичок для участі у громадському житті. Взагалі, наскрізна лінія "Громадянська відповідальність", в основному, реалізується через колективну діяльність, таку як дослідницькі проєкти, робота в групах, створення проєктів тощо, що сприяє розвитку учнівської готовності до співпраці та толерантності до різноманітних підходів та думок.

Потрібно, щоб виховні заходи, які проводяться, надавали можливість висловлювати власну думку. Наприклад, вони можуть стосуватися таких тем, як улюблений фільм, домашня тварина, риси характеру, які є цінними в друзях та інше. Такі виховні заходи можуть включати дискусії чи дебати, анкетування та опитування. Використання цифрових інструментів може сприяти вільному вираженню думок, дозволяючи учням публікувати свої записи, коментувати думки інших та обговорювати теми в інтерактивному форматі, такі як блоги та онлайн-форуми, а також створення інтерактивних плакатів на актуальну тематику. Це допоможе, по-перше, висвітлити актуальне питання з точки зору підлітка, по-друге, донести важливі меседжі до інших учасників.

Виховний захід "Тренінги із самопрезентації" відіграє важливу роль у формуванні особистості і розвитку ключових навичок учасників. Допомагає особистості навчитися ефективно виражати свої думки, ідеї та переконання, встановлювати контакти з іншими людьми та будувати взаєморозуміння. Учасники вчаться створювати та проводити презентації, які привертають увагу, ефективно комунікують із аудиторією та передають ключові повідомлення. Тренінги із самопрезентації сприяють розвитку лідерських якостей, таких як спроможність мотивувати приймати рішення, підготуватися до майбутньої кар'єри.

Отже, сучасним громадянином допомагають стати, у тому числі, і виховні заходи, що створюють стимулююче середовище, де учні відчують себе впевнено для висловлення своїх думок та переконань, формують лідерські якості та націлені на активну участь у житті міста або громади.

Висновки. Змістові аспекти виховання є різноманітними та включають моральне, екологічне, економічне, громадянське та правове, які можна реалізувати через наскрізні лінії, такі як "Громадянська відповідальність", "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність". Такий підхід дозволяє одночасно поєднати процес навчання та виховання сучасного громадянина, змінити його ставлення до оточуючого середовища, людей, речей, умов життя і діяльності, а також сприяє всебічному розвитку особистості, формуванню моральної, громадянської, екологічної та економічної культури, розумовому і фізичному розвитку. Використання наскрізних ліній у вихованні дозволяє перенести ідеологізований і часто теоретичний підхід до реальних дій, створюючи мотивацію для подальшого практичного використання набутих компетенцій.

Використана література:

1. Концепція Нової української школи. Київ. Міністерство освіти і науки. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навчальний посібник. Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. "ОБС", 2002. 400 с.
3. Троян І. План виховної роботи в школі - необхідність чи пережиток минулого: думки та пропозиції освітян. "Нова українська школа". 2023 URL : <https://nus.org.ua/articles/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobhidnist-chy-perezhytok-mynulogo-dumky-ta-propozytsiyi-osvityan/>
4. Наскрізні змістові лінії. Міністерство освіти і науки. 2023. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>
5. Сухомлинський В. Я. Народження громадянина. Київ : "Школа", 1970. 288 с.
6. Герасимчук О. Л. Екологічне виховання в контексті сучасної парадигми сталого розвитку. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 401-406. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/18215/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.pdf>
7. Концепція розвитку громадянської освіти. 2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
8. Микитюк С. О. Історико-педагогічні умови формування громадянської освіти в Україні у другій половині XIX – початку XX століття. Baltija Publishing. Riga, Latvia. 2023. С. 161-184 URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/570f6c62-5d37-4f1d-8704-c4de0ef31ac5/content>
9. Бровко Н. І. Правове виховання як визначальний фактор взаємодіє син людської особистості та соціуму. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2019. № 1. С. 29-32.
10. Кравчук Л. В. Дослідження проблеми морального виховання дитини у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 2014. С. 63-68. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4560/1/L_Kravchuk_02_14_IPPO.pdf

11. Бех І. Д. Б Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/717891/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8pdf>
12. Гіптерс З. В. Теорія і практика економічного виховання дітей в українській родині: ретроспективний погляд. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота"*. 2017. Вип. 1 (40). С. 51-54. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15164/1/%D0%A2%D0%95%D0.pdf>
13. Лях Г. Р., Данильченко С. М. Принципи загальнонародського природного виховання Ж.-Ж. Руссо у контексті розбудови нової української школи. *Young Scientist*. № 7 (59). July. 2018. С. 115-118. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4212/4143>

References:

1. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). [The Concept of the New Ukrainian School]. Kyiv. Ministerstvo osvity i nauky. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Lozova V. I., Trotsko H. V. (2002) Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia. [Theoretical Foundations of Education and Learning.]. Navchalnyi posibnyk. Kharkivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni H.S.Skovorody. Kharkiv. "OVS". 400 s. [in Ukrainian].
3. Troian I. (2023) Plan vykhovnoi roboty v shkoli - neobkhdnist chy Perezhytok mynuloho: dumky ta propozyzii osvityan. [The School's Educational Work Plan – Necessity or Vestige of the Past : Thoughts and Proposals of Educators]. "Nova ukrainska shkola". URL : <https://nus.org.ua/articles/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobkhdnist-chy-perezhytok-mynulogo-dumky-ta-propozyziyi-osvityan/> [in Ukrainian].
4. Naskrizni zmistovi linii (2023). [Cross-cutting content strands]. Ministerstvo osvity i nauky. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-linii> [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi V. Ya. (1970) Narodzhennia hromadianyna. [Birth of a citizen]. Kyiv, "Shkola". 288 s. [in Ukrainian].
6. Herasymchuk O. L. (2014) Ekolohichne vykhovannia v konteksti suchasnoi paradyhmy staloho rozvytku. [Environmental education in the context of the modern paradigm of sustainable development]. Innovatsiini pidkhydy do vykhovannia studentskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii (m. Zhytomyr, 22-23 travnia 2014 r.) / za red. O. A. Dubaseniuk, V. A. Kovalchuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. S. 401-406. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/18215/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.pdf> [in Ukrainian].
7. Kontsepsiia rozvytku hromadianskoi osvity (2018). [The concept of civic education development]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Mykytiuk S. O. (2023) Istoryko-pedahohichni umovy formuvannia hromadianskoi osvity v Ukraini u druhii polovyni XIX – pochatu XX stolittia. [Historical and pedagogical conditions of civic education formation in Ukraine in the second half of the 19th - early 20th century]. Baltija Publishing, Riga, Latvia. S. 161-184. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/570f6c62-5d37-4f1d-8704-c4de0ef31ac5/content> [in Ukrainian].
9. Brovko N. I. (2019) Pravove vykhovannia yak vyznachalnyi faktor vzaiemovidnosyn liudskoi osobystosti ta sotsiumu. [Legal education as a determining factor in the relationship between individual personality and society]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. Kyiv. № 1. S. 29-32 [in Ukrainian].
10. Kravchuk L. V. (2014) Doslidzhennia problemy moralnoho vykhovannia dytyny u pedahohichnii spadshchyni K.D.Ushynskoho. [Research on the issue of moral education of children in the pedagogical legacy of K.D. Ushynsky]. Materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Kyiv. S. 63-68. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4560/1/L_Kravchuk_02_14_IPPO.pdf [in Ukrainian].
11. Bekh I. D. (2018) B Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti [Personality on the path to spiritual values]: monohrafiia. Kyiv – Chernivtsi : «Bukrek». 320 s. [in Ukrainian].
12. Hipters Z. V. (2017) Teoriia i praktyka ekonomichnoho vykhovannia ditei v ukrainskii rodyni: retrospektyvnyi pohliad. [Theory and practice of economic education of children in Ukrainian families: a retrospective view]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii "Pedahohika, sotsialna robota"*. Vyp. 1 S. 51-54. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15164/1/%D0%A2%D0%95%D0.pdf> [in Ukrainian].
13. Liakh H. R., Danylenko Ye. M. (2018) Pryntsypy zahalnoliudskoho pryrodnoho vykhovannia Zh.-Zh. Russo u konteksti rozbudovy novoi ukrainskoi shkoly. [The principles of universal natural education by Jean-Jacques Rousseau in the context of building the new Ukrainian school.] *Young Scientist*. № 7 (59). July. S. 115-118. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4212/4143> [in Ukrainian].

S. Mykytiuk, V. Mykytiuk. Content components and cross-cutting themes in the education of a modern citizen

The article explores the substantive aspects and cross-cutting lines in the education of the modern citizen, taking into account the competency-based approach driven by the need for quality preparation of the future generation in line with global standards. The issues are considered in the context of updated requirements outlined in the Law of Ukraine "On Education," the "New Ukrainian School" Concept, and other relevant documents. The article analyzes various aspects of education such as moral, ecological, economic, civic, and legal, and their impact on shaping civic consciousness. For example, environmental education contributes to the formation of an ecocentric type of environmental awareness in citizens, understanding the necessity of harmonious coexistence between human society and the natural environment. However, the priority direction in educating the modern citizen is the consideration of civic and legal aspects, as civic thoughts and convictions form the basis of a teenager's spiritual life and shape the highest social values, inspiring active participation in community life. Cross-cutting lines that unite these components into a single system of the educational process, such as "Civic Responsibility," "Environmental Safety and Sustainable Development," "Health and Safety," "Entrepreneurship and Financial Literacy," are also explored. Cross-cutting lines are socially significant interdisciplinary themes that help shape students' understanding of society as a whole and develop their ability to apply acquired knowledge in various situations. This approach allows for the simultaneous integration of the process of learning and educating the modern citizen, changing their attitudes towards the surrounding environment, people, things, living conditions, and activities, while also promoting comprehensive personality development. Through this integrated approach to education, the opportunity for not only learning but also the formation of a personality capable of effective self-realization in modern society is provided.

Key words: substantive aspects, cross-cutting lines, education, educational process, citizen, moral education, civic education, environmental education.

УДК 372.881.111.1:004.77

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.21>

Мороз О. Л.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ПРИЙНЯТТЯ ВИКЛИКІВ

У статті вивчається актуальне питання підвищення якості та ефективності освітнього процесу у вищій школі в умовах дистанційного навчання. Визначено такі шляхи організації навчального процесу, які створюють максимально сприятливі умови як для здобувачів вищої професійної освіти, так і для науково-педагогічних працівників та уможливають ефективне функціонування системи вищої освіти з використанням можливостей цифрових технологій та інформаційних систем.

Доведено, що обрання єдиної інтернет-платформи для розміщення електронних навчальних ресурсів, а також єдиної платформи для проведення онлайн-занять дозволяє мінімізувати труднощі та плутанину, спрощує взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу, надає можливість запровадити системний підхід до організації освітньої діяльності з метою забезпечення якості освітніх послуг. Стверджується, що проведення онлайн-занять не може задовільнити всі потреби здобувачів освіти, особливо зараз за умов активного воєнного стану, тому наголошується на необхідності забезпечити можливість навчатися в асинхронному режимі. В статті описано власний позитивний досвід застосування системи управління навчанням Moodle, яка надає широкі можливості для всіх учасників освітнього процесу.

У статті пропонується твердження, що успішний розвиток системи дистанційного навчання без вирішення проблеми підготовки педагогічних кадрів неможливий, а отже викладачам необхідно володіти цифровими навичками, вміти застосовувати відповідні форми й методи роботи, адаптувати навчальні ресурси до онлайн-формату. Пропонується один із способів організації неперервного навчання для викладачів академії в форматі онлайн-курсів на різну тематику. Під час проходження цих курсів викладачі вчать створювати власні інтерактивні електронні курси з тієї чи іншої дисципліни, діляться досвідом користування додатковими цифровими ресурсами, вдосконалюють цифрову компетентність та навички дистанційного проведення занять, ознайомлюються з новими методами та прийомами роботи зі здобувачами освіти, що дає змогу підвищити рівень педагогічної майстерності.

Ключові слова: дистанційна освіта, професійна освіта, організація освітньої діяльності, якість освіти, освітні виклики, Moodle, онлайн-курси, навчання викладачів.

Освітні пріоритети України зазнають суттєвої системної трансформації залежно від суспільно-політичних подій, що відбуваються всередині країни та за її межами. З початком повномасштабної військової агресії РФ безпекове питання стало чи не єдиним головним завданням для усіх учасників освітнього процесу – від посадовців Міністерства освіти до викладачів закладів освіти. А тому було вирішено перевести освітній процес в найбільш безпечну форму – дистанційну [1, 6]. Сьогодні, попри усі складнощі воєнного часу, освітня система України продовжує функціонувати, здобувачі освіти продовжують навчатися в дистанційній або змішаній формі.

В цьому контексті **актуальним** освітнім пріоритетом стає саме підвищення ефективності та якості надання освітніх послуг, забезпечення максимально сприятливих умов навчання здобувачів. Це потребує сучасного переосмислення суті інформаційного освітнього простору, його проектування та моделювання, переосмислення мети та результатів освіти, змісту та методів навчання, технологій організації навчального процесу шляхом створення відповідних умов для ефективного функціонування системи вищої освіти в Україні з використанням можливостей цифрових технологій та інформаційних систем [7].

Актуальні питання впливу воєнного стану в Україні на систему освіти загалом, та вищої освіти зокрема висвітлюються в дослідженнях, проведених як урядовими установами (МОН України та Інститутом освітньої аналітики), так і окремими науковцями (О. Гнатюк, Є. Ніколаєв, В. Павленко, Г. Рій, З. Шацька, А. Шевчук, І. Шевчук, І. Шемелинець, І. Шумік та ін.). У працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців досліджуються питання дистанційної освіти (О. Войтовська, К. Ковалова, В. Кулешова, В. Саєнко, Н. Сокульська, D. Kem, R. Rajab, J. Fischer, J. Sobotka, J. Selco, M. Habbak). Аналіз наукових джерел свідчить, що більшість дослідників відзначають певне різноманіття принципів організації, побудови та реалізації дистанційного навчання. Психолого-педагогічні проблеми та широка проблематика практичного застосування технологій дистанційного навчання у вищій освіті досліджується в працях низки українських науковців (І. Ляшенко, О. Малінко, Г. Маринченко, Є. Підчасовий, В. Прибилова, С. Сисоєва та інші). У науковому доробку вітчизняних та зарубіжних науковців знаходимо праці, в яких висвітлюється практичний досвід застосування технологій дистанційного навчання (С. Барсук, І. Бец, Ю. Бец, Т. Голуб, В. Кудрявцева, І. Литовченко, В. Лук'яненко, А. Мамедова, Н. Саєнко, О. Фролова, С. Batalá, T. Vej, A. Hari, A. Kundu, L. Nardon, H. Zhang та ін.). Проте наразі малодослідженим залишається питання створення відповідних педагогічних умов підвищення ефективності дистанційного навчання під час воєнного стану в сфері вищої професійної, а саме морської освіти.

Онлайн-освіта, яка стала невід'ємною частиною, а подекуди і єдиною можливою формою організації освітнього процесу для багатьох ЗВО України, успішно впроваджена й продовжує вдосконалюватися і в Херсонській державній морській академії. Півтора навчальних роки функціонування в режимі онлайн виявили низку

викликів, як для викладачів, так і для здобувачів вищої морської освіти і, тим самим, змусили науково-педагогічних працівників ХДМА замислитися над шляхами оптимізації та вдосконалення освітнього процесу, подолання або, принаймні, мінімізації тих труднощів, які виникали під час надання освітніх послуг. Тож метою дослідження є визначення основних організаційних викликів під час надання освітніх послуг у форматі онлайн, опис власного практичного досвіду організації активної взаємодії з курсантами та студентами в умовах дистанційного навчання морської англійської мови та пропозиція шляхів їх подолання/мінімізації.

Одним із найсуттєвіших викликів дистанційного навчання ще під час карантинних обмежень 2020-2022 років була відсутність єдиної інтернет-платформи для проведення навчальних занять. Той факт, що викладачі самі обирали зручні для них технічні засоби дистанційного навчання створював перешкоди та ускладнював навчальну діяльність здобувачів освіти. Це змусило керівництво академії переглянути погляди на управління освітнім процесом, запровадити системний підхід до організації освітньої діяльності задля забезпечення якості освітніх послуг. З цією метою було обрано єдину інтернет-платформу для розміщення електронних освітніх ресурсів, а також єдину платформу для проведення онлайн-занять, що дозволило мінімізувати труднощі та плутанину, спростити взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу. Отож для проведення онлайн-занять вирішено було використовувати систему Zoom. Це відеоконференц-система, яка дозволяє проводити віртуальні зустрічі, конференції та вебінари з будь-якої точки світу, дозволяє зустрічатися за допомогою відео, аудіо та чату. Оскільки Zoom є платною платформою, керівництвом ХДМА було прийняте рішення забезпечити кожного викладача доступом до ліцензійної версії системи для проведення занять з курсантами без перебоїв та обмежень в часі, з можливістю користування всіма існуючими функціями цього електронного ресурсу. Однак, проведення онлайн-занять не може задовільнити всі потреби здобувачів освіти, особливо зараз за умов, коли в країні йде війна і відвідування занять може бути неможливим через оголошення тривоги, відсутність енергопостачання та/або доступу до інтернету, тощо. А значить здобувачі освіти мають бути забезпечені можливістю навчатися в асинхронному режимі. Тож для забезпечення цієї потреби освітнього процесу академія використовує платформу Moodle – відкрите програмне забезпечення для створення і управління електронними курсами та навчанням дистанційно. Платформа Moodle забезпечує здобувачам освіти доступ до навчальних матеріалів, зокрема текстів лекцій, завдання до практичних та самостійних робіт, додаткові матеріали в будь-який зручний час з будь-якої точки світу, надає можливості приймати участь у груповій роботі та спілкуватися з викладачем через повідомлення, чат, форум, тощо. Разом із тим, дистанційне навчання на платформі Moodle надає широкі можливості для викладача, а саме: пропонує інструменти для розробки авторських дистанційних курсів, розміщення навчальних матеріалів (лекцій, завдань до самостійних робіт, презентаційних матеріалів тощо), дозволяє додавати різноманітні елементи курсу, автоматично формувати тести до теми чи до навчального модуля тощо. Можливість доповнення різноманітними плагінами дистанційного курсу дозволяє викладачу для дистанційного навчання використовувати різноманітні сторонні програмні засоби [2, 92]. Кожен учасник освітнього процесу зареєстрований на платформі Moodle, має власний акаунт, доступ до всієї необхідної інформації: навчальні матеріали, робочі програми та силабуси курсів, календар з основними датами та строками подання завдань, проєктів, проходження тестів, тощо. Крім того, на платформі Moodle створено чіткий розклад навчальних занять, в який інкорпоровано посилання на Zoom зали кожного викладача. Це дозволило оптимізувати організаційний аспект проведення навчальних занять, надало змогу курсантам покращити свої навички планування часу, розвивати дисциплінованість та самоконтроль при виконанні певного розкладу.

Ще однією умовою підвищення ефективності та якості освітнього процесу вважаємо його раціональне ведення, відповідно до предметного змісту та форми організації занять, оскільки існує суттєва різниця між проведенням аудиторного заняття та проведенням вебінару, відео лекції, спілкуванням у чаті, тощо [3]. А отже, вважаємо, що успішний розвиток системи дистанційного навчання без вирішення проблеми підготовки педагогічних кадрів неможливий. В умовах організації та проведення освітнього процесу в дистанційному режимі важливо застосовувати відповідні форми й методи роботи, адаптувати навчальні ресурси до онлайн-формату, визначати навчальний матеріал, який здобувачі освіти зможуть опановувати самостійно до заняття, а який опрацюватимуть на занятті (тобто опанувати таку модель змішаного навчання, як «перегорнуті класи»), тощо. Тобто дистанційне навчання потребує постійного використання цифрових технологій та ресурсів, як студентами, так і викладачами. Але, на жаль, на сьогодні виявилось, що на кафедрах існує брак викладачів, які володіють методами дистанційного навчання та мають сформовані навички роботи з комп'ютерною технікою.

Вважаємо, що подолання цього виклику має бути одним з пріоритетних завдань для керівництва закладів освіти загалом, та закладів вищої освіти зокрема. Сформованість цифрової компетентності викладачів це ключова вимога сьогодення, без задоволення якої підвищення якості освітніх послуг є неможливим. А отже керівники закладів вищої освіти мають забезпечити своїх науково-педагогічних працівників можливістю розвивати й удосконалювати свої навички, всіляко мотивувати їх до неперервного самовдосконалення та розвитку. В ХДМА з цією метою було організовано центр неперервної освіти для педагогічних та науково-педагогічних працівників [6]. Онлайн-курси на різну тематику для викладачів організовано, для зручності, також на платформі Moodle, яку було обрано єдиною платформою для створення цифрового освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу в ХДМА. Науково-педагогічні працівники академії мають змогу віддалено у вільний та зручний для себе час пройти онлайн-курси з тем «Розробка електронних

курсів на базі Moodle», «Змішане навчання як інноваційна форма організації освітнього процесу», «Практикум з активних методів електронного навчання», «Практикум з підвищення педагогічної майстерності» та інші. Під час проходження цих курсів викладачі вчаться створювати власні інтерактивні електронні курси з тієї чи іншої дисципліни, діляться досвідом користування додатковими цифровими ресурсами, вдосконалюють навички дистанційного проведення занять та ознайомлюються з новими методами та прийомами роботи зі здобувачами освіти. Проходження онлайн-курсів зараховується викладачам як підвищення кваліфікації, вони отримують відповідні сертифікати. Загалом трирічний досвід функціонування центру та підготовчої онлайн-програми для викладачів на основі платформи Moodle довів свою ефективність в процесі удосконалення цифрової компетентності та розвитку цифрових навичок викладачів різних предметних галузей. Викладачі, які приймали участь в цій програмі тепер мають змогу створювати власні онлайн-курси, електронні навчальні ресурси (замість навчально-методичних матеріалів та навчальних посібників, які сьогодні, на жаль, немає можливості друкувати та забезпечувати ними здобувачів освіти [5; 4]), використовувати розмаїття мультимедійних ресурсів, заохочуючи таким чином здобувачів освіти до активного та спільного навчання. А отже, інтеграція платформи Moodle в процес підготовки та підвищення кваліфікації викладачів допомагає мінімізувати ті складнощі та виклики, з якими стикаються викладачі під час використання цифрових інструментів та ресурсів в навчально-педагогічній діяльності.

Таким чином, вважаємо, що створення відповідних організаційних умов здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців у онлайн-режимі є важливим та актуальним завданням в мінливій та складній ситуації, що склалася в Україні. Запропоновані нами рішення до деяких з тих викликів, з якими стикаються заклади вищої сьогодні виявилися на практиці дієвими. Чітко організований на базі єдиної навчальної платформи освітній процес, так само як і система підвищення цифрової компетентності та педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників академії, створює комфортні умови роботи як для здобувачів освіти, так і для викладачів і, тим самим, забезпечує якість вищої морської освіти та підвищує ефективність надання освітніх послуг. Чіткі та зрозумілі інструкції, наявність всієї необхідної інформації на єдиній освітній платформі, доступ до якої можна отримати у будь-який зручний час з будь-якої точки світу дозволяє усім учасникам освітнього процесу концентруватися на головному завданні – здобуття/надання якісної вищої морської освіти/освітніх послуг. Але, звісно, це лише один з багатьох аспектів дистанційної освіти, які являють собою виклики та вимагають відповідних змін та рішень, щодо їх усунення. Подальшою перспективою дослідження є вивчення питання підвищення рівня мотивації здобувачів освіти в умовах продовжаного дистанційного навчання.

Використана література:

1. Вища освіта в Україні : зміни через війну : аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
2. Іваницька О., Редько С., Панченко А. Підготовка до дистанційного навчання майбутніх керівників навчальних закладів : психолого-управлінський аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія : Педагогічні науки*. Київ. 2016. Вип. 1-2 (46-47). С. 90-95.
3. Ковальчук Т. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти : ризики та перспективи розвитку. URL : <https://nubip.edu.ua/node/100731>
4. Кудрявцева В. Ф., Барсук С. Л., Фролова О. О. Базові елементи онлайн-навчання морської англійської мови. *Актуальні проблеми викладання освітніх компонентів соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 15-16 черв. 2023 р.)*. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2023. С. 287-292.
5. Мороз О.Л. З досвіду впровадження електронних навчальних посібників. *Проблеми сталого розвитку морської галузі : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7 груд. 2022 р.)*. Херсон, 2022. С. 119-123.
6. Advanced training courses for pedagogical and scientific-pedagogical workers, internships, trainings, seminars, webinars, master classes. URL : https://ksma.ks.ua/?page_id=9149&lang=en
7. Voitovska O., Kovalova K., Kuleshova V., Kravchuk O., Moroz O. Distance learning in COVID-19 context. *International Journal of Health Sciences*. 2022. № 6(1). P. 187-195. URL : <https://sciencescholar.us/journal/index.php/ijhs/article/view/3711>

References:

1. Nikolaiev Ye., Rii H., & Shemelynets I. (2023) Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu. [Higher Education in Ukraine: changes because of the war]. Kyiv : Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. 94 s. [in Ukrainian].
2. Ivanytska O., Redko S., & Panchenko A. (2016) Pidhotovka do dystantsiinoho navchannia maibutnykh kerivnykiv navchalnykh zakladiv : psykholoho-upravlinskyi aspekt. [Preparation of the future educational establishments managers for the distance learning: psychological and managerial aspect]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. Seriia : Pedahohichni nauky*. Vol. 1-2 (46-47), P. 90-95 [in Ukrainian].
3. Kovalchuk T. Dystantsiine navchannia u zakladakh vyshchoi osvity: ryzyky ta perspektyvy rozvytku. [Distance Learning in Higher Educational Establishments: risks and perspectives]. URL : <https://nubip.edu.ua/node/100731>
4. Kudriavtseva V., Barsuk S., Frolova O. (2023) Bazovi elementy onlain-navchannia morskoi anhliskoi movy. [Basic elements of Maritime English online teaching]. *Actual Problems of Teaching Educational Components of Social and Humanitarian Sphere in Higher Education : Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference* P. 287-292. Kherson : Kherson State Maritime Academy [in Ukrainian].
5. Moroz O. (2022) Z dosvidu vprovadzhenia elektronnykh navchalnykh posibnykiv. [Electronic course books introduction (an empirical perspective)]. *Problems of Sustainable Development of the Maritime Industry : Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference*. P. 119-123. Kherson [in Ukrainian].

6. Advanced training courses for pedagogical and scientific-pedagogical workers, internships, trainings, seminars, webinars, master classes. URL : https://ksma.ks.ua/?page_id=9149&lang=en
7. Voitovska O., Kovalova K., Kuleshova V., Kravchuk O., Moroz O. (2022) Distance learning in COVID-19 context. *International Journal of Health Sciences*. № 6(1). P. 187-195. URL: <https://sciencescholar.us/journal/index.php/ijhs/article/view/3711>

O. Moroz. Professionally-oriented communicative training of future seafarers in the framework of distance learning: accepting the challenges

The paper is aimed at exploring the urgent issue of teaching and learning quality and efficiency improvement in the sphere of higher education in the framework of distance learning. The ways of academic process organization proposed in the paper are proved to create the most favourable conditions both for students and teachers and enable the efficient higher education system operation under the condition of digital technologies and information systems capabilities implication.

It is proved that the selection of the unified Internet platform for electronic educational resources allocation as well as the unified single platform for online lessons allows for the mitigation of challenges and confusion, simplifies the cooperation between all the participants of the teaching – learning process, enables the possibility to introduce the systematic approach to the academic activity organization aimed at the provision of the educational services quality improvement. It is declared that the online lessons conduct by itself cannot meet all of the students' requirements, especially nowadays under the conditions of active military actions and that is why the need to provide for the opportunity to study in the asynchronous mode is of particular importance. The paper describes own positive experience of the learning management system Moodle application. The system provides wide range of opportunities for all of the education process participants.

It is declared in the paper that the successful development of the distance learning system is impossible without qualified teaching staff preparation, i.e. teachers need to have digital skills, to be able to use appropriate teaching methods, to adapt educational resources to the online format. The paper suggests one of the ways to organize online continuous training for academy teachers in the format of e-courses in various topics. These e-courses allow teachers to learn and practice to design their own interactive subject e-courses, to share the online teaching experience and experience of digital resources use, to improve their digital competency and distant teaching skills.

Key words: distance learning, professional training, academic process organization, quality of education, educational challenges, LMS Moodle, online courses, teachers' training.

УДК 378.016:78.07.2(09)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.22>

Науменко І. В., Стребкова Д. В.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюється сутність поняття концертмейстер, розглядаються шляхи становлення професійної діяльності концертмейстера, характеризуються основні якості зазначеної професії в контексті модернізації музично-педагогічної освіти. Виявлено, що концертмейстерська діяльність є невід'ємним складником музичної освіти. Наголошується на унікальності концертмейстера, що проявляється в його можливості акомпанувати виконавцям різних формацій, зокрема солістам (вокалістам, інструменталістам), вокальним чи інструментальним ансамблям, хоровим колективам. Досліджено історичні етапи еволюції концертмейстерської діяльності. Зазначено, що мистецтво супроводу на музичних інструментах з'явилося у той час, коли ритмічні удари супроводжували ритуальні танці та пісні первісних народів. Акомпанування на різних музичних інструментах зароджувалося з імпровізаторських здібностей музиканта. Мистецтво акомпанементу розглядалось як вміння імпровізувати на будь-якому інструменті, що забезпечувало певну професійну універсальність. У сучасній музичній педагогіці серед якісних особистісних характеристик концертмейстера виділяються моральні якості, широкий культурний світогляд, комунікативність, психологічна інтуїція, взаємодопомога, партнерська творчість. Серед професійних якостей концертмейстера визначаються ґрунтовні музично-теоретичні знання, наявність педагогічних і музичних здібностей, розвиненість умінь та навичок у методичній і виконавській сферах, майстерність виконання музичного твору, психолого-педагогічна готовність, узгодженість виконанням своєї партії з партією соліста. Визначаються взаємозв'язки між концертмейстерсько-педагогічною, акомпаніаторською, творчо-виконавською діяльністю. Особливого значення надається психологічній складовій професійної діяльності концертмейстера. Зазначено, що його психологічна готовність має значний вплив як на успішність процесу роботи у різних формах творчої співпраці, узгодженість виконання мистецького продукту, так і на кульмінаційний момент, а саме, концертний виступ.

Ключові слова: концертмейстер, професійна діяльність, мистецтво супроводу, піаністична майстерність, виконавські вміння.

Професія концертмейстера вважається однією серед найпоширеніших професій музикантів. У мистецькому середовищі зазначена професійна діяльність займає важливе місце і залишається доволі затребуваною. Концертмейстерська діяльність – це мистецтво акомпанементу, яке є невід'ємним складником музичного виконавства та, зокрема, музичної освіти. Це мистецтво «вимагає високої музичної майстерності, художньої

культури та особливого покликання» [2, с. 266]. У багатьох наукових дослідженнях професійна діяльність концертмейстера розглядається у контексті музичної педагогіки. Зазначимо, що концертмейстерське мистецтво доступне далеко не всім. Адже ця професія вимагає високого рівня духовної культури у поєднанні з умінням якісно та майстерно виконувати супровід музичного твору. Унікальним вмінням концертмейстера мають бути змога відчувати партнера, талант узгодженого виконання своєї партії з партіями виконавців, які виконують провідну роль. Універсальність цього виду діяльності полягає ще й в можливості акомпанувати солістам (вокалістам, інструменталістам), різним формам ансамблів, хорам та іншим групам виконавців.

Наукові розвідки вказують на багатофункціональність професії концертмейстера. «Саме завдяки багатофункціональності своєї діяльності концертмейстер своїм музичним мистецтвом, педагогічній майстерності та тонкій психологічній інтуїції здатний налагодити не лише власні гармонічні взаємини з оточуючими, але і допомогти тим, хто знаходиться поруч і потребує розуміння, спілкування, партнерської творчості» [5, с. 197]. Разом з тим, концертмейстерська діяльність є шляхом до культуротворення особистості. «Стає очевидним, що проблема культуротворення особистості засобами мистецтва є вельми широкою й актуальною. Її коріння слід шукати в традиціях, в філософії, в творах мистецтва...» [1, с. 367]. Виконуючи музичний твір концертмейстер надихається, отримує емоційне насичення, духовно збагачується, що сприяє розвитку загальної культури музиканта.

Метою статті є визначення сутності поняття концертмейстер і висвітлення історичних передумов становлення професійної діяльності концертмейстера.

Значні наукові розвідки у дослідженні сутності концертмейстерської діяльності здійснили музиканти Джеральд Мур, Сальваторе Фучіто, Кость Венахен, Айк Аргус та інші. Особливості концертмейстерської діяльності плідно досліджували Г. Горбулич, М. Крючков, А. Люблінський, Т. Молчанов, Т. Науказ, Е. Реброва, Е. Шендерович та інші. Питання теорії та методики викладання концертмейстерства висвітлюються у працях вітчизняних педагогів-музикантів, серед яких Н. Бабинець, Є. Басалаєва, І. Бойко, Т. Грінченко, О. Лісова, М. Макара, Т. Молчанова, Л. Николаєва, Л. Повзун, С. Сиренко та інші. У роботах Е. Економової, Н. Інюточкиної, Т. Панасюк, О. Стотики та інших розкриваються принципи спільної діяльності соліста та концертмейстера.

Сутність поняття концертмейстер (від нім. *Konzertmeister* – «майстер концерту») вказує на його багатозначність в області академічної музики. Цей термін використовується у кількох значеннях: провідний виконавець ансамблю (перший скрипаль – соліст симфонічного або оперного оркестру, який в разі потреби може виконати функції диригента); музикант, який очолює одну з груп симфонічного або оперного оркестру (концертмейстер: перших скрипок, тромбонів, віолончелів тощо); піаніст, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями (співаками, інструменталістами, артистами балету та ін.) в процесі розучування і виконання партій та концертних творів [9].

У дискурсі нашого дослідження уваги вимагає останнє значення, а саме, концертмейстер-піаніст. У такому разі, цей вид діяльності передбачає не лише володіння навичками фортепіанної техніки, а й музичну педагогіку. «На відміну від акомпаніатора (супровідні дії), концертмейстер повинен вміти використовувати педагогічні функції, допомагати солісту розучувати і освоювати партію, мати змогу пояснити ансамблеві завдання» [1, с. 66].

Досліджуючи сутність означеного поняття, Т. Грінченко опирається на первинний смисл та етимологію термінів, що його утворюють. Так, слово «Concerto» – злагода (італ.) – вказує на те, що історично первинними концертними жанрами були духовні концерти, які орієнтувалися на гармонічне поєднання різних голосів, а «Meister» – найкращий (нім.) – вказує на вищий рівень прояву умінь у всіх видах діяльності; у концертмейстерстві – це майстерність узгодження, гармонізування дій учасників ансамблю. «В свою чергу, застосування для визначення феномену концертмейстерської діяльності етимологічного методу О. Потебні, введеного в науковий обіг на початку ХХ століття, дозволяє вийти на першо-значення слова «Концертмейстер», що історично закладене в специфіці досліджуваного виду діяльності піаніста: це майстер володіння всіма засобами ансамблево-піаністичного узгодження з солістом – художньо-психологічним, акустичним, динамічним, тембрально-артикуляційним, ритмічним, технологічним тощо» [3, с. 266-267]. Вважаємо це визначення найбільш відповідним, враховуючи специфіку досліджуваного явища.

Що ж до історичних витоків професії концертмейстера, то вони сягають своїми коренями до найдавніших часів. Мистецтво супроводу на музичних інструментах з'явилося, коли ритмічні удари супроводжували ритуальні танці та пісні первісних народів. Джерелами виникнення та еволюції акомпанементу науковці вважають: танцювальне мистецтво Древнього Китаю (VIII століття до н.е.), яке характеризувалося вмінням виконавців задавати темп, грати ритмічно, чітко та виразно для різних груп танцівників; інструментальне мистецтво, оскільки з розвитком інструментального музикування виникла необхідність навчання акомпанування на різних музичних інструментах. Останнє зароджувалося з імпровізаторських здібностей музиканта, що забезпечувало певну професійну універсальність, а мистецтво акомпанементу розглядалось як своєрідна форма імпровізації, якою повинен був володіти кожен виконавець (XVI-XVII ст.) [8, с. 8].

У подальшому велику роль відіграло диригування, що активно розвивалося на початку ХІХ століття та потребувало інструментального супроводу у роботі над хоровими творами та творами для оркестрів. Це, в свою чергу, сприяло активізації діяльності концертмейстерів того часу та розвитку їхньої майстерності.

І останнім, на розвиток концертмейстерської діяльності здійснило вплив вокальне мистецтво, що надало благородного відтінку діяльності акомпаніаторів [8, с. 8-9].

Дослідження історії Стародавнього Єгипту вказують, що спів, гра на музичному інструменті й танок становили триєдине мистецтво, з якого пізніше народжувалися різні види та жанри музики. Вміння грати на музичному інструменті люди вважали найвищим, божественним даром. Важливу роль відігравала імпровізація: здатність імпровізувати сприймалась як стан найвищої близькості музиканта до божества [5, с. 24]. При дворі фараонів Давнього Єгипту серед інших форм музикування існували сольні співи з інструментальним супроводом (III та IV тисячоліття до н.е.).

Етнографічні дослідження (іконографія) дозволяють стверджувати, що єгиптяни грали на багатьох музичних інструментах – струнних, щипкових (арфа, ліра), духових (флейта, гобой), різноманітних ударних інструментах. На фресках є зображення оркестру, у складі якого є, принаймні, один арфіст, один гравець на наї, інші виконавці.

У період Давнього царства інструментальну музику могли виконувати лише чоловіки і характерною рисою у їхньому виконанні було здійснення музичного супроводу для голосів. На концерті можна було зустріти арфи, флейти, а біля кожного музиканта стояв співак, який ще мав відбивати такт, плескаючи у долоні.

Досить рідко спів супроводжувала арфа. В епоху Нового царства виконавцями частіше були жінки, і голоси представників обох статей поєднувалися з усіма наявними інструментами. В якості супроводу для голосів використовувалися велика арфа, дві флейти (або лютня та ліра). Протягом усього періоду існування Стародавнього Єгипту, музика акомпанувала культовим обрядам, а вокал та гра на лютні мали особливе значення, оскільки грати на них мали право лише жреці [5, с. 27].

В Давньому царстві переважали ансамблі, що склалися з декількох арф, флейт і кіфар, які акомпанували співакам і танцюристам. З часом склад в ансамблях збільшується роль ударних інструментів – барабанів, бубнів, тріскачок [4, с. 1252].

В період Нового царства суто царським інструментом вважалася труба-шенеб (широкий духовий інструмент з великим розтрубом використовувався для подачі військових сигналів). Інші духові інструменти – поперечна флейта, авлос (мізмар), ріг, букцидум і гідравлічний орган – з'явилися в давньоєгипетському соціумі значно пізніше. Багатофункціональну роль у ті часи відігравав сістр (традиційний ритуальний музичний інструмент, який найчастіше використовувався в храмах, і грали на ньому жінки) [5, с. 45-46].

Взагалі, музичному мистецтву єгиптяни приділяли належну увагу, тому ці факти викликають особливий інтерес. У гробницях фараонів знаходяться зображення музикантів – флейтисти, арфісти, співаки, які повинні були розважати фараона у загробному житті. Гра на музичному інструменті відігравала не останню роль у приватному та громадському житті населення Стародавнього Єгипту. Важливо було навчитися музиці та співу школярів. На стінах храмів і гробниць можна побачити єгипетські музичні інструменти – струнні, духові, ударні. Музика і спів стали частиною богослужіння та релігійних містерій, популярними мелодіями милувалися учасники державних свят. Важливо, що професії співака й музиканта вважались досить престижними.

Таким чином, музична культура Стародавнього Єгипту, зокрема інструментальне виконавство досягли значного розвитку, що у подальшому вплинуло на загальне цивілізаційне становлення Стародавнього Сходу [5, с. 48].

Не менш важливою є історія розвитку виконавського мистецтва інших країн. «У Давній Греції були професійні співаки – аеди та рапсоди, які володіли струнними інструментами – кіфарою, авлосом та лірою. ... В той же час великого розповсюдження набуло мистецтво подорожуючих артистів-універсалів. Серед них були і прості люди, й знатні лицарі. Представниками народу були бродячі «комедіанти»: у Франції та Англії – жонглери та міністрелі; у Німецьких державах – шпільмани; В Україні – лірники та бандуристи. ... Трувери та мінезингери не користувалися послугами народних музикантів, проте трубадури тримали у себе міністрелей які акомпанували їм на музичних інструментах. З кінця XIV ст. міністрелями у Франції та Англії почали називати музикантів-професіоналів – їх можна вважати першими професійними акомпаніаторами» [8, с. 9].

З XVIII ст. почали з'являтися праці, в яких зазначалися вимоги до акомпаніаторів, зокрема трактат композитора, педагога Вінченцо Манфредіні (Італія). Важливі поради акомпаніатору наводить у своїй праці італієць Джозеффо Царліно. «Головними виразними засобами, що мусять відповідати сенсу слів у вокальних творах є мелодія, гармонія і ритм. Нехай кожен прагне в міру можливості супроводжувати кожне слово співака так, щоб там, де воно містить різкість, суворість, жорсткість, горе і тому подібне була відповідна гармонія, яка звучала би більш суворо і жорстко, проте не ображала слух», – зазначає педагог [10, с. 5].

Дані дослідження вказують, що вже з тих давніх часів педагоги-музиканти хвилювалися про виразність виконання твору, про його насиченість і змістовне наповнення. Це, в свою чергу, свідчить про розвиток інструментального виконавства.

Сьогодні у професійному розвитку концертмейстера значну роль відіграють наявність високих моральних якостей, широкий культурний світогляд, психолого-педагогічна готовність, ґрунтовні музично-теоретичні знання, розвиток педагогічних і музичних здібностей, уміння та навички у методичній і виконавській сферах [1, с. 66-67]. Зазначені виконавські та педагогічні навички формують майстерність концертмейстера, слугують основою для успішної професійної діяльності.

Важливо, щоб в процесі спільної взаємодії соліста і концертмейстера використовувалися ті форми діяльності, які мають найбільшу продуктивність, а саме, «в яких засвоєння знань передбачає організацію спільного вирішення творчих завдань. Такі форми діяльності називають «ситуаціями спільної продуктивної дії»» [11, с. 78].

Разом з тим, крім виконавських та педагогічних навичок у концертмейстерській діяльності, важливо володіти і психологічною компетентністю. Психологічний аспект впливає на процес і на кінцевий результат роботи концертмейстера. Якщо розглядати його роботу на заняттях з вокалу, кульмінаційним моментом довгої та кропіткої роботи тандему студента, викладача і концертмейстера є концертний виступ. «Головна його мета – спільно із солістом розкрити музично-художній задум твору за найвищої культури його виконання. Це показник прогресу молодого виконавця в технічній майстерності, виразності, артистизмі, розумінні музики, самовираженні, а також показник професіоналізму його наставників» [6, с. 197]. У такому разі, особливо значима психологічна установка на виступ, яка передбачає прояв особистісних якостей концертмейстера і, водночас, ансамблевої чуйності, психологічну підтримку соліста, партнерство, підкорення авторського задуму сольної партії співака й інструмента.

Висновки. Отже, аналіз наукових досліджень дав можливість уточнити сутність поняття концертмейстер, яке ми розглядаємо, як піаніст-виконавець, що володіє музично-виразними, технічно-акустичними, педагогічними, художньо-психологічними засобами ансамблевого узгодження з солістом. Концертмейстерська діяльність має давню історію, розгляд якої вказує на її важливість, престижність, унікальність та багатofункціональність. У подальшому вважаємо за необхідне здійснити розвідку досліджень, спрямованих на розкриття методологічного аспекту концертмейстерської діяльності, методики роботи концертмейстера у педагогічних та мистецьких закладах вищої освіти, зокрема у класах з постановки голосу, хорового диригування та хорового класу.

Використана література:

1. Бойко Ірина. Формування концертмейстерських умінь і навичок у здобувачів вищої освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, №3. 2022. С. 64-69.
2. Василевська-Скупа Л. П. Мистецька освіта як фактор розвитку національної культури особистості. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. № 37. 2021. С. 364-368.
3. Грінченко Т. Д. Теорія і практика формування мистецького досвіду вчителя музики: монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 300 с.
4. Історія європейської цивілізації. Близький схід / за ред. Умберто Еко. Харків : Фоліо, 2016. 1310 с.
5. Кожоляно О. Музична культура стародавнього Єгипту. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2017. Т. 1. С. 22-50. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2017_1_4
6. Панасюк Т. Ю. Психологічна компетентність концертмейстера та її роль у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до концертних виступів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 32 Т. 2. С. 195-199.
7. Сідорова І. С., Стребкова Д. В., Науменко І. В. Організація творчої взаємодії викладача, концертмейстера і студента у процесі освоєння вокально-хорових дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. Видавничий дім «Гельветика», Одеса. Вип. 57. Т. 2. 2023. С. 137-141. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/27.pdf
8. Теорія і практика акомпанементу: навчально-методичний посібник до курсу «Концертмейстерський клас» та «Основи праці в студії» для студентів мистецьких спеціальностей / уклад. : І. Г. Стотика, Е. А. Власенко, Я. В. Сопіна / заг. ред Стотики І. Г. Мелітополь : МДПУ, 2018. 127 с.
9. Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник музичних термінів. Тернопіль, 2003. 404 с.
10. Gioseffo Zarlino. Theorie des Tonsystems : das erste und zweite Buch der «Institutioni harmoniche» (1573), aus dem Italienischen übersetzt, mit Anmerkungen, Kommentaren und einem Nachwort versehen von Michael Fend. Frankfurt am Main, New York: P. Lang, 1989. 132 p.
11. Sidorova Iryna, Smolina Olha, Khomiakova Olha Andriichuk Petro, Romaniuk Lesia. Introduction of the latest teaching practices and development of the educational process in the field of culture and art: the experience of EU countries. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación* Volumen 16, № 2. Abril-junio, 2022. P. 70-81. URL : <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.4>

References:

1. Boiko Iryna (2022) Formuvannia kontsertmeisterskykh umin i navychok u zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Formation of accompanist abilities and skills in students of higher education]. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1. № 3, S. 64-69 [in Ukrainian].
2. Vasylevska-Skupa L. P. (2021) Mystetska osvita yak faktor rozvytku natsionalnoi kultury osobystosti. [Art education as a factor in the development of the national culture of the individual]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. № 37. S. 364-368 [in Ukrainian].
3. Hrinchenko T. D. (2018) Teoriia i praktyka formuvannia mystetskoho dosvidu vchytelia muzyky: monohrafiia. [Theory and practice of forming the artistic experience of a music teacher: monograph]. Vinnytsya : TOV «TVORY». 300 s. [in Ukrainian].
4. Istoriiia yevropeiskoi tsyvilizatsii. Blyzkyi skhid. (2016). [History of European civilization. The Middle East] / za red. Umberto Eko. Kharkiv : Folio. 1310 s. [in Ukrainian].
5. Kozholianko O. (2017) Muzychna kultura starodavnoho Yehyptu. [Musical culture of ancient Egypt]. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii y etnolohii*. T. 1. S. 22-50 [in Ukrainian].
6. Panasiuk T. Iu. (2020) Psykholohichna kompetentnist kontsertmeistera ta yii rol u pidhotovtsi maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva do kontsertnykh vystupiv. [Psychological competence of the concertmaster and its role in the preparation of the future music teacher for concert performances]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. № 32. Vol. 2. S. 195-199 [in Ukrainian].

- Sidorova I. S., Strebkova D. V., Naumenko I. V. (2023) Orhanizatsiia tvorchoi vzaiemodii vykladacha, kontsertmeistera i studenta u protsesi osvoinnia vokalno-khorovykh dystsyplin. [Organization of creative interaction of the teacher, concertmaster and student in the process of mastering vocal and choral disciplines]. *Innovatsiina pedahohika «Helvetika»* publishing house, Odesa. Vol. 57. Volume 2. S. 137-141. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/27.pd [in Ukrainian].
- Teoriia i praktyka akompanementu : navchalno-metodychnyi posibnyk do kursu «Kontsertmeisterskyi klas» ta «Osnovy pratsi v studii» dlia studentiv mystetskykh spetsialnostei (2018). [Theory and practice of accompaniment: educational and methodical guide to the course «Concertmaster's Class» and «Fundamentals of work in the studio» for students of art majors] / uklad. : I. H. Stotyky, E. A. Vlasenko, YA. V. Sopina, O. V. Stotyky / zah. red Stotyky I. H. Melitopol : MDPU. 127 s. [in Ukrainian].
- Iutsevych Yu. Ye. (2003) Muzyka : slovnyk-dovidnyk muzychnykh terminiv. [Music : a dictionary-reference of musical terms]. Ternopil. 404 s. [in Ukrainian].
- Gioseffo Zarlino (1989) Theorie des Tonsystems: das erste und zweite Buch der «Institutioni harmoniche» (1573), aus dem Italienischen übersetzt, mit Anmerkungen, Kommentaren und einem Nachwort versehen von Michael Fend. Frankfurt am Main. [Theory of the tonal system: the first and second books of the «Institutioni harmoniche» (1573), translated from Italian, with notes, comments and an afterword by Michael Fend]. New York : P. Lang. 132 p. [in German].
- Sidorova Iryna, Smolina Olha, Khomiakova Olha Andriichuk Petro, Romaniuk Lesia (2022) Introduction of the latest teaching practices and development of the educational process in the field of culture and art: the experience of EU countries. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*. Volumen 16, №2. Abril-junio, P. 70-81. URL : <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.4>

I. Naumenko, D. Strebkova. Professional activity of the concertmaster: historical aspect

The article highlights the essence of the concept of a concertmaster, examines the ways of becoming a concertmaster's professional activity, characterizes the main qualities of this profession in the context of the modernization of music-pedagogical education. It was found that concertmaster activity is an integral component of musical education. Emphasis is placed on the uniqueness of the concertmaster, which is manifested in his ability to accompany performers of various formations, in particular soloists (vocalists, instrumentalists), vocal or instrumental ensembles, choral groups. The historical stages of the evolution of the concertmaster's activity have been studied. It is noted that the art of accompaniment on musical instruments appeared at a time when rhythmic beats accompanied the ritual dances and songs of primitive peoples. Accompaniment on various musical instruments arose from the musician's improvisational abilities. The art of accompaniment was seen as the ability to improvise on any instrument, which ensured a certain professional versatility. In modern music pedagogy, moral qualities, a broad cultural outlook, communicativeness, psychological intuition, mutual assistance, partnership creativity stand out among the qualitative personal characteristics of a concertmaster. Among the professional qualities of a concertmaster are thorough musical and theoretical knowledge, the presence of pedagogical and musical abilities, the development of skills and abilities in the methodological and performing spheres, mastery of the performance of a musical piece, psychological and pedagogical readiness, consistency in the performance of one's part with the part of the soloist. Interrelationships between accompanist-pedagogical, accompanist, creative and performing activities are determined. Special importance is attached to the psychological component of the concertmaster's professional activity. It is noted that his psychological readiness has a significant impact both on the success of the work process in various forms of creative collaboration, the coherence of the performance of the artistic product, and on the culminating moment, namely, the concert performance.

Key words: accompanist, professional activity, accompanying art, pianistic skills, performing skills.

УДК 796.011.3.015

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.23>

Новік С. М., Шостак Є. Ю., Момот О. О., Зайцева Ю. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР

У статті детально розглядаються основні принципи та методики викладання спортивних ігор, які займають значуще місце в структурі фізичного виховання дітей. Особлива увага приділяється аналізу літератури та практичних підходів, які висвітлюють важливість інтеграції спортивних ігор з елементами різноманітних видів спорту, включаючи плавання, футбол, волейбол, гімнастику, баскетбол, легку атлетику та туризм, у комплексну програму фізичного виховання. Такий інтегрований підхід не лише сприяє всебічному фізичному розвитку дітей, але й відіграє критичну роль у формуванні їх соціальних навичок, психологічної стійкості та моральних цінностей. Інкорпорація елементів різних спортивних дисциплін забезпечує різноманітність навчального процесу, робить його більш захоплюючим та мотивуючим для дітей, а також дозволяє виявити та розвинути їхні індивідуальні здібності та інтереси. Використання спортивних ігор як засобу фізичного виховання також сприяє вихованню важливих життєвих навичок, таких як командна взаємодія, лідерство, відповідальність, а також здатність до швидкого прийняття рішень і адаптації до змінних умов. Це формує у дітей високий рівень самоорганізації та самоконтролю, що є необхідними якостями для успішної соціальної адаптації.

Викладання спортивних ігор базується на систематичному підході, що включає стройові вправи для формування дисципліни, загальнорозвиваючі вправи для підготовки м'язової системи та спеціалізовані вправи для розвитку конкретних навичок і здібностей. Особлива увага приділяється методом дозування фізичного навантаження, розвитку гнучкості, координації, швидкості та витривалості. Значущість статті полягає в акцентуванні на потребі адаптації ігрової діяль-

ності до індивідуальних особливостей дітей, врахуванні їх вікових та фізичних можливостей. Висвітлення теоретико-методичних аспектів викладання спортивних ігор сприяє розробці ефективних програм фізичного виховання, здатних забезпечити гармонійний розвиток молодого покоління та підготовку їх до активного та здорового способу життя.

Ключові слова: теоретичні основи, методичні основи, спортивні ігри, методика викладання, система фізичного виховання.

У сучасному світі, де динамічний розвиток суспільства визначає нові вектори розвитку освітньої системи, особлива увага приділяється фізичному вихованню як невід'ємній частині формування здорової, гармонійно розвинутої особистості. В цьому контексті теоретико-методичні основи викладання спортивних ігор набувають особливого значення, оскільки ігрова діяльність є одним з найефективніших засобів фізичного виховання, сприяє всебічному розвитку дітей та юнацтва.

Спортивні ігри відіграють ключову роль у процесі фізичного виховання, оскільки охоплюють широкий спектр природних рухів, що сприяє комплексному впливу на фізичний та психічний розвиток особистості. Вони не лише формують необхідні рухові навички та вміння але й сприяють соціалізації, розвитку командної взаємодії та вихованню важливих моральних та вольових якостей. Актуальність спортивних ігор як методичного інструментарію фізичного виховання посилюється в умовах модернізації освітньої системи України, де передусім стоїть завдання формування творчої, фізично активної та соціально відповідальної молоді. Вони є ефективним засобом досягнення високого рівня фізичної підготовленості, розвитку рухових якостей, таких як спритність, сила, витривалість, гнучкість, а також здатності до швидкої адаптації та прийняття рішень у динамічних умовах.

Організація та методика викладання спортивних ігор вимагає від педагогів не лише глибокого розуміння їх виховного потенціалу але й вміння адаптувати ігрову діяльність до індивідуальних особливостей дітей, створення умов для їх творчого та фізичного самовираження. Це стосується як вибору ігор, так і методів їх проведення, з огляду на вікові, психофізичні особливості учасників та специфіку навчального середовища. Стратегічна лінія розвитку освітньої системи, спрямована на розкриття й реалізацію істинного потенціалу особистості, знаходить своє втілення у застосуванні спортивних ігор як засобу формування сучасного покоління, здатного до саморозвитку, творчості та активної життєвої позиції. В цьому контексті спортивні ігри виступають не лише як інструмент фізичного виховання але й як важливий елемент соціальної адаптації, здатний забезпечити гармонійний розвиток особистості у складному та змінному світі.

Видатні психологи та педагоги, такі як Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, сформулювали ключові тези щодо значення гри у формуванні особистості. Вони підкреслюють, що гра є не лише формою активного відпочинку або способом фізичного розвитку, але й засобом соціалізації, механізмом засвоєння соціального досвіду, структурною моделлю поведінки, через яку індивід оволодіває дійсністю та навичками міжособистісного спілкування. Центральна ідея, яка пронизує праці згаданих вчених, полягає в тому, що вирішальну роль у засвоєнні суспільного досвіду відіграє сама людина, її активність та характер взаємодії з навколишнім середовищем. Гра як така є інструментом, що дозволяє особистості не лише адаптуватися до існуючих соціальних умов, але й активно впливати на них, формуючи власні стратегії поведінки та вирішуючи життєві завдання.

Використання спортивних ігор в системі фізичного виховання в Україні становить основу для оздоровчих, освітніх і виховних завдань, сприяючи фізичному, психічному та соціальному розвитку молоді. Ці ігри, що поєднують традиції з інноваціями, розвивають фізичні якості та рухові здібності, виховуючи при цьому ініціативність та творчість. Сучасні виклики вимагають адаптації викладання спортивних ігор, з огляду на зміни в їх змісті та формах, підкреслюючи роль ігор у залученні до активного способу життя. Важливість спортивних ігор у формуванні особистості, яку підкреслювали видатні педагоги, зокрема Василь Сухомлинський, полягає в їх здатності відкривати дітям світ, сприяти соціальній адаптації та розвитку високих моральних якостей. Так, спортивні ігри в сучасному педагогічному процесі в Україні виступають не тільки як засіб фізичного розвитку, а й як ефективний інструмент соціалізації та формування цілісної особистості, вимагаючи від вчителів фізкультури глибокого розуміння їх виховного потенціалу та креативності в підходах до викладання.

Принципи педагогіки та психології, що лежать в основі викладання спортивних ігор, підкреслюють необхідність глибокого розуміння педагогічних завдань, анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей дітей, а також методики проведення ігор та створення відповідних санітарних умов. Педагогічна діяльність у цій сфері вимагає від вчителів, тренерів, та інших керівників знань та умінь, які дозволяють використовувати ігрову діяльність як ефективний засіб розвитку та виховання.

Одним із ключових аспектів ефективності спортивних ігор є адаптація до вікових особливостей дітей. Це вимагає від педагогів здатності правильно вибирати ігри, які відповідають не тільки фізичній підготовленості, але й інтересам та розвитковим потребам дітей різних вікових груп. Такий підхід дозволяє забезпечити максимальну залученість та мотивацію учасників, сприяючи досягненню визначених виховних та розвиваючих цілей. Розробка методик викладання спортивних ігор вимагає від педагогів врахування багатьох факторів, включаючи педагогічні цілі, що стоять за кожною грою, вікові та індивідуальні особливості дітей, а також умови, в яких проводиться ігрова діяльність. Педагог повинен бути здатний організувати ігровий

процес таким чином, щоб він сприяв не лише фізичному, але й психічному та соціальному розвитку дітей, виховуючи в них високі моральні якості, такі як доброта, чутливість, уміння співпрацювати та долати труднощі [1].

Враховуючи сучасні тенденції у сфері фізичного виховання, можна стверджувати, що спортивні ігри є невід'ємною частиною освітнього процесу, яка вимагає від педагогів не тільки високої професійної майстерності, але й креативності, здатності інноваційно підходити до організації ігрової діяльності. Такий підхід дозволяє використовувати спортивні ігри як ефективний засіб розвитку та виховання, відповідаючи сучасним вимогам та викликам.

Теоретико-методичні основи викладання спортивних ігор вимагають від педагогів не лише знання та розуміння сутності ігрової діяльності, але й уміння ефективно керувати процесом гри, забезпечуючи досягнення визначених освітніх, виховних та оздоровчих цілей. Центральне місце в цьому процесі займає здатність керівника стимулювати активність, самостійність та творчу ініціативу учасників, що вимагає глибокого розуміння психології гри та індивідуальних особливостей дітей.

Ефективне керівництво спортивними іграми залежить від здатності педагога адекватно дозувати фізичне навантаження, адаптувати інтенсивність ігрового процесу для уникнення перевтоми, враховуючи її відмінності від звичайних фізичних вправ. Використання методів корекції, як-от зміни тривалості гри чи правил, сприяє підтримці інтересу учасників та оптимального рівня навантаження. Ключовими є навички аналізу ігрових ситуацій, вчасного виявлення та корекції помилок, що вимагає від керівника глибокого розуміння ігрового процесу та вміння навчати через гру. Завершення ігор вимагає особливої уваги до підведення підсумків, акценту на позитивному досвіді та конструктивної оцінки, що формує в учасників відчуття власної значущості та сприяє розвитку командного духу.

Таким чином, теоретико-методичні основи викладання спортивних ігор охоплюють широкий спектр знань та умінь, від психології і педагогіки до фізіології та методики фізичного виховання. Цілісний підхід до керівництва ігровою діяльністю, що включає стимулювання активності, регулювання фізичного навантаження, виправлення помилок та аналіз ігрових дій, сприяє ефективному розвитку фізичних, морально-вольових, соціальних та творчих якостей учасників.

Викладання спортивних ігор у фізичному вихованні дітей вимагає від педагогів глибокого розуміння освітніх, виховних, та оздоровчих завдань, а також адаптації ігрового процесу до цих завдань. Програма тренувань, що включає підготовчу, основну та заключну частини, покликана забезпечити ефективний розвиток фізичних якостей, технічних навичок та волі до перемоги, враховуючи фізичне та емоційне навантаження і індивідуальні особливості учасників. Педагогічний процес об'єднує ігри різної рухливості та складності для зосередження уваги, підготовки до активності, розвитку специфічних навичок, а також активного відпочинку та релаксації після інтенсивних навантажень, сприяючи зміцненню командного духу [5].

Ефективне викладання спортивних ігор, які інтегрують елементи різних видів спорту, в тому числі баскетболу, стає ключовою складовою в сучасній системі фізичного виховання, спрямованій на комплексний розвиток дітей. Такий підхід не тільки сприяє підвищенню фізичної активності, але й виховує уміння працювати в команді, розвиває стратегічне мислення, спритність та швидкість реакції. Враховуючи це, програма тренувань включає стройові вправи для формування дисципліни та організованості, загальнорозвиваючі вправи для активізації основних м'язових груп, а також спеціалізовані вправи, які безпосередньо відтворюють техніку та елементи гри в баскетбол. Особлива увага приділяється ЗРВ у парах та роботі з м'ячем, що сприяє розвитку взаємодії та взаємодопомоги між дітьми. Організація та методика проведення таких ігор вимагає від педагогів не тільки глибоких знань у галузі фізичної культури, але й креативного підходу, здатного мотивувати дітей та підтримувати їх інтерес до занять, тим самим відкриваючи перед ними широкі можливості для гармонійного розвитку і виховання здорового способу життя.

Викладання спортивних ігор з елементами волейболу в системі фізичного виховання спрямоване на розвиток дітей, забезпечуючи їх не лише специфічними навичками для гри у волейбол, але й загальною фізичною підготовкою. Програма включає стройові вправи для формування дисципліни та командної взаємодії, а також загальнорозвиваючі вправи, що активізують основні м'язові групи та підвищують рівень фізичної підготовленості. Спеціалізовані вправи фокусуються на волейбольних техніках та розвитку фізичних якостей, важливих для гри. Підхід до тренувань передбачає індивідуалізацію, врахування фізичних та вікових особливостей учнів, а також створення мотивуючого навчального середовища.

Гандбол, як інтенсивна командна гра, вимагає від учасників високого рівня фізичної підготовки, стратегічного мислення та вміння швидко приймати рішення в динамічних ігрових ситуаціях, що робить його цінним інструментом у системі фізичного виховання. Методика викладання гандболу передбачає поетапне введення учнів у правила та основи гри, від простих до складних елементів, з подальшим акцентом на розвитку індивідуальних і командних тактичних навичок. На початковому етапі зосередження уваги на основних технічних елементах, таких як передача та прийом м'яча, ведення м'яча, удари по воротах, дозволяє закласти міцну основу для подальшого вдосконалення ігрових навичок.

У сучасній педагогіці фізичного виховання значну роль відіграють спортивні ігри з елементами легкої атлетики, які сприяють комплексному розвитку дитини, включаючи фізичне та психологічне здоров'я. Викладання цих ігор потребує від педагогів не тільки фахових знань, але й уміння інтегрувати ігрові елементи

в тренувальний процес, адаптуючи його до потреб учнів. Реалізація такого підходу включає виконання стрийових та загальнорозвиваючих вправ, спрямованих на активізацію м'язової системи та підготовку до спеціалізованих вправ з легкої атлетики, які вдосконалюють техніку, швидкість, витривалість та координацію. Використання гімнастичних приладів та набивних м'ячів робить заняття більш різноманітними, а робота в парах розвиває соціальні навички, що є ключовим для виховання. Систематичне навчання спортивних ігор з елементами легкої атлетики відкриває перед дітьми широкі можливості для гармонійного розвитку, виховання здорового способу життя та стимулює інтерес до фізичної активності [2,6].

Викладання спортивних ігор з елементами футболу та гімнастики у фізичному вихованні має на меті всебічний розвиток дітей, формування фізичних, технічних, тактичних навичок, а також виховання командного духу, волі до перемоги і здатності до швидкої адаптації в різних ігрових ситуаціях. Програма включає цілеспрямовану підготовку, яка починається зі стрийових вправ для формування дисципліни, уваги та взаємодії між учасниками. Загальнорозвиваючі вправи (ЗРВ) у русі, спрямовані на підвищення рівня фізичної підготовленості, включають різноманітні форми ходьби, бігу, стрибків, а також вправи на розвиток гнучкості, рівноваги та координації. Вправи для розвитку швидкості, як човниковий біг або оббігання стійок, спрямовані на підвищення швидкісних якостей та реакції, що є ключовими для успішної гри в футбол.

У контексті спортивних ігор з елементами гімнастики важливе місце займають вправи на гнучкість, рівновагу, акробатичні елементи та робота з гімнастичними приладами. Це сприяє розвитку фізичної гнучкості, сили, витривалості та координації, а також стимулює творчу активність і самовираження дітей. Заняття з спортивними іграми, що інтегрують елементи футболу та гімнастики, мають бути плановано таким чином, щоб забезпечити поступовий перехід від простих до складних вправ, відповідно до вікових особливостей дітей та рівня їх фізичного розвитку. Це дозволить максимально реалізувати потенціал кожної дитини, сприяти її гармонійному розвитку і підготувати до активного та здорового способу життя.

Викладання спортивних ігор з елементами плавання та туризму є значущою частиною сучасної програми фізичного виховання, спрямованої на формування у дітей не лише фізичних, але й специфічних навичок, необхідних для занять водними видами спорту та туристичною діяльністю. Програма спортивних ігор з елементами плавання включає вправи на суші, які імітують рухи, характерні для плавання кролем, брасом, батерфляєм та комплексного плавання. Загальнорозвиваючі вправи (ЗРВ) на суші, такі як махи руками, нахили та присіди, сприяють підготовці м'язів до специфічних навантажень, а спеціальні вправи на імітацію гребкових рухів допомагають розвитку відповідної техніки та координації [3].

Спортивні ігри з елементами туризму зосереджуються на розвитку навичок, які мають важливе значення в туристичній діяльності, включаючи різноманітні види ходьби та бігу, вправи для верхніх кінцівок та тулуба, а також вправи на розвиток спритності, рівноваги та силові вправи. Ці заняття сприяють формуванню у дітей вміння орієнтуватися в навколишньому середовищі, розвитку м'язової сили, витривалості та координації. Важливим аспектом викладання спортивних ігор з елементами плавання та туризму є не лише фізична підготовка, але й виховання любові до водних видів спорту та активного туризму, розвиток у дітей почуття відповідальності, вміння працювати в команді, а також навичок самостійності та самозбереження. Організований та систематичний підхід до викладання цих ігор дозволяє реалізувати потенціал кожної дитини, сприяючи її всебічному розвитку та підготовці до активного та здорового способу життя [4].

Висновки. Теоретико-методичні основи викладання спортивних ігор у системі фізичного виховання займають ключове місце в формуванні гармонійно розвиненої особистості. Вони сприяють не лише фізичному здоров'ю дітей, але й розвитку їхніх соціальних, емоційних та когнітивних навичок. Інтеграція елементів різних видів спорту, таких як плавання, футбол, гімнастика, та інших активностей, в спортивні ігри дозволяє зробити навчальний процес не тільки корисним, але й захоплюючим для дітей. Систематичний та варіативний підхід до викладання, адаптація до індивідуальних особливостей учнів, а також поєднання розваги з навчанням є ключовими елементами успішної реалізації програми спортивних ігор. Таким чином, спортивні ігри стають ефективним засобом всебічного розвитку дітей, виховання здорового способу життя та підготовки їх до активної соціальної участі.

Використана література:

1. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту) : навчальний посібник. Вінниця : Планер, 2014. 616 с.
2. Методичні рекомендації для проведення практичних занять та організації самостійної роботи з дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор» для здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). Одеса : Університет Ушинського, 2022. 36 с.
3. Наумчук В. І. Теоретико-методичні основи навчання спортивним ігра : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Астон, 2012. 124 с.
4. Рухливі ігри та методика їх викладання : навчально-методичні рекомендації / І. О. Бичук, Р. Б. Іваніцький, О. В. Валькевич, Ю. Ю. Цюпак. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 64 с.
5. Рухливі та спортивні ігри з методикою навчання : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної, та заочної форм навчання / уклад. О. В. Радченко. Луцьк : Луцький НТУ, 2020. 116 с.
6. Шостак С. Ю., Момот О. О., Новік С. М. Теорія і методика викладання легкої атлетики: навч.-метод. посіб. Полт. нац. пед. ун-тет імені В. Г. Короленка. Полтава : Сімон, 2020. 132 с.

References:

1. Kostiukovich V. M. (2014) Teoriia i metodyka sportyvnoi pidhotovky (na prykladi komandnykh ihrovykh vydiv sportu): navchalnyi posibnyk. [Theory and methods of sports training (on the example of team game sports) : study guide]. Vinnytsia : Planer. 61 s. [in Ukrainian].
2. Metodichni rekomendatsii dlia provedennia praktychnykh zaniat ta orhanizatsii samostiinoi roboty z dystypliny «Teoriia i metodyka vykladannia sportyvnykh ihor» dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity za pershym (bakalavrskym) rivnem spetsialnosti 014 Serednia osvita (Fizychna kultura) (2022). [Methodological recommendations for conducting practical classes and organizing independent work in the discipline "Theory and methods of teaching sports games" for students of higher education at the first (bachelor's) level of specialty 014 Secondary education (Physical culture)]. Odesa : Universytet Ushynskoho. 36 s. [in Ukrainian].
3. Naumchuk V. I. (2012) Teoretyko-metodychni osnovy navchannia sportyvnykh iham : navch.-metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Theoretical and methodological foundations of teaching sports games : teaching method. manual for students higher education closing]. Kyiv : Aston. 124 s. [in Ukrainian].
4. Rukhlyvi ihry ta metodyka yikh vykladannia : navchalno-metodychni rekomendatsii (2018). [Movement games and their teaching methods: teaching and methodical recommendations] / I. O.Bychuk, R. B. Ivanitskyi, O. V.Valkevych, Yu. Iu.Tsiupak. Lutsk : Vezha-Druk. 64 s. [in Ukrainian].
5. Rukhlyvi ta sportyvni ihry z metodykoiu navchannia: konspekt lektsii dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity dennoi, ta zaochnoi form navchannia (2020). [Movement and sports games with teaching methods: a synopsis of lectures for applicants of the first (bachelor) level of full-time and correspondence forms of higher education] / uklad. O. V.Radchenko. Lutsk : Lutskiy NTU. 116 s. [in Ukrainian].
6. Shostak YE. YU., Momot O. O., Novik S. M. (2020) Teoriya i metodyka vykladannya lehkoyi atletyky. [Theory and methods of teaching athletics] : navch.-metod. posib. Polt. nats. ped. un-tet imeni V. H. Korolenka. Poltava: Simon. 132 s. [in Ukrainian].

S. Novik, Ye. Shostak, O. Momot, Yu. Zaitseva. Theoretical and methodological basis of teaching sports games.

The article examines in detail the main principles and methods of teaching mobile games, which occupy a significant place in the structure of physical education of children. Particular attention is paid to literature analysis and practical approaches that highlight the importance of integrating movement games with elements of various sports, including swimming, football, volleyball, gymnastics, basketball, athletics and tourism, into a comprehensive physical education program. Such an integrated approach not only contributes to the comprehensive physical development of children, but also plays a critical role in the formation of their social skills, psychological resilience and moral values. Incorporation of elements of different sports disciplines provides variety of the educational process, makes it more exciting and motivating for children, and also allows to discover and develop their individual abilities and interests. The use of mobile games as a means of physical education also promotes the development of important life skills such as teamwork, leadership, responsibility, as well as the ability to make quick decisions and adapt to changing conditions. This forms a high level of self-organization and self-control in children, which are necessary qualities for successful social adaptation.

The teaching of mobile games is based on a systematic approach, which includes training exercises for the formation of discipline, general developmental exercises for the preparation of the muscular system and specialized exercises for the development of specific skills and abilities. Special attention is paid to methods of dosage of physical load, development of flexibility, coordination, speed and endurance. The importance of the article lies in the emphasis on the need to adapt play activities to the individual characteristics of children, taking into account their age and physical capabilities. Highlighting the theoretical and methodological aspects of teaching mobile games contributes to the development of effective physical education programs capable of ensuring the harmonious development of the young generation and preparing them for an active and healthy lifestyle.

Key words: theoretical foundations, methodical foundations, mobile games, teaching method, system of physical education.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.24>

Ольшанський Д. В.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті висвітлено проблему формування професійних якостей журналістів у навчальному процесі з англійської мови, який є важливим компонентом професійної підготовки фахівців. З аналізу нормативних документів, чинних досліджень, які стосуються визначеної проблеми та з огляду на положення компетентнісного підходу окреслено якості фахівця, які підлягають формуванню у професійній підготовці. Автор обґрунтовує умови ефективного формування професійних якостей журналістів в аудиторній та самостійній роботі студентів відповідної спеціальності. Серед цих умов зазначено використання англійськомовних ресурсів Інтернет, присвячених питанням етичних та правових норм журналістики, здійснення аналізу професійної діяльності та здобутків видатних журналістів – знакових постатей англійськомовного медіапростору. Також вказується на необхідність організації умов навчання, які будуть максимально сприятливими для формування важливих якостей журналіста – широкого кругозору, освіченості, допитливості та критичного мислення; включення тематики, присвяченої глобальним проблемам та викликам людства та нашої країни, а також формування громадянського суспільства, усвідомлення студентами демократичних та ліберальних цінностей, патріотизму та європейських перспектив нашої країни. Також у статті наголошується на необхідності

організації самостійної роботи студентів для удосконалення умінь писемної діяльності студентів за активної ролі викладача, заохочення самостійності та поетапне вдосконалення писемного продукту. Важливою умовою формування професійних якостей журналіста у контексті навчання англійської мови є ознайомлення студентів з типовою структурою та форматом Інтернет видань на основі спеціальних комунікативних завдань, які б спонукали до активного пошуку інформації за певними критеріями, її обробку та представлення у монологічному або діалогічному мовленні. Нарешті, у контексті зазначеної проблеми обґрунтовано доцільність формування соціокультурної компетенції студентів, у тому числі з використанням матеріалів художньої літератури та фільмів.

Ключові слова: професійні якості фахівців, професійна підготовка журналістів, англійська мова за професійним спрямуванням.

У сучасних умовах розвитку суспільства та освіти в Україні, важлива роль відводиться професійній підготовці фахівців у сфері масових комунікацій та журналістів зокрема. Серед низки вимог, що висувуються до професійних умінь майбутніх журналістів, є готовність до міжкультурного спілкування у професійній сфері та відповідне володіння ними однією або декількома іноземними мовами для виконання типових професійних завдань. Водночас, у нормативних документах, що регламентують процес професійної підготовки журналістів, також зазначено здатність оцінювання фахівцями інформації з позиції правових та етичних засад журналістики, аналізу соціально-психологічних механізмів функціонування засобів масової інформації, вміння характеризувати масову комунікацію як соціальний інститут, який формує культурно-ціннісні установки суспільства, його світогляд [1; 2]. У сучасних умовах український соціум потребує таких журналістів, які не лише функціонально готові до виконання професійних обов'язків, але й здатні до творчого планетарного мислення, до формування громадської думки на діалогічних засадах і на принципах гуманізму, які б зуміли творчо й оперативно реагувати на зміни в усіх сферах життя [3, с. 3]. У розрізі цих програмних компетентностей навчальний процес з англійської мови не виглядає автономно; викладання англійської мови зі спеціальними цілями покликано не лише забезпечити майбутніх журналістів необхідними засобами здійснення міжкультурної комунікації у професійній сфері, але й слугувати органічним доповненням усієї системи формування низки професійних якостей фахівців, використовуючи увесь дидактичний потенціал аудиторної, самостійної та проектної роботи іншомовної освіти.

Існує низка наукових досліджень, які висвітлюють проблему формування професійних якостей майбутніх журналістів, а саме, у працях М. Дяченко, А. Лісневської, О. Мединської, Г. Рожнової, Л. Хоменко-Семенової, Н. Хромченкової, С. Шевчук та інших. Достатньо висвітлені різноманітні аспекти навчання журналістів англійської мови за професійним спрямуванням, а саме у дослідженнях Л. Нагорнюк, О. Жовніч, С. Коновальчук, І. Чемерис, Н. Плахотнюк та інші.

Проте в аспекті навчання англійської мови за професійним спрямуванням формування професійних якостей журналістів як теоретична проблема розглядається у меншій мірі. Відтак, **метою** нашого дослідження є визначити теоретичні та практичні умови формування професійних якостей майбутніх журналістів засобами англійської мови в університеті.

Чинні дослідження, присвячені формуванню професійних якостей журналіста, загострюють увагу на багатогранності найкращих представників цієї професії, наголошуючи, що серед критично важливих для професії якостей є уміння логічно мислити, здатність бачити деталі, бути різнобічно розвинутою особистістю, дотримуватися етичних норм і правил [3, с. 2]. В залежності від журналістської спеціалізації на перший план виходять пріоритетні якості, так як оперативність, мобільність та стресостійкість репортера; комунікабельність та вміння спрямовувати співбесіду інтерв'юера; або ерудиція, літературні здібності та метафоричне мовлення публіциста. Є також певний набір професійних якостей, який можна вважати універсальним для журналістів незалежно від напряму діяльності, такі як наявність критичного мислення, дотримання етичних норм журналістики, готовність служити громаді і суспільству тощо. Цілком закономірно, що питання етичних та правових норм журналістики ґрунтовно висвітлюються у контексті викладання фахових дисциплін. Водночас, на нашу думку, за певних умов та в окремих ситуаціях ці питання можуть і повинні бути предметом вивчення студентами на аудиторних заняттях з англійської мови, в їх самостійній та проектній роботі. Використовуючи у своїй практичній роботі англійськомовні матеріали Інтернет, присвячені проблемі журналістської етики, які є у широкому доступі, ми виявили їх високу ефективність як в плані оволодіння студентами потрібними професійними знаннями, так і для ознайомлення з англійськомовною термінологією, нюансами соціокультурної та лінгвокраїнознавчої природи. Так, зокрема, під час читання текстів фахового спрямування, присвяченого нормам журналістської етики, студенти дізналися про першу поправку до американської конституції, яка визначає примат свободи слова і преси, про явище плагіату та його можливі наслідки для журналістів в англійськомовних країнах; про такі вимоги як точність, об'єктивність та незалежність, що висувуються до журналістів поважних американських та британських видань, про необхідність дотримання толерантності та поваги до громадян з боку журналістів незалежно від їх статусу, віросповідань, расової приналежності тощо. Також на практичних заняттях з англійської мови студенти активізували засобами англійської мови такі критично важливі поняття як жовта преса, цензура, наклеп, фейкові новини, пропаганда та інші. Одним з елементів роботи в цьому контексті був об'єктивний аналіз професійної діяльності та здобутків видатних журналістів, знакових постатей англійськомовного медіапростору, зокрема *BBC*, *CNN*, які можна вважати певними еталонами сучасної журналістики у світі. Так,

наприклад, читаючи статтю англійською мовою, студенти ознайомилися з професійним шляхом видатного репортера **BBC** Джона Сімпсона, який у 2016 році відзначив свій 50-річний ювілей роботи у корпорації і за свою кар'єру відвідав практично усі «гарячі» точки планети, брав інтерв'ю у відомих світових лідерів, у тому числі найвідоміших диктаторів 20-го століття. Такі відомі журналісти як Дж. Сімпсон слугують певними моделями для ілюстрації професійних якостей журналіста як мобільність, адаптивність до стресу, сміливість і мужність, служіння своїй країні. Також зразковими для студентів стали такі персоналії як Стівен Сакур, Тім Себастьян та інші ведучі політичного шоу **HARDTALK**. Студентам були запропоновані фрагменти інтерв'ю зі знаковими особистостями, у тому числі українськими політиками та громадськими діячами. Предметом аналізу стала манера ведення діалогу, прояв поваги та інтересу до співрозмовника, підготовлені заздалегідь гострі питання, швидкість реакції, вміння вести бесіду, ґрунтовне знання теми розмови тощо. Побічно студенти оволодівали тематичною лексикою, вдосконалювали аудитивні навички та вміння. На противагу взірцевим матеріалам та відповідальним журналістам, студенти також мали змогу ознайомитись з виданнями, що практикують неякісні журналістські підходи, публікацію фейкових новин, викривлення фактів заради пошуку сенсації; допускають неохайність та безвідповідальне ставлення до інформування своєї аудиторії. Принциповим моментом у цій роботі стало визначення різниці між незалежною журналістикою та пропагандистською діяльністю.

Образ висококваліфікованого журналіста неможливо уявити без широкого кругозору, освіченості, допитливості, розвиненого критичного мислення, лексично та синтаксично багатого мовлення, як усного, так і писемного. Тому завдання викладача полягає в організації таких умов навчання, які будуть максимально сприятливими для формування зазначених якостей. Особливо важливу роль для створення таких умов може відіграти оптимальний добір актуальної тематики і матеріалів. Як приклад можна навести опрацювання англійських матеріалів з теми, присвяченій конспірологічним теоріям. По-перше, ознайомлення з цими теоріями в їх історичному, науковому, світоглядному чи іншому контексті збагачує кругозір, а по-друге, допомагає розвивати критичне мислення студентів, формує вміння відрізнити факти від домислів, навчає перевіряти достовірність інформації, працювати з різними джерелами та ресурсами. Важливим напрямом роботи є аналіз поточних міжнародних та локальних новин політики, економіки, технологій, екології, туризму, охорони здоров'я та інш. Тому у зміст навчальної програми з англійської мови за професійним спрямуванням, на нашу думку, обов'язково необхідно включати тематику, яка присвячена глобальним проблемам та викликам, перед яким опинилося людство в цілому та наша країна зокрема, а саме, різні виміри глобалізації, глобальний світовий порядок, військові конфлікти, тероризм, захист оточуючого середовища та сталий розвиток, футуристичні прогнози тощо. Принципово важливими, як ми вважаємо, є питання формування громадянського суспільства, забезпечення умов для усвідомлення студентами демократичних та ліберальних цінностей, патріотизму, європейських перспектив України, а також підготовка кваліфікованих фахівців із широким кругозором, творчим потенціалом, готовністю слугувати громаді і суспільству.

Самостійна робота студентів – ще один важливий напрям формування професійних якостей журналістів, особливо в аспекті удосконалення умінь писемного мовлення. Одним із програмних результатів навчання журналістів є вільне спілкування з професійних питань, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію іноземною мовою [2]. Журналіст, а особливо публіцист, немислимий без виражених літературних здібностей, образної метафоричної мови, творчої індивідуальності, аналітичних здібностей, незалежності суджень [3]. Ці професійні якості можуть бути потрібними в такому обсязі і на такому рівні, щоб забезпечити можливість створення фахівцем текстового медіапродукту не лише рідною мовою, але й англійською. Це є особливо принциповою тезою для фахівців у галузі міжнародної журналістики та усіх журналістів, активно залучених до процесу міжкультурної комунікації у професійній сфері. Необхідно виходити з розуміння, що рівень володіння студентами іноземною (англійською мовою) та відповідна англійська мовленнєва компетентність студентів через об'єктивні причини поступаються навичкам та вмінням мовленнєвої діяльності в рідній мові. Це зумовлює високий рівень інтенсивності процесу удосконалення писемного мовлення англійською мовою, фокусування уваги учасників навчального процесу як на мовних (лексичних та граматичних) засобах для написання статті, есе або іншого продукту, так і на стилістичних особливостях і нюансах. Ця діяльність має здійснюватися за активної ролі викладача, яка полягає у забезпеченні студентами необхідними мовними засобами, критеріями та вимогами до написання письмових робіт, організацією поетапного створення писемного продукту – від етапу підготовки (пошук ресурсів, мозковий штурм, планування), через етап чорнового варіанту і закінчуючи остаточним варіантом та оформленням роботи.

Практика викладання англійської мови у вищих навчальних закладах засвідчує схильність багатьох студентів до репродуктивних формальних дій під час виконання письмових завдань, застосування компілятивних прийомів, особливо маючи доступ до значних масивів Інтернет ресурсів. І хоча в цілому наявність різноманітних джерел розглядається як позитивний чинник, ця обставина може бути перешкодою для формування навичок та вмінь самостійної мовленнєвої діяльності студентів, може пригнічувати їх творчі імпульси, гальмувати прогрес формування потрібних професійних якостей. Очевидно, що викладачеві потрібно визначити самостійність як один із критеріїв оцінювання письмових робіт студентів нарівні з оригінальністю, рівнем лексичної та синтаксичної складності, використання адекватних стилістичних засобів. Варто підкреслити, що заохочення самостійності як необхідної умови набуття позитивного (а також і негативного) мовленнєвого досвіду студентом невіддільно пов'язано з принципом апроксимації помилок студентів. Повна відсутність

помилки та абсолютна бездоганність в письмовій роботі лише в окремих випадках може бути свідченням виходу студента на найвищий рівень володіння мовою і мовленням; більш ймовірно, що письмова робота була вдало скопійована або має місце факт плагиату. Таким чином, наявність певного мінімуму помилок у студентських роботах не повинно обов'язково сприйматися як негативний результат, особливо якщо йдеться про набуття досвіду. В методичній літературі описується ефективна методика поетапного виконання письмового завдання та виведення його на високий рівень досконалості, а саме *process approach* [4]. Відповідно до цієї методики, має місце поетапне удосконалення письмових робіт на основі здійснення студентом декількох спроб (як правило 3-х), кожна з яких виводить зміст та оформлення роботи на новий більш високий рівень. На відміну від традиційного підходу, за яким робота оцінюється з першої спроби, констатуються її наявні недоліки, згадана методика передбачає консультування викладачем студента в напрямку усунення недоліків та внесення правок з метою її удосконалення.

У програмних документах професійної підготовки журналіста зазначено необхідність оволодіння фахівцем інформаційними та комунікаційними технологіями, вміння фахівця розміщувати оперативну інформацію про свій медіапродукт на доступних інтернет-платформах [1; 2]. Треба визнати, що у сучасних умовах розвитку суспільства та освіти ці програмні результати легко реалізуються з огляду на той факт, що для сучасних студентів, особливо майбутніх журналістів, використання інформаційних та комунікаційних технологій представляє собою природну та притаманну для цієї вікової та соціальної групи діяльність. Тобто викладачеві не потрібно докладати надмірних чи великих зусиль, щоб ознайомити чи призвичаїти студентів до цього напрямку діяльності. Єдиною проблемою у контексті процесу навчання англійської мови залишається мовний і дещо психологічний бар'єр. Недостатньо підготувати матеріали англійською мовою та отримати схвалення викладача; потрібен наступний етап – безпосередньо публікація продукту. У розпорядженні учасників навчального процесу численні Інтернет-сервіси, відеохостинги, соціальні мережі. Все це наштовхує викладачів на доцільність організації проєктної роботи студентів, де повною мірою може реалізуватися творчий потенціал студентів, вміння і навички пошукової діяльності та роботи з ІКТ, здатність до інформаційно-аналітичної роботи у сфері масмедіа та іншомовні мовленнєві навички та вміння.

Як вже зазначалося вище, студенти бакалаврату та магістратури (як правило, молоді люди віком від 17 до 22), а особливо ті, що обрали професію журналіста, почуваються дуже впевнено у використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, добре обізнані з так званими «новими медіа» на основі сучасних інтернет-платформ. Водночас, за нашими спостереженнями, студенти цієї вікової категорії значно менше цікавляться телебаченням в його традиційній формі, лише час від часу користуються такими ресурсами, як онлайн-газети і журнали і практично ніколи або зовсім рідко – традиційними друкованими виданнями. Цей дисбаланс має певні об'єктивні причини, зумовлені розвитком технологій, проте, на нашу думку, для фахівців в галузі медіакомунікацій онлайн-версії газет і журналів не повинні втрачати своєї привабливості та актуальності. Особливо це стосується поважливих англомовних видань, які характеризуються високим рівнем надійності, журналістської етики, відповідальності та професіоналізму. Зазначимо, що друковані газети і журнали, їх онлайн версії та традиційне телебачення поки що залишаються відносно популярними ресурсами у нашій країні, особливо серед людей старшого покоління; ці ресурси також не остаточно втратили свою популярність і в англомовних країнах. Варто додати, що в онлайн-версіях міжнародних англомовних видань реалізовані сучасні технологічні досягнення, які забезпечують їх аудіовізуальний характер, інтерактивність, актуальність інформації тощо. Відтак, на практичних заняттях з англійської мови доцільно ознайомлювати студентів з типовою структурою та форматом Інтернет-видань, пропонуючи спеціальні комунікативні завдання, які б спонукали до активного пошуку інформації за певними критеріями, її обробку та представлення у монологічному або діалогічному мовленні (в залежності від форми роботи – індивідуальної чи групової). Під час виконання таких завдань студенти вчаться опрацьовувати оригінальні англомовні текстові та аудіовізуальні матеріали, виокремлювати головне, представляти квінтесенцію у вигляді усної доповіді, у тому числі з опорою на презентації чи ілюстрований матеріал.

Говорячи про формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх журналістів, не можна оминати увагою сучасні цифрові середовища навчання, одним з найбільш відомих з яких є навчальне середовище *MOODLE*. Розвиток суспільства та освіти, ситуація у країні і світі дедалі більше диктує необхідність організації дистанційного або змішаного навчання, і учасники навчального процесу повинні бути готовими до такої форми без ризику втрати ефективності навчання, зберігаючи необхідний рівень мотивації та сповна реалізуючи поставлені цілі і завдання. Роль викладача дещо модифікується, він чи вона вже більше модератор онлайн-комунікації, аніж центральна фігура в аудиторії; це вимагає додаткових зусиль у напрямі підготовки електронних текстових та аудіовізуальних матеріалів, організації об'єктивного тестування. При цьому можливості організації ефективної самостійної та пошуково-дослідної роботи студентів не знижуються, а для форм роботи, що передбачають групову комунікацію, роботу в команді, усне спілкування – існують можливості таких цифрових платформ як *Google Meet*, *Zoom* та подібних до них, які дозволять не втратити переваги колективної роботи та комунікації.

У науковій літературі, присвяченій вищій професійній освіті, велика увага надається інтерактивним методам навчання. Суть інтерактивних методів навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів і при цьому моделюються реальні комунікативні ситуації,

зокрема професійного спрямування. Одним із таких ефективних методів інтерактивного навчання, який стає дедалі популярним в університетах, є метод проблемних ситуацій або кейс-стаді (*Case-study*) [5]. Для успішного використання цього методу необхідно підбирати проблемні ситуації, з якими студенти можуть стикнутися у реальній професійній діяльності. Уявляється доцільним, щоб запропоновані ситуації містили інтригу, рішення проблеми не обов'язково повинно бути однозначним, а передбачало б декілька можливих варіантів; проблеми та ситуації повинні бути спрямовані на актуалізацію знань, умінь і навичок студентів що підлягають оволодінню. Роботу над проблемною ситуацією рекомендується здійснювати поетапно, індивідуально та у групах, під керівництвом викладача, який проектує проблемну ситуацію, організує діяльність та керує процесом роботи на всіх етапах. Ми прогнозуємо можливість підготовки низки ефективних професійно-орієнтованих проблемних ситуацій (кейсів), які моделюватимуть стандартні професійні ситуації журналістської роботи і стимулюватимуть студентів до активної англійської комунікації з метою пошуку можливих та прийнятних варіантів розв'язання визначених проблем. Зокрема, це можуть бути ситуації, що моделюють інтерв'ю, проведення опитувань громадської думки, прес-конференції, журналістські розслідування, пошук інформації, підготовка медіапродукту тощо.

Англійська мова у сучасному глобалізованому світі є засобом міжкультурного спілкування, що має особливе значення для професії журналіста. Висококваліфікований журналіст є людиною освіченою, а оскільки звичайна людина, навіть освічена, не спроможна знати все, тобто глибоко володіти знаннями з усіх галузей людської діяльності, то необхідно, щоб її кругозору та готовності оперативно й швидко ознайомитися в цілому з певною темою чи проблемою вистачило для розв'язання конкретно поставлених завдань. У зв'язку з цим необхідно висвітлити проблему формування соціокультурної компетенції майбутніх журналістів та її лінгвокраїнознавчої складової. За нашими спостереженнями, студенти, які здобувають вищу освіту (за ОКР бакалавра або магістра) за спеціальністю «Журналістика» або «Міжнародна журналістика» мають мотивацію та високий рівень готовності до оволодіння знаннями, уміннями та навичками країнознавчого спрямування. Це стосується інформації про культуру, географію, історію, видатних особистостей країни, мова якої вивчається, а також назв реалій, власних назв, так званої «безеквівалентної лексики» тощо. Тому ми вважаємо доцільним створення таких умов у навчальному процесі з англійської мови, які б максимально сприяли формуванню соціокультурної компетенції студентів через аналіз публікацій в англійськомовних друкованих та цифрових ЗМІ, ознайомлення з історичними та географічними реаліями, автентичною мовленнєвою поведінкою носіїв англійської мови, діловим етикетом, паралінгвістичними засобами тощо. Важлива роль у цьому процесі, на нашу думку, належить роботі з матеріалами англійськомовної літератури, художніх та документальних фільмів. Такі матеріали представляють цінність в плані вивчення мови та мовлення, соціокультурних знань; будучи джерелами нетривіальних сюжетів, вигаданих або створених на основі реальних подій, вони завжди були і залишаються стимулами для розмірковувань та дискусій, організації усного та писемного спілкування. Існує також можливість добору літератури та фільмів, які репрезентують різні аспекти професії журналіста, тому ці матеріали можуть стати й засобом для оволодіння мовою та мовленням професійного напрямку.

Таким чином, на основі наведеного вище, визначимо основні умови формування професійних якостей майбутніх журналістів у навчальному процесі з англійської мови в університеті:

1. Використання англійськомовних ресурсів Інтернет, присвячених питанням етичних та правових норм журналістики, здійснення аналізу професійної діяльності та здобутків видатних журналістів, знакових постатей англійськомовного медіапростору.

2. Організації умов навчання, які будуть максимально сприятливими для формування важливих якостей журналіста – широкого кругозору, освіченості, допитливості та критичного мислення.

3. Включення тематики, присвяченої глобальним проблемам та викликам людства та нашої країни, а також формування громадянського суспільства, усвідомлення студентами демократичних та ліберальних цінностей, патріотизму, європейських перспектив тощо.

4. Організація самостійної роботи студентів для удосконалення умінь писемної діяльності студентів за активної ролі викладача, заохочення самостійності та поетапне вдосконалення писемного продукту.

5. Ознайомлення студентів з типовою структурою та форматом Інтернет-видань на основі спеціальних комунікативних завдань, які б спонукали до активного пошуку інформації за певними критеріями, її обробку та представлення у монологічному або діалогічному мовленні

6. Створення умов у навчальному процесі з англійської мови, які б максимально сприяли формуванню соціокультурної компетенції студентів, у тому числі з використанням матеріалів художньої літератури та фільмів.

Усі різноманітні аспекти визначеної проблеми виходять за рамки цієї публікації, відповідно, ми плануємо присвятити їм наші подальші наукові розвідки.

Використана література:

1. Гандзюк В., Погребняк І., Георгієвська В. (2020) Освітньо-професійна програма. 061.00.01. Журналістика. Перший (бакалаврський) рівень освіти. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка. 20 с. URL :https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/ij/2020/OPP_Zhur.pdf

2. Бикова О., Терещук В., Досенко А. (2023). Освітньо-професійна програма 061.00.05. Міжнародна журналістика. Перший (бакалаврський) рівень освіти. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка. 23 с. URL : https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/ij/2023/opp_061_00_05_mzh.pdf
3. Хоменко-Семенова С. О. (2016) Формування професійних якостей майбутніх журналістів в умовах навчання в університеті. *Вісник НАУ*. 2016. № 9. С. 182-187. URL : <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12430>
4. Graham S. Sandmel K. (2011) The Process Writing Approach : A Meta-analysis. *The Journal of Education Research*. № 104 (6). P. 396-407. URL : https://www.researchgate.net/publication/233140262_The_Process_Writing_Approach_A_Meta-analysis
5. Плахотнюк Н. П. (2015) Навчально-ігрове проектування у навчанні англomовного професійно-орієнтованого спілкування студентів журналістів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. IV (64) (36). С. 383-392. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/28797/>

References:

1. Handziuk V., Pohrebniak I., Neorhiivska V. (2020) Osvitno-profesiina prohrama. 061.00.01. Zhurnalistyka. Pershyi (bakalavrskiy) riven osvity. [Academic professional program 061.00.01 Journalism, the first (bachelor) level of higher education]. Kyiv : Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. 20 s. URL : https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/ij/2020/OPP_Zhur.pdf [in Ukrainian].
2. Bykova O., Tereshchuk V., Dosenko A. (2023) Osvitno-profesiina prohrama 061.00.05. Mizhnarodna zhurnalistyka. Pershyi (bakalavrskiy) riven osvity. [Academic professional program 061.00.05. International journalism, the first (bachelor) level of higher education]. Kyiv : Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. 23 s. URL : https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/ij/2023/opp_061_00_05_mzh.pdf [in Ukrainian].
3. Khomenko-Semenova L. O. (2016) Formuvannya profesiinykh yakosteï maibutnikh zhurnalistiv v umovakh navchannia v universyteti. [Formation of professional journalists a future under university study]. *Visnyk NAU*. № 9. S. 182-187. URL : <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12430> [in Ukrainian].
4. Graham S. Sandmel K. (2011) The Process Writing Approach : A Meta-analysis. *The Journal of Education Research*. № 104 (6). P. 396-407. URL : https://www.researchgate.net/publication/233140262_The_Process_Writing_Approach_A_Meta-analysis
5. Plakhotniuk N. P. (2015) Navchalno-ihrove proektuvannia u navchanni anhlovnoho profesiino-orientovanoho spilkuvannia studentiv zhurnalistiv. [Educational and game design in the teaching of English-language professionally oriented communication of journalism students]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. IV (64) (36). S. 383-392. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/28797/> [in Ukrainian].

D. Olshanskyi. Formation of professional qualities of future journalists in English language teaching at university

The article highlights the problem of journalist professional qualities formation in English language teaching, which is regarded as an important component of their professional training. Based on the analysis of current research and in reference to the principles of the competence approach, the author characterizes the professional qualities that need to be developed, substantiates the conditions of efficient formation of journalist professional qualities in the student classroom and self-study activities. Among these conditions are the following: the use of English language on-line resources that highlight ethical and legal issues of journalism, present information about the career and achievements of prominent personalities in the English language media environment; the importance of creating favorable conditions for the formation of such key qualities of a journalist as a great personal scope, inquisitiveness, erudition and critical thinking; the use of the topics concerned with global problems and challenges faced by the humankind and our country in particular; the development of the civil society, the realization of democratic and liberal values, patriotism and our country European prospects by students. The article emphasizes the importance of the organization of student self-study activities with a view of the improvement of their writing skills under an active teacher role, the encouragement of student autonomy and stage-by-stage enhancement of their writing. An important condition of journalist professional quality development is the introduction of the students to a typical structure and format of on-line editions by means of special communicative tasks. The aim of the tasks is to encourage students for active information search based on certain criteria, the processing of the information and its representation in monologue and dialogue communication. Lastly, in the context of the problem in question, the article justifies the advisability of the development of student socio-cultural competence, with the use of materials of fiction and feature films in particular.

Key words: professional qualities, professional training of journalists, teaching ESP, communicative competence development.

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДІВ

У статті здійснено аналіз особливостей реформування освітньої системи Нідерландів. Зазначено, що система освіти в Нідерландах характеризується демократичністю, відкритістю, доступністю, новаторством і складається із дошкільної освіти (центри піклування за дітьми, дитячі садки, приватні міні-дитячі садки в гостинній сім'ї); шкільної / середньої освіти: початкова шкільна освіта у віці 4-12 років; повна середня освіта у віці 12-18 років; вищої освіти (університети, політехнічні заклади вищої освіти та інститути міжнародної освіти).

Акцентовано увагу на тому, що дипломи всіх нідерландських університетів мають однакову цінність і визнаються іншими країнами, а ключовою особливістю професійної підготовки в університетах і вищих професійних закладах освіти Нідерландів є залучення студентів до проведення наукових досліджень. Зазначено, що організація професійної підготовки фахівців в університетах Нідерландів відбувається під впливом важливих перетворень, пов'язаних із Болонським процесом. Важливе значення для постійного вдосконалення професійної підготовки у сучасних університетах Нідерландів відіграє Голландсько-фламандська організація з акредитації.

Зазначено, що Нідерланди є світовим лідером щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено, що для системи освіти Нідерландів характерними є такі особливості, як: широка академічна свобода, багатоступенева модель педагогічної освіти, зокрема існує широкий спектр програм: *Bachelors Programmes* (з одержанням ступеня бакалавра); *Master Programmes* (з одержанням ступеня магістра); *Doctorate (Ph) Programmes* (наукова праця над докторською дисертацією) тощо; академічна гнучкість у виборі предметів; висока якість підготовки педагогічних кадрів, яка відповідає кращим світовим стандартам; система освіти децентралізована; цифровізація освітнього середовища (*Studielink, Canvas*); значна увага приділяється вивченню іноземних мов; можливість опанувати кілька спеціальностей; досконала система освітніх реєстрів; гарантування студентам можливості продовжити підготовку після отримання ступеню бакалавра шляхом пропонування їм магістерських програм без вступних випробувань, фокусування на вивченні фахових предметів; можливість вибору напряму професійної підготовки (наукова чи практична), вибір змісту навчальної програми; поєднання навчальної та науково-дослідної діяльності, цільова грантова державна фінансова підтримка професійної підготовки тощо.

Ключові слова: реформування освітньої системи, професійна підготовка фахівців, структура системи освіти, вища освіта, особливості системи освіти, наукові дослідження, сучасна університетська освіта, тенденції професійної підготовки вчителів, цифрове освітнє середовище, інформаційно-комунікаційні технології, Нідерланди.

Королівство Нідерланди – високорозвинена індустріальна країна з інтенсивним високопродуктивним сільським господарством у Західній Європі. Нідерланди є членом Європейського Союзу та відносяться до країн із високим рівнем освіченості, оскільки більше 60% його дорослого населення має повну вищу освіту [10]. Але незважаючи на високі рейтинги голландської освіти у міжнародних базах даних, Нідерланди продовжують її вдосконалювати. Відбувається це завдяки державній підтримці та розвитку педагогічної освіти, адже від якості підготовки вчителів залежить рівень фахової підготовки здобувачів освіти.

Питання якості освіти розглядають такі нідерландські науковці, як Ph. G. Altbach, Ch. Bleck, Д. Віленга (D. Wielenga), Р. Денгербостел (P. Dehnbostel), Дж. Денгерінк (J. J. Dengerink), Дж. Джалканен (Juha Jalkanen), Ф. Джансен (Febe Jansen), Р. Енггубер (R. Enggruber), Б. Костер (B. Koster), Д. Ло (D. Law), W. Миттер, М. Сноек (Marco Snoek), Я. ван Тартвійк (J. Van Tartwijk), М. Трефферс (Marieke Treffers), J. C. Walker, О. Фултон, К. Хемернес (K. Hammerness), Т. Нусен та ін., які досліджують проблеми і перспективи модернізації освіти у Нідерландах. Серед вітчизняних вчених, які висвітлюють питання розвитку освіти Нідерландів, виділяються дослідження К. Бойченко, М. Вишняк, Д. Дзвінчук, Л. Заяць, А. Колісніченко, Т. Кристопчук, Н. Лавриченко, Б. Мельниченко, А. Ржевської, С. Сисоевої, О. Струтинської, Г. Товканець та ін.

Система освіти в Нідерландах характеризується демократичністю, відкритістю, доступністю, новаторством. Ця країна на десятки років раніше від більшості європейських країн почала впроваджувати інноваційні підходи в організації освітньої системи, зокрема стосовно мовного питання в освіті.

Конституція Королівства Нідерландів гарантує право для будь-якої групи незалежно від її релігійного чи ідеологічного спрямування на засадах поваги до людської особистості засновувати навчальні заклади. Більшість закладів загальної середньої освіти в Нідерландах є приватними чи такими, що належать окремим громадам. Такі громади можуть бути як релігійними, так і індивідуальними до будь-яких релігій. У випадку вступу дитини до конфесійної (певної релігійної конфесії) школи батьки мають погодитися з програмою школи та особливостями організації навчального процесу, інакше школа може відмовити у прийомі. Лише третина шкіл в країні є державними. Незалежно від форми власності всі школи отримують фінансову підтримку від держави. Системою освіти в країні опікується Міністерство освіти, культури і науки.

Структура системи освіти у Нідерландах складається із:

– дошкільної освіти (центри піклування за дітьми, дитячі садки, приватні міні-дитячі садки в гостинній сім'ї) – віком від 2,5 до 5 років, тривалість навчання – на вибір батьків;

– *шкільної / середньої освіти*: початкова шкільна освіта у віці 4-12 років; повна середня освіта у віці 12-18 років у трьох типах шкіл: школи типу VWO – доуніверситетської підготовки (preuniversity education), тривалість навчання 6 років (з 12 до 17 років); школи типу HAVO – вищої допрофесійної підготовки або повної загальної середньої освіти (senior secondary education), тривалість навчання 5 років (з 12 до 16 років); школи типу VMWO – допрофесійної середньої підготовки, тривалість навчання 4 роки (з 12 до 15 років). Тип школи, в якому буде навчатися дитина після закінчення початкової школи, визначається з урахуванням здібностей та досягнень учнів у початковій школі, а також рекомендацій педагогів та психологів [8, с. 28-33]; середня освіта вищого шабля, що здійснюється в школах допрофесійної підготовки з 12 до 16 років (4 роки навчання); у старших загальноосвітніх школах з 12 до 17 років (5 років навчання); у школах доуніверситетської академічної підготовки віком від 12 до 18 років (6 років навчання). Варіанти освітньої траєкторії учня від 14 років: 1) допрофесійна середня освіта (тривалість 4 роки) 2) загальна середня освіта старших класів (тривалість 5 років) [14];

– *вищої освіти* (університети, політехнічні ЗВО та інститути міжнародної освіти).

У Королівстві Нідерландів запроваджені особливі вимоги до абітурієнтів, які полягають у тому, що, вступаючи до університету, вони мають закінчити середню школу доуніверситетської підготовки або мати документ про завершення навчання протягом року у закладі вищої професійної освіти. Іноземні студенти мають також можливість пройти повний курс навчання в одному з нідерландських ЗВО, однак для цього необхідно знати нідерландську мову. Для міжнародного навчання необхідний гарний рівень англійської мови. Для багатьох програм потрібно набрати на іспиті TOEFL не менше 550 балів.

Вища освіта в Нідерландах сягає своїми коренями в далеке минуле. Перший університет був заснований у Нідерландах у 1575 р. в м. Лейдені. Місцеві й закордонні фахівці відзначають високу якість навчання в нідерландських ЗВО. У Нідерландах ведеться моніторинг якості навчання, за допомогою якого здійснюється контроль за виконанням навчальними закладами країни відповідних міжнародних стандартів. У 2002 р. в Нідерландах прийнято закон «Про вищу освіту», відповідно до якого всі навчальні програми, пропоновані ЗВО, повинні відповідати спеціально розробленим критеріям. До застосування в навчальному процесі допускаються тільки ті програми, які пройшли успішну перевірку.

У Королівстві Нідерландів розрізняють *три типи ЗВО*: університети, політехнічні ЗВО та інститути міжнародної освіти. Університети спеціалізуються на викладанні гуманітарних наук і на проведенні наукових досліджень. Велика частина студентів, що закінчили університет, працюють у різних структурах, що займаються науковими пошуками. Політехнічні ЗВО у Нідерландах називають вищими школами (hogescholen) і готують фахівців широкого профілю для роботи в різних галузях економіки. У країні діє 55 вищих шкіл. Інститути міжнародної освіти (Institutes of International Education – IE) створені для навчання іноземних студентів. Перші такі інститути з'явилися в Нідерландах у 1950-х роках.

Навчання в університетах і закладах вищої освіти поділяється на два періоди. Перший період триває 3 роки. Закінчивши перший період, студенти здають іспит на бакалаврський ступінь. Другий період дозволяє протягом наступних 1-2 років навчання одержати ступінь Майстра.

У Королівстві Нідерландів багато інститутів (або вищих шкіл) післядипломної освіти (postgraduate) із широким спектром програм підвищення кваліфікації і можливістю одержання кандидатського або докторського ступенів. Тим, хто вирішив одержати освіту в Нідерландах, надана можливість вибрати одну з освітніх програм: національну, що ведеться мовою країни, і інтернаціональну – англійською мовою. Наводимо приклади освітніх програм: *Bachelors Programmes* (англомовні програми по деяких дисциплінах в університетах (3 роки) і професійних інститутах (4 роки) з одержанням ступеня бакалавра); *Master Programmes* (англомовні програми (1-2 роки) для дипломованих фахівців в університетах, професійних і міжнародних інститутах з одержанням ступеня магістра); *Advanced Master Programmes* (англомовні програми в університетах (1 рік) для магістрів з невеликим стажем роботи за спеціальністю з одержанням другого ступеня магістра); *Doctorate (Ph) Programmes* (наукова праця над докторською дисертацією для фахівців, які мають міжнародний ступінь магістра. Тривалість програми – 4 роки); *MBA (Master of Business Administration)* – престижна програма для фахівців. У Нідерландах існує 17 шкіл MBA.

Дипломи всіх нідерландських університетів мають однакову цінність і визнаються іншими країнами. Тому ЗВО підбирається не за його популярністю, а за тією спеціальністю, яку студент бажає одержати. Керівники місцевих фірм і компаній при прийомі фахівця на роботу в першу чергу звертають увагу на якість диплому про вищу освіту, а не на те, в якому навчальному закладі він отриманий. Для нідерландської освітньої моделі характерні наступність і взаємозв'язок усіх ланок навчання, що включає дві основні спадкоємні програми навчання: ступінь Бакалавр (undergraduate) і Майстер (graduate). Отримана освіта в Нідерландах відповідає кращим світовим стандартам, а дипломи слугують надійною гарантією успішного працевлаштування. Нідерландські університети відомі своїми прогресивними освітніми методиками і програмами, орієнтованими на практичну діяльність [5, с. 94-95].

Ключовою особливістю професійної підготовки в університетах і вищих професійних закладах освіти Нідерландів є залучення студентів до проведення наукових досліджень. На відміну від вищих професійних навчальних закладів в університетах Нідерландів здійснюються фундаментальні наукові дослідження, які забезпечуються державним фінансуванням; відбувається підготовка науковців-дослідників. Особливістю

академічної програми підготовки фахівців в університетах є те, що студент поряд зі знаннями з певної професійної галузі отримує класичну академічну освіту. Зазначені особливості дають підстави зробити висновок про збереження унікальності університетів у системі вищої освіти країни.

У Нідерландах існує два типи вищих закладів освіти: традиційні дослідницькі університети (*Wetenschappelijk onderwijs* (WO), наприклад, *University of Groningen*) та університети професійної освіти або політехнічні університети (*Hoger beroepsonderwijs* (HBO), наприклад, *Hanze University of Applied Sciences Groningen*). В університетах поєднуються навчання та академічні дослідження. З 1 вересня 2003 р. у країні впроваджено дворівневу систему вищої освіти: бакалавр, магістр (крім медичних наук).

Програми бакалаврів для традиційних дослідницьких університетів (WO) розраховані на 180 кредитів ECTS, для політехнічних університетів (HBO) – на 240 кредитів ECTS. Мінімальна кількість кредитів ECTS, необхідних для отримання ступеня магістра, складає 60 кредитів ECTS (як правило, для гуманітарних наук, економіки, соціальних наук і права). Магістерські програми у галузі природничих наук розраховані на 120 кредитів ECTS, а деякі інші програми тривають від 180 до 240 кредитів ECTS (наприклад, для медичних наук) [15, с. 14–15].

Організація професійної підготовки фахівців в університетах Нідерландів відбувається під впливом важливих перетворень, пов'язаних із Болонським процесом. Перехід на двоступеневу систему вищої освіти призвів до оновлення навчальних курсів та програм професійної підготовки. Ключовими особливостями професійної підготовки фахівців у сучасній системі університетської освіти є: гарантування студентам можливості продовжити професійну підготовку після отримання ступеню бакалавра шляхом пропонування їм магістерських програм без вступних випробувань; забезпечення внутрішньої академічної мобільності студентів за рахунок спеціальних перехідних підготовчих програм, які дають можливість змінити напрям підготовки під час вступу до магістратури, а також бакалаврам випускникам професійних ЗВО – вступити до дослідницької магістратури.

Важливе значення для постійного вдосконалення професійної підготовки у сучасних університетах Нідерландів відіграє Голландсько-фламандська організація з акредитації. Діяльність цієї організації спрямована на постійне підвищення якості освітнього процесу та зміцнення позицій університетської освіти Нідерландів у світі. Забезпечення єдності навчальної та науково-дослідної діяльності є характерною рисою професійної підготовки у нідерландських університетах, яка виявляється у використанні результатів наукових досліджень у навчальному процесі та активному залученні студентів до дослідницької діяльності на всіх етапах навчання.

Варто виділити поділ магістерських програм на академічні (професійні), дослідницькі та педагогічні з огляду на необхідність розмежування підготовки майбутніх наукових та науково-педагогічних працівників, а також посилення практичної спрямованості академічних магістерських програм. Під час формування єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти у Нідерландах було створено усі необхідні умови для забезпечення професійної та академічної мобільності. Основою цього процесу стала правова та організаційна підтримка іноземних студентів та науковців у Нідерландах і нідерландських студентів за кордоном, яку здійснює Нідерландська організація міжнародного співробітництва.

Державна фінансова підтримка професійної підготовки фахівців в університетах Нідерландів стала підґрунтям стабільного розвитку університетів та стимулом для їх постійного вдосконалення. Нові механізми виділення державних коштів ґрунтуються на результатах діяльності університетів та пов'язують фінансування з поточною та плановою результативністю, а саме: кількістю студентів, які вступили на перший курс, та кількістю виданих дипломів, а також успішністю науково-дослідної діяльності. За таких умов університети вимушені конкурувати за чисельність і продукувати кращі досягнення, щоб отримати фінансування.

Провідними тенденціями професійної підготовки фахівців щодо розвитку сучасної університетської освіти Нідерландів є: відповідність професійної підготовки фахівців в університетах Нідерландів вимогам загальноєвропейського простору вищої освіти; єдність навчальної та науково-дослідної діяльності у професійній підготовці в умовах університетів; забезпечення професійної та академічної мобільності в університетах та державна фінансова підтримка університетської професійної підготовки. Зазначені тенденції враховують процеси становлення університетської освіти, її розвиток та відповідають вимогам європейського простору освіти [4, с. 115–120].

У Королівстві Нідерландів велику відповідальність за якісну освіту педагогічних працівників покладено саме на університети. В основному вчителі навчаються в університетах прикладних наук, втім є педагогічні програми і в дослідницьких університетах, безпосереднє завдання яких – підготовка фахівців з різних галузей науки. Якість освіти здобувачів вищої освіти також пов'язана з відповідним професійним рівнем викладачів, який залежить від наявності належної та визнаної педагогічної кваліфікації. Донедавна ситуація відносно підготовки вчителів у Нідерландах була непростою через брак кваліфікованих педагогічних працівників. Так, наприклад, у середній освіті майже кожен п'ятий урок проводиться вчителями, які не є відповідно кваліфікованими [12].

Профспілки та організації роботодавців уклали угоду, за якою всі педагогічні працівники мають бути повністю кваліфіковані в рамках знань інноваційної програми. У програмах підготовки вчителів питання про успішність навчання виносяться на перше місце. Також значний вплив на якість підготовки має відмінність

у рівні кваліфікації випускників педагогічних спеціальностей різних навчальних закладів. Причиною виникнення розбіжностей у підготовці фахівців є академічна свобода навчальних закладів. Для покращення стану підготовки педагогічних працівників з 2016 року було розроблено план узгодження розбіжностей у програмах педагогічних спеціальностей [6, с. 67–73].

У Нідерландах партнерство між школами та освітніми закладами підготовки вчителів формують гарну освітню базу, підтримується урядом, у тому числі в рамках програми підготовки вчителів від Міністерства освіти, культури і науки. Роботодавці та галузеві організації у системі початкової, середньої та середньої професійної освіти висловили свої рекомендації щодо змін у підготовці педагогічних працівників. Серед основних кроків: зобов'язати 30 відсотків вчителів початкової освіти мати науковий ступінь hbo / магістр до 2020 року; зобов'язати 50 відсотків вчителів середньої освіти мати науковий ступінь hbo / магістр; створити більшу кількість тренувальних шкіл та здійснення більш інтенсивного керівництва за діяльністю недосвідчених вчителів; ефективніше адаптувати пропозицію професійно орієнтованого навчання для вчителів підготовчої та середньої професійної освіти; акцентувати увагу на пріоритетності володіння вчителями необхідними професійними компетенціями; розширювати спектр Вища освіта різних країн світу 130 професійно орієнтованих бакалаврів для задоволення змін у попиті на вчителів середньої професійної освіти; заохочувати інструкторів, які працюють як студенти вступного курсу МВО отримувати ступінь бакалавра [12].

У Королівстві Нідерландів ефективні консультації шкільної сфери стимулюють заклади освіти до розвитку нових професійних магістерських програм. Крім того, на удосконалення програм підготовки педагогічних працівників впливає пріоритетність компетентнісного підходу в освіті. Формування дидактичних компетентностей передбачає наступний перелік вимог до підготовки педагогічних працівників – це здатність: розробляти, проводити, оцінювати та адаптувати навчальні програми підготовки вчителів співпрацюючи з колегами; створювати відповідне навчальне середовище для стимулювання майбутніх учителів; урахувати особливості студентів, тобто здатність навчати студентів з різним рівнем сформованості професійних компетентностей; будувати зв'язки між освітніми аспектами та різними життєвими ситуаціями; роз'яснити та обговорити свої власні дидактичні рішення зі майбутніми вчителями; об'єктивно оцінювати учнів, зазначаючи їхній прогрес; стимулювати учнів до роздумів над своїм досвідом і самооцінкою власної відповідності педагогічній професії. Також важливим завданням для університетів прикладних наук і дослідницьких університетів є продовження роботи над удосконаленням основних та спеціальних навчальних кваліфікаційних програм на основі реалізації орієнтованої на майбутнє кадрової та освітньої політики, мета якої – постійна професіоналізація викладацького складу, що бере участь у підготовці майбутніх учителів [13].

У Нідерландах функціонують 36 університетів прикладних наук та 14 класичних університетів, 10 з яких з 1997 року започаткували власні коледжі, які діють як структурні академічні підрозділи. Професійну підготовку вчителів здійснюють переважно в університетах прикладних наук, проте окремі класичні університети пропонують програми, опанувавши які фахівці також можуть викладати іноземні мови. Заклади професійної освіти також пропонують програми з педагогічної освіти, але після їх завершення випускники мають право викладати лише у початковій школі. Якщо є потреба продовжити навчання, щоб мати більше можливостей для працевлаштування, то існують механізми трансферів між закладами освіти різних освітніх рівнів. У закладах вищої освіти Нідерландів згідно з Болонським процесом функціонує кредитно-модульна система оцінювання. Здобувачі вищої освіти накопичують необхідну кількість кредитів протягом навчального року або семестру за системою ECTS. У нідерландських університетах один кредит має 28 годин, тобто тривалість навчання протягом одного року дорівнює 42 тижням для накопичення 60 кредитів. У нідерландській педагогічній освіті базову підготовку забезпечують сталим переліком дисциплін, хоча є можливість опановувати і додаткові програми. Формами контролю у Нідерландах є іспити, тести, завдання, есе та портфоліо. Завдання та тести можуть бути також проміжними. Екзамени проводять у кінці кожного семестру і згідно з екзаменаційним розкладом [6, с. 32–40].

В умовах модернізації освіти здійснюється інтеграція університетів Нідерландів у загальноєвропейський освітній простір, вносяться зміни в освітнє законодавство. Освіта в Нідерландах здобула міжнародне визнання за систему навчання «problem-based learning». Університети пропонують понад 2100 програм навчання англійською мовою, а кожен десятий здобувач тут іноземець. Foundation (доуніверситетська підготовка) є не у всіх університетах. Абітурієнт заздалегідь має ознайомитись із переліком програм бакалаврату у ЗВО, на які доступні підготовчі програми. У разі успішного закінчення Foundation абітурієнт може претендувати на безумовне зарахування на перший курс бакалаврату. Ступінь бакалавра в Нідерландах можна отримати в університеті прикладних наук, коледж-університеті або в класичному університеті. Цікавим є досвід університетів прикладних наук та коледж-університетів, які мають велику академічну свободу, оскільки самостійно визначають зміст та структуру навчального плану. Наприклад, університети запровадили подвійні програми для філологів, на яких студенти навчаються, а потім переходять до практичної діяльності. Навчання у прикладних ЗВО спрямоване на підготовку здобувачів до практичної роботи. Програми забезпечують здобувачів практичними навичками та компетенціями. Це досягається завдяки обов'язковим стажуванням та проєктним заняттям. Дослідницькі класичні ЗВО пропонують широкий вибір міждисциплінарних гуманітарних програм. Мета науково-орієнтованих програм бакалаврату – підготовка здобувачів до подальшої освіти. Для цього акцент у навчанні робиться на академічні та наукові навички. Предмети

у навчальному плані можуть бути загальними та спеціалізованими. Після здобуття ступеня бакалавра здобувачі вступають до магістратури або починають працювати за фахом. Тобто вища освіта в Нідерландах має два напрями – науково орієнтований та професійно орієнтований.

Особливістю університетської освіти Нідерландів є відсутність поняття престижних університетів. Дипломи всіх нідерландських університетів мають однакову високу цінність, що забезпечується продуманою системою гарантування якості навчання. Ключовою особливістю професійної підготовки фахівців у сучасній системі університетської освіти Нідерландів, які можна було б застосувати в Україні, є гарантування студентам можливості продовжити підготовку в у своїй галузі після отримання ступеню бакалавра шляхом пропонування їм магістерських програм без вступних випробувань, можливість вибору напряму професійної підготовки (наукова чи практична), вибір змісту навчальної програми тощо. Ще однією особливістю нідерландських університетів є поєднання навчальної та науково-дослідної діяльності, яка виявляється у використанні результатів наукових досліджень у навчальному процесі та активному залученні здобувачів до дослідницької діяльності на всіх етапах навчання. Також важливою для здобувачів стала б цільова грантова державна фінансова підтримка професійної підготовки, яка в університетах Нідерландів стає підґрунтям стабільного розвитку університетів та стимулом для їх постійного вдосконалення. Механізми виділення державних коштів ґрунтуються на результатах діяльності університетів та пов'язують фінансування з поточною та плановою результативністю, а саме: кількістю здобувачів, які вступили на перший курс, кількістю виданих дипломів, а також успішністю науково-дослідної діяльності. За таких умов університети вимушені конкурувати за чисельність, якість і продукувати кращі досягнення, щоб отримати фінансування [1, с. 96–104].

Заслуговує на увагу процедура реєстрації абітурієнтів у ЗВО в Нідерландах, яка відбувається через загальнонаціональну систему Studielink. Система забезпечує загальне керівництво процесом подачі документів та зв'язок між ЗВО та абітурієнтом. Абітурієнти обов'язково надають свідоцтво/диплом про завершення попереднього рівня освіти. Після реєстрації у системі Studielink вони мають можливість обрати час та місце складання іспитів з географії, історії, наук про природу і технологій. Іспит проходить у формі комп'ютерного тесту з кожного предмета. На один предмет відводиться 90 хв та 60 запитань [16]. Результати іспиту є підставою для подальшого вступу до ЗВО. Проте, користуючись правом автономії університетів, вимоги до вступників на кожну окрему освітню програму можуть дещо відрізнятись.

В Університеті Амстердаму для організації ефективної співпраці між учасниками освітнього процесу створено цифрове середовище Canvas. До його складу входять: електронна пошта, платформа для вибору дисциплін, електронні курси, статті та завдання для виконання студентами. Таке цифрове середовище забезпечує студентів можливістю навчатися у змішаному та дистанційному форматах. Питання забезпечення якості вищої освіти регулюється «The Higher Education and Research Act». Контроль за зовнішнім забезпеченням якості освіти здійснюється нідерландсько-фландрійською організацією з акредитації (Netherlands-Flanders Accreditation Organisation (NVAO)) та освітнім інспектором. Освітній інспекторат відповідальний за контроль та нагляд за функціонуванням окремих ЗВО, системи освіти (відповідність нормативно-правовій базі) та системи акредитації. NVAO кожні 6 років здійснює зовнішній контроль за якістю окремих освітніх програм та освітнього процесу. Система контролю за внутрішнім забезпеченням якості освіти здійснюється ЗВО на постійній основі через безпосередню участь студентів в оцінці освітнього процесу засобами стандартизованих тестів, функціонування університетської бази даних із повною інформацією про студентів, успішність та рух контингенту тощо, в яку вбудовано функцію автоматичної візуалізації даних, та проходження всіма студентами щорічного загальнонаціонального опитування щодо задоволеності освітнім процесом [11].

Королівство Нідерланди є світовим лідером щодо розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Провідною установою, що здійснює оцінювання результатів навчання та займається розвитком проблем оцінювання є Центральний інститут з розробки тестів Нідерландів. Останнім часом процес складання випускних іспитів та підготовка до них, на чому наголошують експерти Cito, набула певних особливостей, що пов'язано з введенням карантину, спричиненого COVID-19. На базі Центрального інституту з розробки тестів Нідерландів створено нову онлайн-платформу «Підготовка до іспиту» («Leren voor het examen») і розроблено інструмент для підготовки випускного тестування «Екзаменаційний компас» («Examenkompas»). Оцінювання результатів навчальних досягнень у процесі дистанційного та змішаного навчання викликає труднощі як у учнів, так і у вчителів та вимагає підтримки процесу оцінювання. Для педагогів установою представлено інформаційні матеріали та інструменти. Вчителі мають можливість використати покрокову інструкцію «Побудувати тест у 6 кроків» («Toetsconstructie in 6 stappen») та створити тестову матрицю. Чеклист або контрольний список питань допоможе вчителю самостійно розробити ефективний тестовий інструмент, організувати й провести тестування учнів та інтерпретувати отримані результати. На етапі планування рекомендується використовувати інноваційну форму оцінювання – онлайн-прокторінг (online proctoring) – складання іспитів (тестів) дистанційно. При дистанційній формі оцінювання пропонується застосовувати загальні сучасні підходи до розробки дизайну користувацького інтерфейсу, графічного оформлення вебсторінки тесту, використовувати зрозумілу та відому, навіть менш досвідченим користувачам, навігацію, давати пояснення щодо функцій кнопок та чіткі інструкції користування ними тощо. Під час тестування учні мають бачити проміжну інформацію, наприклад: скільки завдань чи запитань залишилося

виконати, скільки є часу на їх виконання, чи можна пропустити завдання і виконати його пізніше, чи зберігаються попередні відповіді тощо. Вчителю рекомендують надати можливість учням заздалегідь попрактикуватися з тестом. На думку експертів Cito, процес розробки і запровадження тестів при дистанційному навчанні має певні переваги. У ході створення та використання тестів дистанційно формується електронний банк завдань та запитань, здійснюється спостереження за учнями дистанційно, застосовуються гнучкі форми питань та адаптивне тестування, відбувається автоматизоване оцінювання. Серед основних аспектів тестування дистанційно, що потребують додаткової уваги, нідерландські педагоги відносять застосування програмного забезпечення для розробки і проведення тестів, що вимагає певного часу для опанування та необхідність надійної системи захисту даних [3, с. 205-207].

У науково-дослідних університетах Королівства Нідерландів програми зосереджені на теоретичних аспектах дослідницької галузі та готують студентів до проведення незалежних досліджень. Ці заклади також надають ступінь бакалавра або магістра. У науково-дослідних університетах можна отримати ступінь доктора наук (PhD). Аналіз освітніх програм у дослідницьких університетах Нідерландів засвідчує, що на рівні бакалаврату серед педагогічних спеціальностей 1 % англомовних освітніх програм і 99 % нідерландомовних. В інститутах прикладних наук 8 % бакалаврських програм англомовні, а решта – нідерландомовні. Проте тенденція до впровадження англомовного компонента в освітні програми тільки зростає. З метою реалізації цієї ініціативи університети пропонують систему «подвійний диплом»: університет – інститут прикладних наук у межах одного регіону [9].

Міністерство освіти, культури та науки Королівства Нідерландів (OCW) має два освітні реєстри (бази даних) із затвердженими навчальними програмами. Для вищої освіти (коледжів та університетів) – це Центральний реєстр навчальних програм вищої освіти (CROHO). А Центральний реєстр професійної підготовки (CREBO) призначений для подальшого навчання дітей, які отримали підготовчу професійну середню освіту. Існує три списки акредитованих навчальних закладів: 1) реєстр приватної середньої загальної середньої освіти (VAVO); 2) реєстр курсів (MBO); 3) реєстр програм вищої освіти. Окремих реєстрів для початкової та середньої освіти немає [7, с. 61].

Науковці виділяють такі *тенденції професійної підготовки вчителів* у Нідерландах: організація мультилінгвального навчання у ЗВО, фундаменталізація освітнього процесу, регіональна співпраця педагогічних ЗВО, цифровізація освітнього середовища, впровадження відбору вступників шляхом складання вступного іспиту, організація освітнього процесу на основі студентоцентрованого, дослідницького та практико-орієнтованого навчання, технологізація фахової підготовки вчителів, міждисциплінарна інтеграція у межах освітньої програми, студентоцентрованість системи внутрішнього забезпечення якості освіти. На основі аналізу систем професійної підготовки вчителів у країнах Бенілюксу та Україні дослідниками окреслено *три групи рекомендацій для оптимізації професійної підготовки студентів в Україні*: впровадження рекомендацій на нормативно-правовому (диверсифікація соціальних гарантій вчителів; розширення автономії ЗВО у частині відбору мотивованих вступників), організаційному (створення мережі асоціацій педагогічних ЗВО; комплексний підхід до диджиталізації процесу професійної підготовки вчителів) та змістово-технологічному (підвищення рівня фундаменталізації змісту професійної підготовки; подальша технологізація освітнього процесу) рівнях [2].

Отже, для системи освіти Королівства Нідерландів характерними є такі особливості: широка академічна свобода, багатоступенева модель педагогічної освіти, зокрема існує широкий спектр програм: Bachelors Programmes (з одержанням ступеня бакалавра); Master Programmes (з одержанням ступеня магістра); Doctorate (Ph) Programmes (наукова праця над докторською дисертацією) тощо; академічна гнучкість у виборі предметів; висока якість підготовки педагогічних кадрів, яка відповідає кращим світовим стандартам; система освіти децентралізована; цифровізація освітнього середовища (Studielink, Canvas); значна увага приділяється вивченню іноземних мов; можливість опанувати кілька спеціальностей; досконала система освітніх реєстрів; гарантування студентам можливості продовжити підготовку після отримання ступеню бакалавра шляхом пропонування їм магістерських програм без вступних випробувань, фокусування на вивченні фахових предметів; можливість вибору напряму професійної підготовки (наукова чи практична), вибір змісту навчальної програми; поєднання навчальної та науково-дослідної діяльності, цільова грантова державна фінансова підтримка професійної підготовки тощо. Урахування визначених особливостей розвитку освітньої системи Королівства Нідерландів у системі неперервної освіти України сприятиме її модернізації та входженню до Європейського Союзу.

Використана література:

1. Вишняк М. В. Досвід університетської освіти Нідерландів з підготовки фахівців-філологів (лінгвістів). *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 9 (14). С. 96-104. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-96-104](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-96-104).
2. Головатенко Т. Ю. Тенденції професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу : дис. ...докт. філософії / 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка. Київ, 2021. 294 с.
3. Гриценчук О. Дистанційне оцінювання у інформаційно-цифровому навчальному середовищі: досвід Нідерландів. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2021 : інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27-28 травня 2021 р.); за заг. ред. О. І. Локшиної. Тернопіль : Крок, 2021. С. 205-207. <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-9-6-2021-205-206>.

4. Заяць Л. І. Інтеграція університетів Нідерландів у міжнародне освітнє середовище. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ : Едельвейс, 2014. Вип. 3. С. 115-120.
5. Зорочкіна Т. Підготовка вчителів початкової школи у розвинених країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 2 (61). С. 92-97.
6. Колісниченко А. Розвиток педагогічної освіти у Нідерландах як фактор впливу на рівень досягнень здобувачів освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 2. С. 67-73.
7. Пугачова М. В. Реєстри системи освіти в європейських країнах: корисний досвід для України. *Статистика України*. 2021. № 1. С. 58-68. URL: 10.31767/su.1(92)2021.01.06
8. Струтинська О. В. Зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів інформатики (на прикладі Нідерландів). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*: зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 18 (25). С. 28-33.
9. Hoe word ik leraar in het basisonderwijs?. 2021. *Rijksoverheid*. URL: <https://www.rijksoverheid.nl/>
10. OCDE. Education at a Glance. The OECD indicators. Paris: OECD. 2002. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/educationataglance2002-home.htm>.
11. Quality assurance. 2021. University of Amsterdam. URL: <https://www.uva.nl/en/education/quality-of-education/results/results.html>
12. Progress in international reading literacy study: Data Repository. URL: <https://www.iea.nl/datatools/repository/pirls>.
13. Christiaan van den Berg, Margo Keizer. The value of knowledge: Strategic Agenda for Higher Education and Research 2015-2025. Ministry of Education, Culture and Science. 2015. 98 p.
14. The Structure of the European Education Systems 2019/20. 2019. URL: https://eurydice.org.pl/wpcontent/uploads/2019/10/the_structure_of_the_european_education_systems_2019_20.pdf.
15. Welcome to the University of Groningen : A guide for International Students. 2013. 56 p.
16. Toelatingstoetsen. Goed voorbereid naar de PABO. 2020. URL : <https://www.goedvoorbereidnaardepabo.nl/studenten/toelatingstoetsen/>

References:

1. Vyshniak M. V. (2022) Dosvid universytetskoï osvity Niderlandiv z pidhotovky fakhivtsiv-filolohiv (linhivistiv). [The experience of university education in the Netherlands in the training of philologist specialists (linguists)]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. № 9 (14). S. 96-104. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-96-104](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-96-104). [in Ukrainian].
2. Holovatenko T. Yu. (2021) Tendentsii profesiinoï pidhotovky vchyteliv pochatkovoï shkoly u zakladakh vyshchoï osvity krain Beniliuksu. [Trends in professional training of primary school teachers in institutions of higher education in the Benelux countries] : dys. ...dokt. Filosofii / 011 Osvitni, pedahohichni nauky, haluz znan 01 Osvita/ Pedahohika. Kyiv. 294 s. [in Ukrainian].
3. Hrytsenchuk O. (2021) Dystantsiine otsiniuvannia u informatsiino-syifrovomu navchalnomu seredovyshchi: dosvid Niderlandiv. [Distance assessment in an information and digital learning environment: the experience of the Netherlands]. *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita – 2021 : innovatsii v osviti v konteksti yevropeizatsii ta hlobalizatsii: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27-28 travnia 2021 r.); za zah. red. O. I. Lokshynoi*. Ternopil : Krok. S. 205-207. <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-9-6-2021-205-206>. [in Ukrainian].
4. Zaiats L. I. (2014) Intehratsiia universytetiv Niderlandiv u mizhnarodne osvitnie seredovyshche. [Integration of the Netherlands universities into the international educational environment]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka* : zb. nauk. prats. Kyiv : Edelweis, 2014. Vyp. 3. S. 115-120. [in Ukrainian].
5. Zorochkina T. (2018) Pidhotovka vchyteliv pochatkovoï shkoly u rozvynenykh krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. [Training of primary school teachers in the developed countries of the European Union]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Pedahohichni nauky*. № 2 (61). S. 92-97. [in Ukrainian].
6. Kolisnichenko A. (2019) Rozvytok pedahohichnoi osvity u Niderlandakh yak faktor vplyvu na riven dosiahnen zdobuvachiv osvity. [The development of teacher education in the Netherlands as a factor influencing the level of achievement of education seekers]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*: zb. nauk. prats. Vyp. 2. S. 67-73. [in Ukrainian].
7. Puhachova M. V. (2021) Reiestry systemy osvity v yevropeiskykh krainakh: korysnyi dosvid dlia Ukrainy. [Registers of the education system in European countries: useful experience for Ukraine]. *Statystyka Ukrainy*. № . S. 58-68. URL : 10.31767/su.1(92)2021.01.06 [in Ukrainian].
8. Strutyńska O. V. (2016). Zarubizhnyi dosvid pidhotovky maibutnykh uchyteliv informatyky (na prykladі Niderlandiv). [Foreign experience of training future computer science teachers (on the example of the Netherlands)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 2 : Kompiuterno-orientovani systemy navchannia* : zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 18 (25). S. 28-33. [in Ukrainian].
9. Hoe word ik leraar in het basisonderwijs? [How do I become a primary school teacher?] (2021) *Rijksoverheid*. URL: <https://www.rijksoverheid.nl/> [in Netherlands].
10. OCDE. Education at a Glance. The OECD indicators (2002) Paris : OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/educationataglance2002-home.htm>.
11. Quality assurance (2021) University of Amsterdam. URL: <https://www.uva.nl/en/education/quality-of-education/results/results.html>
12. Progress in international reading literacy study : Data Repository. URL : <https://www.iea.nl/datatools/repository/pirls>.
13. Christiaan van den Berg, Margo Keizer (2015) The value of knowledge : Strategic Agenda for Higher Education and Research 2015-2025. Ministry of Education, Culture and Science. 2015. 98 p.
14. The Structure of the European Education Systems 2019/20 (2019) URL: https://eurydice.org.pl/wpcontent/uploads/2019/10/the_structure_of_the_european_education_systems_2019_20.pdf.
15. Welcome to the University of Groningen : A guide for International Students. (2013). 56 p.
16. Toelatingstoetsen. Goed voorbereid naar de PABO (2020) URL: <https://www.goedvoorbereidnaardepabo.nl/studenten/toelatingstoetsen/>

N. Onyshchenko. Features of the reform of the Netherlands education system

The article analyzes the features of reforming the educational system of the Netherlands. It is noted that the education system in the Netherlands is characterized by democracy, openness, accessibility, innovation and consists of preschool education (child care centers, kindergartens, private mini-kindergartens in a host family); school / secondary education: primary school education at the age of 4-12; complete secondary education at the age of 12-18 in three types of schools (universities, polytechnic institutions of higher education and institutes of international education). Attention is focused on the fact that the diplomas of all Dutch universities have the same value and are recognized by other countries, and the key feature of professional training in universities and higher professional educational institutions in the Netherlands is the involvement of students in conducting scientific research. It is noted that the organization of professional training of specialists in the universities of the Netherlands is under the influence of important transformations related to the Bologna process. The Dutch-Flemish Accreditation Organization plays an important role in the continuous improvement of professional training in modern universities in the Netherlands. It is noted that the Netherlands is a world leader in the development of information and communication technologies. It was determined that the following features are characteristic of the education system of the Netherlands: wide academic freedom, a multi-level model of pedagogical education, in particular, there is a wide range of programs: Bachelors Programs (with a bachelor's degree); Master Programs (with master's degree); Doctorate (Ph) Programs (scientific work on a doctoral dissertation), etc.; academic flexibility in choosing subjects; high quality of training of pedagogical personnel, which meets the best international standards; the education system is decentralized; digitization of the educational environment (Studielink, Canvas); considerable attention is paid to the study of foreign languages; the opportunity to master several specialties; perfect system of educational registers; guaranteeing students the opportunity to continue their training after obtaining a bachelor's degree by offering them master's programs without entrance exams, focusing on the study of professional subjects; the possibility of choosing the direction of professional training (scientific or practical), choosing the content of the educational program; combination of educational and research activities, targeted grant state financial support for professional training, etc.

Key words: educational system reform, professional training of specialists, structure of the education system, higher education, features of the education system, scientific research, modern university education, trends in professional training of teachers, digital educational environment, information and communication technologies, the Netherlands.

УДК 316.6

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.26>

Поник Ю. В.

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Стаття проводить глибокий аналіз процесу соціалізації у військовому контексті, досліджуючи способи, якими індивіди засвоюють та відтворюють соціальні норми, цінності та поведінкові патерни всередині військового середовища. В даному дослідженні розглядається вплив військового середовища на розвиток особистості, з акцентом на формуванні лідерських якостей, дисципліни та командної роботи. Аналіз показує, що строгі норми та високий рівень відповідальності у військовому житті сприяють зміцненню самодисципліни та вмінню ефективно працювати в команді. Також розглядається, як ці умови впливають на психологічну стійкість особистості, роблячи військовослужбовців більш здатними адаптуватися до стресових ситуацій і вирішувати складні завдання. Окрім цього, аналізуються складнощі адаптації до цивільного життя після завершення військової служби, включаючи емоційні та психологічні виклики. Емоційні та психологічні виклики, з якими стикаються військовослужбовці, є складною та багатогранною проблематикою. Це включає в себе різноманітні аспекти, такі як стрес та травми, що виникають у бойових умовах, розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а також емоційну відсутність і відчуження від сім'ї, друзів та суспільства. Ці проблеми можуть ускладнювати адаптацію до цивільного життя після демобілізації, викликаючи додаткові виклики в особистих та професійних сферах. Часто військовослужбовці відчувають недостатнє суспільне розуміння та підтримку, що може поглиблювати відчуття ізоляції та самотності. Стаття також підкреслює важливість підтримки та доступу до ресурсів для військовослужбовців. Значна увага приділяється дослідженню впливу військової ідентичності на особистісний розвиток, враховуючи етичні та моральні аспекти. Автори визначають ключові напрямки для подальших досліджень, які допоможуть глибше зрозуміти динаміку соціалізації в військовому середовищі, включаючи вплив культурних факторів та індивідуальних особливостей на адаптаційні процеси. Вони також підкреслюють необхідність комплексного підходу до вирішення виявлених проблем, який би об'єднував психологічні, соціальні та структурні перспективи, забезпечуючи більш всебічне розуміння впливу військової служби на особистість.

Ключові слова: соціалізація, особистість, військове середовище, лідерство, психологічна стійкість, соціальна адаптація, військовослужбовець, особистісний розвиток.

Соціалізація особистості у військовому середовищі стикається з викликами та перспективами, що суттєво впливають на розвиток індивіда. Військове середовище, з його строгою дисципліною, ієрархічною структурою та високим рівнем стресу, формує особливі цінності, поведінкові норми та соціальні навички,

відмінні від цивільного життя. Це включає розвиток командної роботи, лідерських якостей, самодисципліни та витривалості. Однак, водночас, військовослужбовці можуть зіткнутися з проблемами адаптації до цивільного життя після служби, включаючи труднощі з відновленням цивільних відносин, проблеми психологічної адаптації та інтеграції у невійськове суспільство. Таким чином, соціалізація у військовому середовищі вимагає глибокого розуміння її впливу на особистість та розробки стратегій для забезпечення плавного переходу військовослужбовців до цивільного життя.

Мета статті полягає у глибокому дослідженні та всебічному аналізі процесу соціалізації особистості в рамках військового середовища. Вона фокусується на виявленні викликів та перспектив, які виникають у даному контексті.

Завданнями статті є: 1) визначення ключових понять "соціалізація", "особистість" та "військове середовище" для забезпечення чіткого розуміння теми; 2) дослідження основних аспектів соціалізації; 3) аналіз формування особистості у військових умовах; 4) вивчення викликів та проблем військової соціалізації; 5) оцінка перспектив розвитку особистості у військовому середовищі.

Для дослідження соціалізації особистості у військовому середовищі використано різноманітні методи, включаючи спостереження за поведінкою у військових умовах для оцінки впливу на соціалізацію та мета-аналіз наукових робіт для узагальнення існуючих даних про соціалізацію в такому середовищі. Цей підхід дозволяє визначити послідовність і виявити основні напрями в дослідженнях, пов'язаних із цією тематикою.

Сучасні наукові роботи авторів, таких як Г. В. Бондарев П. П. Круть [1], а також А. В. Глушков [3], у сфері соціалізації особистості в військових умовах, фокусуються на проблемах, з якими стикаються військові після переходу до цивільного життя. У дослідженнях Н. В. Замотаєвої [4] та В. Ключкова [5] особлива увага приділяється впливу військової ідентичності на психологічне благополуччя військовослужбовців. У роботі С. Петреченка, Ю. Курилюка, О. Юрика [7] підкреслюється значення соціальної інтеграції та необхідності підтримки військовослужбовців. Автори також звертають увагу на виклики, які виникають при адаптації до нових соціальних ролей та змін у оточенні після повернення з військової служби. У дослідженні Ю. Л. Бриндікова [2] акцентується на необхідності зрозуміти, як військова культура впливає на розвиток особистості. Також наголошується на важливості всебічної підтримки для військовослужбовців для їхньої успішної адаптації до цивільного життя.

Розглянемо ключові поняття "соціалізація", "особистість" та "військове середовище", які є важливими для розуміння процесів формування індивіда у військових умовах. Соціалізація визначається як процес, у ході якого індивід набуває знання, навички, цінності та поведінкові моделі, необхідні для ефективного функціонування в суспільстві, що у військовому контексті включає адаптацію до норм, правил та культури військового життя [1, с. 10]. Особистість – це комплекс характеристик, емоційних реакцій та поведінкових патернів, які визначають унікальність індивіда, причому у військовому середовищі особистість має ключове значення у контексті лідерства, витривалості, дисципліни та командної роботи [1, с. 51]. Військове середовище – це особливий контекст, характеризується строгими ієрархіями, дисципліною, високим рівнем організації та часто стресовими умовами, що вимагає від особистості певних якостей та стратегій адаптації [4, с. 134]. Ці умови впливають на формування та розвиток індивіда, визначаючи специфічні особливості соціалізації у військовому середовищі.

Характеристики військової соціалізації включають декілька ключових аспектів: строгу дисципліну, яка передбачає дотримання чітких правил та порядків, що регулюють поведінку військовослужбовців; ієрархічну структуру з чітко визначеними ролями та обов'язками; акцент на командній роботі та колективізмі для досягнення спільних цілей; підготовку до фізичної та психологічної витривалості у складних умовах; патріотизм та лояльність до країни та військових традицій; навички адаптації до змін та непередбачуваних умов; систематичне навчання та розвиток професійних військових навичок; та наголос на етичних нормах та відповідальності [6]. Ці характеристики військової соціалізації формують середовище, яке спрямоване на підготовку особистості до ефективного функціонування та виконання завдань у військових умовах.

Військові організації мають значний вплив на формування особистості, розвиваючи дисципліну, самоконтроль, лідерські навички, стресостійкість та організованість. Чітка ієрархія навчає управлінню командами та вирішенню конфліктів. Високий рівень стресу та невизначеність середовища сприяють психологічній витривалості, а військовий спосіб життя вчить відданості та плануванню. Служба в різних культурних умовах розвиває соціальну адаптивність. Етичні норми та цінності військового середовища формують моральну відповідальність та чесність, виховуючи зрілу особистість [5, с. 68].

Роль дисципліни та підпорядкування у військовому середовищі має вирішальне значення. Дисципліна забезпечує порядок і єдність, що є основою для ефективної роботи будь-якого військового підрозділу. Вона допомагає утримувати структуру і забезпечити розуміння кожним солдатом своїх обов'язків і ролі у загальному контексті. Підпорядкування також критично важливе, оскільки воно дозволяє швидко та ефективно реагувати на команди та координувати дії у складних та стресових ситуаціях, що особливо важливо в військових операціях, які часто вимагають швидких рішень та беззаперечного виконання наказів. Окрім того, дисципліна і підпорядкування вчать особистості відповідальності та самоконтролю, що є необхідними для підтримки моралі і бойового духу військовослужбовців [3, с. 46]. Ці аспекти також сприяють розвитку взаємодовіри та командного духу, які є ключовими для успішного ведення військових операцій.

Розвиток лідерських якостей та відповідальності є невід'ємною частиною особистісного та професійного зростання, особливо у військовому середовищі, де лідерство вимагає не лише здатності керувати іншими, але й уміння приймати важливі рішення під тиском та в умовах нестабільності. Розвиток комунікаційних навичок є фундаментальним для ефективного лідерства, оскільки лідер повинен чітко та переконливо передавати свої думки та інструкції. Прийняття відповідальності за власні рішення та їх наслідки, навіть якщо вони негативні, є важливою частиною лідерської ролі, так само як і швидке та ефективне прийняття рішень у критичних ситуаціях. Лідери повинні вміти вирішувати конфлікти між членами команди, створюючи здорове та продуктивне середовище, а також працювати над розвитком своїх підлеглих, надаючи їм можливості для навчання та професійного розвитку. Вони також повинні демонструвати високі стандарти поведінки та професіоналізму, слугуючи зразком для наслідування, що включає чесність, відданість обов'язку, силу характеру та здатність до самокритики. Адаптивність та гнучкість у реагуванні на зміни та непередбачувані ситуації, розвиток емоційного інтелекту для розуміння та керування емоціями себе та інших, вміння мотивувати підлеглих та підтримувати їхній моральний дух, а також неперервне самовдосконалення через вивчення нових методів та підходів, є ключовими складовими ефективного лідерства у військовому середовищі [3, с. 50].

У військовому контексті, де ситуації часто характеризуються високим рівнем стресу та невизначеності, розвиток лідерських якостей є особливо важливим, оскільки лідери у військових структурах не тільки керують операціями, але й впливають на життя та благополуччя своїх підлеглих, тому від їх здібностей залежать не тільки успіх місії, але й безпека та моральний стан команди [1, с. 177]. Також важливо підкреслити, що лідерство не обмежується лише вищими чинами; воно може і повинно практикуватися на всіх рівнях військової ієрархії, з кожним військовослужбовцем, який має потенціал для розвитку лідерських якостей, при цьому військові організації часто надають відповідні навчальні програми та можливості для їх розвитку.

Військова підготовка має значний вплив на розвиток психологічної стійкості військовослужбовців, охоплюючи не лише фізичну, але й ментальну та емоційну готовність до викликів служби. Ключові аспекти цього процесу включають підвищення стресостійкості через створення стресових ситуацій для навчання ефективного їх подолання, розвиток ментальної жорсткості для зосередження на місії незважаючи на фізичну втому чи емоційний стрес, виховання рішучості та самодисципліни для прийняття важливих рішень під тиском, а також вдосконалення навичок вирішення проблем та критичного мислення. Важливість розвитку емоційного інтелекту, який допомагає краще справлятися з емоційними викликами, також підкреслюється у військовій підготовці, разом із акцентом на командній роботі та взаємопідтримці для міцних взаємовідносин і соціальної підтримки. Також навчання адаптуватися до змінних умов і непередбачуваних ситуацій є важливим елементом психологічної стійкості, а сучасні військові програми часто включають компоненти психологічного консультування та підготовки для розуміння та керування стресом, тривогою та іншими психологічними викликами [4, с. 268].

Соціальні навички та командна робота є ключовими компонентами успішної військової діяльності та ефективної взаємодії всередині військових колективів, зокрема через розвиток ефективних комунікаційних навичок, які є основою для успішної командної роботи, дозволяючи чітко висловлювати думки та розуміти інструкції, а також вміння працювати в команді, необхідне для виконання військових завдань. Емпатія та розуміння сприяють міцним міжособистісним відносинам, є ключовими для високої командної ефективності та морального духу, а уміння вирішувати конфлікти всередині команди є невід'ємною частиною військової служби. Лідерство та підпорядкування, а також адаптивність до змінних умов, є важливими для успішної командної роботи, в той час як взаємодопомога, повага та довіра є фундаментом для вдалої співпраці. Постійне навчання та розвиток командних та соціальних навичок через участь у спільних тренуваннях та місіях сприяють зміцненню командних зв'язків та покращенню взаєморозуміння, підкреслюючи критичну роль соціальних навичок та командної роботи у військовому середовищі, де успіх місії часто залежить від злагодженої роботи команди, взаємної підтримки та ефективної взаємодії [4, с. 294].

Емоційні та психологічні виклики становлять значну частину життя військовослужбовців, впливаючи на них глибоко і різноманітно, від переживання миттєвого стресу до довгострокових психічних наслідків. Серед цих викликів важливе місце займають стресові ситуації в бою, де військові стикаються з безпосередньою загрозою життю та необхідністю швидкого прийняття складних рішень. Посттравматичний стресовий розлад, що розвивається через травматичні події, виявляється у флешбеках, кошмарах та почутті безнадійності. Тривале перебування у напружених умовах може викликати емоційне вигорання та відчуження від близьких та суспільства. Військовослужбовці можуть зіткнутися з проблемами повернення до звичайного цивільного життя, особливо при наявності психологічних проблем, а також з відчуттям нерозуміння з боку суспільства, що посилює відчуття ізоляції. Військова служба також може негативно позначитися на сімейних та особистих стосунках через довготривалі розлуки. Інтенсивні фізичні навантаження та брак сну призводять до фізичного та психологічного виснаження. Військова служба може спонукати до переосмислення життєвих пріоритетів та цінностей, створюючи внутрішні конфлікти, а також ставити перед військовослужбовцями моральні та етичні дилеми, пов'язані з бойовими діями та виконанням завдань [7, с. 4].

Враховуючи ці виклики, важливо, щоб військові організації надавали ефективну підтримку своїм членам, включаючи доступ до психологічної допомоги, програм реабілітації та консультування. Також важливо

підтримувати середовище, де військовослужбовці можуть відкрито обговорювати свої переживання та емоції, щоб знизити ризик хронічного стресу та психологічних розладів. Суспільство також повинно усвідомлювати ці виклики та надавати відповідну підтримку військовослужбовцям.

Перехід до цивільного життя після військової служби може бути складним завданням для багатьох військовослужбовців, тому що військове життя значно відрізняється від цивільного. Основними проблемами є знаходження роботи після демобілізації, оскільки військовослужбовцям часто важко адаптувати військові навички до цивільного ринку праці та пояснити їх цінність роботодавцям. Психологічна адаптація також є великим викликом, оскільки військовослужбовці можуть боротися з наслідками ПТСР, депресії та тривоги, і відчувати труднощі з адаптацією до менш структурованого цивільного життя. Військова служба також може вплинути на сімейні відносини через тривалі розлуки, створюючи виклики для відновлення цих стосунків або адаптації до змін, які відбулися. Зміна особистісної ідентичності та визначення ролі в цивільному житті також може бути складною, як і вирішення фінансових проблем у відсутності стабільного доходу. Після закінчення військової служби військовослужбовці можуть відчувати втрату військового товариства та підтримки, що може спричинити почуття ізоляції, а ті, хто повертається з фізичними травмами або хронічними станами, зіштовхуються з необхідністю тривалого лікування та адаптації до життя з обмеженнями [2, с. 84].

Військовослужбовці також часто стикаються з проблемою соціальної ізоляції після повернення до цивільного життя, оскільки можуть відчувати відчуженість від суспільства, яке може не повністю розуміти або визнавати їхній досвід та жертви, що може призвести до самотності. Отримання доступу до необхідних медичних, психологічних та соціальних послуг також може бути складним, особливо якщо військовослужбовці не обізнані з доступними ресурсами або не знають, як ними скористатися. Військова служба може змінити світогляд, внаслідок чого військовослужбовці можуть відчувати, що їхні цінності та переконання не відповідають цивільним реаліям, створюючи внутрішній конфлікт та потребу в переосмисленні особистої ідентичності. Багато військовослужбовців також зіштовхуються з викликом відновлення професійної ідентичності та будівництва нової кар'єри після років служби. Для полегшення цього переходу, важливо, щоб військовослужбовці мали доступ до ресурсів і підтримки, включаючи професійну перекваліфікацію, кар'єрне консультування, психологічну підтримку та медичне обслуговування, а суспільство повинно бути обізнане про ці виклики і активно підтримувати військовослужбовців у їхньому переході до цивільного життя [7, с. 5].

Військова служба може суттєво впливати на міжособистісні відносини та сімейне життя, пропонуючи виклики для військовослужбовців та їх родин. Довготривалі відрядження ведуть до тривалих розлук, ускладнюючи підтримку відносин і спільне побутове життя. Часто після повернення додому військовослужбовці не можуть відкритися про свої переживання, особливо травматичні, що створює бар'єри у спілкуванні з родиною. Емоційні та психологічні проблеми, такі як ПТСР, депресія та тривожні розлади, серйозно впливають на особистісні та сімейні стосунки. Під час тривалих розлук члени сім'ї адаптуються до нових ролей, що вимагає повторного визначення та пристосування цих ролей після повернення військового. Фінансовий тиск та адаптація до сімейного життя після тривалої відсутності також можуть бути складними. Діти військовослужбовців відчують наслідки служби своїх батьків через розлуки та зміни у поведінці або емоційному стані батьків. Інтимні стосунки також визначаються відсутністю, емоційною віддаленістю або психологічними травмами. Сім'ї можуть відчувати соціальну ізоляцію, особливо якщо часто переїжджають або живуть на військових базах, а також страждати від стресу, пов'язаного з безпекою близьких у небезпечних зонах. Важливість підтримки та доступу до ресурсів, таких як психологічна підтримка, для сімей військовослужбовців є критичною, а також виховання дітей без батьківської присутності через важливі моменти їхнього життя може впливати на взаємини та емоційну близькість [6].

Ці виклики вимагають особливої уваги, підтримки та розуміння від обох сторін – як військовослужбовців, так і їхніх сімей. Ефективне спілкування, психологічна підтримка, залучення до спільнот та сімейних програм можуть істотно допомогти в адаптації та підтримці міцних сімейних відносин.

Військова служба, попри свої численні виклики, також пропонує значні можливості для особистісного зростання та розвитку, сприяючи формуванню різноманітних цінних якостей та навичок. Вона сприяє розвитку лідерських навичок, включаючи прийняття рішень, управління командами та розв'язання конфліктів, які є ключовими в військовому навчанні та досвіді. Високий рівень фізичної та психологічної стійкості розвивається через витривалість, необхідну для ефективного подолання труднощів та стресових ситуацій. Військова служба також виховує ефективну командну роботу, розвиваючи вміння взаємодіяти, спілкуватися та підтримувати інших, а також сприяє самодисципліні та організованості через строгий дисциплінарний режим. Адаптивність та гнучкість розвиваються через часті зіткнення зі швидко змінними обставинами, а робота в міжнародному контексті підвищує навички крос-культурного спілкування та розуміння. Професійні навички, здобуті під час військової служби, такі як медичні знання, інженерія, логістика, можуть бути корисними у цивільному житті, а військова служба також акцентує на моральних та етичних принципах, виховуючи відданість, честь та відповідальність [5, с. 76]. Усі ці навички та якості можуть стати важливим фундаментом для подальшого особистісного зростання та розвитку в різних аспектах життя.

Програми підтримки та ресурси для військовослужбовців відіграють ключову роль у забезпеченні їх благополуччя та сприяють успішній адаптації до цивільного життя після служби. Важливі аспекти цих програм включають психологічну підтримку з консультуванням та терапією для тих, хто страждає від ПТСР,

депресії, тривожності та інших психічних проблем; кар'єрне консультування та перекваліфікація, що допомагають військовослужбовцям адаптуватися до цивільного ринку праці; освітні програми для отримання вищої освіти або додаткового професійного навчання; високоякісне медичне обслуговування, включаючи лікування фізичних травм та хронічних станів; фінансова підтримка, включаючи допомогу в управлінні боргами та фінансове планування; соціальна підтримка через групи підтримки та спільноти; юридична допомога у вирішенні питань, пов'язаних з військовою службою; програми підтримки сімей, включаючи консультування та допомогу у адаптації до змін у сімейному житті; а також ресурси для адаптації до інвалідності, пов'язаної з військовою службою. Ці ресурси та програми сприяють емоційному, професійному та соціальному добробуту військовослужбовців, забезпечуючи їм необхідну підтримку для більш плавного переходу до цивільного життя [2, с. 85].

Висновки. Висновки останніх досліджень у сфері соціалізації особистості у військовому середовищі вказують на складність процесу адаптації військовослужбовців до цивільного життя. Підкреслюється важливість розуміння впливу військової культури на особистісний розвиток та необхідність комплексної підтримки.

Перспективи подальших досліджень можуть включати глибший аналіз психологічних аспектів соціалізації в військовому контексті та розробку ефективних стратегій для підтримки військовослужбовців у їхньому переході до цивільного життя.

Використана література:

1. Бондарев Г. В., Круть П. П. Основи військової психології: навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 272 с.
2. Бриндіков Ю. Л. Концепція доцільності функціонування Центру комплексної реабілітації та допомоги учасникам бойових дій на базі Хмельницького національного університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 72. Київ, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 82-86. URL : <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.19>
3. Глушков А. В. Педагогіка (в тому числі військове навчання та виховання) : конспект лекцій. Одеса : Одеський державний екологічний університет, 2022. 76 с.
4. Замотаєва Н. В. Військова педагогіка: історія, теорія, практика : навч. посіб. Київ : Альфа Реклама, 2021. 364 с.
5. Ключков В. Особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів збройних сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. Вип. 70 (6). С. 67-77. URL : <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-67-77>
6. Jukić M., Malenica L., Đuričić V., Talapko J., Lukinac J., Jukić M., Škrlec I. Long-Term Consequences of War Captivity in Military Veterans. *Healthcare (Basel)*. 2023 Jul 10; 11 (14) : 1993. URL : <https://doi.org/10.3390/healthcare11141993>.
7. Petrechenko S., Kuryliuk Y., Yuryk O. Legal aspects of medical care and rehabilitation of war veterans in Ukraine. *Pharmacology on line*. 2021. Vol 2. P. 1-8.

References:

1. Bondarev H. V., Krut P. P. (2020) *Osnovy viiskovoi psikhologii : navch. Posib.* [Basics of military psychology: a study guide]. Kharkiv : Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. 272 s. [in Ukrainian].
2. Bryndikov Yu. L. (2019) *Kontseptsiia dotsilnosti funktsionuvannia Tsentru kompleksnoi reabilitatsii ta dopomohy uchasnykam boiovykh dii na bazi Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu.* [The concept of feasibility of the Center for comprehensive rehabilitation and assistance to combatants on the basis of Khmelnytskyi National University]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Vyp. 72 [Scientific journal of the M. P. Drahomanov National Pedagogical University: Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects. Issue 72]. Kyiv, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. P. 82-86. URL : <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.19> [in Ukrainian].
3. Hlushkov A. V. (2022) *Pedahohika (v tomu chysli viiskove navchannia ta vykhovannia) : konspekt leksi.* [Pedagogy (including military training and education): lecture notes]. Odessa : Odeskyi derzhavnyi ekolohichnyi universytet. 76 s. [in Ukrainian].
4. Zamotaieva N. V. (2021) *Viiskova pedahohika : istoriia, teoriia, praktyka: navch. posib* [Military pedagogy: history, theory, practice: a study guide]. Kyiv : Alfa Reklama. 364 s. [in Ukrainian].
5. Klochkov V. (2022) *Osoblyvosti formuvannia psikhologichnoi stiikosti maibutnykh ofitseriv zbroinykh syl Ukrainy.* [Peculiarities of the formation of psychological stability of future officers of the armed forces of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy*. Vyp. 70 (6). P. 67-77. URL : <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-67-77> [in Ukrainian].
6. Jukić M., Malenica L., Đuričić V., Talapko J., Lukinac J., Jukić M., Škrlec I. (2023). Long-Term Consequences of War Captivity in Military Veterans. *Healthcare (Basel)*. Vol. 11, № 14 : 1993. URL : <https://doi.org/10.3390/healthcare11141993>
7. Petrechenko S., Kuryliuk Y., Yuryk O. (2021) *Legal aspects of medical care and rehabilitation of war veterans in Ukraine.* *Pharmacology on line*. Vol 2. P. 1-8

Yu. Popyk. Socialization of personality in the military environment: challenges and prospects

The article provides an in-depth analysis of the process of socialization in a military context, examining the ways in which individuals internalize and reproduce social norms, values and behavioral patterns within a military environment. This study examines the influence of the military environment on personality development, with an emphasis on the formation of leadership qualities, discipline and teamwork. The analysis shows that strict norms and a high level of responsibility in military life contribute to the strengthening of self-discipline and the ability to work effectively in a team. It also considers how these conditions affect the psychological stability of the individual, making military personnel more capable of adapting to stressful situations and solving complex tasks. In addition, the complexities of adjusting to civilian life after military service, including emotional and psychological challenges, are addressed. The emotional and psychological challenges faced by military personnel are complex and multifaceted. This includes various aspects such as the stress and trauma of combat, the development of post-traumatic stress disorder (PTSD), and emotional absence and alienation from family, friends and society. These problems can complicate the adjustment

to civilian life after demobilization, causing additional challenges in the personal and professional spheres. Military personnel often experience a lack of social understanding and support, which can deepen feelings of isolation and loneliness. The article also highlights the importance of support and access to resources for service members. Considerable attention is paid to the study of the impact of military identity on personal development, taking into account ethical and moral aspects. The authors identify key directions for further research that will help to better understand the dynamics of socialization in the military environment, including the influence of cultural factors and individual characteristics on adaptation processes. They also emphasize the need for an integrated approach to solving the identified problems, which would combine psychological, social and structural perspectives, providing a more comprehensive understanding of the impact of military service on the individual.

Key words: socialization, personality, military environment, leadership, psychological stability, social adaptation, military serviceman, personal development.

УДК 378.2

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.27>

Савицька А. П., Савицька В. С.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ КУРСАНТАМИ ВЗВО

Сучасна система вищої військової освіти функціонує у нових соціально-політичних умовах, які визначають не лише шляхи та напрями її розвитку, але й актуалізують безпосередньо пов'язані з цими проблемами. Вдосконалення англійської підготовки курсантів в умовах вищого військового навчального закладу зумовлене багатьма чинниками, серед яких важливим є мотивація навчально-пізнавальної діяльності, яка, як доведено численними дослідженнями, є значущим фактором впливу на успішність освітнього процесу в цілому та має прямий вплив на ефективність навчальної діяльності того, хто навчається. Наявний стан сформованості навчально-пізнавальної та професійної мотивації курсантів ХНУПС не відповідає високим вимогам як до якості навчання у військовому виші в цілому, так і до рівня сформованості їх англійської професійної компетентності зокрема. Пошук комплексу заходів, спрямованих на вирішення цього завдання, вбачається нагальною проблемою кафедри. У статті досліджується поняття мотиву й мотивації, їх психологічна природа, наведено аналіз внутрішніх та зовнішніх мотивів як основи формування позитивної мотивації курсанта, показано процес трансформації навчально-пізнавальних мотивів у професійну мотивацію. Проаналізовано принципи, реалізація яких є основою формування оптимальної структури навчальних мотивів. Доведено, що професійна мотивація є вищим ступенем сформованості навчальної мотивації. Окреслено критерії сформованості мотивів навчально-пізнавальної діяльності та визначено педагогічні умови, які ефективно, взаємопов'язано та комплексно сприяють формуванню позитивної мотивації, а саме: проведено аналіз впливу технологій проблемного навчання та активних методів навчання на процес формування та розвиток навчально-професійної мотивації, наголошено на значущості інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як мотиваційного стимулу та наведено практичні поради щодо їх застосування. Досліджено вплив особистості викладача та його педагогічної майстерності на формування високої мотивації до вивчення авіаційної англійської мови.

Ключові слова: вища військова освіта, мотивація навчально-пізнавальної діяльності, іноземна мова професійного спрямування, педагогічні умови, критерії сформованості мотивації, проблемне навчання, активні методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

В умовах військової агресії беззаперечною є зростаюча інтенсивність професійної комунікації офіцерів Повітряних сил України з іноземними партнерами як під час планування бойових завдань, так і під час навчання курсантів пілотуванню іноземних зразків авіатехніки, тож одним з найважливіших завдань навчально-виховного процесу у ХНУПС імені Івана Кожедуба постає проблема інтенсифікації процесу формування англійської комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Пошук комплексу заходів, спрямованих на вирішення цього завдання, є нагальною проблемою НПП кафедри авіаційної англійської мови. Приймаємо за робочу гіпотезу, що мотивація має вагомий вплив на успішність процесу навчання та становлення курсанта як майбутнього офіцера, тож одним із напрямків вирішення поставленої задачі є дослідження процесу формування позитивної мотивації курсантів військового ВНЗ до занять з англійської мови. Наявний стан сформованості навчально-пізнавальної та професійної мотивації курсантів вступає у протиріччя з високими вимогами як до якості навчання у військовому виші в цілому, так і до рівня сформованості їх англійської професійної компетентності зокрема. Це ставить перед кафедрою авіаційної англійської мови нагальну проблему пошуку ефективних шляхів розв'язання такого протиріччя. Вивчення поняття мотивації, психологічної природи, типів та позитивних факторів впливу на процес її формування лягають в основу розробки оптимальних педагогічних умов, які б сприяли підвищенню мотивації до вивчення англійської мови курсантами університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що науковці неодноразово зверталися до проблеми формування позитивної мотивації до навчання, акцентуючись на різних аспектах цього

психолого-педагогічного явища. Професійну спрямованість навчання як фактор підвищення мотивації досліджували О. Б. Тарнопольський, Л. М. Черниш; особливості стосунків між викладачем та студентами й вплив особи викладача на формування мотивації вивчали Л.В. Дзюбка, Л.І. Гриценко. Загально-педагогічні аспекти мотивації до вивчення іноземної мови всебічно розглянуті науковцями М. В. Козак, О. Л. Біган, Л. П. Кановою, М. І. Смирною, Г. Г. Волошиною, І. В. Волошанською, Т. І. Левченко С.Ф. Шарковою, Л. В. Дзюбка та багатьма іншими.

Однак шляхи підвищення мотивації до вивчення іноземної мови у вищих військових закладах досліджені недостатньо. Цим напрямком наукового пошуку опікувалися Н. П. Щоголева та О. Кравчук, а змістовне наукове дослідження здійснено у дисертаційних роботах В. М. Клачко та О. М. Гринчишина. Ґрунтовному вивченню проблеми формування й підвищення мотивації у галузі військової авіаційної галузі приділено ще менше уваги. Тож вважаємо, що педагогічну літературу збагатить дослідження педагогічних умов підвищення пізнавальної та професійної мотивації курсантів закладів вищої військової освіти авіаційного профілю, що і є **метою публікації**.

У процесі наукового пошуку було застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення та умовисновків.

Вивчення мотивації є однією з фундаментальних проблем психології та педагогіки. Її значущість пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Будь-яка діяльність має перспективи стати більш ефективною та принести якісні результати за умов наявності у особистості сильних глибоких мотивів, що підвищують активність, впливають на протидію перешкодам, наполегливість у досягненні поставленої мети [6]. Це стосується і навчальної діяльності, яка є більш успішною за умов сформованого позитивного ставлення до навчання, потреби у здобутті знань та навичок. Спрямування педагогічного впливу у напрямку підвищення рівня позитивної мотивації прогнозовано призведе до навчальної успішності.

Складність проблеми мотивації до навчання обумовлена множинністю розуміння її суті, природи, структури, функцій та класифікації.

Так, зазвичай розрізняють *зовнішні* й *внутрішні* мотиви, та, відповідно, їх сукупність й ієрархію, називають *зовнішньою та внутрішньою мотивацією*. Зовнішню спонуку активності особи, тобто те, що підштовхує людину до діяльності навіть при відсутності прямого бажання діяти, зазвичай називають *стимулом*; а внутрішній потяг людини до діяльності (тобто *внутрішній* мотив за поширеною класифікацією) називає власне *мотивом* [4, 5]. Успішність та ефективність навчально-пізнавальної діяльності здійснюється за багатьма різними мотивами, але напряму залежить від того, який мотив домінує: *зовнішній* (або *стимул*), як-то одержання диплому про вищу освіту, задоволення вимог командира, або особиста амбітність мати високий академічний рейтинг тощо, чи *внутрішній*, тобто самоактивність курсанта, власне його пізнавальні інтереси, професійні мотиви та природня зацікавленість в окремому предметі чи процесі навчання загалом. Саме *внутрішні* мотиви визначають ефективність і успішність навчально-пізнавальної діяльності курсантів, вони є її рушійними силами. Формування внутрішньої мотивації є ключовою проблемою в освітній практиці, оскільки саме від неї у достатній мірі залежить освітній результат і формування компетентності майбутніх фахівців, орієнтованих на постійний процес саморозвитку і пізнання. Відсутність внутрішньої мотивації і надмірна виразність або домінування зовнішніх мотивів є, на жаль, характерними рисами сучасної освіти, й військової зокрема. Максимальна навчальна мотивація виникає лише тоді, коли спонуканням до навчання виступає не зовнішній по відношенню до дійсності «стимул-мотив», а піднятий до особистісного сенсу змістовний пізнавальний інтерес. Саме внутрішня мотивація значною мірою керує саморегуляцією курсанта і продуктивністю його розумової діяльності. При цьому виявлено, що висока позитивна вмотивованість може навіть відігравати роль компенсуючого фактору у випадку недостатніх навчальних здібностей.

Провідним серед групи внутрішніх мотивів є *пізнавальний* інтерес, у ході задоволення якого розумова активність того, хто навчається, спрямовується на свідоме і міцне оволодіння знаннями [6]. Важливо зазначити, що пізнавальні мотиви з плином часу та з опануванням певною кількістю професійних знань зазвичай переростають у мотивацію до професійної діяльності – *професійну мотивацію*. Отже, мотивацією для курсанта виступає бажання вчитися не тільки заради досягнення академічної мети, але і для професійного росту. Основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від актуально здійснюваної навчальної діяльності того, хто навчається, до засвоювання ним професійної діяльності [3, с. 56-57]. З позиції загальної теорії діяльності, такий перехід йде перш за все вздовж лінії трансформації мотивів, оскільки саме мотив є конструктивною ознакою діяльності. Однак, якщо діяльності навчання притаманні пізнавальні мотиви, то практичній діяльності – професійні. Отже, перехід від навчально-пізнавальної діяльності курсанта до професійної діяльності фахівця багато в чому виступає проблемою трансформації пізнавальних мотивів в професійні. Професійні мотиви не просто включаються в структуру мотивації навчання, а стають її невід'ємною та домінуючою складовою, що і формує навчально-професійну мотивацію [8, с. 123]. Структура мотивів курсанта, сформована під час навчання, стає стержнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова частина виховання особистості майбутнього офіцера.

Цілком очевидно, що саме сформованість професійної мотивації і є та загально-педагогічна мета, якої прагне досягти викладач як педагог у кінцевому результаті. Адже саме у вищій школі закладаються основні особистісні якості курсанта як військового фахівця, що необхідні для подальшої професійної діяльності. Професійна мотивація, або, інакше кажучи, мотивація професійного зростання, має значний вплив на

досягнення кінцевої педагогічної мети навчання у виші – сформованості професійної компетентності майбутнього офіцера, а також є ефективним засобом комплексного формування особистості й розвитку її творчого потенціалу.

Володіння англійською мовою в умовах сьогодення є надважливою складовою професійної компетентності майбутнього офіцера. З огляду на це можна стверджувати, що формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови виступає одним із провідних факторів підвищення якості навчальної діяльності у військовому університеті в цілому та опанування англійською мовою зокрема. Тому, беззаперечно, навчальний-виховний процес має бути спрямований на пошук оптимальних шляхів формування та підвищення навчальної мотивації до вивчення англійської мови, і стати основою для її формування. Отже, формування позитивної мотивації курсантів є одним з пріоритетних напрямків роботи кафедри авіаційної англійської мови.

Для розуміння самої сутності процесу формування позитивної мотивації курсантів, аналізу існуючого рівня сформованості мотивації та маркерів успішності такого процесу, слід визначити основні *критерії сформованості мотивів навчально-пізнавальної діяльності* тих, хто навчається [4, с. 74]. На наш погляд, з-поміж таких показників слід назвати:

наявність чітко вираженого пізнавального інтересу (зорієнтованість на внутрішні мотиви); активність в навчально-пізнавальній діяльності; суб'єктна позиція в освітньому процесі; вимогливість до себе і всіх суб'єктів педагогічного процесу; демонстрація успішності в навчанні та відповідальне ставлення до цієї роботи; високий рівень самостійності та ініціативності в освітній діяльності; одержання задоволення від інтелектуальної, пізнавальної діяльності, від здобуття нових знань; прагнення до постійного саморозвитку і самовдосконалення.

В. М. Клячко вказує, що формування оптимальної структури навчальних мотивів можливе за умови реалізації у навчальному процесі таких *принципів* [5, с. 190]: професіоналізації навчання, проблемності змісту, форм і методів навчання; творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності, діалогічності навчання. Вважаємо за доцільне розширити це коло принципів індивідуалізації навчання на основі особистісного підходу; принципом кооперації та співпраці курсанта й викладача на основі партнерства як суб'єктів навчального процесу з перенесенням акценту на домінуючу центральну роль курсанта; принципом варіативності змісту та форм навчального матеріалу з розширенням частки ТЗН та інформаційно-комунікативних технологій. Забезпечення реалізації таких принципів вбачається через впровадження у навчальний процес наступних *педагогічних умов*.

Проблемне навчання як засіб формування й розвитку пізнавальної та навчально-професійної мотивації. Проблемність навчання – це основний стимул, який впливає на формування професійно-пізнавальної потреби на всіх етапах навчання та мотивів як інструменту забезпечення цих потреб.

Основу проблемного навчання складають завдання проблемного характеру, які передбачають перехід від навчальних цілей до професійної діяльності. Творче оволодіння знаннями, уміннями, навичками та розвиток пізнавальних здібностей відбуваються через вирішення професійно-орієнтованої проблеми. Шляхом виконання завдань такого типу відбувається усвідомлення як практичної значущості набутих теоретичних знань, так і прикладного застосування вмінь та навичок, які формуються й вдосконалюються на їх основі. Американський психолог Д. Брунер стверджує, що інтерес до матеріалу, який вивчається, є кращим стимулом до навчання, і саме реалістична проблема професійного характеру здатна пробудити потребу й сформулювати мотив до її вирішення. Розвиток мотиваційної складової посилюється за рахунок забезпечення суб'єктної позиції курсантів у навчально-виховному процесі, усвідомлення ними особистісного змісту знань, дій, творчої діяльності.

В основі проблемного навчання лежать закономірності проблемної ситуації та дослідницький принцип теорії пізнання, що спонукає до пошуку самостійних рішень, процесу осмисленого та зваженого прийняття рішень, спрямованих на досягнення необхідного результату [5, с.187]. Проблема задає та має бути подана у певному контексті. У процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези та її реалізації, відбувається оцінка гіпотези партнера, виховується повага та толерантність до партнерської точки зору. Спільний пошук є запорукою поступального руху до істини. Основою такої взаємодії має бути власний досвід курсанта, набутий у процесі професійної підготовки.

Застосування проблемного навчання сприяє вирішенню широкого спектру загально-педагогічних цілей, зокрема – формуванню та розвитку пізнавально-професійних мотивів за рахунок реалістично-професійного характеру самої проблеми та наявності певної самостійності у виборі шляхів її рішення з усвідомленням власної відповідальності за результат. Відбувається трансформація навчально-пізнавальних мотивів у професійні, що, як наслідок, має неабиякий вплив на формування професійної компетентності курсанта.

Розвиток мотиваційної складової навчально-виховного процесу засобами активних методів навчання. Першочергове завдання педагога вищого навчального закладу – допомогти студенту усвідомити значущість особистого внеску у процес власної освіти та привити розуміння принципу активного навчання, сутністю якого є перенесення акценту з домінуючої ролі викладача як джерела знань на студента як активного здобувача знань (*learner-centredness*).

Аналізуючи різні визначення, можна дійти висновку, що активні методи навчання – це шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активним є не тільки викладач, але й студенти [2]. Завдання викладача – не викладання готових знань та контроль за їх відтворенням, а самостійне оволодіння курсантами навчальним матеріалом у процесі активної пізнавальної діяльності. В основі активних методів лежить діалог, як між викладачем і тими, хто навчається, так і між самими курсантами.

Ролі викладача і студента у тандемі «суб'єкт – об'єкт навчального процесу» діаметрально змінюються: викладач виконує функції модератора навчального процесу та допомагає курсанту здійснювати процес набуття знань (facilitator), а курсант перестає бути пасивним реципієнтом готового педагогічного знання і стає центральною фігурою у процесі здобуття знань (active learner). Застосовуючи на заняттях ряд активних методів навчання, педагог надає курсанту змогу усвідомити суть, значущість, дієвість та ефективність самого принципу активного навчання; повірити у власні здібності до творчого переосмислення інформації, від найпростіших (як-то участь у рольових іграх, продукування ідей та думок під час мозкового штурму тощо) до завдань, які вимагають більшого ступеня самостійності, відповідальності, творчості, поглибленого пошуку та обробки інформації (робота над кейсом, проектом). Набуття таких навичок – це і є той неоціненний інструментарій, який надасть змогу майбутньому фахівцю здійснювати процес інформальної освіти упродовж життя, самостійно опанувати нові знання, професійно розвиватися та йти у ногу із часом, адже важливою характеристикою військового фахівця є його компетентність та здатність до самостійного опанування новими науково-технічними знаннями в умовах високих темпів продукування нових технологій у сучасному світі.

Філософський концепт принципу активного навчання та сама сутність активних методів імпліцитно формує у курсанта усвідомлення вагомості особистого внеску у процес набуття знань. Широкий арсенал активних методів та різноманітність форм навчальної роботи зароджують внутрішню мотивацію до процесу навчання, формують та розвивають навчально-пізнавальні мотиви. Тож окрім досягнення навчальної і виховної функції освітнього процесу, активні методи навчання всіляко сприяють підвищенню мотиваційної складової.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як мотиваційний інструмент. Педагогічна потреба у підвищенні якості навчання авіаційній англійській мові найбільш широко та повною мірою вирішується шляхом імплементації цілого комплексу сучасних технологій навчання, провідне місце у ряду яких посідають, напевне, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). До найбільш широко застосовуваних у навчальному процесі засобів ІКТ відносяться: цифрові продукти, як-то електронні підручники та посібники; електронні енциклопедії та довідники; тренажери, навчальні програми та програми тестування; освітні ресурси мережі Інтернет; електронні накопичувачі інформації (DVD та CD); та технічні засоби: відео- та аудіотехніка, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка [7, с. 123].

Із загального спектру засобів ІКТ слід виокремити *комп'ютеризоване навчання* як окремий сегмент, який має практично необмежений потенціал різноманітних форм застосування у навчальному процесі. До найбільш популярних та ефективних з точки зору дидактики мультимедійних інтерактивних навчальних програм слід віднести *MyGrammarLab*, *Rosetta Stone*, *LinguaLeo*, *Coursera* та інші.

Особливої уваги в ієрархії понять ІКТ заслуговують *інтернет-технології* як підкатегорія 'комп'ютеризованого навчання'. Розглянемо характеристики певних інтернет-ресурсів, які інтегровано у навчальний процес вивчення авіаційної англійської мови у ХНУПС.

Мобільні додатки вбачаються ефективним і зручним інструментом для вивчення термінології авіаційної англійської мови завдяки доступності використання на особистих гаджетах й багаторівневному ступеню складності, що дозволяє адаптувати матеріали до відповідного рівня знань кожного курсанта. Наведені нижче мобільні додатки успішно застосовуються викладачами кафедри у процесі викладання авіаційної англійської мови: *"Pilots' English"*, спеціально розроблений для спеціалістів авіаційного профілю додаток, який містить авіаційну термінологію, фрази та ситуації; *Duolingo* пропонує тематичні курси з англійської мови, включаючи й такі як "Англійська для спеціалістів з авіації", має інтерактивні вправи та ігри, що сприяють ефективному опануванню матеріалу; *Quizlet* надає змогу як створювати власні набори слів та фраз, що допомагає вивченню термінології авіації, так і користуватися існуючими наборами, створеними іншими користувачами [1, с. 133].

Інтерактивні онлайн-курси – ще один рекомендований інтернет-ресурс для навчання авіаційної англійської мови. Один з прикладів – *"Aviation English"* від Oxford Aviation Academy (OAA). Курс призначений для пілотів, авіаційних диспетчерів та іншого персоналу, які потребують вивчення термінів та фразології, специфічної для авіаційної комунікації.

ІКТ здатні перетворити процес навчання на захоплюючий процес, зробити навчальний процес більш цікавим й ефективним, підсилюючи наочність та підвищуючи активність курсантів на заняттях з іноземної мови. Демонстрація навчальних фільмів на початку вивчення теми, або ж у якості презентації певного навчального матеріалу під час практичного заняття підвищує емоційний ефект сприйняття нового матеріалу, а демонстрація навчального фільму наприкінці вивчення теми сприяє консолідації засвоєного матеріалу та створює підґрунтя для організації бесіди, обговорення, дискусії, дебатів тощо. ТЗН надають змогу

розширювати засоби наочності та, як наслідок, значно урізноманітнити дидактичні прийоми, змінити емоційний клімат на занятті, розбарвити монотонний перебіг заняття, урізноманітнити види робіт, підтримувати увагу та зацікавленість аудиторії.

Особистість та педагогічна майстерність викладача як фактор формування позитивної мотивації.

Досліджуючи чинники, що впливають на мотиваційну сферу навчання, слід згадати значення власне викладача у цьому процесі. Педагогічна наука та практика підтверджують, що мотивація до навчальної діяльності напряму залежить від професійності педагога, його моральності, такту, поведінки, характеру, здатності викликати в учнях пізнавальний інтерес і відповідну активність.

О.Л. Біган, вивчаючи проблему мотивації вивчення іноземної мови, також вказує, що «велику роль у формуванні позитивного ставлення до предмету може відігравати сам викладач» [1, с. 17]. Якщо стосунки між викладачем та кожним окремим студентом доброзичливі, довірливі, передбачають взаємодопомогу, то позитивне ставлення до викладача переноситься на предмет. Якщо викладач «постійно демонструє відданість своїй справі, впевненість в успіху, віру в культурно-пізнавальну цінність предмета, це відразу передається студентам і стає джерелом мотивації навчання» [1, с. 17].

Любов викладача до свого предмету та його глибокі знання є важливими чинниками підвищення ефективності роботи на заняттях з іноземної мови. Слід наголосити, що важливе значення має не тільки володіння викладачем мовою та знання предмету, а й уміння пов'язати майбутню професію студентів з іноземною мовою, якомога ширше застосовувати завдання й матеріали професійно-орієнтованого змісту.

Активність курсанта на заняттях не повинна залишатися без уваги викладача. Форми відзначення можуть бути різними: усне або письмове схвалення, позитивні оцінки, посмішка, міміка. Водночас слід зауважити, що відзначення пасивності студентів на заняттях за допомогою зауваження чи осуду, авторитарний, або, навпаки, надто ліберальний стиль педагогічної діяльності викладача, порівняння успіхів або невдач інших курсантів у групі не сприяють формуванню позитивної мотивації до вивчення іноземної мови.

Для встановлення педагогічного контакту з аудиторією, створення умов живого спілкування під час заняття з утриманням зацікавленості курсантів, їх уваги та активної участі викладач має широкий інструментарій прийомів та засобів: розповідь про щось цікаве, захоплююче; епізод з власного досвіду викладача; запитання чи інформація, близько пов'язані з інтересами курсантів; неочікувані, провокуючі запитання тощо; оригінальний, незвичайний початок, що викликає увагу аудиторії; ефективна цитата тощо; прийоми змагання, вікторин для подолання одноманітності у навчанні; індивідуалізація завдань із можливістю їх самостійного вибору курсантами; і нестандартні форми завершення заняття тощо.

Створення позитивного емоційного клімату, атмосфери співпраці та партнерства, доброзичливості, довіри, толерантності, поваги до курсанта, щирої зацікавленості його точкою зору, наряду із застосуванням викладачем вищезазначених прийомів та засобів створення атмосфери зацікавленості до предмету взагалі й до матеріалу заняття зокрема відіграють значущу роль у формуванні позитивної внутрішньої навчально-пізнавальної та професійної мотивації.

Висновки. Спираючись на вищесказане, можна дійти висновку, що для досягнення максимальної ефективності та результативності занять з авіаційної англійської мови та для ефективного формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів ХНУПС рекомендовано застосовувати поєднання певних педагогічних умов як комплексний підхід, спрямований на розвиток пізнавальної та професійної мотивації. Доведено, що саме внутрішня пізнавально-професійна мотивація є головним стимулом, спонукою та рушійною силою навчального процесу. Такі сучасні технології навчання, як активні методи навчання, проблемне навчання та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) вбачаються дієвими важелями формування та розвитку мотиваційної складової, а особистість викладача та його педагогічна майстерність – тією консолідуючою ланкою, яка здатна взаємно пов'язати ряд педагогічних умов, спрямованих на розвиток мотиваційної складової, та ефективно імплементувати їх у освітній процес.

Використана література:

1. Біган О. Л. Деякі аспекти мотивації вивчення іноземної мови. Моделювання іншомовної мовленнєвої діяльності в контексті міжкультурної комунікації, 2007. С. 13-17.
2. Бугрименко А. Г. Внутрішня і зовнішня навчальна мотивація у студентів педагогічного ВНЗ. *Психологічна наука і освіта*. 2006. № 4. С. 28.
3. Гринчишин О. М. Розвиток мотивації оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Національна академія ДПС України. Хмельницький, 2003. 207 с.
4. Дзюбко Л., Гриценюк Л. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик. Київ, 2011. 128 с.
5. Клячко В. Формування мотивації навчальної діяльності слухачів Академії управління МВС засобами проблемного навчання. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. 448 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2007_2-3_21
6. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2011. 448 с.
7. Рожкова Н. Г. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій як інноваційного методу в навчанні іноземних мов. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 132. С. 121-125.
8. Черниш Л. М. Шляхи підвищення мотивації під час викладання англійської мови на немовних факультетах. *Наукові праці вищого навчального закладу «Донецький Національний технічний університет»*. Серія : *Педагогіка, психологія і соціологія*. 2019. № 1 (24). URL : <https://doi.org/10.31474/2077-6780-2019-1-117-123>

References:

1. Bihan O. L. (2007) Deiaki aspekty motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy. [Some aspects of motivation in learning a foreign language]. Modeliuvannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii. S. 13-17 [in Ukrainian].
2. Buhrymenko A. H. (2006) Vnutrishnia i zovnishnia navchalna motyvatsiia u studentiv pedahohichnoho VNZ. [Inherent and external motivation of students of Higher Educational Institution]. *Psykhologichna nauka i osvita*. № 4. S. 28 [in Ukrainian].
3. Hrynchyshyn O. M. (2003) Rozvytok motyvatsii ovolodinnia inozemnoiu movoiu v umovakh vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu. [Development of motivation to learn a foreign language in the conditions of higher military educational institution: PhD thesis in psychological sciences] : dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.09. Natsionalna akademiia DPS Ukrainy. Khmelnytskyi. 207 s. [in Ukrainian].
4. Dziubko L., Hrytseniuk L. (2011) Diahnostyka navchalnoi motyvatsii : zbirnyk metodyk. [Diagnosis of educational motivation : compendium of methods]. Kyiv. 128 s. [in Ukrainian].
5. Klachko V. (2007) Formuvannia motyvatsii navchalnoi diialnosti slukhachiv Akademii upravlinnia MVS zasobamy problemnoho navchannia. [Formation of educational motivation of students at Domestic Affairs Academy of Governing by way of problem-based learning]. *Visnyk Akademii upravlinnia MVS*. № 2-3. S. 184-193. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2007_2-3_21 [in Ukrainian].
6. Levchenko T. I. (2011) Motyvatsiia subiekta v riznykh vyдах diialnosti: monohrafiia. [A person's motivation during different activities : monography]. Vinnytsia : Nova Knyha. 448 s. [in Ukrainian].
7. Rozhkova N. H. (2014) Vykorystannia informatsiino-kompiuternykh tekhnolohii yak innovatsiinoho metodu v navchanni inozemnykh mov. [Applying information-computer technology as an innovative method in foreign language teaching]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seria : Pedahohichni nauky*. Vyp. 132. S. 121-125 [in Ukrainian].
8. Chernysh L. M. (2019) Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii pid chas vykladannia anhliiskoi movy na nemovnykh fakultetakh. [Ways of enhancing motivation when teaching English at non-linguistic departments]. *Naukovi pratsi vyshchoho navchalnoho zakladu «Donetskyi Natsionalnyi tekhnichnyi universytet»*. Seria : Pedahohika, psykhologhiia i sotsiolohiia. № 1 (24). URL : <https://doi.org/10.31474/2077-6780-2019-1-117-123> [in Ukrainian].

A. Savytska, V. Savytska. Pedagogical conditions of enhancing military cadets' motivation to study English for professional purposes

Current system of higher military education functions in new political-/social conditions which not only define the ways and directions of the development of the educational system, but also actualize the related problems. Improvement of cadets' foreign language training at a higher military institution may be influenced by a number of factors, motivation being one of the most important ones. As it has been proved by numerous researches, motivation has a substantial impact on the success of the educational process as a whole, and directly enhances learners' progress. The current level of educational and professional motivation of the cadets of Kharkiv National Air Force University does not meet the requirements neither of the quality of education at a military higher educational institution as a whole, nor of the level of cadets' professional communicative competence in English. The department faces the pressing issue of seeking a complex of measures aimed at solving the above-stated problem. The article studies the concept of motives and motivation, their psychological nature and types, analyzes inherent and outer motivation as the basis of forming cadets' positive motivation, provides the insight in the process of educational motivation being transformed into professional one. Educational principles which are the basis of forming optimal educational motivation structure have been studied. It has been proved that professional motivation is the highest level of integral educational motivation. The article defines the criteria of forming educational motivation and suggests pedagogical conditions which are meant to provide effective and multisided approach to the process of forming cadets' motivation. The pedagogical technologies of problem-based learning and active learning methods have been analyzed in terms of their ability to enhance motivation as well as a great potential of computer-assisted learning in this domain has been proved. The article emphasizes the issue of a teacher's personality and professionalism as significant factors in building-up learners' motivation.

Key words: *higher military education, motivation of educational and learning process, English for special purposes, pedagogical conditions, motivation development criteria, problem-based education, active learning methods, computer-assisted technologies.*

FACTORS OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF TEACHERS AND STUDENTS OF A TECHNICAL UNIVERSITY BASED ON STEM EDUCATION¹

The article examines the role of STEM education (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) in developing self-educational competence in teachers and students at technical universities. It emphasizes the importance of self-education in the modern world, where rapid changes require continuous updating of knowledge and skills for future professionals to maintain competitiveness and efficiency in the current job market. The article highlights the relevance of self-educational competence in the context of globalization and the information society, where the ability to independently acquire new knowledge and adapt to changing conditions is vitally necessary. In this regard, the author proposes a comprehensive approach to the implementation of STEM education, which includes the integration of interdisciplinary knowledge, practical experience, and the use of innovative teaching methods. The article's author asserts that such an approach contributes not only to the development of professional competencies but also to the formation of flexible thinking, critical analysis, and creativity.

To support the presented theses, the article provides results of empirical studies that demonstrate the positive impact of STEM education on the self-education process. The author analyzes various strategies and methods of self-education for teachers and students that can be integrated into the educational process of technical universities and recommends ways to optimize curricula to enhance the effectiveness of self-educational activities.

The objectives of the article are as follows: to analyze the significance of self-educational competence in the modern educational space and its importance for the professional development of individuals, to characterize the main components of self-educational competence and their role in personal and professional development, and to consider the role of STEM education in the development of self-educational competence of teachers and students at a technical university.

Key words: *self-education, competence, teachers, students, technical university, STEM education, motivation, innovative projects.*

The topic of self-educational competence of teachers and students is becoming increasingly relevant in the modern educational space. In the context of rapid changes occurring in the world, higher education institutions face the necessity of constantly updating knowledge and skills, which requires a high level of self-educational activity from educators and the student community.

Self-education as a competence implies an individual's ability to independently acquire new knowledge, skills, and abilities, which is a necessary condition for professional development and maintaining the relevance of the education received. It becomes key in the conditions of living in an information society, where information quickly becomes outdated, and technologies develop at a rapid pace.

For teachers, self-education is a fundamental requirement of the profession, as they must not only impart knowledge but also be an example of educational motivation and independent intellectual development. A teacher who systematically engages in self-education can more effectively adapt to changes in curricula, implement innovative teaching methodologies, and be more competent in their subject area. Students, on the other hand, also need to develop self-educational competence in order to successfully compete in the job market and be prepared for continuous professional growth.

Higher education institutions should pay special attention to the formation of skills in independent learning, critical thinking, analysis, and synthesis of information, which will allow graduates to be self-sufficient in their intellectual development.

The relevance of self-educational competence is also intensified by globalization processes. We live in a world where knowledge and experience of other cultures and economies are becoming more accessible than ever before, which requires educational institutions and their students to be ready for intercultural communication and collaboration.

Overall, self-education is important not only for individual development but also for the progress of society as a whole. Educational institutions that support and stimulate self-educational activity make a significant contribution to the formation of an innovative, creative, and competitive society. Investments in the development of self-educational competence are investments in the future, which will ensure the sustainability and flexibility of the educational system, as well as its relevance to the challenges of the modern world.

Features of STEM education in the modern educational space: STEM education is characterized by an integrated approach to learning scientific disciplines, where the emphasis is on the practical application of knowledge and the development of critical thinking. It fosters the formation of a comprehensive understanding of real-world problems and requires individuals to take an active stance in their learning and independent problem-solving.

The purpose of the article is to analyze the theoretical foundations of self-educational competence and the role of STEM education in the development of this competence in teachers and students of a technical university.

Self-educational competence is the ability of an individual to independently plan, organize, and carry out the learning process with the aim of self-improvement and professional development. In the context of STEM

¹ Статтю подано мовою оригіналу.

education, this means the ability of teachers and students to integrate cutting-edge technologies, scientific methods, and engineering solutions into their educational and professional paths.

STEM-education promotes the development of self-educational competence at several levels:

Firstly, it stimulates interest in learning through practical application of knowledge and solving real-world problems.

Secondly, it requires continuous updating of knowledge to keep pace with rapid changes in science and technology.

Thirdly, STEM education develops the ability to think critically and analyze, which are key components of self-educational competence. Students learn to ask questions, investigate problems, and seek new ways of solving them, which encourages independent learning and continuous development.

Fourthly, the integration of project-based activities into the educational process gives students the opportunity to work in a team, exchange knowledge and experience, which also contributes to the development of self-educational competence, as it teaches them to learn from one another.

Fifthly, STEM education motivates students to learn through engagement in innovative projects and research, which opens up prospects for them to impact the development of society and the economy. This creates a sense of responsibility and a desire to improve their knowledge and skills.

Impact on the educational space and society: STEM education makes a significant contribution to the development of the educational space and society as a whole. It prepares professionals capable of solving complex problems, thinking innovatively, and adapting to rapidly changing workplace conditions. This contributes to economic growth, technological progress, and enhances a country's competitiveness on an international level. STEM education is one of the key elements of modern education, playing an important role in the development of self-education competencies. It not only provides a deep understanding of scientific principles and technological processes but also develops skills necessary for successful adaptation in an ever-changing world. That is why investments in STEM education are investments in the future of education and society.

STEM education holds significant importance in the modern educational landscape for several reasons:

1. Labor Market Relevance: the requirements of the modern labor market are changing rapidly, creating a demand for professionals with knowledge and skills in STEM fields who can adapt to new conditions and challenges.

2. Innovative Development: STEM education fosters innovative thinking and prepares individuals capable of creating new technologies and improving existing ones.

3. Social Implementation: STEM education allows for the cultivation of a conscious civic stance, as it provides tools for understanding and solving social problems through technical and scientific approaches.

4. Personal Development: STEM education promotes the development of critical thinking, creativity, teamwork abilities, and other important skills that ensure successful personal adaptation in a rapidly changing world.

Therefore, STEM education is a key element of the modern educational space, which not only prepares specialists for work in high-tech industries but also promotes the development of self-educational competence necessary for continuous professional growth and personal development.

Let us analyze the theoretical foundations of self-educational competence. Self-educational competence is the ability and readiness of an individual for independent learning throughout life, which includes motivation for learning, mastery of self-learning methods and techniques, the ability to independently plan, organize, and analyze one's educational process, as well as the ability to apply the acquired knowledge and skills in practical activities [1].

The components of self-educational competence can include:

1. Motivational component: internal motivation for learning, understanding the importance of continuous personal development and professional growth.

2. Cognitive component: knowledge about how to organize the learning process, including defining learning objectives, selecting resources for learning, effective time management, and various learning strategies.

3. Operational-activity component: possession of practical self-education skills, such as techniques for memorization, critical thinking, self-analysis, and reflection.

4. Emotional-volitional component: the ability to overcome difficulties that arise in the process of self-education, and to develop endurance and self-discipline.

5. The communicative component: the ability to communicate effectively, exchange information, work in a team, which is also an important aspect of self-education, especially in the modern information society.

6. The metacognitive component: awareness and regulation of one's own cognitive processes, such as understanding, memorization, and thinking, which allows an individual to adapt to various learning conditions and optimize their learning process.

The development of self-educational competence is key for adapting to the rapidly changing conditions of the modern labor market, as well as for personal development and self-fulfillment. Self-education plays a fundamental role in the professional development of an individual, as it is one of the main means of maintaining the relevance of knowledge and skills in a fast-changing world. Let us characterize the main aspects that highlight the importance of self-education in professional development:

– Adaptation to change: the modern job market requires flexibility and the ability to quickly adapt to new technologies, work methods, and professional standards. Self-education allows an individual to timely respond to these changes, maintaining their knowledge and skills at a contemporary level.

– Professional growth: continuous deepening and expansion of professional knowledge and skills through self-education contribute to career advancement. This may include obtaining additional qualifications, certifications, or even retraining for work in a new field.

– Maintaining competitiveness: in today's world, professionals who invest time and resources in self-education are able to maintain a high level of competitiveness in the job market, as they constantly improve their competencies.

– Development of critical thinking: independent acquisition of knowledge fosters the development of critical thinking and analytical abilities, which are important for solving complex professional tasks.

– Personal growth: self-education is also important for personal development, as it promotes self-actualization, boosts self-esteem, and helps to develop self-discipline.

– Flexibility in learning: self-education allows an individual to independently choose the pace, time, and methods of learning, making the process more efficient and comfortable.

– Accessibility of resources: thanks to the Internet and modern technologies, access to knowledge has become extremely broad and convenient, allowing anyone to engage in self-education at any convenient time and from any place. This opens doors to a plethora of online courses, webinars, educational platforms, electronic libraries, and other resources.

– Cost savings: traditional education can be expensive, while self-education often offers less costly or even free alternatives for developing professional knowledge.

– Individual approach: self-education allows focusing on specific interests and needs, choosing only those materials and courses that best match personal and professional goals.

– Supporting life balance: self-education allows for better coordination of learning with other aspects of life, such as work, family, and recreation, contributing to overall well-being.

In totality, these aspects emphasize that self-education is not only necessary for professional development, but it also enables a more fulfilling, balanced, and satisfied life. STEM education is an approach to learning that integrates science, technology, engineering, and mathematics into a single educational process. In a technical university, where the main focus is on training specialists in engineering and technology, STEM education occupies a key position. The basic principles, foundations of STEM education, and the practical application of STEM approaches in the self-education of future engineers can be characterized as follows:

1. Interdisciplinary approach: when implementing STEM education, the learning process is organized in such a way that instead of isolated study of individual subjects, students see connections between different scientific disciplines and understand their application in the real world. Self-education using STEM approaches encourages students to explore the connections between different scientific disciplines, which helps to form a deeper understanding of the material. STEM unites various disciplines, allowing students to see the links between science, technology, engineering, and mathematics. This helps them better understand how theoretical knowledge can be applied in practical situations.

2. Development of critical thinking and problem-solving: STEM education emphasizes the importance of analytical skills, the ability to ask questions, analyze information, solve problems, and make informed decisions. It promotes the development of critical thinking by giving students the opportunity to analyze problems, ask questions, evaluate evidence, and develop reasoned conclusions. In the learning process, students learn to use logical thinking and empirical evidence to solve complex tasks, analyze problems from different perspectives, use logic and mathematical models for their resolution, which is the basis of engineering activity.

3. Practical Experience: STEM education focuses on the practical application of theoretical knowledge, which helps students understand how their learning impacts the real world. This encourages them to seek creative solutions to real-world problems, which in turn develops critical thinking. Learning often includes hands-on laboratory work, projects, experiments, and actual research, which allow students to apply theoretical knowledge in practice. Practical experience is a key element of STEM education. Future engineers can use internships, laboratory work, and real engineering projects to refine their skills.

4. Collaboration and Communication: within STEM education, students often work in groups, which develops the ability to collaborate and communicate effectively. These skills are important for the development of critical thinking and creative abilities of future professionals. Group projects and teamwork are important as they help develop communication, leadership, and interaction skills, which are critically important in the modern work environment.

5. Use of Technology and Technological Literacy: the active use of modern technologies, including computer modeling, programming, robotics, artificial intelligence, etc., is an integral part of STEM education. Using modern technologies in self-education allows students to improve their skills in working with the latest equipment and software, which is critically important for engineers. Technology is a key element of STEM and can be used to support self-education. From virtual laboratories to programming and 3D modeling, technology allows students to experiment and refine their technical skills.

6. Project-Based Learning: STEM education often includes learning through problem-solving, where students face challenges that require the integration of knowledge from different disciplines. This practical application of knowledge requires critical thinking to identify the problem, develop strategies to solve it, and evaluate the results. The development and implementation of projects that solve real problems allow students to see the value of their

work and contribute to a deeper understanding of the material. Future engineers can independently implement projects that require the integration of knowledge from different STEM disciplines. This allows them to develop technical skills and gain experience in solving real engineering problems.

7. Support for Research and Innovation, Development of Research Skills: STEM education promotes creativity as it encourages innovation and design thinking. Students have the opportunity to create new products, processes, or solutions using their acquired knowledge and skills. This involves working with real problems that require an interdisciplinary approach and innovative thinking, stimulating students to conduct their own research and develop innovative projects. STEM approaches promote independent research, data analysis, and conclusions, which are important for scientific and engineering work.

Let's consider the key concepts of developing self-educational competence among teachers at higher technical education institutions. Continuous professional development of teachers is a key aspect in supporting and developing the quality of education. It includes a number of important aspects:

- Knowledge updating: scientific and technological knowledge is constantly evolving, so teachers need to update their knowledge to provide students with current information and modern approaches to learning.
- Pedagogical development: learning new teaching and assessment methodologies can improve the educational process, making it more effective and interesting for students.
- Development of professional competence: professional development helps teachers to enhance their leadership, communication, and student community management skills, which is important for creating a productive learning environment.
- Compliance with modern educational standards: systematic updating of professional knowledge and skills helps teachers meet national and international educational standards.
- Motivation and job satisfaction: teachers who continuously improve themselves often feel more satisfied with their work, which positively affects their motivation and productivity.
- Qualification enhancement: professional training can lead to additional qualifications, which can increase a teacher's chances of professional growth and career opportunities.
- Development of research skills: teachers who engage in research can apply their findings in the educational process, enriching the students' experience and contributing to the development of the subject's scientific base.
- Meeting the needs of society: teachers who understand and respond to changes in society and the labor market can better prepare students for future challenges and careers.
- Enhancing reputation: teachers who continuously improve professionally are respected by students and have a high reputation among the student community, which enhances the quality of education.

To successfully enhance the level of self-educational competence among teachers, there are methods and techniques of STEM education that are supported by leading technical universities. Self-education of teachers in the STEM field is key to supporting the values of STEM education and its implementation into the educational process. Here are some methods and techniques that can facilitate self-education for teachers in this area:

- Online courses and webinars: teachers can participate in various online courses and webinars that cover different STEM topics. This allows them to update their knowledge and skills and learn about the latest pedagogical strategies and technologies.
- Professional communities and networks: joining professional communities, such as STEM teacher associations, can provide access to resources, knowledge sharing, and experience exchange with peers.
- Conferences and seminars: participation in conferences and seminars gives teachers from different disciplines the opportunity to learn about new research and best practices in STEM education.
- Pedagogical innovations: experimenting with innovative pedagogical methods, such as project-based learning, teamwork, critical thinking, and creative tasks, can increase the level of engagement and motivation of teachers for self-education.
- Independent learning through research: teachers can develop their knowledge by conducting their own research or experiments in the STEM field, as well as analyzing the results and implementing them into the teaching process.
- Use of technologies: mastering new technologies, such as programming, robotics, and digital laboratories, can help teachers stay at the forefront of scientific and technological progress.
- Interdisciplinary approach: integrating knowledge from different STEM disciplines allows teachers to expand their horizons and use a comprehensive approach to professional development.
- STEM Teaching Centers: general approaches and tools are discussed that can be useful for educators in the STEM field, such as the use of mathematical software (e.g., MATLAB, Mathematica, Maple), online courses and educational platforms (Coursera, Khan Academy), interactive whiteboards, multimedia presentations, forums, and online communities (e.g., Stack Exchange, MathOverflow), as well as Learning Management Systems (LMS) like Moodle and Blackboard. These tools can be used within existing STEM teaching centers or to create new programs and initiatives for professional development.

Self-directed learning is one of the important aspects of the development of students at technical universities, playing a key role in their personal and professional growth. It involves the student's deliberate individual work on expanding and deepening their knowledge and skills beyond the mandatory curriculum.

In the context of technical education, where the pace of technological change is extremely high, self-education becomes not just desirable, but a necessary element to maintain the relevance of professional competencies [2].

Students who actively engage in self-education are better able to adapt to new challenges and labor market demands, making them more competitive and innovative. The self-education process is a purposeful activity of the individual aimed at acquiring new knowledge, abilities, and skills without the direct participation of a teacher. Project-based activities play a significant role in the self-education of students, as it promotes the development of a range of key skills and competencies that are important for their academic and professional growth. This process can be informal or non-formal and includes several key components:

- Motivation: internal or external motivation is necessary to initiate the process of self-education. This could be a desire to improve professional qualifications, personal development, interest in a specific topic, and so on.
- Goal setting: defining clear goals and tasks that need to be achieved through self-education. Students should determine what knowledge and skills they need to develop to achieve their professional activities.
- Planning: developing a self-education plan that includes the selection of educational materials, methods, and learning techniques, as well as the allocation of time for studying.
- Organization of the learning environment: creating conditions for effective learning, ensuring access to necessary resources and materials.
- Practical experience: project activities allow students to apply theoretical knowledge in practice, which contributes to a better understanding of the study material and its application in real-life situations.
- Development of research skills: while working on projects, students learn to formulate problems, find and analyze information, evaluate data sources, and develop research methodology.
- Critical thinking: project work stimulates students to critically analyze information, develops the ability to think independently, and make reasoned decisions.
- Teamwork skills: many projects involve collaborative work, which helps students develop communication, interaction, and teamwork skills, which are important for the modern work environment.
- Personal development: project activity contributes to the development of independence, responsibility, organization, as well as the ability to set goals and achieve them.
- Adaptation to change: in the process of working on projects, students learn to adapt to changes, solve unforeseen problems, and look for alternative ways to achieve goals.
- Professional self-determination: working on projects helps students better understand their interests and professional inclinations, and the needs of various industrial sectors.

Let's consider the prospects for the development of self-educational competence among teachers and students in the context of STEM education. The promising directions of research in the field of STEM are very diverse and constantly evolving in response to new challenges and technological advancements. Here are some of the most relevant directions:

1. Artificial Intelligence and Machine Learning: development of algorithms to improve automated data processing, pattern recognition, reinforcement learning, neural networks, and autonomous systems.
2. Biotechnology and Genetic Engineering: research in the field of CRISPR, genome editing, synthetic biology, and the development of new pharmaceuticals and therapies.
3. Renewable Energy and Sustainable Development: development of more efficient solar panels, wind turbines, energy storage methods, and energy consumption management systems.
4. Quantum Technologies: research in the field of quantum computing, quantum cryptography, and the development of quantum sensors.
5. Robotics and Automation: creation of robots for industry, medicine, space exploration, and personal use.
6. Space Research: development of new spacecraft, exploration of deep space, and plans for the colonization of other planets.
7. Nanotechnology: creation of materials and devices at the atomic and molecular levels for application in electronics, medicine, and materials science.
8. Information Security: development of new methods to protect data and systems from cyber attacks.

Conclusions. Thus, the self-educational competence of teachers and students is critically important for their professional development and competitiveness in the modern world. STEM education encourages students to engage in scientific research and innovation, conduct their own research, which is the foundation for the development of new technologies and methods. It supports research that can lead to significant discoveries and technological progress of society.

The development of self-educational competence through STEM education is an important element of the modern educational system, promoting the formation of a deep understanding of scientific principles and technological processes, developing critical thinking and analytical skills, problem-solving, practical application of knowledge, and teamwork, and, as a result, preparing professionals capable of solving complex problems and adapting to rapidly changing working conditions.

Bibliography:

1. Рудик Т. О., Суліма О. В. Формування математичної компетентності майбутніх бакалаврів у процесі навчання математики в технічному університеті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ. 2021. Вип. 80. Т. 2. С. 116-121.

- Rudyk T. O., Sulima O. V. Considering professional competence of a teacher of higher mathematics at the technical university. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*. Kyiv. 2022. Iss. 85. P. 169-175.

References:

- Rudyk T. O., Sulima O. V. (2021) Formuvannya matematychnoi kompetentnosti maibutnix bakalavriv u protsesi navchannia matematyky v tekhnichnomu universyteti. [The formation of mathematical competence of future bachelors in process of teaching mathematics in technical university]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektvyu*. Kyiv. Vyp. 80. T. 2. S. 116-121 [in Ukrainian].
- Rudyk T. O., Sulima O. V. (2022) Considering professional competence of a teacher of higher mathematics at the technical university. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*. Kyiv. Iss. 85. P. 169-175 [in English].

Суліма О. В. Фактори розвитку самоосвітньої компетентності викладачів та студентів технічного університету на основі STEM-освіти

У статті розглядається роль STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) у розвитку самоосвітньої компетентності викладачів та студентів у технічних університетах. Акцентується на важливості самоосвіти в сучасному світі, де швидкі зміни вимагають постійного оновлення знань та навичок майбутніх фахівців для підтримки конкурентоспроможності та ефективності на сучасному ринку праці. Стаття висвітлює актуальність самоосвітньої компетентності у контексті глобалізації та інформаційного суспільства, де життєво необхідним є вміння самостійно здобувати нові знання та адаптуватися до змінюваних умов. У зв'язку з цим автор пропонує комплексний підхід до впровадження STEM-освіти, який включає інтеграцію міждисциплінарних знань, практичний досвід та використання інноваційних методів навчання. Авторка статті стверджує, що такий підхід сприяє не тільки розвитку фахових компетенцій, але й формуванню гнучкості мислення, критичного аналізу та креативності.

Для підтвердження висунутих тез у статті представлені результати емпіричних досліджень, які демонструють позитивний вплив STEM-освіти на самоосвітній процес. Автор аналізує різні стратегії та методи самоосвіти викладачів та студентів, які можуть бути інтегровані у навчальний процес технічних університетів, і рекомендує шляхи оптимізації навчальних планів з метою підвищення ефективності самоосвітньої діяльності.

Завдання статті полягають у наступному: проаналізувати значення самоосвітньої компетентності в сучасному освітньому просторі та її важливість для професійного розвитку індивідів, охарактеризувати основні компоненти самоосвітньої компетентності та їх роль в особистісному та професійному розвитку, розглянути роль STEM-освіти у розвитку самоосвітньої компетентності викладачів та студентів технічного університету.

Ключові слова: самоосвіта, компетентність, викладачі, студенти, технічний університет, STEM-освіта, мотивація, інноваційні проєкти.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.29>

Твердохліб Т. С., Пишинська В. В.

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено актуальній проблемі оновлення змісту шкільних підручників, визначено роль підручника в забезпеченні емоційного благополуччя, зокрема, розглянуто його вплив на емоційний інтелект здобувачів базової середньої освіти. Зазначено, що найбільшій увазі потребує саме емоційний компонент психологічного здоров'я, схарактеризовано поняття емоційного благополуччя як складової психологічного здоров'я, зроблено висновок про синонімічність понять емоційного здоров'я та благополуччя. У статті наголошується на тому, що підручники мають бути не просто засобом передачі інформації, а й сприяти гармонізації емоційного стану учнів. Отже, постають питання актуальності оновлення змісту підручників та необхідності розширення критеріїв експертизи наукових видань з урахуванням впливу сучасних реалій на емоційну сферу здобувачів освіти. Особливу увагу приділено психолого-педагогічним вимогам до підручника, що сприятимуть ефективності навчання та особистісному розвитку учнів. Запропоновано наступні вимоги: наявність завдань для гармонізації емоційної сфери, відсутність психотравматичних текстів, доступність основного тексту, наявність додаткового тексту, що впливає на емоційну сферу учнів, відсутність стереотипів, висока якість ілюстрацій, оптимальне співвідношення матеріалів, які активізують правопівкульне мислення та лівопівкульне мислення. Проаналізовано шляхи вдосконалення підручників, оцінено відповідність чинних підручників з української мови та історії України вищезазначеним вимогам. Зроблено висновок про вплив цих вимог на учнів, їх загальний розвиток та про необхідність удосконалення підручників на основі впровадження елементів, спрямованих на підтримку емоційного благополуччя, розвитку емоційного інтелекту та емоційної стійкості.

Ключові слова: емоційне благополуччя, емоційне здоров'я, психологічне здоров'я, емоційний інтелект, здобувачі базової середньої освіти, шкільний підручник, вимоги до підручника, урахування аспектів емоційної складової.

В умовах складних життєвих обставин освітяни відіграють ключову роль у збереженні та підтримці емоційного благополуччя учнів. Від початку повномасштабного вторгнення вчителі роблять неоціненний внесок у навчальний процес, передають не тільки інтелектуальний і духовний спадок, а й виступають наставниками та підтримкою для кожного учня. У сучасному світі вчитель має безліч ресурсів, які допомагають забезпечувати освітній процес, однак підручник залишається незмінним інструментом навчання. Як елемент, який безпосередньо впливає на всі складові здоров'я учнів, підручник може бути засобом розвитку емоційного інтелекту та водночас тригером, який порушує внутрішню рівновагу.

Мета статті – розкрити вплив підручника на емоційне благополуччя учнів, визначити, яким вимогам повинен відповідати підручник для гармонізації емоційної сфери здобувачів базової середньої освіти, проаналізувати відповідність чинних підручників даним вимогам.

Психологічне здоров'я – це система взаємопов'язаних компонентів, які визначають загальний психічний розвиток учнів, серед них вирізняють: когнітивний, емоційний, поведінковий та ціннісно-мотиваційний компоненти. Кандидат психологічних наук Л. М. Коробка також наголошує на рівневному підході до психологічного здоров'я, яке є втіленням соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану) [14, с. 40]. Нарешті, емоційне благополуччя, як компонент психологічного здоров'я, можемо визначити як багатовимірне явище, яке визначає емоційне самопочуття, є показником успішності емоційної регуляції людини й впливає на особливості переживань, пізнавальну та емоційно-вольову сфери, стиль переживання стресових ситуацій, стосунки з оточуючими людьми [17, с. 124]. Також заслуговує на особливу увагу емпіричне дослідження, де описано кількісні прояви кожного з компонентів та зроблено висновок, що найбільшій увазі щодо розвитку потребує саме емоційний компонент психологічного здоров'я [2, с. 27].

У наукових роботах зустрічаємо відсутність чіткого розмежування понять емоційного благополуччя та емоційного здоров'я, спробуємо порівняти ці визначення. Емоційне здоров'я визначають як: складову психологічного здоров'я людини, що дозволяє зберігати цілісне емоційне ставлення до себе і до світу, перетворювати негативні емоції і породжувати позитивно забарвлені переживання [1, с. 14]; уміння особистості адекватно оцінювати складну ситуацію; пояснювати свої відчуття, почуття, переживання; контролювати свої емоції (позитивні, негативні) [4, с. 165]; специфічне оцінне суб'єктивне відображення функціонування почуттєвої сфери людини від її відносно позитивно-комфортного до негативно-дискомфортного в різних умовах її життєдіяльності [16, с. 25]. Порівнюючи з вищезгаданим визначенням емоційного благополуччя, можемо зробити висновок, що обидва поняття безпосередньо пов'язані з психологічним здоров'ям та є його складовими, розглядаються як багатовимірні явища, що охоплюють різні аспекти емоційної сфери, описуються здатністю до адаптації, регуляції та відновлення ресурсів після стресових ситуацій, тож можемо зробити висновок про синонімічність цих понять.

Науковці розглядають психологічне здоров'я як родове поняття щодо емоційного здоров'я, котре постає видовим та вибирає наступні складові: 1) здатність розпізнавати власні емоції; 2) готовність до адекватної емоційної оцінки діяльності та поведінки – власної та оточуючих; 3) орієнтація на позитивні емоції в життєдіяльності, що передбачає запобігання агресивних тенденцій; 4) здатність до емоційної саморегуляції [6, с. 34]. Безумовно, що одним із чинників, які мають безпосередній вплив на емоційне благополуччя, є емоційний інтелект, який визначають як здатність диференціювати емоції, виражати та управляти ними. Важливо наголосити, що емоційний інтелект не є стійкою характеристикою та може піддаватися змінам внаслідок різноманітних факторів, саме тому освітянам необхідно систематично розвивати цю властивість. Особистість із розвиненим емоційним інтелектом легше переносить стреси, виявляє високий рівень адаптивності до змін, тож можемо зробити висновок, що одним із компонентів емоційного інтелекту є емоційна стійкість. Під емоційною стійкістю розуміємо інтегративну властивість особистості, яка забезпечується збалансованою динамічною взаємодією окремих підсистем і зумовлює ефективність управління та досягнення мети в значущих емоціогенних ситуаціях [11, с. 63].

Учні середнього шкільного віку регулярно стикаються зі стресорами, пов'язаними з навчанням, складними соціальними обставинами та іншими аспектами життя. Підтримка емоційного благополуччя, розвиток емоційного інтелекту та стресостійкості допоможуть впоратися з цими викликами. З огляду на вищевикладене, постає актуальна проблема оновлення змісту підручників та розширення переліку критеріїв експертизи навчальних видань з урахуванням окремих аспектів емоційної складової. Отже, укладачам підручників та вчителям під час планування уроків варто дотримуватися необхідних психолого-педагогічних вимог для ефективного навчання та особистісного розвитку учнів та звертати особливу увагу на наявність завдань, спрямованих на гармонізацію емоційного стану учнів, розвитку емоційного інтелекту та стійкості. Одним із ключових завдань підручника є вплив на емоційне благополуччя та розвиток емоційного інтелекту учнів, тому він має містити достатню кількість вправ спрямованих на емоційну сферу (сприйняття емоцій, використання, розуміння та управління емоціями). Важливо, щоб учні не лише вивчали теоретичні аспекти емоційного інтелекту, але й активно застосовували ці знання на практиці в різноманітних комунікативних ситуаціях, рольових іграх та груповій роботі. Необхідним етапом емоційного розвитку є рефлексія, спрямована на аналіз власного емоційного стану та взаємодії з однолітками, яка сприяє глибшому розумінню емоційної сфери як важливої складової особистісного зростання.

Не без підстав говорять, що мова – цілюще джерело, звернення до сили слова може зменшити психологічні проблеми учнів, яких торкнулася війна. Творче слово має неабияке значення, оскільки воно може

допомогти висловити свої емоції та пережити їх. Проте текст може мати і травматичний ефект, якщо учні стикалися зі схожими ситуаціями в особистому житті. С. Б. Фіялка зазначає, що серед переліку критеріїв експертизи підручників немає тих, які були б спрямовані на запобігання психотравматичним ефектам текстів – реакціям дітей на тлі травматичних подій, як-от: втрата (загибель) рідних чи друзів, каліцтва, насильство, терористичні акти, вимушена зміна місця проживання тощо [15, с. 99]. Слід враховувати вразливість учнів та створювати для них психологічну безпеку навіть у контексті підручника: коректний добір інформації, уникнення сценаріїв, що можуть викликати стрес та розробка рекомендацій для вчителів щодо роботи з учнями, які пережили травматичні події.

Доступність змісту підручника також може впливати на емоційний стан учнів, надмірно важкі завдання або тексти викликають невпевненість і втрату інтересу до навчання, що надалі може призвести до демотивації та стресових станів, легкі ж тексти, навпаки, стануть не цікавими для учнів, не будуть стимулювати розвиток їх критичного мислення. Отже, для створення комфортного навчального середовища важливим є баланс рівня складності вмісту підручника, він має відповідати віковим особливостям учнів, стимулювати їхні пізнавальні здібності, зацікавленість у навчанні та не перевантажувати емоційно. Важливим складником текстової інформації підручника О. І. Пометун вважає додатковий текст, представлений уривками з науково-популярної і художньої літератури, біографіями видатних громадських діячів, цікавим тематичними фактами тощо. Безперечно, що цей елемент підвищує зацікавленість учнів, посилює мотивацію, впливає на емоції, пов'язує навчання з життям [12, с. 568]. Зміст додаткового тексту може відхилитися від навчальної програми, проте він залишається ключовим елементом, що доповнює основний матеріал та відіграє важливу роль у збагаченні навчального процесу (розширення світогляду, заохочення до самостійного вивчення теми).

Значний вплив на емоційне благополуччя можуть мати гендерні стереотипи, наявні в текстовому чи ілюстрованому матеріалі підручників. Гендерні стереотипи – це усталені уявлення, пов'язані з ролями чоловіків та жінок у суспільстві. У контексті навчального процесу стереотипи неприпустимі, вони обмежують можливості учнів у виборі своєї особистісної стратегії розвитку, призводять до відчуття обмеженості та невпевненості. Беззаперечним є вплив стереотипів на емоційне благополуччя та, зокрема, самооцінку учнів, які не відповідають гендерним стереотипам.

Перше, на що звертають увагу члени експертної групи гендерного аналізу підручників, – кількісний аналіз ілюстративного матеріалу, пропонують підрахувати скільки разів на ілюстраціях зображено жінку / дівчину, а скільки – чоловіка / хлопця. Окрім кількісного співвідношення, детальному аналізу піддаються якісне та змістовне наповнення, конкретні особистісні риси, соціальні ролі, види діяльності, моделі поведінки притаманні жіночим і чоловічим персонажам [10, с. 52]. Аналіз підручників з української мови у контексті гендерної рівноваги дозволяє виявити диспропорцію як у змістовній, так і в ілюстративній частинах: у відтворенні образів жінок та чоловіків простежується тенденційність, чоловіки позиціонуються як видатні громадські діячі та воїни, натомість жіночі образи навпаки поетизуються [3, с. 278]. Деякі професії можуть бути представлені як типово чоловічі або жіночі, наприклад, у підручниках може домінувати зображення чоловіків у ролі інженерів чи жінок у ролі медсестер. Безумовно, це може впливати на учнів і створювати стереотипні уявлення про те, які професії підходять для їхньої статі, формувати уявлення про світ, можливості в майбутньому та впливати на особистісну стратегію розвитку.

Важливою складовою впливу на емоційну сферу учнів є наочний матеріал, який підсилює емоційне сприйняття інформації. Ілюстрації є не лише декоративним елементом, але й засобом підтримки інтелектуального та емоційного розвитку учнів, однак, як і будь-який інший елемент підручника, вони можуть мати позитивний та негативний вплив. Слід звертати увагу не лише кількість ілюстрацій, їхні розміри та якість, а й змістове наповнення (відповідність війковій категорії, відсутність стереотипів, наявність різноманіття тощо). Надмірна візуалізація також має негативний вплив на освітній процес, насиченість графічними елементами може відвернути увагу учнів, заважаючи їм зосередитися на ключовій інформації. Отже, збалансована кількість ілюстрацій, їх належне змістове наповнення будуть доповнювати навчальний матеріал та збагачувати навчальний процес.

Також у підручнику мають міститися завдання й матеріали, які активізують правопівкульне (емоційні стимули, кольорове насичення, достатня кількість ілюстрацій, фотоматеріалів) та лівопівкульне мислення (достатня кількість схем, діаграм, логічних суджень, висновків) задля збалансованого розвитку обох напрямків мислення учнів [7, с. 47]. На необхідності вищезгаданого балансу наголошує біоадекватна технологія, що полягає в розчленуванні навчального матеріалу й видів робіт на певні етапи для ефективного сприйняття матеріалу та створення цілісної системи знань. З цією метою створюються умови, за яких обидві півкулі мозку активізуються й жодна з них не залишається без навантаження [8, с. 133]. Біоадекватна технологія допомагає досягти гармонії між когнітивним та емоційним аспектами навчання, що сприяє не лише підвищенню ефективності засвоєння інформації, а й позитивному ставленню до навчання.

Отже, сучасний підручник має відповідати наступним вимогам:

1. Наявність завдань, що сприяють гармонізації емоційної сфери учнів, розвитку емоційного інтелекту;
2. Відсутність психотравматичних ефектів у текстах;
3. Оптимальна складність змісту підручника;
4. Наявність додаткового тексту, що впливає на емоційну сферу учнів, їх цінності, мислення, культуру;

5. Відсутність стереотипів, які можуть негативно впливати на емоційне здоров'я, викликати невпевненість у своїх силах та сприяти формуванню стереотипних переконань;

6. Дотримання вимог до якості ілюстрацій та оптимальне співвідношення матеріалів, які активізують правопівкульне мислення та лівопівкульне мислення.

Матеріалом дослідження став підручник з української мови для учнів восьмого класу О. В. Заболоного [5] та підручник для 9 класу, авторами якого є О. Пометун, О.Гупан, І.Смагін [13]. Аналіз першого підручника показав обмежену кількість завдань, сфокусованих на емоційній сфері учнів, лише вправа № 231 звертається до емоційної складової та пропонує розказати про емоції та враження від відвідування театру. В інших завданнях питання емоцій розглядаються лише вторинно, наприклад, вправа № 419, де необхідно з'ясувати, чи передає картина емоції та настрої художника та вправа № 425, де аналізуються емоції, викликані репродукцією картини Пабло Пікассо. Можемо зробити висновок про відсутність комплексного підходу до емоційної сфери учнів.

Як було зазначено вище, необхідно брати до уваги вразливість учнів та створювати психологічно безпечне середовище під час розробки та вибору вмісту підручників. Після початку повномасштабної війни на уроках з української мови та читання не вдасться оминати тему руйнувань міст, об'єктів інфраструктури, культурних пам'яток і надбань (Фіялка: 2023, с. 101). Також зміст підручника може нагадати про вимушений від'їзд або про пошкодження будинку та викликати відповідні асоціації чи реакції. Як-от у вправі № 423 пропонують розказати про заснування рідного міста та описати пережиті особисто або імовірні почуття, коли після розлуки ви туди повертаєтесь. У такий непевний час діти можуть хвилюватися про свою безпеку та безпеку своїх рідних, вправа № 149 пропонує уявити, що через кілька днів після надання медичної допомоги вам чи комусь із ваших рідних зателефонувала лікарка, щоб поцікавитися станом здоров'я. Подібні вправи можуть викликати сильні емоції та бути потенційним тригером, тому важливо враховувати можливі реакції учнів.

Безперечною перевагою підручника є рубрики «Цікаво знати...», «Усміхнімося», «І таке буває», що враховують вікові особливості учнів та надають інформацію з галузі мовознавства, яка сприяє позитивному ставленню до предмета. У рубриці «Цікаво знати...» розглядаються факти та аспекти мови, які можуть зацікавити учнів, розширити їхні знання в цій області та надати додаткові профорієнтаційні можливості. Рубрика «Усміхнімося» містить гумористичні елементи, з метою стимулювання позитивного ставлення учнів до навчання.

Аналіз гендерних ролей показав, що в підручнику хлопці та дівчата представлені переважно в однакових обставинах, на окремих світлинах дівчата зображені захоплені робототехнікою, спортом та цирковим мистецтвом, що демонструє відсутність гендерних стереотипів. Однак на ілюстраціях перед початком нових тем зображено козаків та сучасних українських воїнів, тоді як жінки в цей час займаються ткацтвом та доглядають за дітьми, що не відображає різноманіття ролей жінок, зокрема їхнього військового внеску. У підручнику більшість ілюстрацій створено саме чоловіками, що свідчить про диспропорцію та вказує на необхідність перегляду добору матеріалів, адже в Україні існує багато талановитих мисткинь, які гідно представляють свої роботи в різних галузях.

Укладачі підручника дотримуються вимог до ілюстрацій та пропонують оптимальне співвідношення матеріалів, які активізують правопівкульне та лівопівкульне мислення. Підручник містить достатню кількість схем, кластерів, логічних суджень та висновків, а для активізації правопівкульного мислення додано якісні ілюстрації та фотоматеріали, що створюють заохочувальне візуальне середовище. Слід зазначити, що нове покоління звикло до візуальних образів, тому доцільним буде застосування коміксів – однієї з форм подання інформації для людей з «кліповим» типом мислення. Педагогічний комікс розуміємо як засіб передачі інформації педагогічного спрямування, що являє собою серію картинок із короткими текстами, які моделюють відповідні ситуації [9, с. 100].

Також нами було проаналізовано підручник «Історія України» для учнів 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів, авторами якого є О. Пометун, О.Гупан, І.Смагін [13]. Було з'ясовано, наскільки авторам вдалося дотриматися вимог стосовно доступності основного тексту для сприйняття дев'ятикласниками, наявності додаткового тексту, що впливає на емоційну сферу здобувачів освіти, стосовно унаочнення ілюстраційним матеріалом та оптимального співвідношення матеріалів, які активізують правопівкульне мислення та лівопівкульне мислення.

Важливо, що на початку більшості пунктів параграфів означеного підручника з історії України учням пропонується питання чи завдання, яке необхідно виконати під час або після читання. Це спонукає до емоційного налаштування на активну розумову діяльність, вдумливе сприйняття навчального матеріалу. Історичний текст адаптований для розуміння учнів дев'ятого класу, надається роз'яснення незнайомих слів. Щоправда, виділене рамкою та кольором тлумачення цих термінів часто розміщується не у виносках збоку або знизу сторінки, як на с. 25, 38, 39 187, 204 та деяких інших, а посередині, «розриваючи» основний текст (наприклад, на с. 23, 61, 165, 186, 192, 203 та інших). Розміщення тлумачень посередині може ускладнювати сприйняття інформації і викликати негативні емоції.

Цей підручник уміщує значну кількість фрагментів з історичних першоджерел, наукових праць сучасних дослідників, художньої літератури, біографічні довідки історичних діячів тощо. Такий додатковий текст сприяє зацікавленню учнів, їхньому емоційному благополуччю і доповнює основний матеріал.

Водночас додатковий текст також розміщується на усій ширині сторінки і «розриває» виклад основного тексту в підручнику.

Значною перевагою підручника є насиченість ілюстраціями, які є доцільними і гарної якості, а також естетично привабливе оформлення кожної сторінки. З огляду на це, учням працювати з підручником приємно, створюються всі умови для розвитку правопису мислення. Для активізації лівопівкульного мислення варто було б у цій навчальній книзі збільшити кількість схем та діаграм. Зокрема, представити у вигляді схем було б доцільно фрагменти тексту в рамках, які виділені рожевим кольором на сторінках 76 та 79. У цілому, за виключенням зазначених проблем, застосування підручника «Історія України» для учнів 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів за авторством О. Пометун, Н. Гупан, І. Смагін сприяє емоційному благополуччю школярів.

У результаті дослідження встановлено, що підручник має безліч аспектів, які можуть впливати на емоційне благополуччя здобувачів базової середньої освіти. З урахуванням значущості емоційного компонента психологічного здоров'я, було визначено ключові вимоги, яким має відповідати підручник: розробка завдань, спрямованих на емоційну сферу учнів, розвиток емоційного інтелекту та емоційної стійкості, дотримання вимог до якості ілюстрацій, оптимальне співвідношення матеріалів, уникнення травмочутливих текстів та гендерних стереотипів. Результати аналізу чинних підручників показали, що вони відповідають більшості вищезазначених вимог, проте, зазначимо, що авторам необхідно створювати комплексний підхід до розвитку емоційної сфери учнів задля повноцінного забезпечення емоційного благополуччя та гармонійного розвитку учнів у навчальному процесі.

Використана література:

1. Бреус Ю. В. Роль емоційного інтелекту в професійній діяльності керівника закладу середньої освіти: навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети». 2016. 35 с.
2. Власенко І., Рева О., Фурман В., Канока І. Дослідження компонентів психологічного здоров'я студентської молоді в Україні. Організаційна психологія. *Економічна психологія*. 2020. № 2-3 (20). С. 17-30.
3. Дороніна Т. О., Бузько С. А. Шкільні підручники з української мови в аспекті гендерної збалансованості. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2012. Вип. 7 (2). С. 275-284.
4. Жизномірська О. Я. Емоційне благополуччя особистості соціального працівника. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7. № 2. С. 163-169.
5. Заболотний О. В. Українська мова : підруч. для 8 кл. закл. заг. се-ред. освіти. 2-ге вид., переробл. Київ : Генеза, 2021. 224 с.
6. Кічук А. В. Про деякі теоретичні підходи можливості пізнання особливостей емоційного здоров'я студентів. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2020. № 2. С. 31-38.
7. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти експертизи підручників для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. Київ : Педагогічна думка. 2016. С. 43-48.
8. Лелеко В. В. Реалізація біоадекватної технології у навчанні іноземних мов. *Наукові записки Серія : Педагогічні науки*. Вип. 134. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2014. С. 133-135.
9. Мажуга А. В., Твердохліб Т. С. Педагогічний комікс як засіб просвітницької роботи з батьками здобувачів початкової освіти. Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи : зб. мат. П Міжнар. наук.- практ. інтернет-конф., м. Ніжин, 21 жовт. 2021 р. Ніжин, 2021. С. 100-101.
10. Малахова О. А., Марущенко О. А., Дрожжина Т. В., Коробкіна Т. В. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників. Експертиза шкільних підручників : інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. Київ : Педагогічна думка, 2016. С. 48-56.
11. Малхазов О. Р. Теоретичні засади дослідження емоційної стійкості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2017. Вип. 40. С. 62-71.
12. Пометун О. І., Гупан Н. М. Проектування шкільного підручника : вимоги і проблеми. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 564-573.
13. Пометун О. І., Гупан Н. М., Смагін І. І. Історія України : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : УОВЦ «Оріон», 2017. 288 с.
14. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості : засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
15. Фіялка С. Б., Гончарук Т. Г. Травмачутливі тексти в підручниках з української мови та читання для НУШ : редакторський погляд. *Технологія і техніка друкарства*. 2023. № 1 (79). С. 97-106.
16. Чебикін О. Я. Концептуальні підходи можливостей дослідження основ емоційного здоров'я учасників навчальної діяльності в умовах коронавірусної пандемії. *Science and Education: Psychology – Medicine – Education*. 2021. Issue 4 С. 23-24.
17. Шульженко Д. І. Емоційна стабільність як чинник фахової готовності студентів-спеціальних психологів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 23(2). С. 122-131.

References:

1. Breus Yu. V. (2016) Rol emotsiinoho intelektu v profesiinii diialnosti kerivnyka zakladu serednoi osvity: navchalnyi posibnyk. [The role of emotional intelligence in the professional activity of the head of a secondary education institution: the manual]. Kyiv : DP «NVTs «Priorytety». 2016. 35 s. [in Ukrainian].
2. Vlasenko I., Reva O., Furman V., Kaniuka I. (2020) Doslidzhennia komponentiv psykholohichnoho zdorov'ia studentskoi molodi v Ukraini. [Study of the components of psychological health of student youth in Ukraine]. Orhanizatsiina psykholohiia. *Ekonomiczna psykholohiia* № 2-3 (20). S. 17-30 [in Ukrainian].

3. Doronina T. O., Buzko S. A. (2012) Shkilni pidruchnyky z ukrainskoi movy v aspekti hendernoї zbalansovanosti. [School textbooks on the Ukrainian language in the aspect of gender balance]. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni studii* Vyp. 7 (2). S. 275-284 [in Ukrainian]
4. Zhyznomirska O. Ya. (2020) Emotsiine blahopoluchchia osobystosti sotsialnoho pratsivnyka. [Emotional well-being of a social worker]. *Social Work and Education*. Vol. 7. № 2. S. 163-169 [in Ukrainian].
5. Zabolotnyi O. V. (2021) Ukrainska mova : pidruch. dlia 8 kl. zakl. zah. se-red. osvity. 2-he vyd., pererobl. [Ukrainian language: textbook for 8th grade of secondary schools. 2nd edition, updated]. Kyiv : Heneza. 224 s. [in Ukrainian].
6. Kichuk A. V. (2020) Pro deiaki teoretychni pidkhody mozhlyvosti piznannia osoblyvostei emotsiinoho zdorov'ia studentiv. [On some theoretical approaches to the possibility of cognizing the peculiarities of students' emotional health]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal*. № 2. S. 31-38 [in Ukrainian].
7. Kovchyn N. A. (2016) Psykholoho-pedahohichni aspekty ekspertyzy pidruchnykiv dlia 8-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. [Psychological and pedagogical aspects of textbook evaluation for the 8th grade of secondary schools]. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / za zah. red. O. M. Topuzova, N. B. Viatkinoi. Kyiv : Pedahohichna dumka. S. 43-48 [in Ukrainian].
8. Leleko V. V. (2014) Realizatsiia bioadekvatnoi tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov. [Implementation of bio-responsive technology in foreign language teaching]. *Naukovi zapysky. Serii Pedahohichni nauky*. Vyp. 134. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnichenka, S. 133-135 [in Ukrainian].
9. Mazhuha A. V., Tverdokhlib T. S. (2021) Pedahohichni komiks yak zasib prosvitnytskoi roboty z batkamy zdobuvachiv pochatkovoї osvity. [Pedagogical comics as a means of educational work with parents of primary school students]. Pochatkova osvita: istoriia, problemy, perspektyvy : zb. mat. II Mizhnar. nauk.- prakt. internet-konf., m. Nizhyn, 21 zhovt. Nizhyn, 2021. S. 100-101 [in Ukrainian].
10. Malakhova O. A., Marushchenko O. A., Drozhzhyna T. V., Korobkina T. V. (2016) Teoretyko-metodolohichni zasady hendernoї ekspertyzy pidruchnykiv. [Theoretical and methodological foundations of gender expertise of textbooks]. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv : instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv / za zah. red.: O. M. Topuzova, N. B. Viatkinoi. Kyiv : Pedahohichna dumka. S. 48-56 [in Ukrainian].
11. Malkhazov O. R. (2017) Teoretychni zasady doslidzhennia emotsiinoї stiičnosti. [Theoretical foundations of the study of emotional stability]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*. Kyiv. Vyp. 40. S. 62-71 [in Ukrainian].
12. Pometun O. I., Hupan N. M. (2014) Proektuvannia shkilnoho pidruchnyka: vymohy i problem. [Designing a school textbook: requirements and problems]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. Vyp. 14. S. 564-573 [in Ukrainian].
13. Pometun O. I., Hupan N. M., Smahin I. I. (2017) Istoriia Ukrainy. [History of Ukraine] : pidruch. dlia 9 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. Kyiv : UOVTs «Orion». 288 s. [in Ukrainian].
14. Tytarenko T. M. (2018) Psykholohichne zdorov'ia osobystosti : zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloї travmatyzatsii: monohrafiia. [Psychological health of the individual: means of self-help in conditions of prolonged traumatization: a monograph]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 160 s. [in Ukrainian].
15. Fiialka S. B., Honcharuk T. H. (2023) Travmachutlyvi teksty v pidruchnykakh z ukrainskoi movy ta chytannia dlia NUSh : redaktorskyi pohliad. [Traumatizing Texts in Ukrainian Language and Reading Textbooks for the New Ukrainian School: An Editor's View]. *Tekhnolohiia i tekhnika druzarstva*. № 1 (79). S. 97-106 [in Ukrainian].
16. Chebykin O. Ya. (2021) Kontseptualni pidkhody mozhlyvostei doslidzhennia osnov emotsiinoho zdorovia uchasnykiv navchalnoi diialnosti v umovakh koronavirusnoi pandemii. [Conceptual approaches to the possibilities of studying the basics of emotional health of participants in educational activities in the context of the coronavirus pandemic]. *Science and Education : Psychology – Medicine – Education*. Issue 4 S. 23-24 [in Ukrainian].
17. Shulzhenko D. I. (2013) Emotsiina stabilnist yak chynnyk fakhovoi hotovnosti studentiv-spetsialnykh psykholohiv. [Emotional stability as a factor in the professional readiness of students of special psychology]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiiienka. Seria : Sotsialno-pedahohichna*. Vyp. 23 (2). S. 122-131 [in Ukrainian].

T. Tverdokhlib, V. Pyshynska. The role of textbook in supporting the emotional well-being of students of basic secondary education

The article is devoted to the topical issue of updating the content of school textbooks, defining the role of the textbook in supporting emotional well-being, its impact on the emotional intelligence of students of basic secondary education. It is noted that it is the emotional component of psychological health that requires the greatest attention, the concept of emotional well-being as a component of psychological health is characterized, and the author concludes that the concepts of emotional health and well-being are synonymous. The article emphasizes that textbooks should not only be a means of transmitting information, but also contribute to the harmonization of students' emotional state. This raises questions about the relevance of updating the content of textbooks and the need to expand the criteria for the examination of scientific publications, taking into account the impact of modern realities on the emotional sphere of students. Particular attention is paid to the psychological and pedagogical requirements for a textbook that will contribute to the effectiveness of learning and personal development of students. The following requirements are proposed: the presence of tasks to harmonize the emotional sphere, the absence of psychotraumatic texts, the accessibility of the main text, the presence of additional text that affects the emotional sphere of students, the absence of stereotypes, high quality illustrations, the optimal ratio of materials that activate right-hemispheric thinking and left-hemispheric thinking. The ways to improve textbooks are analyzed, the compliance of existing textbooks on the Ukrainian language and history of Ukraine with the above requirements is assessed. It is concluded that these requirements have an impact on students, their overall development, and the need to improve textbooks by introducing elements aimed at supporting emotional well-being, developing emotional intelligence and emotional resilience.

Key words: emotional well-being, emotional health, psychological health, emotional intellect, students of basic secondary education, textbook, requirements for a textbook, consideration of aspects of the emotional component.

УДК 78:378

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.30>

Томашівська М. М.

ЕСТЕТИЧНИЙ ІНТЕРЕС СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ МУЗИКИ

У статті визначаються механізми модернізації педагогічних умов естетичного виховання студентської молоді засобами народної музики, проаналізовано сучасні інноваційні технології. Розкрито зміст поняття «естетична культура студентів», запропоновано організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективність естетичного виховання студентів засобами народної музики. Проблематика виховання студентської молоді виступає особливо актуальною, тому інтерес, свобода, свідомості самих студентів залежать значною мірою від характеру діяльності.

У статті ми розглянули вплив музики на духовний розвиток особистості студентів у системі професійної освіти та стабілізації діяльності окремих індивідів або груп у системі вузівського навчання в Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Тараса Шевченка на кафедрі мистецьких дисциплін та методик їх навчання. Було проведено анкетування серед студентів I–IV курсів. При цьому застосовувався комплекс методів, що використовуються для оцінки низки індивідуальних студентів у музичному процесі; оцінки рівня системності роботи над матеріалом, що вивчається; визначення місця народної музики у процесі закріплення студентами знань, умінь, навичок; впливу вибору різних методів управління на ефективність музичної творчої пізнавальної діяльності студентів. Результати та їх обговорення.

Результати цього дослідження свідчать про ефективність розкритого стану розробленості проблеми формування музично-естетичного інтересу студентів художніх спеціальностей у позааудиторній діяльності; визначено критерії та показники сформованості музично-естетичних уподобань студентів художніх спеціальностей як результату позааудиторної діяльності; розкрито протягом констатуючого етапу педагогічного експерименту та охарактеризовано на рівні музично-естетичних смаків студентів художніх спеціальностей. Пізнавальною діяльністю студентів буде вважатися ефективним, якщо воно сприятиме успішнішому вирішенню пізнавальних завдань, підвищенню мотивації, пізнавальної, самостійності та успішності. На кожному етапі цієї діяльності студентів необхідно застосовувати ті засоби та способи, які допоможуть зробити процес навчання ефективнішим.

Ключові слова: естетичні відносини, народне музичне мистецтво, студенти педагогічної академії.

Естетичне виховання студентської молоді засобами народного музичного мистецтва передбачає цілеспрямований розвиток особистісних якостей, послідовний вплив на емоційну, інтелектуальну та творчу активність. Ці якості є важливими для особистісної самореалізації, а також для професійної педагогічної діяльності майбутніх вчителів. Саме тому настільки важливим і перспективним є формування у студентів педагогічної академії естетичного ставлення до етно-музичних цінностей. Виховання студентів педагогічної академії засобами народної музики отримали у науковій літературі певне висвітлення. У науково-педагогічних дослідженнях В. Бутенка, Г. Падалки, О. Рудницької, Т. Смирнкової, Т. Танької, О. Троцької, Г. Шевченка та ін.

Наголошується на необхідності ефективного використання естетико-виховних можливостей народної музики. При цьому увага вчених акцентується на змістовній та функціональній стороні зазначеного процесу, розглядаються можливості окремих видів та жанрів етно-музичного мистецтва. Так Г. Шевченко наголошує, що мистецтву у всьому розмаїтті його видів та жанрів належить важлива роль у естетичному становленні особистості, формуванні задатків бути людиною високо духовною, гуманною, доброю та відповідальною. Всі види мистецтва завдяки своїм можливостям здійснювати емоційно-естетичний вплив на психіку людини, стверджують міру морально-естетичного розвитку людини та суспільства, акумулюють соціокультурний досвід людства. Значення мистецтва як засобу виховання проявляється в тому, що воно сприяє оптимальному вирішенню завдань комплексного, цілісного розвитку особистості завдяки багатогранності його естетичного змісту та виконання [5, с.215].

Сьогодні зростає потреба у формуванні естетичної культури молодого покоління як джерела високої духовності особистості, ефективного засобу зміцнення національної свідомості, виховання у майбутніх громадян вишуканих уподобань, культурного світогляду, утвердження норм та цінностей української культури. Проблемі впливу музики на духовний розвиток особистості присвячено цілу низку наукових праць. Наприклад, про необхідність залучення молоді до мистецтва йдеться у працях Ващенко, О.М. Дем'янчука, І. Зязюна, В. Іванова, Л. Масол, О. Олексюк, О. Щолокової та ін. Серед основних завдань духовного розвитку особистості в системі професійної освіти можна виділити: гармонізацію особистості професіонала, розвиток його духовності; забезпечення цілісності його суб'єктивної картини світу; наповнення гуманістичним змістом його професійних знань; формування професійно значимих естетичних якостей та художніх здібностей; підвищення рівня загальної та професійної культури, розвиток не споживчого, а активного творчого ставлення до навколишньої дійсності, здатності самостійно знаходити прекрасне у житті та професійній діяльності.

Метою дослідження став розгляд впливу музики на духовний розвиток особистості студентів як спосіб у системі професійної освіти та стабілізації діяльності окремих індивідів або груп у системі вузівського навчання. Матеріалом дослідження є виховання студентської молоді – розвиток особистісних якостей, послідовний вплив на емоційну, інтелектуальну та творчу активність. У завдання входять визначення ролі, місця народного музичного мистецтва у системі дидактичних засобів розвитку навчально-пізнавальної компетенції. У роботі використовуються індивідуальні особливі підходи, а також методи спостереження, аналізу та узагальнення.

Для визначення ефективних засобів управління творчою пізнавальною діяльністю студентів застосовувався комплекс взаємно доповнюючих методів – теоретичний аналіз досліджень, що відображає стан проблеми; анкетування. Загалом експеримент було охоплено 125 осіб, з них 75 студентів I-IV курсів КОГПА факультету дошкільної і початкової освіти, історії та мистецтв, кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання, 50 студентів з педагогічного коледжу музичного факультету.

Результати формуючого етапу експерименту, результати контрольних зрізів показали суттєві позитивні зміни у рівнях розвиненості музично-естетичного інтересу студентів музичних спеціальностей (табл. 1). Ця таблиця показує, що у експериментальній групі відбулися позитивні зміни рівнів розвиненості музично-естетичної культури студентів музичного коледжу. Підтвердженням цього стало помітне збільшення кількості студентів із високим та достатнім рівнем за рахунок кількісного зменшення показників середнього та недостатнього рівня.

У кількість студентів в експериментальній групі з високим рівнем сформованості музично-естетичної культури збільшилася на 2,3%, відсотка із середнім – на 3,3%, відсоток студентів із середнім рівнем знизився на 14,7%, недостатнім – на 20,9%. Відсоток студентів із середнім рівнем знизився на 14,7%, недостатнім – 20,9%, студентів контрольної групи зміни незначні.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості музично-естетичного інтересу студентів музичних спеціальностей

Рівні	Контрольна група					Експериментальна група				
	Констатуючий етап		Формуючий етап		Динаміка, %	Констатуючий етап		Формуючий етап		Динаміка, %
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	10	8,8	9	8,1	-0,4	7	6,8	25	22,1	+24,3
Достатній	17	15,1	15	13,3	-0,8	10	9,1	12	10,4	+3,3
Середній	26	24,1	36	30,8	+4,7	15	14,5	8	7,8	-14,7
Недостатній	22	19,0	15	12,8	-3,2	18	15,6	5	4,7	20,9

Результати переконливо доводять, що обґрунтовані педагогічні умови, спрямовані на оновлення змісту, впровадження інноваційних форм та методів роботи зі студентами, є ефективними та можуть бути використані в освітньо-виховному процесі вузу. Через діалог студенти про естетичні цінності народної музики передбачає розвиток у них важливих духовних якостей, збагачення досвіду безпосередньо зі світом прекрасного. Саме тому настільки важливим і необхідним є питання формування у студентів естетичного ставлення до народної музики.

Як пише В. Бутенко, що в системі відносин людини до навколишньої дійсності відбуваються у процесу, які не завжди відповідають тим тенденціям, мають місце в цілому на основі соціальних, економічних та культурологічних відносин людини до предметів, явищ, процесів, які вона покликана сприймати, розуміти, оцінювати, інтерпретувати не так на рівні спрощеного, репродуктивного відтворення зовнішніх чи функціональних проявів, але в рівні встановлення із нею складнішого духовно-практичного зв'язку, що характеризується як естетичне ставлення до дійсності, природі, побуту, мистецтву, етнокультурним цінностям [1, с. 148].

Визначати ролі музичного мистецтва у формуванні громадянських якостей особистості надавав видатний педагог В. Сухомлинський. Він вважав музику мовою почуттів, що поєднує моральні, емоційні, естетичні сфери людини. На його думку, «музичне виховання – це виховання музиканта, а насамперед виховання людини». Ці слова В. А. Сухомлинського про значення музичного виховання стали афоризмом. Музична творчість спочатку вважалася найсильнішим засобом на духовний світ людини і використовувалася як «інструмент» її формування. Така дія музики і така спрямованість музичного виховання пояснюються її природою: сама музика, як ніякий інший вид мистецтва, здатна не лише втілювати, а й моделювати хід емоцій та безпосередньо захоплювати емоційну сферу, а через неї «ліпити» людину цілісно. Традиції музичного виховання є, можливо, найдавнішими як у світовій, так і в національній культурі і продовжують творчо розвиватися.

У своїй роботі «Народження громадянина» В. Сухомлинський зазначав, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння та переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику та отримувати задоволення від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання – основа емоційної, естетичної, моральної культури [3, с. 543].

Виховання духовності студентів передбачає знання сутнісних характеристик та духовної специфіки народної музики. Складовою цього етапу є знання основ народної музики (обрядові жанри, епос, музичний інструментарій, композитори республіки та регіону, виконавці, діячі мистецтв, музичні твори) знання основ елементів музичної мови, нотної грамоти, музичних стилів, виконавців. Естетичне виховання впливає на естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетичну культуру, естетичні ідеали,

естетичні почуття, естетичні переживання, естетичну насолоду, естетичні уподобання, естетичну діяльність.

Серед різних видів мистецтва музика займає важливе та особливе місце. Завдяки своїй міжнародній мові, вона не вимагає перекладу, сприймається і знаходить відгук у душі та серці кожної людини, незалежно від віку, національності, статі. Це дає музичному мистецтву переважну перевагу таких важливих сферах, як популяризація вітчизняної художньої культури, утвердження національних естетичних цінностей у свідомості людства, виховання молодого покоління. Справді, музика – мистецтво незвичайне, для неї не існує мовних бар'єрів, їй не потрібні перекладачі, адже вона – мистецтво високо емоційне, що зачаровує почуття людей. Вона відкриває людині невідомі їй раніше чудові високі почуття, і здатна перевернути людину, зробити її душевно тоншою, душевно багатшою. І не випадково музику вважають уособленням найкращого в людській натурі.

Народна музика є важливим засобом естетичного збагачення студентської молоді. Її пізнання, сприйняття, осмислення дозволяє проводити естетичне свідомість, створює необхідну основу прояви творчої активності студентів. Як зазначає О. Рудницька, формування музичного сприйняття має значення у розвитку культури майбутнього вчителя. У цьому виникає необхідність пошуку якісно нових підходів до організації спілкування студентів із музикою, можливостей перенесення способів взаємодії з музичними цінностями в діалог із учнями. З огляду на це на перший план висувуються завдання щодо дослідження сприйняття як атрибуту духовної культури та водночас феномена професійної діяльності, її продукту та структурно-функціонального компонента, що забезпечує розвиток особистості загалом та реалізує сутнісні сили майбутнього вчителя у різних ситуаціях педагогічного процесу [2, с. 248].

У сучасній науковій практиці естетичне ставлення до цінностей етно-музичної культури інтерпретується багатоаспектно. При цьому визначається роль та значення естетичного ставлення до народної музики, особливості його становлення в історії суспільного розвитку, можливості та умови збагачення мистецько-естетичного діалогу у системі соціально-культурного життя українського суспільства.

Слід наголосити, що у вирішенні проблеми формування естетичного ставлення до етно-музичних цінностей у студентів педагогічної академії особлива роль належить дослідженням у галузі теорії, історії та методики виховання. Вчені-педагоги прагнуть визначити умови, необхідні для збагачення естетичних знань, понять та уявлень студентської молоді про народну музику, розвитку емоційно-чуттєвого досвіду, вміння сприймати та оцінювати етно-музичні твори, використовувати їх на практиці, у повсякденному житті та професійно-педагог. У цьому поході предметом наукового осмислення стають питання естетичного виховання студентської молоді у процесі гурткової роботи, культурно-мистецької діяльності, підготовки вчителя та формування естетичних орієнтацій учнів на цінності народного мистецтва, формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки.

У пошуках відповіді на зазначені питання вчені педагоги (М. Савченко, Л. Бутенко, О. Івушкіна, Є. Пономарьова, Л. Чередніченко, В. Одарченко, А. Павленко, О. Щелокова та ін. доторканість до народної музики, розглядаючи її як важливий засіб впливу на національну свідомість та художньо педагогічну культуру майбутніх учителів. Тим часом вивчаються такі питання як: педагогічне забезпечення процесу формування естетичного ставлення до етно-музичних цінностей у студентської молоді; підготовка програмно-методичних матеріалів, необхідних для ознайомлення студентів педагогічної академії з етно-музичними цінностями; роль окремих навчальних дисциплін у формуванні музично-естетичної свідомості майбутніх учителів; інноваційний досвід використання етно-музичних цінностей в естетичному вихованні студентської молоді; організація гурткової діяльності студентів на матеріалі етно-музичних цінностей. Такі питання, як: педагогічне забезпечення процесу формування естетичного ставлення до етно-музичних цінностей у студентської молоді; підготовка програмно-методичних матеріалів, необхідних для ознайомлення студентів педагогічної академії з етно-музичними цінностями; роль окремих навчальних дисциплін у формуванні музично-естетичної свідомості майбутніх учителів; інноваційний досвід використання етно-музичних цінностей в естетичному вихованні студентської молоді; організація гурткової діяльності студентів на матеріалі етно-музичних цінностей.

Системний підхід до вирішення зазначеної проблеми передбачає цілеспрямований педагогічний вплив з урахуванням того, що майбутні вчителі повинні відповідати основним критеріям розвиненості естетичного ставлення та народної музики. До них слід віднести: усвідомлення студентами педагогічної академії сутності та значення естетичного ставлення до етно-музичних цінностей; наявність у студентів необхідного досвіду освоєння етно-музичних цінностей; прояви студентами естетичного ставлення до народної музики.

Важливо відзначити, що на основі зазначених критеріїв є можливим облік таких параметрів педагогічного впливу, як встановлення між студентами академії та народною музикою усвідомленого зв'язку, наповненого прагненням до плідного спілкування, пізнання та творення прекрасного в житті та мистецтві. Тому формування естетичного відношення та етно-музичних цінностей у студентів повинно мати програмно-цільовий характер, сприяти тому, щоб майбутні вчителі активно використовували набутий. Досвід спілкування та пізнання народної музики.

Для успішного формування у студентів педагогічної академії естетичного ставлення до етно-музичних цінностей необхідне створення відповідних педагогічних умов. До них слід віднести: визначення мети, завдань та основних напрямів формування естетичного відношення та етно-музичних цінностей; ознайомлення з естетичними можливостями етно-музичних цінностей; оволодіння способами естетичного

освоєння етно-музичних цінностей. Педагогічне забезпечення процесу формування естетичного ставлення до етно-музичних цінностей у молоді передбачає насамперед його програмно-цільову спрямованість. Для цього важливо визначити мету, завдання, напрями естетико-виховного впливу на майбутніх вчителів, створення програмно-методичного матеріалу, який сприяв би вибору правильного вектора підготовки студентів до освоєння та використання народної музики як засобу формування естетичної свідомості та розвитку естетичної активності особистості.

Майбутні вчителі повинні мати необхідні знання в галузі музичної етнокультури, володіти інформацією, яка б дозволяла нам глибоко сприймати, розуміти, інтерпретувати народну музику. Для цього доцільно знайомити студентів із такими естетичними можливостями народної музики, як її естетична виразність, естетичний зміст та функції. Інформаційно-педагогічне забезпечення зазначеного процесу важливо здійснювати в тісному взаємозв'язку з оволодінням майбутніми вчителями такими способами естетичного освоєння етно-музичних цінностей, як їх сприйняття, оцінка, інтерпретація.

Набутий студентами педагогічної академії досвід пізнання та освоєння музично-естетичних цінностей важливо використовувати практично, у процесі художньо-творчої діяльності. Для вирішення цього питання доцільним є залучення майбутніх вчителів та таких видів художньо-естетичної діяльності, як художньо-естетичне спілкування, пізнання та творчість на матеріалі етно-музичних цінностей.

Як писав В. А. Сухомлинський, «Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури». Народна педагогіка має у цьому плані масивніше педагогічне джерело народну музику та різні види народних музичних інструментів. Тому вона покладає музику, як і мистецтво взагалі, великі надії саме з виховного погляду [4, с. 232].

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. За результатами констатуючого етапу експерименту встановлено, що причинами низького рівня від музично-естетичної культури студентів гуманітарних спеціальностей є: відсутність цілеспрямованої систематичної діяльності педагогів вищих навчальних закладів спрямування формування інтересів студентів музичних спеціальностей, недостатній напрямок студентів на формування своєї музичної культури в єдності навчального та не навчального часу.

Використана література:

1. Бутенко Н. І. Естетичне виховання молоді засобами етнохудожньої творчості як актуальна педагогічна проблема: естетичне виховання учнів засобами етнохудожньої творчості : метод. надбавка. Херсон. 2012. 148 с.
2. Рудницька О. П. Музика і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям : Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Радянська школа, 1977. 543 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
5. Шевченка Г. П. Естетичне одухотворення студентської молоді. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. 2007. Т. 4. 215 с.

References:

1. Butenko N. I. (2012) Estetychne vykhovannia molodi zasobamy etnokhudozhnoi tvorchosti yak aktualna pedahohichna problema. [Aesthetic education of youth by means of ethno-artistic creativity as an actual pedagogical problem] : estetychne vykhovannia uchniv zasobamy etnokhudozhnoi tvorchosti : metod. nadbavka. Kherson. 148 s. [in Ukrainian].
2. Rudnytska O. P. (1998) Muzyka i kultura osobystosti: problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. [Music and personality culture: problems of modern pedagogical education] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : IZMN. 248 s. [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi V. O. (1977) Vybrani tvory v 5-ty t. T. 3. Sertse viddaiu ditiam. [Selected works in 5 volumes. Volume 3. I give my heart to children] : Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna. Kyiv : Radianska shkola. 543 s. [in Ukrainian].
4. Stelmakhovych M. H. (1997) Ukrainska narodna pedahohika. [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv : IZMN. 232 s. [in Ukrainian].
5. Shevchenka H. P. (2007) Estetychne odukhotvorennia studentskoi molodi. [Aesthetic spirituality of student youth]. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini*. T. 4. 215 s. [in Ukrainian].

M. Tomashivska. Aesthetic interest of youth students in folk music

The article defines the mechanisms of modernization of pedagogical conditions of aesthetic education of student youth by means of folk music, analyzes modern innovative technologies. The meaning of the concept of "aesthetic culture of students" is revealed, organizational and pedagogical conditions are proposed, which ensure the effectiveness of aesthetic education of students by means of folk music. The issue of education of student youth is particularly relevant, therefore, the interest, freedom, and consciousness of the students themselves depend to a large extent on the nature of the activities.

In the article, we considered the influence of music on the spiritual development of the personality of students in the system of professional education and the stabilization of the activities of individual individuals or groups in the system of higher education in the Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko at the department of art disciplines and their teaching methods. A survey was conducted among students of I-IV courses. At the same time, a complex of methods used to evaluate a number of individual students in the musical process was applied; assessment of the level of systematic work on the studied material; determining the place of folk music in the process of consolidating students' knowledge, skills, and abilities; the influence of the choice of different management methods on the effectiveness of musical creative cognitive activity of students Results and their discussion.

The results of this study testify to the effectiveness of the revealed state of development of the problem of forming the musical

and aesthetic interest of students of art majors in extra-auditory activities; the criteria and indicators of the formation of musical and aesthetic preferences of students of artistic specialties as a result of extra-auditory activities are determined; revealed during the ascertaining stage of the pedagogical experiment and characterized at the level of musical and aesthetic tastes of students of art majors. Cognitive activity of students will be considered effective if it contributes to more successful solving of cognitive tasks, increasing motivation, cognitive, independence and success. At each stage of this activity, students must use those tools and methods that will help make the learning process more effective.

Key words: *aesthetic relations, folk musical art, students of the pedagogical academy.*

УДК 316.444:316.61:378.091.212

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.31>

Чіжова Н. В., Петренко М. В., Грабар О. В.

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розроблено класифікацію позааудиторної діяльності студентів технічного університету на прикладі НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» і виділено дві фундаментальних складові: обов'язкова діяльність (включена до програми і оцінювана викладачем) і необов'язкова діяльність, яку студенти виконують за власною ініціативою. Кожну складову поділено на блоки, які докладно описані.

Особливу увагу приділено загально-освітньому блоку оскільки його позааудиторні заходи приваблюють більшу кількість студентів і сприяють розвитку та поглибленню їх знань як з предметів в цілому так і з певних вузьких тем. Студенти беруть активну участь у позааудиторних заходах тому що зацікавлені в предметі, бажають перевірити себе, довести собі і оточуючим, що можуть вибороти призове місце. Олімпіади спрямовані на перевірку поглиблених знань з одного або декількох предметів (наприклад: олімпіада з англійської мови та хімії) і вимагають від студентів крім ґрунтовних знань з предмету ще нестандартних рішень, творчого підходу, уважності і наполегливості. Великою перевагою олімпіад є відсутність необхідної попередньої підготовки. Чільне місце серед позааудиторних заходів в університеті займають конференції, які проводяться щорічно факультетами, надаючи можливість всім бажаючим взяти участь. Студенти-винахідники об'єднуються в команди і беруть участь у хакатонах, роблячи життя оточуючих більш комфортним. Для всебічного розвитку студентів створюються гуртки наукового, технічного і соціо-гуманітарного спрямування.

Надано результати опитування студентів 1-2 курсів радіотехнічного факультету з виявлення позааудиторних заходів в яких вони брали участь, встановлено що мотивувало та перешкоджало їхній активній позааудиторній роботі. Серед основних мотивуючих факторів є інтерес, самореалізація та саморозвиток, можливість отримати додаткові бали з предмета. Перешкодами для участі в позааудиторних заходах студенти назвали: велике навчальне навантаження, інші хобі, роботу, перебування в іншому місті.

Доведено, що позааудиторна діяльність впливає на розвиток таких особистісних якостей, як комунікативність, самостійність, креативність, самоорганізованість, саморозвиток, активність та адаптивність, які є компонентами особистісної мобільності.

Ключові слова: *позааудиторна діяльність, особистісна мобільність, олімпіади, конференції, конкурси, гуртки, студенти, технічний університет.*

Основним викликом вищої освіти сьогодні є навчання високопрофесійного вмотивованого майбутнього фахівця і формування таких його особистісних якостей, які сприятимуть майбутньому професійному і кар'єрному розвитку, а саме адаптивності, активності, саморозвитку, креативності і комунікативності, які в свою чергу є компонентами особистісної мобільності. Активне залучення студентів до позааудиторної діяльності є запорукою формування і розвитку їхньої особистісної мобільності.

В. Тернопільська розглядає позааудиторну роботу як організовану і керовану представниками університету (деканати, куратори, викладачі, студенти) виховну діяльність студентів у вільний від навчального процесу час для «розширення діапазону їх соціальної взаємодії та спілкування, формування гармонійного розвитку, соціально-активного, професійно-грамотного, творчого фахівця» [2, с. 128].

На думку А. Казьмерчук, позааудиторна діяльність характеризується ефективною організацією вільного часу студентів для формування не тільки спеціальних професійних навичок, а і «розвитку їх особистісних якостей, реалізації нахилів і здібностей, може здійснюватися як під керівництвом викладача так і самостійно» [1, с. 35].

Мета статті – продемонструвати важливість позааудиторної діяльності студентів і розробити її класифікацію.

Підготовка фахівців за обраною спеціальністю проводиться за навчальними планами згідно з навчальною програмою. Кожен план має дві складові: аудиторна і позааудиторна (самостійна) робота студентів з обраної

спеціальності, яка в середньому становить 20%. Ця самостійна робота є обов'язковим елементом, який відбувається за межами аудиторії під керівництвом викладача і має бути оцінений.

Аналізуючи різноманітні види позааудиторної діяльності студентів технічних університетів ми їх умовно поділили на дві складові: обов'язкова діяльність і необов'язкова діяльність, які в свою чергу ще були поділені на блоки (рис. 1). Розглянемо їх більш детально.

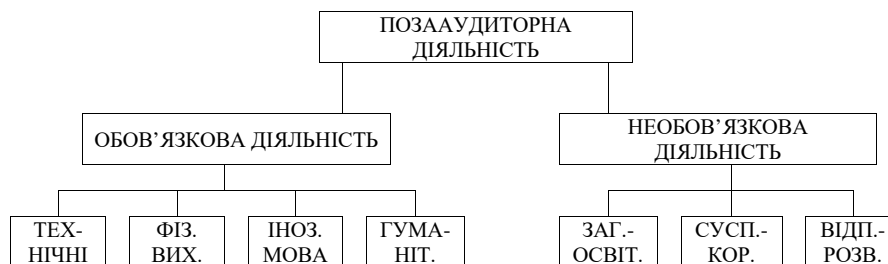

Рис. 1. Структурна схема позааудиторної діяльності студента

І. Обов'язкова діяльність.

Робота студента, яка відбувається за межами навчальної аудиторії і має на меті підготовку до практичних занять, семінарів, написання рефератів і курсових робіт, які включені до навчальної програми і мають бути оцінені.

1. Технічні дисципліни.

Мета: поглиблення знань з технічних та фахових дисциплін.

В цей блок входить: а) вивчення рекомендованої та допоміжної літератури; б) виконання домашніх завдань; в) підготовка рефератів та курсових робіт; г) робота на практичних заняттях; д) виконання дипломної роботи; е) інші форми роботи (в бібліотеці, в патентному пошуку, в Інтернеті та інші). Умовно ці роботи можна поділити на самостійні (а, б, в) та роботи під керівництвом (консультації) викладача (в – курсові роботи, г, д).

2. Фізичне виховання.

Мета: розвиток фізичних та психічних якостей студента.

Фізичному вихованню і спорту приділена велика увага в технічному виші, так студенти бакалаврату протягом двох років раз на тиждень займаються улюбленим видом спорту, причому частка самостійної роботи на 1 курсі складає 25%, а на другому – 40% від загальної кількості навчальних годин. В НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» є велика кількість спортивних майданчиків, отже в залежності від особистих уподобань студенти обирають: єдиноборства; ігрові, силові та складно-координаційні види спорту; туризм та скелелазіння; фітнес-мікс; циклічні види спорту (легка атлетика-фітнес, плавання, плавання для початківців).

Як компонент самостійної роботи може бути ведення щоденника з виконання комплексу вправ та слідкування за своїм пульсом та його відмітки до і після фізичних навантажень. Студенти усвідомлюють важливість спостереження за своїм станом під час незначних і серйозних фізичних тренувань.

3. Вивчення іноземної мови.

Мета: вдосконалення мовних та мовленнєвих умінь та навичок з іноземної мови.

Незважаючи на те, що іноземна мова входить в блок гуманітарних дисциплін ми відокремили її через загальнозживаність, необхідність для продовження навчання після отримання бакалаврського освітнього рівня і, головне, для підвищення конкурентоздатності студентів на ринку праці. Якщо переглянути вимоги до вакансій, навіть для спеціалістів технічних галузей, іноземна мова вказана інколи як бажана, але якщо компанія міжнародна, то мова стає обов'язковою. Для володіння мовою необхідний розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письма та перекладу. Отже основні цілі дисципліни: підготувати студента до комунікації іноземною мовою (письмовою та усною), а також навчити його технічного двостороннього перекладу літератури зі спеціальності. Так крім розширення словникового запасу загальнозживаної іноземної мови велика увага приділяється формуванню фахового словника з обраної спеціальності та спеціальних дисциплін (як фахових так і дотичних). Ця кропітка робота проводиться як на парах з безпосереднім керівництвом викладача так і вдома самими студентами при підготовці домашніх завдань. Крім того, підготовка доповіді та презентації на спеціальну фахову тему з подальшим обговоренням є невід'ємним компонентом програми, демонструючи, що мова є не самоціллю, а засобом передачі ідей і думок та обміну ними.

4. Гуманітарні дисципліни.

Мета: поглиблення знань студентів з гуманітарних дисциплін (українська мова, історія, філософія, економіка, тощо).

Перш за все – це робота з першоджерелами, з допоміжною літературою, підготовка рефератів, доповідей, конспектів першоджерел для семінарських занять.

II. Необов'язкова позааудиторна діяльність.

Основна характеристика цієї діяльності – цілковита добровільність, оскільки всі заходи спрямовані на задоволення потреб студентів у саморозвитку, самореалізації, розвиток організаторських і комунікативних навичок, поглиблення знань тощо.

1. Загально-освітній блок.

Мета: використання студентами свого вільного часу з метою поглиблення знань та отримання практичних навичок в сферах, які їм цікаві. Інколи за участь і активну роботу в певних видах діяльності (предметні олімпіади, студентські конференції, гуртки) студенти отримують заохочувальні бали, які додаються до їхнього загального рейтингу з предмету.

Основні компоненти блоку: а) олімпіади і конференції; б) конкурси по спеціальності; в) гуртки. Розглянемо кожний компонент більш детально.

Для поглиблення знань та задоволення потреби студентів в складних завданнях щоб довести собі та оточуючим, що вони є експертами в певній сфері і працюють над вирішенням серйозних проблем, розробкою та вдосконаленням нових приладів, підходів, методів з кожної дисципліни щорічно проводяться студентські олімпіади та конференції. Олімпіади приваблюють студентів новизною та нестандартністю завдань, міждисциплінарним підходом, викликом і конкурентним середовищем однодумців, де кожен бажає зробити все якнайкраще щоб здобути перемогу. Міждисциплінарний підхід демонструємо в олімпіадах з англійської мови в технічному університеті: крім суто мовної олімпіади проводиться ще олімпіада з англійської мови та хімії, англійської мови та комп'ютерних наук і т.д. Англійська мова в цих олімпіадах є засобом спілкування, необхідною передумовою для розуміння завдань та надання відповідей. Для участі зазвичай необхідно заздалегідь зареєструватися, а потім в певний день і час виконати завдання, вклавшись у відведений час. Якщо студент має ґрунтовні знання з предмету, логічне мислення і головне – бажання, він продемонструє достатньо високі результати. Олімпіади, за рівнем охоплення студентів, поділяються на факультетські, університетські, всеукраїнські і міжнародні. В залежності від рівня олімпіади вона складається з одного, двох або навіть трьох турів. Значною перевагою олімпіад є те, що до них не потрібна спеціальна підготовка, причому завдання варіюються залежно від курсу студента, а не від його спеціальності. Тобто майбутній радіоінженер, який захоплюється хімією має можливість позмагатися зі студентами хімічного факультету.

Студентські науково-практичні конференції спрямовані не на поглиблене вивчення предмета в цілому, а занурення в якусь певну тему, роботу з літературою, новітніми досягненнями науки і техніки, проведення власного дослідження та обговорення його результатів. Вже з першого курсу студенти мають можливість підготувати доповідь і написати тези до неї. Безумовно в цьому їх супроводжує викладач: допомагає визначитись з темою, знайомить зі структурою тез, вимогами, навчас різним стилям оформлення літературних джерел, внутрішньо текстових посилань, перед виступом на конференції надає студенту можливість розповісти свою презентацію однокласникам, щоб визначити свої сильні та слабкі місця. Викладач разом з іншими студентами групи відвідують конференцію, щоб підтримати учасника і створити йому більш комфортні умови, при цьому всі студенти слухають виступи, які спонукають їх до участі в подальших конференціях. Якщо для студентів 1-2 курсів конференції – це перші кроки до наукової роботи, то студенти старших курсів вже діляться власними розробками, ідеями і планами, обговорення яких надихає виступаючих до змін та подальших досягнень. Інколи організатори залучають елемент змагання, обираючи най ґрунтовніші доповіді на секції і розподіляючи призові місця. Студентам повідомляють про формат конференції заздалегідь, активізуючи та заохочуючи таким чином кожного учасника. Участь в олімпіадах та конференціях розвиває у студентів впевненість в собі, покращує їхні комунікативні навички, сприяє саморозвитку і самовдосконаленню, всі ці якості стануть в нагоді не тільки в подальшому навчанні, а і в майбутній професійній діяльності.

Специфікою технічного університету є наявність лабораторій та майстерень для проведення досліджень, удосконалень вже існуючих пристроїв та розробки нових. Під керівництвом викладачів та менторів студенти здійснюють свої задуми і демонструють результат на щорічних конкурсах – хакатонах. На університетському рівні в одній команді можуть зібратись студенти різних факультетів: майбутні програмісти, інженери та всі, хто має ідеї та бажання їх реалізувати. Кожний хакатон має свою тему, наприклад « KPI Upgrade Hackathon» мав на меті покращення кампусу університету та його благоустрій. Команди мають певний час на представлення своїх проєктів суддям і переможці отримують підтримку від спонсорів для втілення своєї ідеї в життя. На базі деяких факультетів проводяться всеукраїнські хакатони, таким є цьогорічний III Всеукраїнський інженерний хакатон SmaRTF з темою «Smart Military Electronics 2.0», мета якого була створити пристрої, які б допомагали нашим воїнам на фронті. Від спонсорів команди, які пройшли у другий тур отримали кошти для розробки робочих прототипів, а переможці – кошти для впровадження своїх пристроїв в серійний випуск, подяка від ЗСУ і визнання свого вкладу в майбутню перемогу.

Гуртки наукового, інженерного та соціогуманітарного спрямування працюють на кожному факультеті, надаючи змогу кожному знайти себе і вдосконалитись під керівництвом викладача.

Ми згодні з думкою китайського викладача Яу Конг Юнга, що залучення студентів до позааудиторної діяльності сприяє їхньої готовності до активного навчання, покращенню міжособистісних стосунків, взаємодопомозі, протистоянню викликам та подоланню їх. Цікавим також є факт, що на початку проведення чотирирічного експерименту вчений запитав студентів, які саме проблеми в навчанні вони мають і для їх

вирішення були запропоновані позааудиторні заходи: недостатньо практики англійської мови – англійська розмовна група, складність курсів по програмуванню – спільне навчання в комп’ютерній лабораторії, гурток комп’ютерної анімації, гурток мікрообчислювань, гурток з веб-дизайну, гурток симулювання польотів і т.д. [4]. Досвід китайських колег демонструє, як студенти разом з викладачами створюють сприятливе середовище для навчання та розвитку. Будь яка кафедра університету, проводячи такі щорічні опитування і створюючи відповідні гуртки має можливість значно підвищити залученість студентів і покращити їхні академічні результати. Гурткова робота сприяє розвитку комунікативних навичок, творчому ставленню до вирішення проблем, постійному саморозвитку, тобто особистісній мобільності студентів.

Розглянемо інженерні гуртки, які працюють на радіотехнічному факультеті КПІ ім. Ігоря Сікорського: «Радіотехнічні системи Інтернету речей» формує у студентів практичні навички проектування радіотехнічних систем, «Вбудовані системи» створює умови для отримання практичних навичок проектування радіоелектронних пристроїв та систем починаючи від формулювання технічного завдання і закінчуючи виготовленням робочого екземпляру, «Проектування інтелектуальної радіоелектронної апаратури» студенти розробляють та програмують роботів, створюють розумні системи для Smart Home та IoT. Метою всіх гуртків є залучення студентів до застосування теоретичних знань на практиці і реалізація власних проєктів.

Студенти 1 і 2 курсів (всього 69 осіб) радіотехнічного факультету КПІ ім. Ігоря Сікорського пройшли опитування щодо їхньої участі в позааудиторній роботі. Результати окремо по курсах відображені на рис. 2.

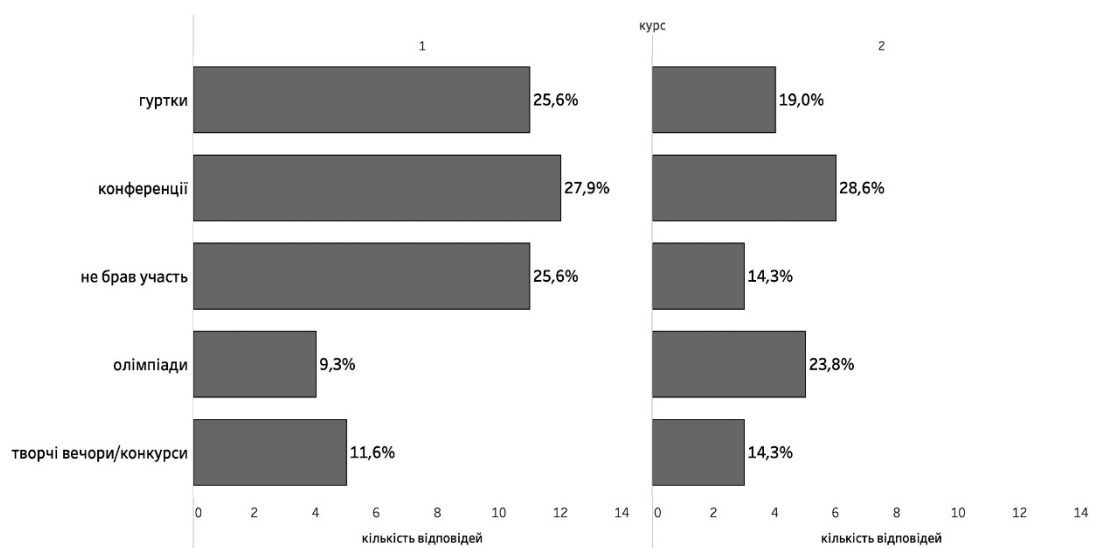

Рис. 2. Позааудиторні заходи, в яких брали участь студенти

Найпривабливішою формою позааудиторної роботи для обох курсів є участь у конференціях, в той час як на другому курсі вдвічі більше студентів взяло участь у олімпіадах. Позитивною є тенденція до більш активної участі в позааудиторних заходах на другому курсі, яка обумовлена тим, що студенти першого курсу звикають до нового середовища та навчального навантаження.

Анкета також мала на меті визначення причин які спонукають студентів до позааудиторної діяльності, та факторів, які перешкоджають студентам брати активну участь в позааудиторній роботі. Основними стимулами стали: інтерес, самореалізація та саморозвиток і можливість отримати додаткові бали з предмета. Щодо перешкод до участі у позааудиторних заходах виділені: велике навчальне навантаження, інші хобі, робота, перебування в іншому місті.

2. Суспільно-корисний блок.

Мета: розвиток організаторських здібностей та самореалізація в суспільній діяльності, що може супроводжуватися заохочувальними балами для рейтингу на отримання стипендії.

В цей блок входить: а) участь в органах студентського самоврядування: студентській раді та профкомі студентів; б) профорієнтаційна робота на факультеті (дні відкритих дверей, підтримка телеграм каналу для майбутніх абітурієнтів); в) допомога студентам молодших курсів (студенти-куратори);

3. Блок відпочинку та розваг.

Мета: залучення студентів до організації і проведення заходів для забезпечення бажаного відпочинку.

В цей блок можуть входити заходи з загально-освітнього блоку, а також: а) гуртки та клуби для організації соціокультурного дозвілля; б) організація та проведення культурно-масових заходів: вистав, концертів, творчих конкурсів, спортивних заходів; в) туризм (піший, водний, велосипедний, міжнародний, то що).

Студенти технічного університету, беручи участь в позааудиторних заходах усвідомлюють, що таким чином вони розвивають свої «soft skills» – особистісні навички, які необхідні для майбутнього працевлаштування

і інколи цінуються роботодавцями на одному рівні зі спеціальними знаннями та вміннями. Під час анкетування студентів на запитання: «Які «soft skills» Ви б хотіли розвинути завдяки участі в позааудиторних заходах?» були отримані такі результати (рис. 3).

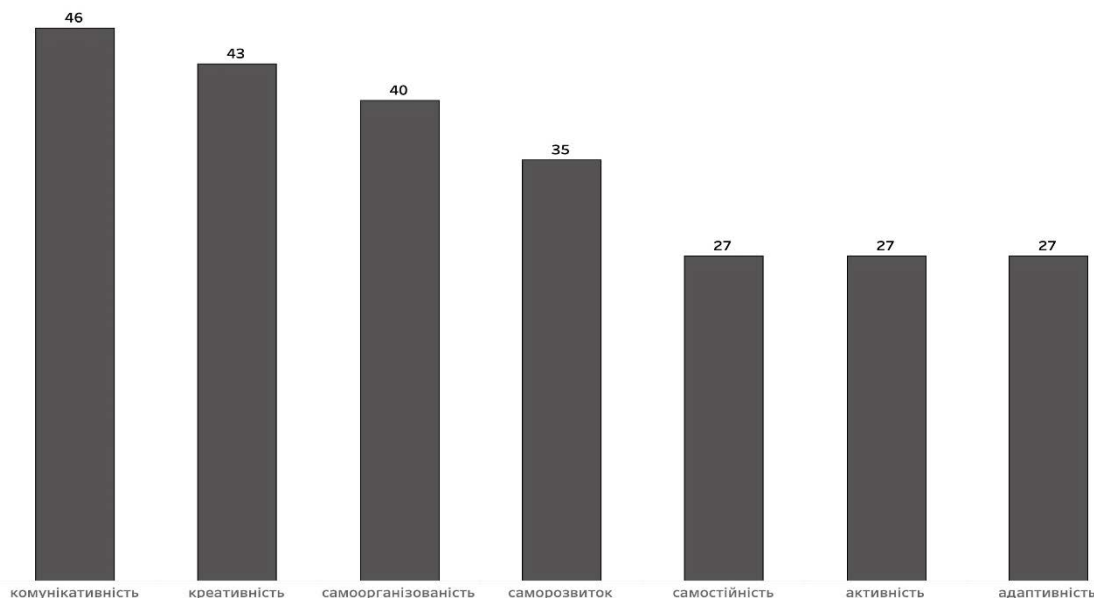

Рис. 3. «Soft skills», які студенти бажають розвинути в позааудиторних заходах

Незважаючи на те, що деякі студенти обрали кілька навичок, комунікативність лідирує, підкреслюючи необхідність розвитку навичок спілкування для використання та передачі інформації. Оскільки опитування проводилось серед майбутніх інженерів, які мають генерувати нові ідеї, розробляти сучасні прилади та вдосконалювати існуючі конструкції, креативність і нестандартне мислення були відмічені майже половиною студентів.

Прагматизм притаманний українським студентам також був виявлений викладачами факультету права і кримінології Шефільдського Університету – Д.Дікінсоном, Т.-Л. Гріфітс і А. Бредісом у британських студентів під час дослідження позааудиторної діяльності. Протягом роботи з фокус групами дослідники визначили ієрархію позааудиторних заходів, оскільки студенти обирають саме такі види діяльності, про які вони згодом напишуть в резюме щоб підвищити шанси на отримання роботи. Також молоді люди прагнуть розвинути «soft skills» так само як і українські студенти. Для багатьох британських студентів вагомим фактором, який заважає приймати участь в позааудиторній діяльності стала робота, оскільки вони взяли позики на навчання у держави і мають їх виплачувати [3].

Висновки. Позааудиторна робота є невід'ємною частиною навчального процесу, що надає можливість кожному студенту задовольнити потребу в саморозвитку та самовдосконаленні, розвинути власні здібності, спробувати себе в нових сферах і сформувані «soft skills», які в подальшому знадобляться в будь-який галузі.

Використана література:

1. Казьмерчук А. В. Формування професійної культури майбутніх менеджерів туризму в позааудиторній діяльності вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир, 2017. 296 с.
2. Тернопільська В. І., Коломієць Т. В., Піонтківська І. О. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль, 2014. 264 с.
3. Dickinson J., Griffiths T., Bredice A. 'It's just another thing to think about': encouraging students' engagement in extracurricular activities. *Journal of Further and Higher Education*. 2021. Vol. 45, № 6. P. 744-757.
4. Yung Y. K. Investigating the Enhancement of Student Engagement through Extracurricular Activities: A Four-Year Longitudinal Study. *10th International Conference on Information and Education Technology*. Connecticut: IEEE, 2022 P. 257-262.

References:

1. Kazmerchuk A. V. (2017) Formuvannya profesiinoi kultury maibutnix menedzheriv turyzmu v pozaaudytornii diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu. [Formation of future tourism managers' professional culture in extracurricular activities of a higher educational institution]. Zhytomyr. 296 s. [in Ukrainian].
2. Ternopil'ska V. I., Kolomyiets T. V., Piontkiv'ska I. O. (2014) Dovidnyk z vykhovnoi roboty zi studentamy. [Handbook on educational work with students]. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. 264 s. [in Ukrainian].
3. Dickinson J., Griffiths T., Bredice A. (2021) 'It's just another thing to think about': encouraging students' engagement in extracurricular activities. *Journal of Further and Higher Education*. Vol. 45. № 6. P. 744-757
4. Yung Y. K. (2022) Investigating the enhancement of student engagement through extracurricular activities : a four-year longitudinal study. *10th International Conference on Information and Education Technology*. Connecticut: IEEE. P. 257-262

N. Chizhova, M. Petrenko, O. Hrabar. Personal mobility development of technical university students in extracurricular activities

The article developed the classification of extracurricular activities (ECAs) of technical university students on the example of NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" and two fundamental components are distinguished: compulsory activity (included in the program and evaluated by the teacher) and optional activity that students perform on their own initiative. Each component is divided into blocks, which are described in detail.

Special attention is paid to the general educational block, as its extracurricular activities attract a larger number of students and contribute to the development and deepening of their knowledge both in subjects in general and in specific narrow topics. Students take an active part in ECAs because they are interested in the subject, want to test themselves, prove to themselves and others that they can win. Olympiads are aimed at testing in-depth knowledge of one or more subjects (for example: English language and chemistry Olympiads) and require from students, in addition to thorough knowledge of the subject, non-standard solutions, a creative approach, attentiveness and perseverance. To participate in the Olympiads students don't need to have any preliminary preparation. Conferences, which are annually held by the faculties, provide an opportunity for everyone to participate, and take a prominent place among the ECAs at the university. Students-inventors gather in teams and participate in hackathons, making the lives of others more comfortable. Scientific, technical and socio-humanitarian clubs are created for the comprehensive development of students.

The results of the survey conducted with 1st and 2nd year students of the radio engineering faculty on the detection of ECAs in which they participated were provided, and it was determined what motivated and hindered their active extracurricular work. Among the main motivating factors are interest, self-realization and self-development, the opportunity to get additional points in the subject. Obstacles to participation in ECAs were mentioned by the students as: heavy study load, other hobbies, work, staying in another city.

It has been proven that ECAs affects the development of such personal qualities as communication, independence, creativity, self-organization, self-development, activity and adaptability, which are components of personal mobility.

Key words: extracurricular activity, personal mobility, olympiads, conferences, contests, clubs, students, technical university.

УДК 37.091.398:373(438)"2008/2018"

DOI href="https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.32">https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.32

Швец Т. Е.

**ТЮТОРСЬКІ МОДЕЛІ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТІВ**

У статті проаналізовані результати державних та воєводських проєктів впровадження тьюторингу у закладах середньої освіти Польщі у період 2008-2018 років. Автором використані теоретичні методи дослідження, а саме: вивчення та узагальнення аналітичних документів, теоретичних науково-педагогічних джерел.

У статті досліджено кілька видів проєктів впровадження тьюторингу в школах Польщі та узагальнено досвід польських експериментів. Автором виокремлено різні етапи впровадження тьюторингу та зроблені висновки про важливість дотримання певних етапів, а також їх послідовність під час реалізації тьюторських моделей в школах. Закценовано увагу на необхідності попереднього навчання директорів та вчителів тьюторським компетенціям, що уможливило успішність упровадження тьюторингу.

Автором зазначені результати реалізації всіх проєктів із впровадження тьюторингу, зокрема, наголошено на індивідуальному підході, розвитку м'яких навичок учнів як одного з результатів тьюторської діяльності в школі. У статті наведено характеристику чотирьох видів тьюторингу, а саме: синергетичний, інструментальний, ексклюзивний та удаваний.

У статті узагальнено вплив тьюторської діяльності на школу в цілому, на вчителів та учнів. Автором зауважено, що всі учасники позитивно оцінили участь у проєкті та відмітили, що технологія тьюторингу значно покращила загальну атмосферу в школі, сприяла налагодженню діалогічних взаємовідносин та сприяла системному баченню позитивних змін у школі.

Автором зроблені висновки про універсальність тьюторингу як технології індивідуалізації в освіті та можливість її упровадження в школах України, за умов адаптації та модифікації під українські реалії.

Ключові слова: тьюторинг, тьютор, моделі тьюторингу, індивідуалізація, тьюторські компетенції, експеримент, синергетичний тьюторинг, ексклюзивний тьюторинг, інструментальний тьюторинг, удаваний тьюторинг, сімейний тьюторинг, адаптаційний тьюторинг.

У Резолюції Європейського парламенту стосовно модернізації освіти в Європейському Союзі (2017 /2224) [2] зацентовано увагу на тому, що для того, щоб молодь могла протистояти викликам, стати активними громадянами та досягти успіху в житті та на ринку праці, а також формувати майбутнє світу, потрібна якісна та інклюзивна освіта, здатна надати їм необхідні знання, навички, сформувані критичне та автономне мислення, поєднане із демократичними поглядами. Важливою визнано зміну освітньої парадигми, що повинна врівноважувати підхід, орієнтований на вчителя, підхід, орієнтований на учнів (індивідуально

адаптований до їхніх життєвих обставин), та підхід, орієнтований на поєднання традиційної та онлайн-моделі навчання, що посилює персоналізацію освітнього процесу. Велика увага приділена визнанню індивідуальних відмінностей у когнітивних здібностях та особистісних рисах учнів, необхідності якомога раніше виявляти та просувати здібності та таланти дитини.

Технологія тьюторингу зарубіжними та українськими дослідниками визнана однією з найефективніших під час реалізації індивідуалізації в освіті. Фундаментальні дослідження у сфері тьюторингу містяться в працях зарубіжних дослідників: Д. Вуд (D. Wood), К. Топпінг (K. Topping), М. Брей (M. Bray), Д. Палфрейман (D. Palfreyman), В. Мор (W. G. Moore), Е. О'Брайнт (E. Q. O'Briant) – досліджують тьюторинг у закладах освіти Великої Британії, США; А. Бжежинська (A. Brzezińska), М. Будзинський (M. Budzyński), С. Кжихала (S. Krzychała), А. Сарнат-Частко (A. Sarnat-Ciastko), К. Чайка-Хелмінська (K. Czajka-Chełmińska) – автори багатьох праць, у яких описано моделі тьюторингу в школах Польщі. Українські науковці присвячують свої праці дослідженню тьюторингу в школах України: М. Альохін, Т. Швець; у вищих закладах освіти: А. Бойко, Н. Демяненко, С. Подпльота, К. Осадча та ін. Проте на сьогодні відсутні дослідження, які б узагальнювали досвід експериментів із впровадження тьюторингу в школах Польщі.

Метою статті є вивчення та характеристика системного впровадження тьюторингу у закладах середньої освіти Польщі, що реалізуються за підтримки Міністерства освіти і науки Польщі та воєводств.

У Польщі впровадження тьюторингу в школах відбувається завдяки проектам Міністерства освіти і науки, а також за підтримки адміністрацій воєводств та міст. Одним із наймасштабніших педагогічних експериментів із впровадження тьюторингу в школах на рівні держави був проект «Виховання мудрої людини» («Wychowywać Człowieka Mądrego»), що відбувався упродовж 2016–2018 рр. [6]. Участь в експерименті взяло 76 шкіл, відповідно учасниками проекту були 76 директорів, 1368 вчителів та 9576 учнів. Основна мета (за визначенням Міністерства освіти і науки Польщі) проекту полягала в тому, щоб школи могли впровадити тьюторинг як інноваційний спосіб виховання і розвитку учнів. Основними вимогами на першому етапі проекту були [5]:

- створення в школі умов для впровадження тьюторської моделі, що сприятиме підвищенню самостійності учнів;
- створення умов для розвитку соціально-особистісних компетентностей учнів, що допомагають учням досягти успіхів не лише в школі, а й у житті;
- впровадження програми індивідуальних зустрічей з учнями для посилення самостійності учнів;
- розкриття сильних сторін та потенціалу учнів засобами тьюторингу, що допоможуть їм будувати власний освітній та життєвий шлях;
- підготовка тьюторів до індивідуальної роботи з учнями.

На другому етапі реалізації проекту відбулася підготовка директорів 76 шкіл до виконання ролі шкільних лідерів та організаторів інноваційних змін у школі. Організатори проекту розробили спеціальний курс (32 години) для директорів [6, с. 65], що складався з таких модулів: 1) визначення сильних сторін (власних і своїх співробітників) як основи для створення конструктивних відносин у колективі; 2) трансакційний аналіз – інструмент діагностики особистості та взаємовідносин; 3) принципи та стилі успішного лідерства, створення колективу та керівництво ним у моделі ситуаційного лідерства; 4) директор школи як лідер освітніх змін. Також проведено лекції зі змісту технології тьюторингу та розглянуто три моделі впровадження тьюторингу в школі, які директори могли обрати відповідно до потреб шкільної спільноти: розвивальний тьюторинг, розвивально-виховний і академічний тьюторинг. Під час реалізації проекту додали ще дві моделі: сімейний та адаптаційний тьюторинг. Адаптаційний тьюторинг з'явився як відповідь на зміни в житті учнів (перехід до нової школи, зміна місця проживання, перехід з одного ступеня на інший, напр., із початкової школи до середньої). Варто відзначити, що після завершення курсу, директорів постійно супроводжували куратори, надавали постійну підтримку у впровадженні тьюторингу в школі.

На третьому етапі реалізації проекту відбувалося навчання вчителів тьюторських компетенцій. Програма курсу складалася з 64 годин, поділених на вісім модулів: 1 модуль «Педагогіка діалогу як основа шкільного тьюторингу»; 2 модуль «Створення співпраці та позитивних взаємовідносин із батьками в рамках шкільного тьюторингу»; 3 модуль «Розпізнавання сильних сторін учнів та їх використання в роботі тьютора»; 4 модуль «Визначення мети тьюторингу та створення планів і програм їх досягнення»; 5 модуль «Моніторинг реалізації тьюторських планів»; 6 модуль «Зворотний зв'язок та саморефлексія в тьюторингу. Оцінка роботи тьютора та учня»; 7 модуль «Креативність тьютора і підопічного в рамках педагогіки та психології творчості»; 8 модуль «Етика, цінності як ознака та інструменти роботи тьютора» [6, с. 69]. Опанування знаннями та вміннями здійснювати тьюторську діяльність для вчителів, набуття педагогічних компетенцій, які даватимуть майбутній довготривалий ефект, було основною метою цього курсу.

На четвертому етапі власне відбувалося впровадження тьюторингу у школах за постійної підтримки організаторів проекту: проведення консультацій для директорів, супервізії для вчителів-тьюторів, відвідування шкіл для проведення майстер-класів для вчителів-учасників проекту.

П'ятий етап – оцінювання впровадження тьюторингу в школах за такими рівнями: оцінка реакції учасників на впровадження тьюторингу в школі; оцінка змін у знаннях, уміннях та (інколи) переконаннях, завдяки участі у проекті; оцінка навчання на підготовлених організаторами курсів та реальності застосування отриманих теоретичних знань на практиці; оцінка ефективності впровадження тьюторингу в школі (чи

виправдалися очікування учасників щодо вирішення проблем засобами тьюторингу). Оцінювання відбувалося за допомогою процедури PRE-POST (тестування на початку та наприкінці проєкту), яка дозволяє фіксувати зміни, що відбулися після впровадження тьюторингу в школі [1, с. 18].

Під час анкетування директорів шкіл з'ясовано, що 31,1 % керівників шкіл зазначили, що найбільшим пріоритетом для них є створення позитивних відносин між вчителями та учнями засобами тьюторингу; індивідуалізацію освітнього процесу вказали 22,8 % директорів; 16,7 % назвали важливість вирішення виховних та адаптаційних проблем; 18,2 % – необхідність підтримки розвитку м'яких навичок в учнів; 19,7% – підвищення рівня самооцінки учнів; 12,9% – покращення загального клімату школи, створення атмосфери співпраці; 19,6% – розвиток тьюторських компетенцій вчителів, що демонструє основні потреби директорів шкіл.

Проєкт був реалізований у формі індивідуальних зустрічей тьюторів з учнями, які дали згоду (підтверджену батьками) на тьюторіали. Тьютори супроводжували підопічних упродовж навчального року, проводили зустрічі раз на тиждень або раз на два тижні тривалістю від 30 до 45 хвилин. Кожна школа обрала свою модель упровадження тьюторингу. Наприкінці проєкту організатори сформулювали такі рекомендації для шкіл, що впроваджують тьюторинг [6, с. 284–286]:

1) створення атмосфери взаємоповаги та довіри; партнерські відносини є головною умовою ефективності тьюторингу;

2) директор школи повинен бути лідером інноваційних змін у школі, ключовою особою успішного впровадження тьюторингу;

3) упровадження тьюторингу в школі у великій школі дає можливість створити безпечніше середовище в школі, коли дитина має дорослу особу, яка приділяє їй індивідуальну увагу, що, у свою чергу, сприяє зниженню в дитини почуття самотності, анонімності тощо;

4) упровадження тьюторингу сприяє підвищенню самооцінки й креативності вчителів, запобігає професійному вигоранню;

5) для успішного впровадження тьюторингу учні повинні мати можливість обирати собі тьюторів;

6) залучення батьків до співпраці з тьютором дає значно більші шанси на його ефективність, адже вони є основним джерелом інформації про особливості своєї дитини для тьютора;

7) обов'язковим елементом упровадження тьюторингу повинен бути постійний моніторинг тьюторського процесу;

8) успішне впровадження тьюторингу в школі передбачає попереднє навчання вчителів тьюторських компетенцій, проведення для них індивідуальних та /чи групових супервізій, надання методичної, практичної та теоретичної підтримки впродовж реалізації тьюторингу.

9) кожна школа повинна мати можливість обирати модель тьюторингу, яка найбільше відповідає її потребам;

10) створення в школі та поза школою спільноти тьюторів для обміну досвідом;

11) упровадження тьюторингу в школі повинне враховувати існування інших інноваційних проєктів, що реалізують у школі; вони мають посилювати один одного;

12) тьютор не може супроводжувати понад 6 учнів;

13) одним із важливих факторів умотивованості вчителів до тьюторської роботи є її адекватна матеріальна й моральна оцінка;

14) різноманітне поєднання та розрізнення тьюторських ролей: учитель, класний керівник, тьютор.

За висновками А. Сарнат-Частко, авторки звіту впровадження проєкту, [6, с. 248] найбільшу ефективність тьюторинг продемонстрував у старших класах, адже учні більш усвідомлено ставилися до участі в проєкті, що відповідає цій віковій категорії. У звіті зазначено, що в старших класах впроваджували переважно розвивальний та академічний тьюторинг. Самі ж учні зазначили в анкетах, що в них зросла мотивація до навчання, покращилися відносини з вчителями, розвинулися комунікативні навички та навички співпраці.

У 2008–2016 рр. у школах м. Вроцлава відбувався проєкт із впровадження тьюторингу. Реалізація цього довготривалого проєкту проаналізована на трьох рівнях [3, с. 46]: дії, що відбувалися під час реалізації проєкту (operation); діяльність щодо реалізації цілей проєкту (action); активність (activity), яку демонстрували учасники проєкту. Анкетування 2015–2016 рр. охопило 10 шкіл м. Вроцлава, які впроваджували тьюторинг від 2 до 8 років, усього учасниками стали 2289 учнів та 80 вчителів.

Основні зміни під час упровадження тьюторингу відбулися в тих закладах середньої освіти, де він став ключовим розвивально-виховним елементом освітнього процесу школи. У школах, де тьюторинг не став стратегічним елементом розвитку закладу освіти, відбулися периферійні зміни. У школах, де тьюторинг сприяв позитивним змінам якості освіти, зокрема у способі мислення учнів (розвиток креативного, критичного, аналітичного мислення), підвищенню вмотивованості всіх суб'єктів освітнього процесу, зокрема тьюторського; розвитку м'яких навичок учнів та вчителів, розбудові діалогічних відносин тощо, він належить до автономних змін. Гетерогенні зміни відбулися в тих школах, де тьюторинг розглядали як інновацію, його впроваджували винятково через індивідуальні зустрічі, але він не сприяв змінам якості роботи педагогів та не був стратегічним напрямом розвитку школи.

С. Кжихала виокремив чотири типи шкільного тьюторингу [3, с. 69]:

1) *ексклюзивний тьюторинг* – визначає тьюторську діяльність, яка не інтегрована в освітній процес школи; охоплює невелику кількість учнів та відбувається як додаткові заняття. Однак через ефективність вчителі розглядають його як один із важливих елементів усього освітнього процесу;

2) *удаваний тьюторинг* – у школі офіційно заявлено про впровадження тьюторингу, однак учителі-тьютори не мають підтримки, самостійно намагаються реалізувати цей процес і, як правило, негативно оцінюють його як педагогічну інновацію;

3) *інструментальний тьюторинг* – його упроваджують як один з основних розвивально-виховних видів діяльності школи. Як правило, вчителі розглядають його як елемент виховного впливу на учнів, інколи – як інструмент дисципліни та розвитку сильних сторін учнів;

4) *синергетичний тьюторинг* – тьюторська діяльність включена в освітній процес школи, визначена основним елементом стратегічного розвитку закладу освіти, спрямована на розвиток учнів та їх виховання. Тьюторинг впливає на весь освітній процес школи, є її ключовою педагогічною інновацією, частиною інтегративної системи школи.

Для нашого дослідження найважливішим є аналіз синергетичного тьюторингу. Для цього типу тьюторингу характерно те, що тьютори сконцентровані на діагностуванні потенціалу та потреб учнів, а також відкриті їх особливостей для надання тьюторської підтримки. Синергетичний тьюторинг у школах, які його впроваджують, є інтегративною частиною шкільної системи. Учителі цих шкіл вважають, що тьюторинг потрібно реалізувати не лише під час індивідуальних тьюторіалів, а також як філософію мислення та діяльності на уроках та додаткових заняттях (курси за виборами, гуртки тощо). На думку вчителів-тьюторів, ця філософія спирається на партнерські відносини та впливає на якість педагогічної діяльності загалом. Синергетичний тьюторинг логічно поєднується з іншими видами діяльності школи, різними сферами розвитку учнів (емоційний, соціальний, фізичний, особистісний розвиток тощо) [3, с. 85].

Серед результатів такого тьюторингу вчителі-тьютори зазначили: здатність учнів впоратися з труднощами та перешкодами як в освіті, так і в особистому розвитку; вміння приймати рішення та нести за них відповідальність; визначати власні цілі та планувати їх досягнення. Синергетичний тьюторинг не реалізує виховні цілі, а навпаки більше зосереджений на конкретних потребах кожного учня / учениці на основі трикутника І. Енгестрема С. Кжихала опрацював суб'єкт, об'єкт та інструменти в синергетичному тьюторингу [3, с. 92], які варті окремої докладної уваги. Зрозуміло, що суб'єктами є тьютор і тьюторант. Об'єктами вважають сферу діяльності тьютора, цілі та критерії діяльності тьютора. Сфера діяльності тьютора включає в себе кілька аспектів, а саме: створення простору для активності учнів, тобто місця, у якому учні отримують новий досвід у різних ситуаціях під час реалізації нових видів діяльності та взаємовідносин; спрямування активності учнів на вирішення різних завдань, проблем новим для себе способом. Цілі та критерії тьюторської діяльності засновані на визначених тьютором потреб, потенціалу та можливостей тьюторантів, які він допомагає коректно сформулювати, визначити реальність їх втілення та підтримує на шляху реалізації. Основними інструментами тьюторингу вважають, у першу чергу, *комунікаційні*: вміння тьютора вести діалог, розмову; володіння мистецтвом ставити питання, що розкривають учнів, допомагають їм розвивати самостійне мислення, шукати відповіді та рішення; вміння надавати зворотний зв'язок на прийнятті учнями рішення; вміння застосовувати елементи активного та ненасильницького спілкування. Інші інструменти спрямовані на розвиток в учнів м'яких навичок: комунікативні, вміння співпрацювати, критичне та креативне мислення, самоорганізація, емоційний інтелект тощо. Окрім цього, застосовували арсенал психолого-педагогічних діагностичних методик, що допомогли тьюторам визначити потреби, інтереси, цінності, таланти учнів.

Важливо відзначити, що однією з умов під час реалізації тьюторингу була відсутність оцінювання виконання вправ для учнів. Відсутність оцінювання не означало відсутність зворотного зв'язку від тьютора до підопічних, адже він спирався на факти діяльності учнів, надання їм інформації щодо можливих наслідків прийнятих рішень або ж під час рефлексії вже постфактум. На думку С. Кжихали, тьюторинг був найефективнішим у школах, де учні мали можливість співпрацювати з тьюторами впродовж трьох років поспіль. Учні обирали тьюторів щороку, часто щоразу інших.

Перед початком тьюторської діяльності відбувалося попереднє навчання тьюторів за різними програмами. Становленню тьютора сприяло створення в школах команди тьюторів, які підтримували один одного, проводили спільні зібрання та обмінювалися досвідом. Учителі під час інтерв'ю акцентували на тому, що під час реалізації тьюторингу розширилися їхні професійні компетентності: комунікативні, компетентність співпраці, емоційного інтелекту, емпатійності тощо. Отже, можна стверджувати, що синергетичний тьюторинг виходить за межі винятково тьюторіалів, змінює в цілому атмосферу школи, робить її більш позитивною для учнів і вчителів.

У 2008–2011 рр. у 20 гімназіях і 4 ліцеях м. Вроцлава відбувалося впровадження тьюторингу за проектом, ініційованим Я. Тарчинським та М. Будзинським [4, с. 4–6]. У звітному документі цього проекту зазначено, що метою програми впровадження тьюторингу було:

- підвищення почуття психологічної безпеки в учнів та вчителів;
- зниження рівня агресивної поведінки учнів;
- розвиток учнів у таких сферах: підвищення рівня самостійності та відповідальності (зокрема за процес власного навчання), здатності приймати рішення, самодисципліни та вміння планувати своє навчання, уміння обирати життєвий шлях і будувати життєві плани, уміння реалізувати прийняті плани та долати труднощі, навички самостійного навчання, самоприйняття та підвищення самооцінки, відкритість до інших

і підвищення рівня довіри, сміливість у формулюванні та висловленні власних поглядів, навички творчого, незалежного мислення, толерантність, повага до чужої праці;

– розвиток в учнів вміння співпрацювати та комунікувати.

Для вчителів було передбачено розвиток таких навичок:

– встановлення взаємовідносин на основі діалогу та партнерства;

– відмова від установленого авторитету вчителя як виконувача певних функцій та підвищення авторитету як особистості;

– встановлення та розбудова позитивних міжособистісних відносин;

– спілкування без насильства;

– створення короткотривалих та довгострокових планів;

– гнучкість у реалізації планів;

– пошук рішень на основі аналізу причин і наслідків;

– розвиток емпатії;

– збереження власної автентичності у професійному виконанні завдань;

– уміння бути послідовним, зберігати при цьому гнучкість у ситуаціях, які цього вимагають;

– адаптація вимог до можливостей учня;

– надання ініціативи в прийнятті рішень та відповідальності підопічним;

– несувора систематичність;

– чутливість до існування кордонів і здатність їх встановлювати;

– можливість виступати захисниками прав підопічних у школі;

– встановлення відповідних меж власної відповідальності за учнів, які знаходяться від опікою тьютора.

Програма полягала в зміні шкільної системи масового навчання на індивідуалізовану тьюторську систему, зосереджену на індивідуалізації. У класі було два тьютори, під опікою кожного перебувало 10 учнів. Тьютори працювали з учнями індивідуально, однак не залишали поза увагою стосунки між учнями, атмосферу в класі. За можливості дбали про те, щоб учні були ініціаторами вибору тьютора. Класні керівники брали на себе роль керівників групи тьюторів та координаторів тьюторської програми. Завданнями тьюторів було:

– складання з учнями плану роботи на семестр у формі письмового договору (контракту);

– моніторинг успішності учнів упродовж семестру;

– щотижневі зустрічі з учнями (раз на місяць по 30–40 хвилин);

– проведення в кінці семестру саморефлексії з учнем /ученицею щодо реалізації планів;

– ведення тьюторської документації;

– щомісячні звіти для керівника впровадження тьюторської програми;

– звіт тьютора та саморефлексія в кінці семестру;

– збори тьюторських груп;

– щомісячні зустрічі з консультантом упровадження тьюторської програми.

Програма була запланована на три роки, що обґрунтовано тривалістю циклу навчання учнів у загальноосвітніх школах Польщі на той час. У перший рік паралельно відбувалася підготовка вчителів до виконання завдань тьютора. Також упродовж упровадження програми консультанти відвідували школи щомісяця, проводили індивідуальні та групові зустрічі з тьюторами шкіл. Загалом у тьюторській програмі взяли участь 556 учнів старших класів (упродовж трьох років), у кожній школі було задіяно від 12 до 17 тьюторів щорічно.

Щороку проводили моніторинг реалізації програми та оцінювання впровадження тьюторингу в школах. Уже під час першого оцінювання програми, проведеної методом діагностичного опитування, усі учасники програми визнали її цінною та потрібною. Загальна оцінка програми склала 8 балів (за шкалою від 1 – дуже погано до 10 – дуже добре). Сам тьюторинг у середньому оцінили на 8 балів, консультації для тьюторів на 7 балів, проведення тьюторіалів для учнів – 7 балів. Додатково оцінювали дискусії та семінари в проекті «Розвиток тьюторингу в польській школі» (у рамках програми «Безпечна та дружня школа» за підтримки Методичного центру психолого-педагогічної допомоги у м. Варшаві) на 8 балів, оцінка співпраці з координаторами програми Я. Тарчинським, П. Чекердою – 9,5 балів.

Під час останнього дослідження (у 2011 р.) учнів шкіл, що брали участь у впровадженні тьюторингу, опитували про їх враження щодо різниці між тьютором і вихователем (класним керівником). Учні відзначили, що тьютор більше цікавиться ними як особистостями, ніж вихователі; вони більше довіряють тьютору; вихователю на відміну від тьютора частіше розуміє клас як групу, а не сукупність індивідуумів. Під час зустрічей тьютор намагається створити невимушену атмосферу, а вчитель більше зосереджений на класі загалом, тьютор розглядає кожну дитину окремо, він більше дбає про емоційний стан учнів, а вчитель – про навчання та відвідування уроків. Серед переваг тьюторингу діти відзначили такі: допомога у вирішенні проблем, допомога в навчанні, підвищення мотивації, пізнання себе, допомога в контактах із друзями та вчителями, допомога у визначенні життєвих планів. Педагоги ототожили тьюторинг з індивідуальною роботою з учнями, розкриттям їхніх талантів і здібностей, підтримкою у вирішенні проблем підліткового віку. Вони відзначали, що тьюторинг посилює виховну роботу в школі, засновану на взаємоповазі [4, с. 10].

Таким чином, упровадження тьюторської програми в школах м. Вроцлава, на думку учасників, збагатила їхнє системне мислення про школу як місце формування в учнів цінностей. Конкретні дії, зокрема

індивідуальні зустрічі з учнями, сприяли розвитку м'яких навичок, підвищенню педагогічних навичок, дали усвідомлення важливості та відпрацювання індивідуальних, партнерських відносин між учителями та учнями, що суттєво змінило сучасний імідж середньої школи та зміцнило здатність до співпраці та відповідальності обох сторін. Компетенції вчителів, що набули тьюторських компетентностей, високо оцінили як щодо побудови стосунків, так і щодо створення загальної атмосфери партнерства в школі, а також навичок підтримки, що є важливими для особистісного розвитку учнів. Такими навичкам є: формулювання учнями своїх потреб та інтересів, постановка цілей, планування роботи та прийняття рішень. Перевагою тьюторської програми стало використання різноманітних організаційних рішень у школах, серед яких найбільшого поширення набуло поєднання функцій вихователя і тьютора, що дозволило об'єднати виховну діяльність, а не протиставляти ролі вихователя й тьютора.

Оцінювання державних шкіл, які впроваджували тьюторинг, підтвердило корисні зміни в школах, зокрема: підвищення загального відчуття безпеки учнів та вчителів, зниження рівня агресивної поведінки учнів. Учителі стверджували в інтерв'ю, що вдосконалилися їхні навички, напр., побудова суб'єктних взаємовідносин з учнями, здатність до емпатійного спілкування з учнями та батьками, вміння визначати та використовувати сильні сторони учня, впроваджувати індивідуалізацію, підтримувати учнів у побудові їхніх освітніх планів, вміння адаптувати вимоги до здібностей учнів. Учителі спостерегли покращення культури поведінки учнів, відвідування уроків, підвищення активності у шкільній діяльності, а також у спілкуванні з дорослими.

Учні-учасники програми зауважили, що стали самостійнішими і сміливішими у своїх діях, відчувають, що їх чують і помічають вчителі. Щодо надання підтримки вчителям у здійсненні тьюторської діяльності, то педагоги визнали ефективність навчання, проведеного тренерами-тьюторами, зокрема практики з використання тьюторських інструментів і підходів. Учителі підкреслили цінність власної тьюторської практики паралельно із навчанням, а також можливості для обміну досвідом, швидке реагування тьюторів-консультантів на труднощі й сумніви, що виникали під час впровадження тьюторингу. Також відзначено цінність співпраці тьюторів у рамках «класного виховного колективу» для вирішення проблем.

Описані дослідження проводили в різних воєводствах, містах та середовищах – державних і недержавних школах, що підтвердило універсальну ефективність тьюторингу як технології підтримки учнів та вчителів, адже від діалогу вииграють обидві сторони. Тому можна з упевненістю говорити про успіх запровадження шкільного розвивально-виховного тьюторингу в більших масштабах, що було основною рекомендацією цього експертного висновку. Отже, розглянуті практики польських шкіл, можуть бути адаптовані та використані в українському освітньому просторі, як такі, що довели свою ефективність, є універсальними та сприяють розвитку учнів і вчителів.

Використана література:

1. Gaś Z. B. Profilaktyka w szkole. W: Kamińska-Buśko B., Szymańska J. (red.), Profilaktyka w szkole. Poradnik dla nauczycieli, Warszawa : Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, 2005. C. 7-20.
2. European Parliament resolution of 12 June 2018 on modernisation of education in the EU (2017/2224(INI)) URL : https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0247_EN.html
3. Krzychał S. Nauczyciel-tutor. Prakseologiczna rekonstrukcja tutoring szkolnego. Kraków : Impuls, 2018. 364 s.
4. Raport z realizacji programu «Wsparcie Tutoringu we Wocławskich Gimnazjach» (red. Zemburzska A.). URL : <http://tutoring.pl/wp-content/uploads/raport-z-realizacji-programu-Wsparcie-Tutoringu-we-Wroc%C5%82awskich-Gimnazjach.pdf>
5. Regulamin otwartego konkursu nr. DE-WZP-262.1.8.2016. URL : <https://archiwum-bip.men.gov.pl/wpcontent/uploads/sites/2/2016/08/ogloszenie-regulamin-konkursu-zasady-przyznawania-i-rozliczania-dotacji.pdf>
6. Sarnat-Ciastko A., Gębus D., Zalewski Z. «Wychować Człowieka Mądrego»: raport końcowy z badań ewaluacyjnych ogólnopolskiego projektu wdrażania tutoring szkolnego. Częstochowa : Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego, 2018. 355 c.

References:

1. Gaś Z. B. (2005) Profilaktyka w szkole. [Prevention at school]. W : Kamińska-Buśko B., Szymańska J. (red.). Profilaktyka w szkole. Poradnik dla nauczycieli, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. C. 7-20. [in Polish].
2. European Parliament resolution of 12 June 2018 on modernisation of education in the EU (2017/2224(INI)) URL : https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0247_EN.html
3. Krzychał S. (2018) Nauczyciel-tutor. Prakseologiczna rekonstrukcja tutoring szkolnego. [Teacher-tutor. Praxeological reconstruction of school tutoring]. Kraków : Impuls. 364 c. [in Polish].
4. Raport z realizacji programu «Wsparcie Tutoringu we Wocławskich Gimnazjach». [Report on the implementation of the «Tutoring Support in Wrocław Junior High Schools» program]. (red. Zemburzska A.). URL : <http://tutoring.pl/wp-content/uploads/raport-z-realizacji-programu-Wsparcie-Tutoringu-we-Wroc%C5%82awskich-Gimnazjach.pdf> [in Polish].
5. Regulamin otwartego konkursu. [Rules of the open competition]. nr. DE-WZP-262.1.8.2016. URL : <https://archiwum-bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2016/08/ogloszenie-regulamin-konkursu-zasady-przyznawania-i-rozliczania-dotacji.pdf> [in Polish].
6. Sarnat-Ciastko A., Gębus D., Zalewski Z. (2018) «Wychować Człowieka Mądrego» : raport końcowy z badań ewaluacyjnych ogólnopolskiego projektu wdrażania tutoring szkolnego. [«Educating a Wise Man» : final report from the evaluation research of the nationwide project for the implementation of school tutoring]. Częstochowa : Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego. 355 c. [in Polish].

T. Shvets. Implementation of tutoring models in secondary school in Poland: results of experiments

The article analyzes the results of state and province projects for implementing tutoring in secondary schools in Poland from 2008 to 2018. The author employs theoretical research methods, specifically studying and summarizing analytical documents and theoretical scientific-pedagogical sources.

Several types of tutoring implementation projects in Polish schools are examined, and the experience of Polish experiments is generalized. The author identifies various stages of tutoring implementation and draws conclusions about the importance of adhering to certain stages and their sequence during the implementation of tutoring models in schools. Attention is paid to the necessity of prior training for directors and teachers in tutoring competencies, which enables the successful implementation of tutoring.

The author mentions the results of implementing all tutoring projects, emphasizing the individual approach and the development of students' soft skills as one of the outcomes of tutoring activities in schools. The article provides a characterization of four types of tutoring: synergetic, instrumental, exclusive and simulated.

The article summarizes the impact of tutoring activities on the school as a whole, on teachers, and on students. The author notes that all participants positively evaluated their participation in the project and highlighted that tutoring technology significantly improved the overall atmosphere in the school, facilitated the establishment of dialogical relationships, and contributed to a systemic perception of positive changes in the school.

The author draws conclusions about the universality of tutoring as a technology of individualization in education and the possibilities of its implementation in Ukrainian schools, provided adaptation and modification to Ukrainian realities.

Key words: tutoring, tutor, tutoring models, individualization, tutoring competencies, experiment, synergistic tutoring, exclusive tutoring, instrumental tutoring, simulated tutoring, family tutoring, adaptation tutoring.

УДК 378:796

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.33>

Юдіна Н. А.

**ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ**

Розглядається актуальна проблематика формування професійних навичок та компетенцій майбутніх вчителів фізичної культури в Україні. Автор аналізує педагогічні, психологічні та методологічні аспекти освіти, а також важливість інтеграції інноваційних підходів у процес навчання. Основна увага зосереджена на виявленні ефективних стратегій для розвитку фізичних, комунікативних та соціальних навичок, які є критично важливими для сучасного освітнього середовища. Акцент робиться на необхідності підготовки фахівців, які зможуть адаптуватися до швидкозмінних вимог та викликів сучасної освіти.

Стаття висвітлює актуальні питання та виклики, з якими стикається сучасна система підготовки фахівців у сфері фізичної культури. Основна увага у статті зосереджена на аналізі методів та підходів, які використовують вітчизняні вчені для формування професійних навичок і компетенцій майбутніх тренерів та викладачів. Розглядаються існуючі недоліки та перспективи розвитку освітніх програм, а також важливість інноваційних технологій у процесі навчання. Дана робота відкриває дискусію щодо необхідності адаптації освітніх програм до сучасних вимог ринку праці та підвищення якості освітнього процесу. Таким чином, дослідження вітчизняних вчених вносить значний вклад у розробку і впровадження новітніх методів та підходів у процес підготовки майбутніх вчителів фізкультури, що забезпечить ефективність освітнього процесу та відповідність випускників сучасним професійним стандартам.

Методологічна основа досліджуваної проблеми та провідна позиція: Дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців фізичної культури було проведено рядом вітчизняних вчених. Ажиппо О. Ю. зосередив увагу на інтеграції теорії та практики у професійній підготовці. О. О. Безкопильний акцентував на підготовці до здоров'язбережувальної діяльності. Бермудес Д.В. досліджував впровадження варіативних модулів у навчанні. С. А. Карасевич звернув увагу на комплексний підхід у фізичній підготовці. Шукатка О.В. вивчала організацію фізкультурно-оздоровчого середовища в школах.

Ключові слова: підготовка фахівців, фізична культура, освітні програми, методи навчання, вітчизняні вчені, професійні навички, інноваційні технології, ринок праці, якість освіти, адаптація програм.

Перехід до активної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури є важливим аспектом сучасної освітньої системи. Основним завданням є формування не лише фізичних, але й педагогічних, психологічних та соціальних навичок, які дозволять випускникам ефективно працювати в школах та інших освітніх закладах. Сучасний педагогічний процес вимагає від майбутніх вчителів фізичної культури високого рівня адаптивності та гнучкості. У зв'язку з цим освітні програми повинні акцентувати увагу на розвитку критичного мислення, творчих здібностей та здатності до інноваційного підходу в навчанні. Важливим є також залучення студентів до практичної роботи з дітьми різних вікових груп, що дозволяє їм краще зрозуміти потреби та інтереси учнів.

Провівши аналіз літературних джерел, ми визначили, що науковці, які внесли значний вклад у вивчення педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, займалися різноманітними аспектами цієї теми, пропонуючи глибокий аналіз та інноваційні підходи у своїх роботах.

Ажиппо О. Ю. зосередив свої дослідження на теоретико-методичних засадах підготовки майбутніх учителів фізичної культури, акцентуючи на важливості інтеграції теорії та практики у професійній підготовці у загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема, науковець вказує на необхідність глибокого знання теоретичних основ фізичного виховання, а також розуміння психолого-педагогічних аспектів роботи з учнями. Він переконаний, що сучасний педагог фізичної культури має бути не лише висококваліфікованим фахівцем у своїй області, але й здатним адаптувати свої методики до індивідуальних потреб та особливостей кожного учня. Важливо те, що О. Ю. Ажиппо підкреслює значення практичної підготовки, яка дозволяє майбутнім вчителям набувати реального досвіду ведення занять, оцінювання фізичного розвитку учнів та розробки ефективних програм фізичного виховання [1].

Безкопильний О. О. у своїх дослідженнях звертає особливу увагу на підготовку майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності, особливо акцентуючи на ролі цього аспекту у контексті основної школи. Науковець підкреслює, що в сучасних умовах освіти зростає потреба у вчителях, здатних не лише викладати фізичну культуру, але й сприяти формуванню здорового способу життя серед школярів. Важливість формування відповідних компетенцій у цій сфері, за словами автора, полягає в розумінні та застосуванні різноманітних методів та підходів до здоров'язбереження. Це охоплює не тільки фізичні вправи, але й освітні програми, спрямовані на розвиток усвідомлення важливості здорового харчування, профілактики захворювань та загалом здорового способу життя. Безкопильний О. О. також наголошує на необхідності інтеграції здоров'язбережувальної діяльності в загальну освітню програму. Він вважає, що вчитель фізичної культури має відігравати ключову роль у цьому процесі, будучи не тільки інструктором, але й наставником та радником для учнів у питаннях здорового способу життя. Важливо, що майбутні вчителі розуміли цінність фізичних вправ не тільки як засобу підтримки фізичного здоров'я, але й як важливого фактору психологічного благополуччя учнів. Окрім того, науковець звертає увагу на необхідність постійного професійного розвитку вчителів у сфері здоров'язбережувальної діяльності, що включає участь у тренінгах, семінарах та інших освітніх заходах. Це дозволяє педагогам залишатися в курсі новітніх трендів і наукових досліджень, що безпосередньо впливають на ефективність освітнього процесу та здоров'я учнів [2].

Бермудес Д. В. у своїх дослідженнях зосередився на аспекті підготовки вчителів фізичної культури до реалізації варіативних модулів в освітньому процесі. Він вважає, що сучасний педагогічний підхід вимагає від вчителів не тільки глибоких знань у своїй дисципліні, але й здатності гнучко адаптуватися до змінних умов та потреб учнів. На його думку, варіативні модулі в освіті фізичної культури дозволяють забезпечити більш індивідуалізований та цікавий підхід до навчання. Це означає, що вчителі повинні мати набір різноманітних методик та технік, які можна застосовувати в залежності від конкретних цілей навчального процесу та інтересів учнів. Автор також підкреслює важливість навичок адаптації навчальних програм. Він вважає, що сучасний вчитель фізичної культури має бути готовим до змін та здатним швидко реагувати на нові виклики, що включає впровадження інноваційних методів навчання та використання сучасного обладнання. Загалом, Бермудес Д. В. підкреслює, що ефективність викладання фізичної культури значною мірою залежить від здатності вчителя не лише передавати знання, але й створювати мотивуюче та динамічне навчальне середовище. Він наголошує на тому, що використання варіативних модулів допомагає педагогам підтримувати інтерес учнів, розвивати їхні фізичні навички та сприяти загальному благополуччю [3].

Такий підхід дозволяє вчителям фізичної культури бути більш гнучкими у своїх методиках, враховуючи індивідуальні особливості та потреби учнів. О. О. Бермудес вважає, що вміння адаптувати навчальний процес є ключовим для досягнення високих результатів у фізичному вихованні.

Бслікова Н. О. зосередилася на особливостях моделювання готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності, підкреслюючи важливість комплексного підходу в освіті [4].

Карасевич С. А. у своїй монографії ретельно досліджував підготовку майбутніх учителів фізичної культури, з особливим акцентом на фізкультурно-спортивну діяльність. Його робота відзначається глибоким аналізом значення різноманітних аспектів фізичної культури у навчальному процесі та їх впливу на ефективність викладання та навчання. Основний акцент автора зроблено на важливості комплексного підходу до фізичної підготовки, який включає не тільки традиційні види спорту, але й сучасні фізкультурні практики. Він підкреслює, що майбутні вчителі фізичної культури повинні бути добре обізнані не тільки в теоретичних аспектах фізкультури, але й у практичному застосуванні різних видів фізичної активності. Науковець також наголошує на важливості розвитку у майбутніх учителів умінь інтегрувати знання про фізичну культуру з іншими предметами та життєвими навичками. Це включає в себе здатність організовувати різноманітні види фізичних активностей, враховуючи вікові особливості та індивідуальні потреби учнів, а також використовувати фізичну активність як засіб формування здорового способу життя. Важливим аспектом, на який звертає увагу Карасевич С.А., є підготовка вчителів до ефективного використання різноманітних навчальних методів та технологій у фізкультурно-спортивній діяльності. Це включає в себе використання інноваційних педагогічних підходів та технологій, які можуть підвищити зацікавленість учнів та сприяти більш ефективному засвоєнню матеріалу [5].

Кузьмінський А. І. займався дослідженням стану та шляхів поліпшення здоров'я студентів, важливого аспекту у підготовці фахівців у сфері фізичної культури, з акцентом на здоров'язбережувальні техніки та стратегії [6].

Шаповалова І. В. зосередилася на формуванні фахової компетентності майбутніх учителів фізичної культури, аналізуючи методи підготовки до професійного самовдосконалення [7].

Шукатка О. В. у своїх дослідженнях приділила особливу увагу аспектам підготовки учителів до організації фізкультурно-оздоровчого середовища у загальноосвітніх школах. Вона підкреслює, що створення такого середовища є ключовим для забезпечення якісної та ефективної фізичної освіти. Важливість створення ефективного освітнього простору, за словами Шукатки, полягає в тому, що це не просто місце для фізичних вправ, але й середовище, яке сприяє загальному фізичному та психологічному благополуччю учнів. Це означає, що вчителі повинні бути здатні інтегрувати різні види фізичної активності, сприяти розвитку здорового способу життя та мотивувати учнів до регулярних занять спортом. Вона також акцентує на необхідності підготовки вчителів до використання інноваційних методів та підходів у фізкультурно-оздоровчій діяльності. Вона вважає, що вчителі повинні бути обізнані з сучасними тенденціями в оздоровчій фізичній культурі та спортивній педагогіці, а також вміти застосовувати ці знання на практиці. Крім того, авторка звертає увагу на важливість створення безпечного та зручного для занять середовища, яке відповідає сучасним стандартам та потребам учнів. Це включає в себе наявність якісного обладнання, адекватних спортивних майданчиків та залів, а також забезпечення безпечних умов для занять спортом. Особливий акцент вона робить на ролі вчителя фізичної культури як організатора і мотиватора у створенні такого середовища. За її словами, важливо, щоб учитель володів навичками не тільки в проведенні фізичних занять, але й в залученні учнів до активної участі, формуванні у них позитивного ставлення до фізичної активності та здорового способу життя. Шукатка О. В. також підкреслює важливість створення інтегрованого підходу, який поєднує фізичну активність з іншими аспектами освіти, такими як екологічна свідомість, соціальне виховання та емоційне благополуччя [8].

Щербина С. М. та Маленков Д. О. спільно працювали над питанням підготовки вчителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності, акцентуючи на сучасних вимогах та стратегіях у цій сфері [9].

Кожен з цих науковців вніс свій унікальний вклад у розуміння та розвиток педагогічних умов для підготовки майбутніх фахівців фізичної культури, їх роботи та підходи можуть бути корисними для глибшого аналізу та розуміння цієї важливої теми.

Висновки. На основі аналізу вищевказаних досліджень, ми переконані в тому, що поєднання методики викладання та практичного навчання є не лише доцільним, але й надзвичайно важливим у контексті підготовки майбутніх фахівців фізичної культури. Цей інтегрований підхід відкриває широкі можливості для розвитку професійних навичок та компетенцій, які є необхідними для ефективного викладання та проведення фізкультурно-оздоровчих занять.

Підкреслюється значення поєднання теорії з практичними навичками, що дозволяє глибше розуміти суть фізичного виховання та ефективно адаптуватися до сучасних освітніх вимог. Важливість включення інноваційних технологій і методів у навчальний процес також відзначається як ключовий фактор для підвищення ефективності освіти. Наголошується на необхідності постійного професійного розвитку вчителів, а також на важливості індивідуалізованого підходу до навчання. Поєднання теорії та практики дозволяє вчителям не тільки глибше розуміти сутність та мету фізичного виховання, але й набувати реального досвіду в організації та проведенні занять. Такий підхід сприяє формуванню критичного мислення, гнучкості та адаптивності, які є ключовими для сучасного освітнього процесу.

Ми вважаємо, що комплексний підхід є ключовим для підготовки кваліфікованих та компетентних вчителів фізичної культури, здатних впроваджувати ефективні та інноваційні стратегії навчання, що відповідають сучасним викликам освітньої сфери. Тому ми переконані, що значну роль у підготовці майбутніх фахівців грає інтеграція технологій у навчальний процес. Цифрові інструменти та інтерактивні методи навчання можуть значно підвищити ефективність освіти, зробивши її більш зацікавленою та доступною для студентів. Використання інноваційних методів, таких як віртуальна реальність, мобільні додатки для фітнесу та інтерактивні ігри, може сприяти підвищенню інтересу до предмета та розвитку мотивації учнів.

Освітні заклади повинні також забезпечувати постійне професійне зростання вчителів, організовуючи різноманітні тренінги, майстер-класи та курси підвищення кваліфікації. Це дозволяє вчителям залишатися в курсі сучасних педагогічних тенденцій та методик, а також підтримувати високий рівень професіоналізму. Крім того, важливою є взаємодія з іншими освітніми закладами та спортивними організаціями. Це дає змогу студентам-вчителям фізичної культури отримувати досвід в реальних умовах, працюючи з різними віковими групами та адаптуючи свої знання та навички до потреб сучасної освітньої системи. Особливу увагу варто приділити питанню менторства та індивідуального підходу в навчанні. Менторська підтримка може суттєво допомогти студентам у розвитку їхніх професійних навичок та здібностей, а також у формуванні власного педагогічного стилю. Індивідуальний підхід дозволяє враховувати особливості кожного студента, його сильні сторони та потреби, що є ключем до ефективного навчання.

Проблема багатоаспектна і потребує подальшого вивчення, адже ця сфера охоплює різноманітні аспекти, від теоретичних засад до практичного застосування знань, що відображається у необхідності розглядати це питання у ширшому контексті сучасних освітніх тенденцій та викликів. Враховуючи швидкі зміни у сфері освіти та спорту, це дослідження вимагає постійного оновлення та розвитку, щоб адекватно відповідати на потреби сучасного суспільства.

Використана література:

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук. Харків, 2013. 485 с.
2. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі : теорія та методика : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.
3. Бермудес Д. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до реалізації варіативних модулів у процесі професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2016. Вип. 137. С. 200-203.
4. Белікова Н. О. Особливості моделювання готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання.* 2011. Вип. 91 (1). С. 54-57.
5. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 204 с.
6. Кузьмінський А. І. Стан і шляхи збереження і поліпшення здоров'я студентів. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки.* Черкаси. Вип. 15. 2016. 49 с.
7. Шаповалова І. В. Формування фахової компетентності майбутніх учителів фізичної культури в контексті підготовки до професійного самовдосконалення. *Педагогічний дискурс.* 2014. Вип. 17. С. 204-208.
8. Шукатка О. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу загальної середньої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. № 70. Т. 4. URL : http://www.pedagogyjournal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/43.pdf
9. Щербина С. М., Маленков Д. О. Підготовка вчителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності – вимога часу. *Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах.* Кривий Ріг, 2022. Вип. 8. С. 52-54.

References:

1. Azhyppo O. Yu. (2013) *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti v zahalnoosvitnix navchalnykh zakladakh.* [Theoretical and Methodological Principles of Preparing Future Physical Education Teachers for Professional Activity in General Educational Institutions] : dys. ... d-ra ped. nauk. Kharkiv. 485 s. [in Ukrainian].
2. Bezkoplynyi O. O. (2020) *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do zdorov'iazberihaiuchoi diialnosti v osnovnii shkoli : teoriia ta metodyka.* [Preparation of Future Physical Education Teachers for Health-Preserving Activities in Primary School : Theory and Methodology] : monohrafiia. Cherkasy : ChNU im. B. Khmelnytskoho. 552 s. [in Ukrainian].
3. Bermudes D. V. (2016) *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do realizatsii variatyvnykh moduliv u protsesi profesiinoi diialnosti.* [Preparation of Future Physical Education Teachers for the Implementation of Variable Modules in Professional Activity]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky,* Issue 137. P. 200-203 [in Ukrainian].
4. Karasevych S. A. (2018) *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-sportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity.* [Preparation of Future Physical Education Teachers for Physical Culture and Sports Activities in General Education Institutions] : monohrafiia. Uman : VPC «Vizavi». 204 s. [in Ukrainian].
5. Shukatka O. V. (2020) *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do orhanizatsii fizkulturno-ozdorovchoho seredovyscha zakladu zahalnoi serednoi osvity.* [Preparation of Future Physical Education Teachers for Organizing a Physical Culture and Health-Improving Environment in a General Education Institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh.* № 70, Vol. 4 [in Ukrainian].
6. Kuzminskyi A. I. (2016) *Stan i shliakhy zberezhenia i polipshennia zdorov'ia studentiv.* [The State and Ways of Preserving and Improving the Health of Students]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky.* Cherkasy. Issue 15. 49 s. [in Ukrainian].
7. Shapovalova I. V. (2014) *Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury v konteksti pidhotovky do profesiinoho samovdoskonalennia.* [Formation of Professional Competence of Future Physical Education Teachers in the Context of Preparation for Professional Self-Improvement]. *Pedahohichni dyskurs.* Issue 17. P. 204-208 [in Ukrainian].
8. Shukatka O. V. (2020) *Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizychnoi kultury do orhanizatsii fizkulturno-ozdorovchoho seredovyscha zakladu zahalnoi serednoi osvity.* [Preparation of Future Physical Education Teachers for Organizing a Physical Culture and Health-Improving Environment in a General Education Institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh.* № 70, Vol. 4. URL : http://www.pedagogyjournal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/43.pdf [in Ukrainian].
9. Shcherbyna S. M., Malenkov D. O. (2022) *Pidhotovka vchyteliv fizychnoi kultury do zdorov'iazberihaiuchoi diialnosti – vymoha chasu.* [Preparation of Physical Education Teachers for Health-Preserving Activities – Demand of the Time]. *Pedahohichne Kryvorizhzhia: pedahohichniy almanakh.* Kryvyi Rih. Issue 8. P. 52-54 [in Ukrainian].

N. Yudina. The Issue of Training Future Physical Education Specialists in the Research of Domestic Scientists

This text discusses the current challenges in developing professional skills and competencies in future physical education teachers in Ukraine. It examines pedagogical, psychological, and methodological aspects of education, emphasizing the importance of integrating innovative approaches into the learning process. The focus is on identifying effective strategies for developing physical, communicative, and social skills crucial in today's educational environment. The necessity of training professionals capable of adapting to the rapidly changing demands and challenges of modern education is highlighted. The article addresses key issues and challenges faced by the current system of training professionals in the field of physical education. It centers on analyzing methods and approaches used by domestic scientists to develop professional skills and competencies in future trainers and teachers. Existing shortcomings and prospects for the development of educational programs are considered, along with the significance of innovative technologies in the learning process. This work initiates a discussion on the need to adapt educational programs to meet current labor market demands and enhance the quality of the educational process. In this way, research by domestic scientists significantly contributes to the development and implementation of modern methods and approaches in training future physical education teachers, ensuring the educational process's efficiency and graduates' alignment with contemporary professional standards.

The methodological foundation of the researched problem and its principal stance: The study of the issue of training future physical education professionals was conducted by various domestic scholars. O.Y. Azyppo focused on integrating theory and practice in professional training. O.O. Bezkoptylny emphasized preparation for health-preserving activities. D.V. Bermudes investigated the implementation of variable modules in teaching. S.A. Karasevych paid attention to a comprehensive approach in physical training. O.V. Shukatka studied the organization of a physical culture and health environment in schools.

Key words: professional training, physical culture, educational programs, teaching methods, domestic scientists, professional skills, innovative technologies, labor market, quality of education, adaptation of programs.

УДК 378.14+372+378.6

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.34>

Якимович Т. Д., Джулай Л. І., Дольнікова Л. В., Чернописька О. І., Якимович О. Н.,

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті обґрунтовано використання педагогами мультимодальних засобів навчання. Мультимодальна стратегія навчання – це комплексний підхід до освітнього процесу, у якому використовуються декілька каналів сприйняття інформації учнів. Основними кроками реалізації мультимодальної стратегії навчання є такі: визначити цілі та принципи навчання, врахувати стиль навчання здобувачів, визначити роль педагога та розробити план дій, вибрати відповідні методи та мультимодальні засоби навчання, підготувати чіткі інструкції та необхідні матеріали, оцінити ефективність навчання.

Мета мультимодального навчання полягає в тому, щоб дати можливість здобувачам освіти розвивати такі навички, як критичне мислення, творчість, співпрацю та комунікацію.

Особливості мультимодального навчання в освітньому контекст зумовлені тим, що воно підтримує різноманітні стилі навчання, стимулюючи функції як лівої, так і правої півкулі головного мозку учнів за допомогою аудіо- та візуальних засобів. Активація уваги здобувачів освіти учнів таким чином сприяє виробленню в них критичного мислення.

Мультимодальні засоби навчання стають все більш популярними у вищій освіті. Їх обґрунтоване використання може значно покращити процес освоєння майбутнього фаху та зробити його більш ефективним.

Перевагами використання мультимодальних засобів є: підвищення мотивації та зацікавленості: мультимедійні матеріали, такі як відео, ігри та інтерактивні вправи, роблять навчання більш цікавим та захоплюючим; покращення засвоєння інформації: завдяки задіянню різних каналів сприйняття інформація запам'ятовується краще; підвищення доступності: мультимодальні засоби можуть зробити навчання доступнішим для людей з різними стилями навчання, а також для людей з обмеженими можливостями; розвиток сучасних навичок: мультимодальні засоби дають можливість здобувачам освіти розвивати такі навички, як критичне мислення, творчість, співпраця та комунікація.

Ключові слова: стратегія навчання, мультимодальне навчання, мультимодальні засоби навчання, аудіальні засоби, візуальні засоби, тактильні засоби, кінестетичні засоби, цифрові засоби.

Водночас як перехід до цифрового навчання продовжує зростати, педагоги також переходять від традиційних практик викладання до мультимодальних педагогічних підходів, які включають широкий спектр технологій і засобів навчання на своїх уроках. Як викладачі мов, заохочення педагогів-початківців залучати багатомодальне навчання за допомогою широкого спектру освітніх технологій має бути вбудованим у проектування, розробку, впровадження та оцінювання навчання. Важливими є педагогічні принципи та стратегії з використанням мультимодальних засобів навчання. Незважаючи на те, що мультимодальне навчання – це, безперечно, шлях майбутнього для освіти, педагоги зараз стикаються з труднощами щодо того, чи є впровадження цих нових способів навчання насправді корисним чи невигідним для учнів. Для успішного використання мультимодальних засобів важливим є комплексний підхід до даної проблеми.

Використання мультимодального дистанційного навчання розглядалось у працях В. Кременя, С. Лебедевої, М. Лебедева – мультимедійна мова як основа цього навчання [1] та мультимодальні аспекти викладання [2]. На думку А. Reis, N. Morze, K. Osmoly, забезпечення процесів сприйняття головним мозком людини великої кількості інформації є більш ефективним при поєднанні декількох комунікаційних каналів її подачі – відео, картинки, аудіо, практичні завдання тощо. Проблему реалізації стратегії мультимодального навчання на основі поєднання різних мультимодальних засобів навчання вивчали Л. Сірський, Т. Лещенко, М. Жовнір, В. Юфименко та можливостей застосування цих аспектів викладацької діяльності на основі сформованої відеокультури сучасного педагога Т. Якимович, І. Зінчук, Ю. Мичка-Левченко та ін.

Незважаючи на це, немає теоретичного обґрунтування щодо того, як розробити таку стратегію, щоб отримати максимальну користь від мультимодальних засобів навчання.

Мета статті – обґрунтувати та дослідити використання педагогами мультимодальних засобів навчання.

Мультимодальна стратегія навчання – це комплексний підхід до освітнього процесу, який задіює декілька каналів сприйняття інформації учнів [5]. Основними кроками реалізації мультимодальної стратегії навчання

є такі: визначити цілі та принципи навчання, врахувати стиль навчання здобувачів, визначити роль педагога та розробити план дій, вибрати відповідні методи та мультимодальні засоби навчання, підготувати чіткі інструкції та необхідні матеріали, оцінити ефективність навчання.

Мета мультимодального навчання полягає в тому, щоб дати можливість здобувачам освіти розвивати такі навички, як критичне мислення, творчість, співпрацю та комунікацію. При реалізації мультимодальної стратегії навчання використовуються такі принципи:

- різноманіття: використання різноманітних методів та матеріалів, які задіюють зір, слух, дотик, нюх та інші канали сприйняття;
- інтерактивності: заохочення активної участі учнів у навчальному процесі;
- адаптивності: врахування індивідуальних особливостей та стилів навчання учнів;
- доступності: забезпечення доступності навчальних матеріалів для людей з різними потребами.

Мультимодальна стратегія може стати потужним інструментом для покращення результатів навчання. Вона дає можливість педагогам творчо використовувати цифрові технології, удосконалювати свої професійні навички і розширювати застосування мультимодальних засобів в освітньому процесі. Більшість добирає ресурси, що відповідають особливостям здобувачів, порівнюють ресурси, спираючись на спеціальні критерії, зокрема: надійність, якість, придатність, дизайн, інтерактивність, привабливість [4, с. 156]. Мультимодальне навчання передбачає оновлення функцій викладача, щоб направляти здобувачів освіти на здійснення різних видів діяльності: навігаційної (взаємодія з мультимедійними засобами), інтерпретаційної (розуміння представленої інформації), дизайнерської (побудова власного досвіду), зворотного зв'язку (запитання для розуміння). Для забезпечення комунікації під час такого навчання викладач забезпечує «копіювання та поширення відеопродукції, об'єктивність відображення фізичних об'єктів і фіксація миті, створення динамічного зображення у форматі розгорнутих візуально-сміслових структур, візуальний супровід інформації, можливість сприймання візуальної інформації у будь-якому форматі та можливість опосередкованої візуальної комунікації» [6, с. 243].

Педагог готує та представляє зміст у мультимодальному вигляді та представляє це як дидактичний інструмент спілкування та допомоги здобувачам. Іншим аспектом є те, що окрім того, «щоб бути хорошим викладачем, порадиником, вияснити сумніви, сприяти дебатам, необхідно зробити так, щоб вашому учневі було зручно розмірковувати та реорганізувати свої спогади, а також сприяти формальному оцінюванню» [7].

У процесі мультимодального навчання задіяні декілька каналів сприйняття інформації, таких як зір, слух, дотик та нюх. Це робить навчання доступним для людей з різними стилями навчання. Особливості мультимодального навчання в освітньому контексті зумовлені тим, що воно підтримує різноманітні стилі навчання, стимулюючи функції як лівого, так і правого відділів мозку учнів за допомогою аудіо- та візуальних засобів. Таким чином він залучає учнів, привертає їх увагу та критичне мислення. Візуальна грамотність, наприклад, вимагає «більше, ніж здатність декодувати зображення (що зображення означають)», а також «здатність аналізувати силу зображення та його значення в конкретному контексті» [6, с. 242].

Мультимодальні засоби навчання стають все більш популярними у вищій освіті. Їх обґрунтоване використання може значно покращити процес освоєння майбутнього фаху та зробити його більш ефективним. Перевагою мультимодального навчання «є можливість створення багатосторонніх зв'язків між предметами, явищами та поняттями, розвиток концептуального мислення, посилення залученості та позитивного ставлення до навчання в цілому. Використання різних точок входу інформації дозволяє також більш тонко враховувати індивідуальні особливості сприйняття студентів, залежно від того, який тип аналізаторів виражений у них яскравіше або який спосіб перцепції переважає в їх повсякденному житті. З іншого боку, збалансоване використання диференційованого контенту та своєчасна зміна модальностей дозволяє уникати інформаційного перевантаження, підтримувати необхідний рівень концентрації уваги та зосередженості, розуміння та запам'ятовування інформації шляхом поєднання раціонального та емоційного сприйняття [2].

Бесіди з викладачами показали, що виокремлюються спільні тенденції у використанні мультимодальних засобів навчання. Викладачі наводять такі приклади мультимодальних засобів навчання:

- використання візуальних матеріалів: зображення, діаграми, карти, відео;
- використання аудіоматеріалів: музика, звуки, записи лекцій;
- використання тактильних матеріалів: предмети, моделі, муляжі;
- використання кінестетичних засобів: ігри, майстер-класи, досліди;
- використання цифрових засобів: онлайн-платформи, інтерактивні вправи, віртуальна реальність.

Разом з тим, пріоритетність використання викладачами окремих засобів навчання залежить від того, яку дисципліну вони викладають. Наведемо результати дослідження використання мультимодальних засобів навчання. Результати представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Використання викладачами мультимодальних засобів навчання

Викладачі дисциплін	Використання мультимодальних засобів навчання (%)				
	Аудіальні	Візуальні	Тактильні	Кінестетичні	Цифрові
Технічних	46,67	46,67	26,67	73,33	66,67
Педагогічних	53,33	60,00	46,67	53,33	53,33
Медичних	73,33	46,67	80,00	40,00	46,67
Мовних	93,33	46,67	20,00	33,33	40,00
Суспільних	60,00	46,67	40,00	26,67	46,67

Як бачимо, викладачі технічних дисциплін надають перевагу кінестетичним та цифровим засобам, викладачі медичних дисциплін – аудіальним та тактильним, викладачі мовних та суспільних дисциплін – аудіальним. Слід відзначити, що у викладачів педагогічних дисциплін спостерігається рівнопропорційність використання усіх мультимодальних засобів. Це зумовлено педагогічною освітою цих викладачів.

Під час бесід викладачі конкретизували використання мультимодальних засобів навчання:

– Відео використовувалося переважно для демонстрації дослідів та практичних вправ, пояснення складних понять, віртуальних екскурсій тощо.

– Віртуальна реальність застосовувалась при необхідності зануритися в нові середовища, досліджувати роботу складного обладнання та механізмів.

– Ігри використовували для закріплення знань, розвитку навичок вирішення ситуативних завдань, мотивації поведінки.

– Інтерактивні вправи використовували під час самостійної роботи та для отримання зворотного зв'язку.

– Симуляції використовувалися під час дослідження явищ в безпечному та контрольованому середовищі.

Мультимодальні засоби використовуються в поєднанні з різними методами навчання. Педагоги повинні надавати чіткі інструкції щодо використання мультимодальних засобів навчання. Наприклад: 1) Перестаньте думати про інші речі під час заняття – розслабтеся. 2) Зосередьтеся на доповідачеві, слайдах і матеріалах. 3) Звертайте увагу на невербальне спілкування. 4) Ігноруйте сторонні розмови, мобільні телефони та всі інші фактори, що відволікають увагу. 5) Робіть свої нотатки. 6) Напишіть те, що ви не зрозуміли. 7) Пам'ятайте про вибірку увагу. 8) Подумайте та напишіть три запитання щодо кожного елемента [7]. Педагоги можуть мотивувати здобувачів до перегляду відео за допомогою таких прийомів: додавання короткого опису відео (включаючи його тривалість); поясненням, що можна зробити після перегляду; постановкою проблемних запитань до, під час та після перегляду; ініціювати вікторину чи гру, щоб оцінити рівень розуміння та висвітлити неправильні уявлення. Окрім того, педагоги можуть самі створювати цифрові портфоліо, щоб записувати, документувати та ділитися досягненнями та прогресом розвитку здобувача за допомогою інструментів спілкування та соціальних медіа та цифрових платформ.

Дослідження ефективності освоєння викладачами мультимодальних засобів навчання охоплювали такі критерії компетентності: здатність ідентифікувати мультимодальні засоби, отримувати доступ до ресурсів; здатність до широкого та критичного аналізу можливостей конкретних засобів, визначення сильних та слабких сторін цих ресурсів; можливість модифікації засобу, створення власного ресурсу; здатність результативно використовувати мультимодальні засоби навчання у викладанні свого курсу; здатність до підвищення рівня цифрової грамотності. Результати представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Компетентності педагога з використання мультимодальних засобів навчання

Викладачі дисциплін	Компетентності щодо мультимодальних засобів навчання					
	Ідентифікувати	Аналізувати	Модифікувати	Створювати	Результативність використання	Цифрова грамотність
Технічних	53,33	66,67	60,00	46,67	53,33	60,00
Педагогічних	93,33	60,00	66,67	46,67	80,00	46,67
Медичних	46,67	53,33	46,67	40,00	66,67	46,67
Мовних	73,33	46,67	60,00	60,00	60,00	40,00
Суспільних	80,00	66,67	46,67	46,67	73,33	46,67

Як бачимо, викладачі здатні ідентифікувати та використовувати мультимодальні засоби навчання. Разом з тим, вони не готові самостійно створювати мультимодальні засоби навчання. Причиною є недостатня цифрова грамотність частини викладачів.

Зміна позиції студентів, від пасивних одержувачів знань до активних творців знань, є суттєвим чинником, який потенційно може змусити викладачів, які використовують більш традиційні стратегії навчання, змінюватись. У цьому сучасному контексті педагоги повинні виступати в ролі фасилітаторів навчання та направляти здобувачів освіти на найефективніші шляхи навчання.

Висновки. Перевагами використання мультимодальних засобів є: підвищення мотивації та зацікавленості; мультимедійні матеріали, такі як відео, ігри та інтерактивні вправи, роблять навчання більш цікавим та захоплюючим; покращення засвоєння інформації: завдяки задіянню різних каналів сприйняття інформації запам'ятовується краще; підвищення доступності: мультимодальні засоби можуть зробити навчання доступнішим для людей з різними стилями навчання, а також для людей з обмеженими можливостями; розвиток сучасних навичок: мультимодальні засоби дають можливість здобувачам освіти розвивати такі навички, як критичне мислення, творчість, співпраця та комунікація.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що мультимодальне навчання разом із відповідним використанням освітніх технологій може підвищити якість підготовки здобувачів освіти. Посилюється автономія студента та формується роль активного учасника освітнього процесу. Проте були виявлені й проблеми. Однією з них є ролі педагогів, які здобувачі вважали за необхідне змінити, щоб адаптуватися до нових технологій.

Подальші дослідження доречно зосередити на розробленні моделювання мультимодальних засобів навчання для конкретних навчальних дисциплін.

Використана література:

1. Кремень В. Г. Мультимодальна мова дистанційного навчання. *Освіта і суспільство*. 2020. Лип., серп. (№ 7-8). С. 3.
2. Лебедева С. Л., Лебедев М. К. Мультимодальні аспекти викладання у сфері сучасної дистанційної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 56. Т. 2. С. 201-205.
3. Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Юфименко В. Г. Переваги використання мультимодального дидактичного тексту як засобу навчання (вивчення української мови як іноземної). *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Proceedings of the XX International Scientific and Practical conf.* (May 24-27, 2022). Warsaw, 2022. С. 520-525.
4. Морзе Н. В., Василенко М. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Деякі результати дослідження в галузі формування цифрової компетентності педагогів закладів середньої освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. № 10. С. 149-165.
5. Сірський Л. Що таке мультимодальне навчання та як використовувати його в онлайн-курсах. *Блог Л. Сірського*. 2023. URL : <https://kwiga.com/ua/blog/sho-take-multimodalne-navchannya-ta-yak-vikoristovuvati-jogo-v-onlajn-kursah>
6. Якимович Т. Д., Зінчук І. В., Мичка-Левченко Ю. З. Особливості формування відеокультури сучасного педагога. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць*. Київ : ВД «Гельветика», 2022. Вип. 85. С. 242-245.
7. Reis A., Morze N., Osmolyk K. How does our brain change during the learning process. *Open educational e-environment of modern University, special edition*. 2019. № 6. P. 1-7.

References:

1. Kremen V. H. (2020) Multimodalna mova dystantsiinoho navchannia. [Multimodal language of distance learning]. *Osvita i suspilstvo*. Lyp., serp. (№ 7-8). S. 3 [in Ukrainian].
2. Lebedieva S. L., Lebediev M. K. (2023). Multimodalni aspekty vykladannia u sferi suchasnoi dystantsiinoi osvity. [Multimodal aspects of teaching in the field of modern distance education]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 56. T. 2. S. 201-205 [in Ukrainian].
3. Leshchenko T. O., Zhovnir M. M., Yufymenko V. H. (2022) Perevahy vykorystannia multimodalnogo dydaktychnoho tekstu yak zasobu navchannia (vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi). [Advantages of using a multimodal didactic text as a teaching tool (learning Ukrainian as a foreign language)]. *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Proceedings of the KhKh International Scientific and Practical conf.* (May 24-27, 2022). Warsaw. S.520-525 [in Ukrainian].
4. Morze N. V., Vasylenko M. V., Smyrnova-Trybulska Ye. M. (2021) Deiakii rezultaty doslidzhennia v haluzi formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti pedahohiv zakladiv serednoi osvity obrazovaniya. [Some research results in the field of digital competence formation of teachers of secondary education institutions]. *Vidkryte osvittie e-seredovyshe suchasnoho universytetu*. № 10. S. 149-165 [in Ukrainian].
5. Sirskiy L. (2023) Shcho take multimodalne navchannia ta yak vykorystovuvati yoho v onlajn-kursakh. [What is multimodal learning and how to use it in online courses]. *Bloh L. Sirskoho*. URL : <https://kwiga.com/ua/blog/sho-take-multimodalne-navchannya-ta-yak-vikoristovuvati-jogo-v-onlajn-kursah>
6. Iakymovych T. D., Zinchuk I. V., Mychka-Levchenko Yu. Z. (2022) Osoblyvosti formuvannia videokultury suchasnoho pedahoha. [Peculiarities of the formation of video culture of a modern teacher]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova : zb. nauk. prats*. Kyiv : VD «Helvetyka». Vyp. 85. S. 242-245 [in Ukrainian].
7. Reis A., Morze N., Osmolyk K. (2019) How does our brain change during the learning process. *Open educational e-environment of modern University, special edition*. № 6. P. 1-7

T. Yakymovych, L. Dzhulay, L. Dolnikova, O. Chornopyska, O. Yakymovych. Use of multimodal learning tools: research results

The article substantiates the use of multimodal teaching aids by teachers. A multimodal learning strategy is a comprehensive approach to the educational process that uses several channels of students' information perception. The main steps in the implementation of a multimodal learning strategy are as follows: determine the goals and principles of learning, take into account the learning style of learners, determine the role of the teacher and develop an action plan, choose appropriate methods and multimodal learning tools, prepare clear instructions and necessary materials, evaluate the effectiveness of learning.

The purpose of multimodal learning is to enable learners to develop skills such as critical thinking, creativity, collaboration and communication.

Features of multimodal learning in the educational context are determined by the fact that it supports various learning styles, stimulating the functions of both the left and right hemispheres of the brain of students with the help of audio and visual means. Activating the attention of students who acquire education in this way contributes to the development of critical thinking in them.

Multimodal learning tools are becoming increasingly popular in higher education. Their justified use can significantly improve the process of mastering the future profession and make it more effective.

The advantages of using multimodal means are: increased motivation and interest: multimedia materials such as videos, games and interactive exercises make learning more interesting and inclusive; improvement of information assimilation: thanks to the use of various channels of perception, information is remembered better; increasing accessibility: multimodal tools can make learning more accessible for people with different learning styles, as well as for people with disabilities; development of modern skills: multimodal facilities enable learners to develop skills such as critical thinking, creativity, collaboration and communication.

Key words: learning strategy, multimodal learning, multimodal learning aids, audio aids, visual aids, tactile aids, kinesthetic aids, digital aids.

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЖАНРІ КАНТАТИ НА ЗЛАМІ XX – XXI СТОЛІТЬ (НА ПРИКЛАДІ КАНТАТИ ГРИГОРІЯ ВЕРЕТИ «КОБЗАРЕВА ПІСНЯ»)

У статті розкрито становлення та розвиток жанру української кантати з другої половини XIX століття і до сьогодення. Розквіт жанру кантати пов'язаний з творчістю видатного українського композитора-класика М. Лисенка. Його послідовниками у цій сфері були Д. Січинський, К. Стеценко, С. Людкевич, Й. Кишакевич, Л. Ревуцький, А. Штогаренко та інші. Вони створили нові різновиди кантат, зокрема, прославна кантата, кантата-поема, кантата наближена до ораторії, хорова кантата, тобто окреслили нові напрями і тенденції її розвитку. У другій половині XX століття спостерігається постійне розширення тематики кантат, де композитори експериментують з різноманітними стилістичними підходами щодо гармонії, ритму, тональних змін, нового музичного письма. Але національна тематика попередників не втрачає своєї актуальності в сучасній українській кантатній творчості – це твори М. Скорика, Л. Дичко, Б. Фільца, Є. Станковича, І. Карабиця, Г. Верети, що звернені до історичних подій, національних символів і цінностей.

У статті особливо увагу зосереджуємо на аналізі кантати «Кобзарева пісня», автором якої є композитор Г. Верета. Зокрема, висвітлюємо характерні ознаки та особливості кантатного жанру у контексті відображення національної ідеї та аналізуємо музичні та текстові особливості кантати «Кобзарева пісня» Г. Верети.

Даний музичний твір не втрачає своєї актуальності, тому що відображає теми, які близькі нашому народу в сьогоденні – боротьбі проти загарбників за незалежність України. Розкрито тематику та ідею твору, стилістичні та жанрові ознаки, виразові засоби.

Кантата «Кобзарева пісня» складає в поєднанні з прологом п'ять контрастних частин, об'єднаних втіленням ідеї національної ідентичності, що формує важливість української культури та спадщини для майбутніх поколінь. Кантата написана для солістів та мішаного хору в супроводі симфонічного оркестру. Образний зміст кантати містить широкий спектр почуттів. Яскравий опис мирної ночі та пісні кобзаря, що закликає козаків повернутися для захисту рідної землі від татарської орди, смерть кобзаря, битва козаків та урочисто-трагічний переможний марш козаків. Образ кобзаря сильний, пророчий, що підкреслює наступну ідею «доки пісня не загине – козаків не вбити». Оркестровий супровід вносить свої особливості у звучання хору, розширює образну сферу кантати, а наявність солістів підкреслює її драматичність.

Отже, кантата «Кобзарева пісня» Г. Верети є втіленням ідеї національної ідентичності. Через використання української фольклорної та історичної тематики, кантата надає слухачам можливість пережити національну гордість за козаків у боротьбі за незалежність України.

Ключові слова: жанр кантати, хорова музика, українські композитори, національна ідентичність.

Українська національна ідентичність є однією з ключових складових культурного самовизначення українського народу. Музична творчість, зокрема, жанр кантати, відіграє важливу роль у вираженні та засвоєнні національної ідеї. Особливо значущим є період другої половини XX – початку XXI століття, коли в Україні почали формуватися нові соціокультурні та політичні реалії і саме українська національна ідентичність відображається у жанрі кантати, що був популярним у зазначений період, зокрема, на прикладі кантати Г. Верети «Кобзарева пісня».

Національна ідентичність – це персональна ідентичність або відчуття належності до певної держави чи нації. Це сенс «нації як цілісного цілого, представленої самобутніми традиціями, культурою та мовою». Національна ідентичність може означати суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства [6].

У контексті культурного розвитку та пошуку національної самосвідомості, кантата, як музичний жанр, стає важливим джерелом для вивчення та аналізу виразових засобів, тематики та ідей, які сприяють формуванню та зміцненню національної ідентичності. Кантата Г. Верети «Кобзарева пісня» не була в полі досліджень мистецтвознавців, що робить її вивчення актуальним. Дослідження обраної кантати дозволяє глибше зрозуміти процеси формування національної ідентичності під впливом музичного мистецтва у період з другої половини XX до початку XXI століття.

Основні аспекти, які варто розглянути в статті, відображають музичний стиль, гармонію, мелодію та ритм, а також поетичний зміст тексту кантати. Дослідження української національної ідентичності у жанрі кантати має велике значення для розуміння музично-культурного контексту України, а також для визначення місця цього жанру в розвитку української музичної традиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що тема розвитку кантатного жанру в українській музиці досить актуальна для мистецтвознавців і науковців. Кантатний жанр українських композиторів був предметом глибокого вивчення такими науковцями, як А. Терещенко, О. Криворукова, Н. Шепеленко, С. Вавришук, М. Жданов, О. Василенко та іншими. Існують оглядові розділи в книжках з української музичної літератури за авторства Л. Корній, Л. Пархоменко, А. Терещенко, О. Крусь.

Мета статті – висвітлити характерні риси та особливості кантатного жанру у контексті відображення національної ідеї, проаналізувавши музичні та текстові особливості кантати «Кобзарева пісня» композитора Г. Верети, зокрема, використавши тему, яка пов'язана з українською культурою та історією. Завдання

полягає в аналізі музичних та текстових елементів даного музичного доробку, виявленні їхнього взаємозв'язку з українською історією, культурою та національними цінностями. Такий підхід дозволить розкрити яким чином музика та поезія в кантаті співвідносяться з українською національною свідомістю та сприяють зміцненню національної ідентичності.

Жанр кантати є одним з найбільш важливих жанрів в класичній музиці західноєвропейського світу, до якого зверталися безліч композиторів в різні історичні епохи. Кантата, витоки якої сягають XVII століття, народилася в західноєвропейській музиці на основі мадригалу і з часом стала значущим елементом вокально-інструментальної творчості.

Кантата (італ. *cantata*, від лат. *cantare* – співати) – великий вокально-симфонічний твір, переважно для солістів (або соліста), хору та оркестру, циклічної (або одночастинної) форми» [7].

Термін «кантата» застосовується до творів різної спрямованості, що розширює межі жанрового стилю кантати, але підкреслюється відсутність зв'язку з театральною естетикою. Тобто жанр кантати є синтетичним лише щодо об'єднання двох мистецтв – поезії та музики. Таким чином, зміст кантат може бути релігійним та світським. Текст – латинським, італійським, німецьким, українським та іншими мовами, склад може включати як окремо хорову та сольну партії, так і їхнє об'єднання з оркестром.

Жанр кантати в Україні має глибокі корені в українській культурі та історії, що постійно збагачувався та еволюціонував, взаємодіючи з музичними традиціями інших країн.

Перші українські кантати сягають середини XIX століття і першим зразком жанру стала кантата Петра Сокальського «Бенкет Петра великого», написана у 1859 році. Але справжній розквіт кантати пов'язаний з творчістю видатного українського композитора-класика М. Лисенка.

Його кантати відрізняються глибоким тематично-поетичним змістом і патріотичними мотивами, відображають пристрасть композитора до української національної ідеї, викликають почуття гордості за українську культуру та формують патріотичний дух у слухачів

Кантати М. Лисенка стали зразком для наступних поколінь композиторів, які зверталися до цього жанру. Вони використовували техніки і структури, розроблені Лисенком та розвивали їх, втілюючи власні інновації.

Послідовниками М. Лисенка в жанрі кантати були такі композитори як, Д. Січинський, К. Стеценко та С. Людкевич. Також у цьому жанрі працювали Й. Кишакевич, М. Копко, О. Нижанківський, Г. Топольницький, П. Сениця, Л. Ревуцький. При всій різноманітності індивідуальностей і прагнень їх об'єднувало бажання ствердити масштабний і впливовий жанр. Тенденція демократичного його тлумачення у наближенні проблематики, образності, музичної мови до розв'язання пекучих питань сьогодення та врахування запитів широкого кола слухача [3, с. 119].

В другій половині XX століття спостерігається постійне розширення тематики кантат, де композитори звертаються до нових музичних ідей та технік, що допомагають їм втілити свої музичні задуми та розширити художній потенціал хорової музики, особливо у період виникнення неофольклоризму. Його основою є опора на найдавніші пласти фольклору як пракультури, усвідомлення фольклорного мислення як самодостатньої системи (на відміну від уваги на окремі елементи народної музики: ладіві, метроритмічні), оновлення принципів опрацювання фольклорних першоджерел (вербальних та музичних текстів) з їх підпорядкуванням авторській художній меті та моделюванням на народнопісенній основі нової цілісності [2, с. 14].

Якісне оновлення образно-інтонаційного змісту українських хорових творів XX століття є свідченням поступового розвитку хорової музики, її адаптації до сучасних потреб і відображення естетичних змін у музичному мистецтві того періоду.

Сучасні композитори використовують кантату як можливість передати глибокі емоції, складні сюжети або викрити соціальні проблеми. Вони вносять нові ідеї, експериментують з музичним матеріалом та формою, щоб створити сучасну інтерпретацію цього жанру [4].

В результаті отримується могутнє, динамічне та емоційно насичене звучання, яке привертає увагу слухачів.

В останні десятиліття в жанрі кантати працювали такі композитори, як Ю. Алжнев, А. Гайденко, В. Зубицький, І. Алексійчук, Є. Станкович, І. Білогруд, Г. Гаврилець, В. Польова, О. Щегинський, В. Птушкін, Г. Хазова, І. Карабиць, В. Мужчиль, Г. Верета, В. Камінський, В. Степурко, І. Щербаків, М. Ластовецький та інші.

Звертаємо нашу увагу на кантату Г. Верети «Кобзарєва пісня», основна думка якої – возвеличення мужності і незламності козацтва та української національної ідеї. Кантата Г. Верети «Кобзарєва пісня» (для солістів та мішаного хору в супроводі симфонічного оркестру) була написана в 1971 році і присвячена українському композитору В. Кирейку.

Автор хорової кантати Григорій Верета (нар. 1951) – український хоровий диригент, композитор, член Національної Спілки композиторів, фольклорист і педагог, який відроджує традиційну культуру українців, відкриває духовні джерела нації та власним прикладом виховує нові покоління талановитих українських музикантів-співаків [1].

Літературною основою твору стали вірші Л. Горлача, українського поета, Лауреата Шевченківської премії 2013 року за збірку поезій «Знак розбитого ярма».

Кантата складається з п'яти частин: пролог (частина 1), 2 частина «Сни України», 3 – «Кобзар», 4 – «В степу», 5 – «Козаки ідуть».

Пролог задає основний тон кантати: моторошне передчуття загрози і смертельного наступу зі сторони татарської навали передається заспівом сопрано з повторенням останнього слова речення («смола», «ковила») іншими партіями хору. Тема досить ламана, утворює контрапункт з оркестровою партією, при поєднанні інших партій – в оркестрі звучать акорди, спочатку в доміантовій гармонії, а за другим разом – DDVII. Принцип розподілу голосів в розділі подається не тільки в мелодичному, але й тембральному «обігруванні» віршованих рядків.

Подальше розгортання тематичного зерна відбувається при змінах темпу (з *Andante* на *Agitato*), фактури в оркестрі (поява тріолей, поліритмії, унісонних ходів в басах), ущільнення голосів в хоровій партитурі.

Другий розділ прологу, написаний в темпі *Allegretto marcato*, оповідає про козаків, які пішли за Чорне море визволяти бранців, в той час як татари йдуть війною на країну. Героїчний характер частини підкреслюються пунктирним ритмом як в хорі, так і в оркестрі, мелодією широкого діапазону, в якій поєднується як стрибкоподібний так і поступовий рух. Трагедійність ситуації передається півтоновими ходами в різних партіях хору, які приводять до пустого і досить холодного звучання квінтового унісону.

Загалом, пролог написаний в двочастинній формі, де частини контрастні за тональностями (*h-moll* / *c-moll*), метро-ритмікою, фактурою та використаними текстами

Друга частина «Сни України» – написана у тричастинній формі. Крайні частини контрастні як до прологу, так і до середнього розділу: тональність *es-moll*, а *cappella*, розмір 9/8, динаміка – незмінний *mp*. Стриманий темп створює спокійну, мирну атмосферу нічної України («Сплять хлібороби, рибалки»). Основним інтонаційним зерном крайніх розділів є мелодична лінія, насичена секундовою інтервалікою. Середній розділ другої частини (*Allegro non troppo*) вносить емоційний конфлікт в мирний опис української ночі: імітаційні проведення в чоловічій партії «А через ніч, через чорну даль» продовжуються тріольними ходами, в той час як в жіночій групі голосів звучать інтонації плачу.

Реприза повертає розповідь до сну українського народу. В коді темп сповільнюється (*Adagio*), динаміка змінюється до *pp*. Закінчується друга частина секстакордом *d-moll*.

В центрі третьої частини «Кобзар» – драматичний діалог між солістами мецо сопрано та баритоном, що доповнюється епізодичними хоровими вставками. Оркестровий вступ базується на секундових (діатонічних, хроматичних та збільшених) ходах донизу з подальшим ствердженням основної тональності частини – *F-dur*. Перший заспів соло мецо сопрано звучить а *cappella*. З 18 такту вступає оркестр. Поступово тема розвивається, набуваючи ще більшого драматичного виразу, і виникає діалог між оркестром і голосом, що стає своєрідним відтворенням розмови людини з надприродним.

Вступу соло баритона передуює дуже схвильований пасаж, що імітує звучання кобзи. Соло баритона емоційно насичене, мелодика широкого діапазону. Переважають звуки високої теситури на фоні оркестрового арпеджіо, що нагадує звучання кобзи. Таким чином композитор передає звернення кобзаря до козаків – «поверніться, козаченьки, неньку визволяти!».

В короткому хоровому епізоді, як і в другому соло мецо-сопрано, переважають закличні квартові інтонації. Гомофонно-гармонічна фактура, мажорна тональність (*D-dur*), пунктирний ритм в супроводі оркестру. Другий хоровий епізод – кульмінаційний – описує битву між козаками і татарами, де від шабелів Дорошенка і його загону «вилягає орда клята». В музичному викладі все це підкреслюється масивними оркестровими акордами, швидким темпом та тріолями в хорі.

Соло баритона завершує третю частину, в якій оспівується звитяга козаків, їх воля до перемоги і нездоланність української пісні: «доки пісня не загине – козаків не вбити».

У четвертій частині – «В степу» – кобзар грає на бандурі і не знає долі козаків і рідної України. Він промовляє пророчі слова для загарбників «щоб і степ під тобою роздався, щоб і сліду твого не було». Соло, яке озвучує мецо-сопрано є декламаційного характеру. А виконання викликає враження, ніби самі слова оживають і вібрують у просторі, передаючи слухачам усю напругу та експресію пісні. Ворожа стріла влучає в співця, але старець перед смертю бачить – «ідуть козаки, мирне сонце горить», і спокійно помирає. Це можна трактувати як момент просвітлення, або світлого суму.

Фінальний епізод кантати – «Козаки ідуть» – пронизаний урочистістю, помпезністю, проте з ноткою жалю за загиблим кобзарем. Ніч, наповнена драматичними і кривавими подіями, минула. Це – марш, який прославляє відвагу як козаків, так і співака-сліпця. Двочастинна форма має тональність *H-dur* (в моменти суму – відхилення в *gis-moll*, *cis-moll*), неспішний темп, мішана фактура хорової партиттури (імітаційна та гомофонно-гармонічна). Масштабність оркестрової партії та фінальний сі-мажорний акорд в тісному розміщенні з подвоєнням голосів – підкреслюють основну думку всієї кантати: український народ – нескорений і непереможний, нескінченний у своїй життєвій силі.

Отже, кантата Г. Верети «Кобзарєва пісня» є втіленням ідеї національної ідентичності. Через використання української фольклорної та історичної тематики, кантата надає слухачам можливість пережити національну гордість та незламність українського народу. Образ кобзаря – надзвичайно сильний і пророчий «доки пісня не загине – козаків не вбити». Смерть кобзаря сповнена світлим сумом, адже не буває битви без жертв. Ідея національної ідентичності пронизує кожен ноту та слово в кантаті, створюючи глибокий емоційний зв'язок із слухачами, підкреслюючи важливість української культури та спадщини.

Висновок. Отже, можемо констатувати, що жанр кантати в українському мистецтві відіграє важливу роль у становленні національної ідеї та ідентичності. При поєднанні музики і слова, кантата може ефективно

передати національну незламність, історичні події та традиції. Кантати М. Лисенка пронизані патріотичними мотивами, стали зразком для наступних поколінь композиторів, які зверталися до зазначеного жанру

Кантата Г. Верети «Кобзарева пісня» також передає широкий спектр почуттів – трагічні роздуми про долю України, історичні події та національна незламність справжніх патріотів.

Оркестровий супровід привносить свої особливості у звучання хору, розширює образну сферу кантати, а наявність солістів підкреслює драматичність кантати. Таким чином, кантата «Кобзарева пісня» Г. Верети є зразком української кантатної творчості другої половини ХХ століття. Опираючись на класичні зразки жанру, Г. Вереті вдалося передати важливість збереження та розширення національної культури та сприяння формуванню національної свідомості.

Подальші пошуки досліджень з даної проблематики можуть стосуватися інших музичних творів у жанрі кантати сучасних українських композиторів щодо формування національної ідентичності.

Використана література:

1. Добровольська Н. Григорій Верета. Видавничий відділ парафії св. Арх. Михаїла, Київ, 2011. URL : <https://parafia.org.ua/person/vereta-hryhorij/>
2. Жданов М. Еволюція кантатно-ораторіального жанру у творчості українських композиторів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 37. Т. 2. 2021. С. 11-15.
3. Історія української музики. Т. 3 : кінець ХІХ – початок ХХ ст. / С. Й. Грица, М. П. Загайкевич, А. П. Калениченко та ін.; редкол. : М. П. Загайкевич (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка. 1990. С. 119-139.
4. Історія української музики. Т. 4 : 1917-1941 / М. В. Беляєва, М. П. Загайкевич, А. П. Калениченко та ін.; редкол. : Л. О. Пархоменко (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка. 1992. С. 204- 229.
5. Історія української радянської музики : муз. культура Рад. України / Л. Б. Архімович, Н. І. Грицюк, Л. М. Грисенко та ін. Київ : Муз. Україна, 1990. 296 с.
6. Національна ідентичність. Мала енциклопедія етнології та етнографії / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Упоряд. Ю. І. Римаренко та ін. Київ : Генеза, Довіра, 1996. 942 с.
7. Терещенко А. К. Кантата. Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. URL : <https://esu.com.ua/article-9350>

References:

1. Dobrovolska N. (2021) Hryhorii Vereta. [Grigory Vereta]. Vydavnychiy viddil parafii sv. Arkh. Mykhaila, Kyiv. URL : <https://parafia.org.ua/person/vereta-hryhorij/>
2. Zhdanov M. (2021) Evoliutsiia kantatno-oratorialnoho zhanru u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv. [The evolution of the cantata-oratorio genre in the work of Ukrainian composers]. *Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 37. T. 2. S. 11-15 [in Ukrainian].
3. Istoriiia ukrainskoi muzyky (1990). [History of Ukrainian music]. T. 3 : kinets XIX – pochatok XX st. / S. Y. Hrytsa, M. P. Zahaikevych, A. P. Kalenychenko ta in.; redkol. : M. P. Zahaikevych (vidp. red.) ta in. Kyiv : Naukova dumka. S. 119-139 [in Ukrainian].
4. Istoriiia ukrainskoi muzyky (1992). [History of Ukrainian music]. T. 4 : 1917-1941 / M. V. Beliaieva, M. P. Zahaikevych, A. P. Kalenychenko ta in.; redkol. : L. O. Parkhomenko (vidp. red.) ta in. Kyiv : Naukova dumka. S. 204-229 [in Ukrainian].
5. Istoriiia radianskoï muzyky (1990). [History of Soviet music] : muz. kultura Rad. Ukrainy / L. B. Arkhimovych, N. I. Hrytsiuk, L. M. Hrysenko ta in. Kyiv : Muz. Ukraina. 296 s. [in Ukrainian].
6. Natsionalna identychnist (1996) [National identity]. Mala entsyklopediia etnologii ta etnografii / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, Uporiad. Yu. I. Rymarenko ta in. Kyiv : Heneza, Dovira. 942 s. [in Ukrainian].
7. Tereshchenko A. (2012) Kantata. [Cantata]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL : <https://esu.com.ua/article-9350>

S. Jakychuk, M. Hapych. Representation of national identity in the cantata genre at the turn of the 20th – 21st century (on the example of Hryhoriya Vereta's cantata «Kobzar's song»)

The article reveals the formation and development of the Ukrainian cantata genre from the second half of the 19th century to the present day. The flourishing of the cantata genre is connected with the work of the outstanding Ukrainian classical composer M. Lysenko. His followers in this field were D. Sichynskiy, K. Stetsenko, S. Lyudkevich, Y. Kishakevich, L. Revutskiy, A. Shtogarenko and others. They created new types of cantatas, in particular, a famous cantata, a cantata-poem, a cantata close to an oratorio, a choral cantata, that is, they outlined new directions and trends in its development. In the second half of the 20th century, there was a constant expansion of the theme of cantatas, where composers experiment with various stylistic approaches to harmony, rhythm, tonal changes, and new musical writing. But the national theme of the predecessors does not lose its relevance in modern Ukrainian cantata works – these are the works of M. Skoryk, L. Dychko, B. Filts, E. Stankovych, I. Karabyts, H. Vereta, which are addressed to historical events, national symbols and values.

In the article, we focus special attention on the analysis of the cantata «Kobzar's Song», the author of which is the composer H. Vereta.

This piece of music does not lose its relevance, because it reflects topics that are close to our people today – the struggle against invaders for the independence of Ukraine. The theme and idea of the work, stylistic and genre features, means of expression are disclosed.

The purpose of the article is to highlight the characteristic features and features of the cantata genre in the context of reflecting the national idea, as well as to analyze the musical and textual features of the cantata «Kobzar's Song» by the composer H. Vereta.

The cantata «Kobzar's Song» in combination with the prologue consists of five contrasting parts, united by the embodiment of the idea of national identity, which forms the importance of Ukrainian culture and heritage for future generations. The cantata is written for soloists and a mixed choir accompanied by a symphony orchestra. The figurative content of the cantata contains a wide range of feelings and a vivid description of a peaceful night and the song of the kobzar, who calls on the Cossacks to return to protect their homeland from the Tatar horde, the death of the kobzar, the battle of the Cossacks and the solemn and tragic victory march of the Cossacks. The image of the kobzar is strong, prophetic, which emphasizes the following idea "until the song dies – the Cossacks cannot be killed." The orchestral accompaniment brings its own peculiarities to the sound of the choir; expands the cantata's imaginative sphere, and the presence of soloists emphasizes its drama.

So, the cantata «Kobzar's Song» by H. Vereta is the embodiment of the idea of national identity. Through the use of Ukrainian folklore and historical themes, the cantata gives listeners the opportunity to experience national pride for the Cossacks in the struggle for Ukraine's independence.

Key words: cantata genre, choral music, Ukrainian composers, national identity.

УДК 364.4:347.965.42

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.36>

Ярошенко А. О., Гальчин І. П.

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МЕДІАЦІЇ: ПОТРЕБИ ТА МЕТА

У статті досліджено історію виникнення медіації як ефективної процедури мирного вирішення суперечок, а також посередництва в азіатській культурі та релігії, які акцентують увагу на розумінні, рівновазі та гармонії у стосунках.

Проаналізовано наукові погляди вітчизняних і зарубіжних учених на специфічні характеристики медіації, які, зі свого боку, підпорядковані відповідним потребам. Основи сучасної медіації заклали далекосхідні культури правових, а також сучасних американських рішень. Посередництву довіряли з давніх часів люди, наділені досвідом, авторитетом, довірою, внутрішньою рівновагою.

Медіацію розглянуто як спосіб вирішення конфліктів у незалежній Україні в 90-х роках ХХ ст., що розвивається, зважаючи на культурні та національні особливості. Ключова мета медіації – усунення негативних емоцій і правильне спрямування людей, які беруть участь у конфлікті, так, щоб вони почали помічати спільні інтереси й самостійно вирішили наявні суперечності.

Вказано, що медіація надає можливість її учасникам визначити суперечливі питання, зменшити комунікаційні бар'єри, розробити пропозиції щодо вирішення проблемних ситуацій, а також, якщо учасники бажають, підбити підсумки на взаємовигідних умовах. Універсальною метою медіації можна вважати досягнення згоди, тобто взаємних домовленостей, які виявляються щонайменше «прийнятними» для обох сторін конфлікту.

Підкреслено, що професіоналізм, досвідченість, авторитет і нейтральність медіатора та його комунікативні навички, які орієнтовані на відповідні потреби сторін, призводять до вирішення конфліктів.

Доведено, що для України історичний досвід зарубіжних країн щодо впровадження та застосування медіації є безцінним, оскільки це допоможе створити власну надійну та ефективну систему реалізації медіації.

Ключові слова: медіація, примирення, переговори, посередництво, арбітраж, третейський розгляд, досудове врегулювання спору.

На сьогодні медіацію доцільно розглядати як новий напрямок професійного розвитку в Україні. Водночас медіація перебуває на перетині різних дисциплін, що посилює її важливість як в теоретичному, так і практичному спрямуванні. Для врегулювання суперечок (конфліктів) в будь-якій сфері життя медіація є одним із перспективних напрямків роботи як в Україні, так і світі. Зарубіжний досвід запровадження медіації свідчить, що медіація в кожній країні розвивається з урахуванням культурних особливостей та правового поля кожної країни. Саме тому можна стверджувати, що медіація та особливості її запровадження в Україні потребують подальших наукових досліджень. Разом з тим, медіація як певна система цінностей повинна стати невід'ємним атрибутом громадянського суспільства в Україні, новою парадигмою вирішення конфліктів, основою на самовизначеності та активності, незалежності та толерантності, стати ознакою готовності нести відповідальність за свої вчинки та брати відповідальність за виконання прийнятих рішень.

Метою статті є дослідження історичних передумов виникнення та становлення медіації, існування примирних процедур в розрізі потреб та мети медіації.

Серед науковців, які у своїх працях торкалися питання історії медіації в Україні, зокрема, можна назвати: Т. Кисельову, Ю. Бауліна, В. Гопанчука, І. Войтюк, В. Землянську, В. Маляренка, Н. Крестовську, А. Гірника, Ю. Притику, Ю. Зазуляк, Ю. Михайльського.

Деякі аспекти дослідження історії виникнення і розвитку процедур примирення здійснювалося в наукових працях О. Спектор, Д. Давиденка, Н. Нестор, Ю. Микитина, А. Шабаліна, Г. Тушиної, В. Ермоловича та інших.

Медіація – явище не нове, вона безпосередньо пов'язане з поняттям конфліктів і суперечок, які супроводжують людство з самого початку його існування. Тому можна припустити, що форми, подібні до сучасної

медіації, почали з'являтися з утворенням організованих груп. Ще в стародавні часи ця ефективна процедура мирного вирішення спорів широко використовувалася в Римській імперії, Єгипті, Китаї та Японії. У Європі наприкінці XVII століття з'явилися наукові трактати про медіацію та роль медіатора [10].

Римське право також визнавало посередництво, що було передбачено у кодексі Юстиніана (530-533 роки н.е.). Римляни використовували різні терміни для поняття «посередник»: *medium*, *internuncius*, *intercessor*, *philantropus*, *conciliator*, *interpolator*, *mediator*. До медіаторів ставилися з повагою і часто шанували нарівні з жрецькими чи вождями племені [1].

Це дуже складна концепція, яка має широкий спектр застосування в різних сферах життя – від етнічних, расових, сімейних, сусідських до національних суперечок.

Як зазначає О.Т урлай: «Медіація є терміном міжнародним (походить від лат. – *mediare* – бути посередником), нею називають переговори між сторонами спору за участю і під керівництвом третьої нейтральної особи – медіатора, що не виносить обов'язкового для даних сторін рішення. Цьому терміну є тотожними поняття «примирні процедури», «посередництво», «погоджувальні процедури» тощо [3].

Зі свого боку, в Американському словнику юридичної термінології зазначено, що: «медіація – не обов'язковий метод вирішення спорів за участю нейтральної третьої сторони, чиє завдання полягає в тому, щоб допомогти сторонам, які беруть участь у суперечці, досягти взаємоприйнятної рішення» [6, с. 30-31].

Нині досить поширеною є думка, що медіація є соціальним явищем і особливим видом людської діяльності. Однак різноманітність застосувань медіації та різноманітність її методів і цілей унеможливають вміст цього процесу в прості рамки визначення.

Всесвітньо відомий авторитет у сфері медіації W. Moore визначає це як «втручання в переговори або конфлікт прийнятної третьої сторони, яка має мінімальну здатність приймати рішення або повністю позбавлена можливості, що супроводжує сторони, які беруть участь у добровільному прагненні дійти взаємопорозуміння. Разом з тим, крім вирішення конкретних завдань, посередництво може встановити або зміцнити відносини, засновані на взаємній довірі та повазі між сторонами або припинити відносини таким чином, щоб «мінімізувати емоційні витрати та втрати психічні» [11, с.30].

На думку Матвєєва Л., Балтаджи П., «медіація – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод їх вирішення із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб вони самостійно змогли вибрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту» [2].

Професор Е. Вієнкова визначає посередництво як «добровільні переговори між особами або групами, у конфлікті за участю посередника, завданням якого є підтримувати та сприяти перебігу цих переговорів, не нав'язуючи сторонам рішення» [4, с. 22].

Крім того, багато визначень підкреслюють професіоналізм, досвід, авторитет і нейтральність медіатора та його комунікативні навички, які орієнтуються на відповідну орієнтацію сторін – з метою вирішення конфлікту. Наприклад, польський спеціаліст у цій галузі Е. Gmurzyńska трактує медіацію як «процедуру спрямовану на приведення конфліктуючих сторін до згоди» [6, с.31] вказує на цілком добровільний характер медіації (кожна сторона може будь-коли відмовитися від подальшої участі в процедурі медіації). Медіація, за її словами, «це процес, який вимагає участі неупередженої третьої сторони, яка допомагає сторонам, що сперечаються, у досягненні взаємоприйнятної та примирного рішення відмінності в їхніх позиціях».

Медіацію також можна розуміти як інструмент ефективного та конструктивного управління конфліктами. Представником цього підходу є видатний польський юрист S. Włoduka, який стверджує, що: «медіація – це діяльність третьої сторони, тобто не сторони конфлікту, а третя сторона створює умови для прямих розмов (переговорів) між суб'єктами та належним чином впливає на них для досягнення мирного врегулювання спору» [14, с. 17]. Інші експерти з цього питання вважають, що медіація є основним і найвідомішим альтернативним методом вирішення спорів [13].

Відповідно до вищесказаного можна вважати, що медіація є неупередженою та конфіденційною процедурою, якщо обидві сторони переговорів погоджуються. Його мета – зняти негативні емоції та спрямувати людей, залучених у конфлікт, таким чином, щоб вони почали помічати спільні інтереси й самі дійшли згоди.

Крім медіації, найбільш поширені нейтральні методи вирішення спорів за участі третьої сторони можуть бути: [15, с. 5-6]

– попередження – тобто здійснення непрямого тиску на сторони конфлікту; це може бути форма повчання, вираження невдоволення ситуацією або відволікання уваги від предмета суперечки шляхом апелювання до переважних інтересів;

– примирення – тобто направлення кожній стороні конкретних пропозицій щодо вирішення спору; має на меті спонукати до конструктивного вирішення проблеми; цей метод має дипломатичний характер;

– помірність особливо ефективна, коли між сторонами є сильні негативні емоції; завдання модератора – взяти на себе злість і взаємну неприязнь; тільки тоді, коли йому вдасться контролювати свої емоції, він може почати змінювати відносини між сторонами суперечки;

– арбітраж – тобто передача спору третій стороні; арбітр вирішує це згідно з власним судженням на розсуд, нав'язуючи готове рішення.

Медіація, як згадувалося на початку, була відома практично в усіх стародавніх культурах. Позасудовий спосіб вирішення спорів уже набув широкого застосування в Єгипті в VI столітті нашої ери, де більшість конфліктів щодо сім'ї, сусідства, комерційних або дрібних злочинів вирішувалися поза судом. Було посередництво, що називалося «хорошими друзями» або «почесними громадянами» і конфлікт завершувався укладенням угоди, в якій сторони описували тривалу історію спору (конфлікту). Посередник мав обов'язкову силу і містив гарантії щодо їх виконання, які включали як прийняття присяги, так і сплату високих штрафів у разі невиконання наданого слова.

Основи посередництва (медіації) також слід шукати в азійській культурі та релігії, які роблять акцент про розуміння, рівновагу та гармонію в соціальних стосунках. На цю територію вплинуло вчення Конфуція, який «наказував поважати молодим людям старших, трактував взаємну доброзичливість і готовність прийти на допомогу у важкій ситуації» [10, с. 37].

Відповідно до його етики, людина повинна уникати ведення справ у судах, оскільки це суперечить гармонії в міжособистісних стосунках, а медіація, яка проводиться довіреними людьми з соціальних еліт, захищеними від «втрати обличчя», тобто позбавлення поваги та гідності. Під час династії Мін у кожному селі були суперечки. Старійшини, які збиралися для цього в спеціальних будівлях, так званих *shenming* (дослівний переклад: пояснення аргументів), а під час династії Цін процедура посередництва була дещо більш формалізованою та прогнозованою та проводилася в три етапи.

У першому – допомогу пропонував найголовніший у селі або голова сім'ї (до того, як справу передавали чиновнику). Якщо їхня допомога не закінчувалася угодою про суперечку офіційно повідомляли чиновника, причому в незначних справах конфлікт знову виносили на розгляд сільського голови чи голови родини (цього разу за посадою). З давніх-давен при виборі особи, яка мала проводити медіацію, важливими були повага, авторитет і довіра, якими вона користувалася у місцевій громаді. Ними могли бути друзі, чиновники, найстарші люди в родині, а також правознавці.

Багато сімей, щоб захистити добре ім'я сім'ї, запровадили внутрішню заборону на ведення судових справ. У справах більшої ваги посередництво (медіацію) проводив сам чиновник. В даний час в Китаї 950 тис. посередницьких комісій і за офіційною статистикою це приблизно 6 мільйонів посередників [10, с. 39].

Як і в Китаї, в Японії вважалося, що «кожна громада повинна мати можливість самостійно вирішувати конфлікт і забезпечувати гармонію у стосунках між людьми», [6, с. 4-7] отже суди також розглядалися там – протягом століть – як останній засіб. Крім того, для честі і збереження обличчя існувало дуже важливе правило в місцевій громаді, а саме: «в кожній сварці завжди відповідальні обидві сторони» і «найбільша перевага та, яка проходить без кровопролиття» [9, с. 109].

Багато дослідників пов'язують сучасну медіацію, перш за все, з її розвитком у США, де вона набула більш інституціоналізованої форми: по-перше – якості медіаторів залучалися адвокати та судді, а по-друге, медіація стала відповіддю на потреби суспільства «в плані швидкого, дешевого та ефективного вирішення конфлікту».

Медіація поширюється в американському суспільстві з 1960-х років XX століття. Спочатку проводилася недорого або безкоштовна медіація, в основному для розгляду справ зайнятості та у сфері конфліктів щодо дискримінації за кольором або расою або національністю, а потім введено в судову систему через закони штату поширені як альтернативні методи вирішення конфліктів. Для розвитку медіації численні пілотні програми та публікації з медіації також зробили свій внесок. Сьогодні в Америці «медіація проводиться майже у всіх справах і в усіх судах».

Медіація в Європі існує з IX століття як спосіб запобігання та пом'якшення політичних конфліктів, де роль посередників відігравали або великі державні діячі, або представники церкви. Однак у сімейних, господарських чи кримінальних справах їх ідею було перенесено з Північної Америки лише у 1980-х роках. Наразі медіація діє в більшості країн Західної Європи. Разом з тим, для популяризації медіації ще потрібен час у свідомості потенційних клієнтів.

У Польщі вже в міжвоєнний період професор Леон Петражицький схилився до запровадження так званого постулату відновного правосуддя у польську правову систему, але лише після політичної трансформації ці ідеї стали фактом. Німецькі медіаційні центри [7], а також Асоціація, яка активно працює в цьому питанні, були зразком для польської системи.

Медіація як спосіб вирішення конфліктів з'явилася в незалежній Україні лише у 90-х роках XX ст. Вперше запровадження медіації було здійснено недержавними організаціями, які з'явилися у 1994 році. У 1995–1997 роках у багатьох регіонах України перші організації почали впроваджувати медіацію для вирішення різних видів спорів: трудових, комерційних, споживацьких, шкільних, сусідських тощо. У 1997 році в Одесі відбулося застосування медіації у цивільному процесі, що свідчить про впровадження цієї процедури у співпраці із державними органами та її визнання. З метою протидії промисловим страйкам у 1998 році Уряд України за підтримки фінансованого USAID проекту створив нове урядове агентство – Національну службу посередництва і примирення, що була підзвітна лише Президентові України та уповноважена сприяти врегулюванню колективних трудових спорів [2, с. 5-6.]. Одним з перших значних проектів з медіації в Україні можна назвати проект за фінансової підтримки USAID (1997–1999 рр.), в рамках якого по всій території держави було створено місцеві центри медіації, здійснювалася підготовка медіаторів. Значним етапом в розвитку примирювальних процедур в Україні стала діяльність Українського центру порозуміння,

створеного у 2002 році. Ця організація проводила роботу щодо впровадження медіативних процесів у кримінальне судочинство. Відбувалася значна діяльність щодо впровадження відновного правосуддя. Цією організацією було створено 15 українських громадських організацій.

Таким чином, можна сказати, що основи сучасної медіації заклали обидві далекосхідні культури правових, а також сучасних американських рішень. Посередництву довіряли з давніх часів люди, наділені досвідом, авторитетом, довірою, внутрішньою рівновагою. Історія медіації свідчить про те, що суть медіації, мета якої залишається незмінною протягом століть уникнути дорогих судових розглядів і вирішити питання мирним шляхом.

Універсальною метою медіації можна вважати досягнення згоди, тобто її досягнення взаємні домовленості, які виявляються щонайменше «прийнятними» для обох сторін спору.

Метою медіації є не визначення того, хто правий, а досягнення задовільного рішення сторін спору (конфлікту).

Медіація, набагато більше, ніж формалізований судовий процес, дозволяє суб'єктам конфлікту висловити свої почуття, з'ясувати спірні питання, а також досягти справжніх джерел конфлікту, які часто мають емоційний характер (наприклад, у багатьох сімейних чи сусідських справах). Тому в медіації важливіше знаходження практичного вирішення суперечки, а не визначення, яка сторона права. Той факт, що сторони добровільно приймають і дотримуються правил і принципів медіації, робить угоду, яку вони досягають, більш ефективною, ніж угода, нав'язана рішенням суду [8, с. 27-35]. Роль медіатора полягає в тому, щоб примирити сторони (за принципом «мирити, а не судити»), а не встановлювати об'єктивну істину, а також усунення реальних джерел конфлікту, що має велике значення для взаємовідносин сторін у майбутньому.

Таким чином, відповідно до припущення, що медіація є простим, нескладним і ефективним методом вирішення конфлікту, можна припустити, що її метою є:

- спрощена процедура;
- швидкий розгляд претензій;
- покращення відносин між сторонами;
- вирішення спорів без необхідності проведення офіційних судових процедур;
- зняття тягаря з загальних судів;
- укладення мирової угоди, досягнутої самими сторонами.

Варто підкреслити, що навіть якщо під час медіації сторонам не вдається дійти згоди, завдяки медіації вони «повертаються до суду спокійнішими, впевненішими в собі, з більш чіткими позиціями. Вони здатні визначити свої потреби та сформулювати конкретні висновки.

Таке ставлення впливає на швидкість та ефективність судового розгляду, на що сторони можуть розраховувати для «негайного закінчення справи».

Основні функції медіації пов'язані з переконанням, що досягається згода шляхом, коли самі сторони переконані правильності даного рішення, що є найкращою гарантією цього впровадження та усунення справжніх причин конфлікту. Це, без сумніву важливо для зменшення ризику подальших проблем, що виникають у майбутньому.

На думку W. Moore, посередництво виконує три основні функції [11, с. 104-105]:

- змінює стосунки між людьми, які в ньому беруть участь, а також впливає на їхнє майбутнє ставлення;
- зміцнює почуття відповідальності за власну поведінку;
- сприяє діалогу та діяльності, а також сприяє розбудові суспільства;
- покращує та здешевлює функціонування системи правосуддя в цілому, оскільки це набагато швидше і дешевше, ніж судовий розгляд.

Підводячи підсумок, можна сказати, що медіація дозволяє її учасникам визначити спірні питання, зменшити комунікаційні бар'єри, розробити пропозиції щодо рішень і, якщо вони того бажають, зробити висновки на взаємовигідних умовах. Сторони процесу посередництва разом приходять до вирішення своїх проблем, починають розуміти причини та наслідки власної поведінки, переводять боротьбу в конструктивну дію, спрямовану на досягнення консенсусу. Медіація також дозволяє виразити гнів і вивільнити емоції, а в довгостроковій перспективі сприяє підтримці позитивних відносин між сторонами.

Варто зазначити, що для України історичний досвід зарубіжних країн у впровадженні та застосуванні медіації є безцінним і допоможе створювати власну надійну та ефективну систему реалізації цієї процедури.

Використана література:

1. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний Радник*. 2014. № 2 (74). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati>.
2. Матвеева Л., Балтаджи П. Медіація в Україні : проблеми транзитивного періоду. Проблеми становлення правової демократичної держави. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/7.pdf>
3. Паладій М., Шевелева Т. Не хоче вирішувати конфлікт у суді – зверніться до медіатора. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 12. С. 5-6.
4. Турлай О. Історичні аспекти виникнення медіації як форми захисту прав інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (32) / 2022 URL : [file:+4-2022-18-23%20\(2\).pdf](file:+4-2022-18-23%20(2).pdf)
5. Bieńkowska E. Mediacja w polskim prawie karnym, "PPK" nr 18. 1998. s. 22.
6. Gmurzyńska E. Mediacja w sprawach cywilnych w amerykańskim systemie prawnym – zastosowanie w Europie i w Polsce, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, 2007. s 31.

7. Historia mediacji w Polsce – zarys, opracowanie dostępne na stronie. URL : <http://bialapodlaska.sr.gov.pl/pliki/194.pdf>
8. Nordhelle G. Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów, Wydawnictwo FISO, Gdańsk, 2010. s. 27-35.
9. Kempf Z. Orientalizm Wacława Sieroszewskiego. Wątki japońskie, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1982. s. 109.
10. Kordasiewicz S. Historyczna i międzynarodowa perspektywa mediacji, Mediacje. Teoria i praktyka, (red.) E. Gmurzyńska, R. Morek, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa, 2009.
11. Moore Ch. W. Mediacje praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa, 2009. s. 30.
12. Morek R. ADR w sprawach gospodarczych, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, 2004. s. 75.
13. Romanowski M. Miejsce mediacji wśród ADR w Wielkiej Brytanii i Polsce, ADR 2010, nr 1, s. 93-137; zob. także A. Kalisz, A. Zienkiewicz, Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa, 2014. s. 25-38.
14. Włodyka S. Ustrój organów ochrony prawnej, PWN, Warszawa, 1975. s. 17.
15. Zajączkowska J. Mediowanie jako kompetencja pracownika socjalnego, [w:] W drodze ku profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego / (red.) B. Matyjas, M. Porąbaniec, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce. 2008. s. 5-6.

References:

1. Kohan G. (2014) Chi potribna mediacya Ukraini? [Does Ukraine need mediation?] *Yuridichnij Radnik*. № 2 (74). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati>. [in Ukrainian].
2. Matvyeyeva L., Baltadzi P. Mediacya v Ukraini : problemi tranzitivnogo periodu. [Mediation in Ukraine: problems of the transitional period]. *Problemi stanovlennya pravovoyi demokratichnoyi derzhavi*. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/7.pdf> [in Ukrainian].
3. Paladij M., Sheveleva T. (2006) Ne hochete virishuvati konflikt u sudi – zvernitsya do mediatora. [If you do not want to resolve the conflict in court, contact a mediator]. *Intelektualna vlasnist*. № 12. S. 5-6 [in Ukrainian].
4. Turlaj O. (2022) Istorichni aspekti viniknennya mediacyi yak formi zahistu prav intelektualnoyi vlasnosti. [Historical aspects of the emergence of mediation as a form of protection of intellectual property rights]. *Aktualni problemi pravoznavstva*. № 4 (32). URL : [file:+4-2022-18-23%20\(2\).pdf](file:+4-2022-18-23%20(2).pdf) [in Ukrainian].
5. Bieńkowska E. (1998) Mediacja w polskim prawie karnym. [Mediation in Polish criminal law]. "PPK" nr 18. s. 22 [in Polish].
6. Gmurzyńska E. (2007) Mediacja w sprawach cywilnych w amerykańskim systemie prawnym – zastosowanie w Europie i w Polsce. [Mediation in civil matters in the American legal system – application in Europe and Poland]. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa. s. 31 [in Polish].
7. Historia mediacji w Polsce – zarys, opracowanie dostępne na stronie. [History of mediation in Poland – outline, study available on the website]. URL : <http://bialapodlaska.sr.gov.pl/pliki/194.pdf> [in Polish].
8. Nordhelle G. (2010) Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów. [Mediation. The art of conflict resolution]. Wydawnictwo FISO, Gdańsk. s. 27-35 [in Polish].
9. Kempf Z. (1982) Orientalizm Wacława Sieroszewskiego. [Orientalism by Wacław Sieroszewski] Wątki japońskie, Wydawnictwo PWN, Warszawa. s. 109 [in Polish].
10. Kordasiewicz S. (2009) Historyczna i międzynarodowa perspektywa mediacji, Mediacje. [Historical and international perspective of mediation, Mediations]. Teoria i praktyka, (red.) E. Gmurzyńska, R. Morek, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa [in Polish].
11. Moore Ch. W. (2009) Mediacje praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów. [Mediation, practical conflict resolution strategies]. Wydawnictwo Wolters Kluwer. Warszawa. s. 30 [in Polish].
12. Morek R. (2004) ADR w sprawach gospodarczych. [ADR in commercial matters]. Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa. s. 75 [in Polish].
13. Romanowski M. (2014) Miejsce mediacji wśród ADR w Wielkiej Brytanii i Polsce. [The place of mediation among ADRs in the UK and Poland]. ADR 2010, nr 1, s. 93-137; zob. także A. Kalisz, A. Zienkiewicz, Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa. s. 25-38 [in Polish].
14. Włodyka S. (1975) Ustrój organów ochrony prawnej. [The system of legal protection bodies] PWN, Warszawa. s. 17 [in Polish].
15. Zajączkowska J. (2008) Mediowanie jako kompetencja pracownika socjalnego. [Mediation as a competence of a social worker]. W drodze ku profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego / (red.) B. Matyjas, M. Porąbaniec, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce. s. 5-6 [in Polish].

A. Yaroshenko, I. Galchyn. The emergence and development of mediation: needs and purpose

The article examines the history of the emergence of mediation as an effective procedure for peaceful resolution of disputes, as well as mediation in Asian culture and religion, which emphasize understanding, balance and harmony in relationships.

The scientific views of domestic and foreign scientists on the specific characteristics of mediation, which, for their part, are subordinated to the relevant needs, are analyzed. The foundations of modern mediation were laid by Far Eastern legal cultures, as well as modern American solutions. Mediation has been trusted since ancient times by people endowed with experience, authority, trust, and inner balance.

Mediation is considered as a way of resolving conflicts in independent Ukraine in the 90s of the 20th century, which is developing, taking into account cultural and national characteristics. The key goal of mediation is to eliminate negative emotions and guide the people involved in the conflict in the right way, so that they begin to notice common interests and independently resolve existing contradictions.

It is indicated that mediation provides an opportunity for its participants to identify controversial issues, reduce communication barriers, develop proposals for solving problematic situations, and, if the participants wish, to conclude on mutually beneficial terms. The universal goal of mediation can be considered the achievement of agreement, that is, mutual agreements that are at least "acceptable" to both sides of the conflict.

It is emphasized that the mediator's professionalism, experience, authority and neutrality and his communication skills, which are focused on the respective needs of the parties, lead to the resolution of conflicts.

It has been proven that for Ukraine, the historical experience of foreign countries in the implementation and use of mediation is invaluable, as it will help to create its own reliable and effective system of mediation implementation.

Key words: mediation, conciliation, negotiations, mediation, arbitration, pre-trial dispute settlement.

НАШІ АВТОРИ

БАЛУХТІНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА	кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка» orcid.org/0000-0002-1085-6908 <i>balukhtina.olena@gmail.com</i>
БАРИЛО СВІТЛАНА БОГДАНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника orcid.org/0000-0001-7052-9442 <i>svitlana.barylo@pnu.edu.ua</i>
БЕЛІНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0003-2000-9515 <i>belinska_tet@ukr.net</i>
БЕНЬКОВСЬКА НАТАЛЯ БОРИСІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри мовної підготовки, Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» orcid.org/0000-0001-5857-6991 <i>benkovskanb@gmail.com</i>
БЄЛОВА ОЛЕНА БОРИСІВНА	доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка orcid.org/0000-0001-6162-4106 <i>alena.bielova77@gmail.com</i>
БІЛОЗЕРСЬКА ГАННА ОЛЕГІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0002-4626-6205 <i>anna_belozerskaya@email.ua</i>
БІЛОШИЦЬКИЙ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ	ад'юнкт науково-дослідної лабораторії наукового супроводження розроблення нормативів і стандартів з фізичної підготовки і спорту науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту, Навчально-науковий інститут фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України orcid.org/0000-0001-6083-2579 <i>belv10@ukr.net</i>
БОРИН ГАЛИНА ВАСИЛІВНА	доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника orcid.org/0000-0002-7274-3896 <i>haluna.boryn@pnu.edu.ua</i>
БРОВЧЕНКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дизайну, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка orcid.org/0000-0001-8772-0999 <i>brovchenko_a@ukr.net</i>
БУЛГАРУ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА	старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку orcid.org/0000-0002-2190-9016 <i>bugarunat@gmail.com</i>
БУРЧАК ЛІАНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, докторант, доцент кафедри біології, здоров'я людини та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка orcid.org/0000-0002-1641-3251 <i>liana1335502@gmail.com</i>
ВОЛКОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА	старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0002-3241-7690 <i>volkova.olena@lil.kpi.ua</i>

ГАЗІНСЬКА ОЛЕСЯ ВІТАЛІЇВНА	провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0002-4595-4671 <i>gazinskaya.olesya@gmail.com</i>
ГАЛЬЧИЧ ПРИНА ПЕТРІВНА	аспірантка кафедри соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0009-0005-6896-5209 <i>iragalcic@gmail.com</i>
ГАПИЧ МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА	магістр кафедри хорового диригування, Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету orcid.org/0009-0003-6706-2310 <i>kvitochka.land2001@gmail.com</i>
ГРАБАР ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА	викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0001-5752-396X <i>hrabar.olha@ill.kpi.ua</i>
ДЖУЛАЙ ЛАРИСА ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, асистент кафедри анатомії, фізіології та патології, Львівський медичний університет orcid.org/0000-0002-9977-8095 <i>lapa_lviv1@ukr.net</i>
ДОЛЬНІКОВА ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка» orcid.org/0000-0003-0719-2028 <i>lubov.v.dolnikova@lpnu.ua</i>
ЖУМБЕЙ МАРІАННА МИХАЙЛІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника orcid.org/0000-0002-8883-4135 <i>marianna.zhumbei@pnu.edu.ua</i>
ЗАЙЦЕВА ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка orcid.org/0000-0001-7155-392X <i>zaicevayuliya@gsuite.pnpu.edu.ua</i>
ЗУБАЛІЙ АЛЛА ОЛЕКСАНДРІНА	аспірантка кафедри педагогіки та спеціальної освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка orcid.org/0009-0009-1071-1256 <i>alla.zubalii@gmail.com</i>
ІВАНОВ ЄВГЕН РУСЛАНОВИЧ	студент II курсу магістратури факультету соціальних наук, Національний університет «Запорізька політехніка» orcid.org/0000-0003-3541-827 <i>neweugenephone@gmail.com</i>
ІВАНЧЕНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ	кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціальної роботи, проректор з науково-педагогічної роботи, соціально-економічного розвитку та молодіжної політики, Національний університет «Запорізька політехніка» orcid.org/0000-0003-2649-892X <i>andivazntu@gmail.com</i>
КАЛІНІНА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА	кандидат культурології, старший викладач кафедри культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва, Харківська гуманітарно-педагогічна академія orcid.org/0000-0001-8987-3649 <i>okalinina1102@gmail.com</i>
КИШАКЕВИЧ СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка orcid.org/0000-0003-46964764 <i>duvo_svit@ukr.net</i>
КНИШ СВІТЛАНА ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри здоров'язбережувальної освіти та фізичної рекреації, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0001-9109-4150 <i>knysibdp@gmail.com</i>

КОНДРАШОВА АЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА	викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0001-9031-7391 chipalinka@ukr.net
КОТЕЛЯНЕЦЬ ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА	доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка orcid.org/0000-0003-3932-1824 y.s.kotelianets@cuspu.edu.ua
КРАВЦОВА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0002-3528-4547 kravtsova65@ukr.net
КУЗЬМЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСІЇВНА	кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки, Університет митної справи та фінансів orcid.org/0000-0003-1189-1438 anastasiiakuzmenko90@gmail.com
КУЗЬМІН ВІКТОР ВОЛОДИМИРОВИЧ	кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка» orcid.org/0000-0003-4940-9395 kusmin2v@gmail.com
КУЗЬМІНА МАРІЯ ОЛЕГІВНА	старший викладач кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка» orcid.org/0000-0003-2101-0630 mari.gorodko@gmail.com
ЛАЗАРЄВ ОЛЕГ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет садівництва orcid.org/0000-0003-0557-3919 olehlazariev9@gmail.com
ЛАППО ВІОЛЕТТА ВАЛЕРІЇВНА	доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології, Коломийський навчально-науковий інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника orcid.org/0000-0002-9523-1295 lappo37@ukr.net
ЛИТОВЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ	аспірант, Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України orcid.org/0009-0000-9711-1337 alex.lit99@gmail.com
МАКСИМЕНКО НАТАЛІЯ БОРИСІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника orcid.org/0000-0002-6041-6783 nataliia.maksumenko@pnu.edu.ua
МЕДВЕДСЬКА ОЛЕНА ЕДУАРДІВНА	старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку orcid.org/0009-0005-1542-3596 olenaeduardmedvediva@ukr.net
МЕСАРОШ ЛІВІА ВАСИЛІВНА	кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики та інформатики, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II orcid.org/0000-0002-5073-8260 liviamesarosh@gmail.com
МИКИТЮК ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри права та європейської інтеграції, Державний біотехнологічний університет orcid.org/0000-0002-4744-7403 svemyky@gmail.com
МИКИТЮК СВІТЛАНА ОЛЕГІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди orcid.org/0000-0002-8620-1887 svemyky@gmail.com
МОЙСЕЄНКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА	кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0002-9122-5576 moiseienkosm@gmail.com

МОМОТ ОЛЕНА ОЛЕГІВНА	доктор педагогічних наук, професор кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка orcid.org/0000-0001-9187-1036 <i>tmovsd@ukr.net</i>
МОРОЗ ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА	кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови в судноводінні, Херсонська державна морська академія orcid.org/0000-0002-1483-9136 <i>elena.moroz2006@gmail.com</i>
НАУМЕНКО ІЛОНА ВОЛОДИМИРІВНА	викладач, концертмейстер кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0003-0817-0736 <i>ilonarimar2017@gmail.com</i>
НОВІК СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка orcid.org/0000-0001-8718-6271 <i>novik.s@gsuite.pnpu.edu.ua</i>
ОЛЬШАНСЬКИЙ ДМИТРО ВАЛЕНТИНОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та комунікації, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. orcid.org/0000-0003-2482-4453 <i>d.olshanskyi@kubg.edu.ua</i>
ОНИЩЕНКО НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та педагогічної інноватики, Університет Григорія Сковороди в Переяславі orcid.org/0000-0001-7794-8949 <i>Onischenkon@gmail.com</i>
ПЕТРЕНКО МАРІНА ВІКТОРІВНА	кандидат педагогічних наук, викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0009-0000-9052-6126 <i>marynapetrenko300@gmail.com</i>
ПИШИНСЬКА ВЛАДИЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА	аспірантка, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. orcid.org/0009-0005-9507-3425 <i>vradapushin@gmail.com</i>
ПОПИК ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ	кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет orcid.org/0000-0003-4944-0560 <i>mercuric16@gmail.com</i>
САВИЦЬКА АЛЛА ПЕТРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри авіаційної англійської мови, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба orcid.org/0000-0003-2284-4530 <i>alla_toefl@ukr.net</i>
САВИЦЬКА ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА	викладач кафедри авіаційної англійської мови, Харківський національний університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба orcid.org/0009-0003-0631-0018 <i>vika.pavlenko.9900@gmail.com</i>
СІЗОВА НІНЕЛЬ СТЕПАНІВНА	кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. orcid.org/0000-0003-16-22-719X <i>Sizova1980@ukr.net</i>
СТЕЦЬ ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка orcid.org/0000-0002-2421-0091 <i>stetshalyna@ukr.net</i>
СТРЕБКОВА ДІАНА ВОЛОДИМИРІВНА	концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського orcid.org/0000-0003-4602-4617 <i>dianastrebkova07@gmail.com</i>

СУЛІМА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА	кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичної фізики та диференціальних рівнянь, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0002-5811-7717 olgasulimakpi@gmail.com
ТВЕРДОХЛІБ ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА	доктор педагогічних наук, в.о. завідувачки кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди orcid.org/0000-0001-5261-0394 tst.khnpu@gmail.com
ТОМАШІВСЬКА МАР'ЯНА МИРОСЛАВІВНА	кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка orcid.org/0000-0003-3986-0166 7845@ukr.net
ФЕРНОС ЮЛІЯ ІВАНІВНА	кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет садівництва orcid.org/0000-0002-5157-7702 fernosyulia@gmail.com
ЧІЖОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА	викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» orcid.org/0000-0003-4609-9539 nats7234@gmail.com
ЧОРНОПИСЬКА ОКСАНА ІВАНІВНА	кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчальної роботи, Вище професійне училище № 8 м. Стрия orcid.org/0000-0002-3468-1081 oksanak73@gmail.com
ШВЕЦЬ ТЕТЯНА ЕДУАРДІВНА	кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи, Приватна школа «Афіни» м. Києва orcid.org/0000-0002-9713-7817 taniteshvets@gmail.com
ШЕЛЕВЕР ОКСАНА ВАСИЛІВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Ужгородський національний університет orcid.org/0000-0003-2200-5382 oksana.shelever@uzhnu.edu.ua
ШОСТАК ЄВГЕНІЯ ЮРІЇВНА	кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка orcid.org/0000-0002-3668-0875 yevheniia@gsuite.pnpu.edu.ua
ЮДІНА НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА	викладач кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та спорту, Херсонський державний університет orcid.org/0000-0003-0158-7512 nataliamenshikova94@gmail.com
ЯКИМОВИЧ ОЛЬГА НЕСТОРІВНА	кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філософії та педагогіки, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького orcid.org/0000-0002-5366-2759 yakimovichola@gmail.com
ЯКИМОВИЧ ТЕТЯНА ДМИТРІВНА	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри технологічної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0003-1777-1699 t.d.yakymovych@npu.edu.ua
ЯКИМЧУК СВІТЛАНА НИКОНОРІВНА	заслужений працівник культури України, доцент, доцент кафедри хорового диригування, Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету orcid.org/0009-0001-7177-6936 Jasvitlana@ukr.net
ЯРОШЕНКО АЛЛА ОЛЕКСАНДРІВНА	доктор філософських наук, професор, декан факультету соціології та соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова orcid.org/0000-0002-8389-7639 yaroshenkonpu@gmail.com

OUR AUTHORS

BALUKHTINA OLENA	PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, National University "Zaporizhzhia Polytechnic" orcid.org/0000-0002-1085-6908 <i>balukhtina.olena@gmail.com</i>
BARYLO SVITLANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University orcid.org/0000-0001-7052-9442 <i>svitlana.barylo@pnu.edu.ua</i>
BELINSKA TETIANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University orcid.org/0000-0003-2000-9515 <i>belinska_tet@ukr.net</i>
BENKOVSKA NATALIA	PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Head of the Language Training Department, Naval Institute of the National University «Odesa Maritime Academy» orcid.org/0000-0001-5857-6991 <i>benkovskanb@gmail.com</i>
BIELOVA OLENA	Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Speech Therapy and Special Techniques, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University orcid.org/0000-0001-6162-4106 <i>alena.bielova77@gmail.com</i>
BILOSHYTSKYI VASYL	PhD Candidate of the Scientific Research Laboratory of Scientific Support for the Development of Norms and Standards for Physical Training and Sports of the Scientific Research Center for Problems of Physical Education, Special Physical Training and Sports, Educational and Scientific Institute of Physical Culture and Sports and Health Technologies of the National Defense University of Ukraine orcid.org/0000-0001-6083-2579 <i>belv10@ukr.net</i>
BILOZERSKA HANNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University. orcid.org/0000-0002-4626-6205 <i>anna_belozerskaya@email.ua</i>
BORYN HALYNA	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Theory and Methods of Nursery and Special Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University orcid.org/0000-0002-7274-3896 <i>haluna.boryn@pnu.edu.ua</i>
BROVCHENKO ANATOLII	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Design, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University orcid.org/0000-0001-8772-0999 <i>brovchenko_a@ukr.net</i>
BULHARU NATALIYA	Senior Lecturer at the Department of Linguistics and Foreign Languages, State University of Intelligent Technologies and Telecommunications orcid.org/0000-0002-2190-9016 <i>bugarunat@gmail.com</i>
BURCHAK LIANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student, Associate Professor at the Department of Biology, Human Health and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University orcid.org/0000-0002-1641-3251 <i>liana1335502@gmail.com</i>
CHERNOPYSHKA OKSANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Director for Educational Work, Higher Vocational School No. 8, Stryi orcid.org/0000-0002-3468-1081 <i>oksanak73@gmail.com</i>
CHIZHOVA NATALIYA	Lecturer at the Department of English Language for Humanities, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" orcid.org/0000-0003-4609-9539 <i>nats7234@gmail.com</i>

DOLNIKOVA LYUBOV	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Lviv Polytechnic National University orcid.org/0000-0003-0719-2028 <i>lubov.v.dolnikova@lpnu.ua</i>
DZHULAY LARYSA	Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant at the Department of Anatomy, Physiology and Pathology, Lviv Medical University orcid.org/0000-0002-9977-8095 <i>lapa_lviv1@ukr.net</i>
FERNOS YULIIA	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University of Horticulture orcid.org/0000-0002-5157-7702 <i>fernosyulia@gmail.com</i>
GAZINSKA OLESYA	Leading Concertmaster at the Vitaliy Gazinsky Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University orcid.org/0000-0002-4595-4671 <i>gazinskaya.olesya@gmail.com</i>
HALCHYCH IRYNA	Postgraduate student at the Department of Social Policy, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0009-0005-6896-5209 <i>iragalcic@gmail.com</i>
HAPYCH MARIYA	Master Department of Choral Conducting, Institute of Arts of Rivne State University for the Humanities orcid.org/0009-0003-6706-2310 <i>kvitochka.land2001@gmail.com</i>
HRABAR OLHA	Lecturer at the Department of English for Humanities № 3, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" orcid.org/0000-0001-5752-396X <i>hrabar.olha@lll.kpi.ua</i>
IVANCHENKO ANDRII	PhD in Public administration, Associate Professor at the Department of Social Work, Vice-rector for Scientific and Pedagogical, Social and Economic Development and youth Policy, National University "Zaporizhzhia Polytechnic" orcid.org/0000-0003-2649-892X <i>andivazntu@gmail.com</i>
IVANOV EVGENY	2nd-year master's student at the Faculty of Social Sciences, National University "Zaporizhzhia Polytechnic" orcid.org/0000-0003-3541-827 <i>neweugenephone@gmail.com</i>
JAKYMCUK SVITLANA	Associate Professor at the Department of Choral Conducting, Institute of Arts of Rivne State University for the Humanities orcid.org/0009-0001-7177-6936 <i>jasvitlana@ukr.net</i>
KALININA OLHA	Candidate of Cultural Studies, Senior Lecturer at the Department of Cultural Studies and Fine Arts, Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy orcid.org/0000-0001-8987-3649 <i>okalinina1102@gmail.com</i>
KNYSH SVITLANA	Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Health Education and Physical Recreation, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0001-9109-4150 <i>knyshsibdpu@gmail.com</i>
KONDRASHOVA ALLA	Lecturer at the Department of English for Engineering № 1, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" orcid.org/0000-0001-9031-7391 <i>chipalinka@ukr.net</i>
KOTELIANETS IULIA	Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko orcid.org/0000-0003-3932-1824 <i>y.s.kotelianets@cuspu.edu.ua</i>
KRAVTSOVA NATALIYA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University orcid.org/0000-0002-3528-4547 <i>kravtsova65@ukr.net</i>

KUZMENKO ANASTASIIA	PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation, and Professional Language Training, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine orcid.org/0000-0003-1189-1438 <i>anastasiiakuzmenko90@gmail.com</i>
KUZMIN VIKTOR	PhD in Sociological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, National University "Zaporizhzhia Polytechnic" orcid.org/0000-0003-4940-9395 <i>kusmin2v@gmail.com</i>
KUZMINA MARIIA	Senior Lecturer at the Department of Social Work, National University "Zaporizhzhia Polytechnic" orcid.org/0000-0003-2101-0630 <i>mari.gorodko@gmail.com</i>
KYSHAKEVYCH SVITLANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Vocal and Choral, Choreographic and Fine Arts Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University orcid.org/0000-0003-46964764 <i>duvo_svit@ukr.net</i>
LAPPO VIOLETTA	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Pedagogy and Psychology, Kolomyia Educational Scientific Institute of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University orcid.org/0000-0002-9523-1295 <i>lappo37@ukr.net</i>
LAZARIEV OLEH	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University of Horticulture orcid.org/0000-0003-0557-3919 <i>olehlazariev9@gmail.com</i>
LYTOVCHENKO OLEKSANDR	Graduate Student, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine orcid.org/0009-0000-9711-1337 <i>alex.lit99@gmail.com</i>
MAKSYMENKO NATALIYA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University orcid.org/0000-0002-6041-6783 <i>nataliia.maksumenko@pnu.edu.ua</i>
MEDVEDIEVA OLENA	Senior Lecturer at the Department of Linguistics and Foreign Languages, State University of Intelligent Technologies and Telecommunications orcid.org/0009-0005-1542-3596 <i>olenaeduardmedvediva@ukr.net</i>
MESAROSH LIVIA	Candidate of Science in Physics and Mathematics, Associate Professor at the Department of Mathematics and Informatics, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. orcid.org/0000-0002-5073-8260 <i>liviamesarosh@gmail.com</i>
MOISEIENKO SVITLANA	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" orcid.org/0000-0002-9122-5576 <i>moiseienkosm@gmail.com</i>
MOMOT OLENA	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department Theoretical and Methodological Fundamentals of Teaching Sport Disciplines, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University orcid.org/0000-0001-9187-1036 <i>tmovsd@ukr.net</i>
MOROZ OLENA	Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor at the English Language Department for Deck Officers, Kherson State Maritime Academy orcid.org/0000-0002-1483-9136 <i>elena.moroz2006@gmail.com</i>
MYKYTIUK SVITLANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Social-Legal Disciplines, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University orsid.org/0000-0002-8620-1887 <i>svemyky@gmail.com</i>

MYKYTIUK VASYL	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Law and European Integration, State Biotechnological University orcid.org/0000-0002-4744-7403 <i>svemyky@gmail.com</i>
NAUMENKO ILONA	Teacher, Concertmaster at the Department of Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography Vinnytsia State Pedagogical University by Mykhailo Kotsyubynsky orcid.org/0000-0003-0817-0736 <i>ilonarimar2017@gmail.com</i>
NOVIK SERHII	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department Theoretical and Methodological Fundamentals of Teaching Sport Disciplines, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University orcid.org/0000-0001-8718-6271 <i>novik.s@gsuite.pnpu.edu.ua</i>
OLSHANSKYI DMYTRO	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the English Language and Communication Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University orcid.org/0000-0003-2482-4453 <i>d.olshanskyi@kubg.edu.ua</i>
ONYSHCHENKO NATALIYA	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Education and Pedagogical Innovation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav orcid.org/0000-0001-7794-8949 <i>Onischenkon@gmail.com</i>
PETRENKO MARYNA	PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Lecturer at the Department of English Language for Humanities, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" orcid.org/0009-0000-9052-6126 <i>marynapetrenko300@gmail.com</i>
POPYK YURII	Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy, Khmelnytskyi National University orcid.org/0000-0003-4944-0560 <i>mercuric16@gmail.com</i>
PYSHYNSKA VLADYLENA	Postgraduate, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University orcid.org/0009-0005-9507-3425 <i>vradapushin@gmail.com</i>
SAVYTSKA ALLA	PhD (Pedagogical Sciences) - Associate Professor at the Department of Aviation English, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University orcid.org/0000-0003-2284-4530 <i>alla_toefl@ukr.net</i>
SAVYTSKA VICTORIA	Lecturer at the Department of Aviation English, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University orcid.org/0009-0003-0631-0018 <i>vika.pavlenko.9900@gmail.com</i>
SHELEVER OKSANA	Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, State University "Uzhhorod National University" orcid.org/0000-0003-2200-5382 <i>oksana.shelever@uzhnu.edu.ua</i>
SHOSTAK YEVHENIIA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department Theoretical and Methodological Fundamentals of Teaching Sport Disciplines, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University orcid.org/0000-0002-3668-0875 <i>yevheniia@gsuite.pnpu.edu.ua</i>
SHVETS TETIANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Director for Scientific and Methodological Work, Private School "Athens" in Kyiv orcid.org/0000-0002-9713-7817 <i>taniteshvets@gmail.com</i>
SIZOVA NINEL	Candidate of Art Studies, Associate Professor at the Vitalii Hazynskyi Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education, Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University orcid.org/0000-0003-16-22-719X <i>Sizova1980@ukr.net</i>
STETS HALYNA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Vocal and Choral, Choreographic and Fine Arts Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University orcid.org/0000-0002-2421-0091 <i>stetshalyna@ukr.net</i>

STREBKOVA DIANA	Concertmaster at the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methodology of Music Education of the named after Vitalii Gazinskyi Vinnytsia State Pedagogical University by Mykhailo Kotsyubynsky orcid.org/0000-0003-4602-4617 <i>dianastrebkova07@gmail.com</i>
SULIMA OLGA	Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor at the Department of Mathematical Physics and Differential Equations, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute» orcid.org/0000-0002-5811-7717 <i>olgasulimakpi@gmail.com</i>
TOMASHIVSKA MARYANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Art Disciplines and Teaching Methods, Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko orcid.org/0000-0003-3986-0166 <i>7845@ukr.net</i>
TVERDOKHLIB TETIANA	Doctor of Pedagogical Sciences, Acting Head of the Department of Educology and Innovative Pedagogy of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University orcid.org/0000-0001-5261-0394 <i>tst.khnpu@gmail.com</i>
VOLKOVA OLENA	Senior lecturer at the Department of English for Engineering № 1, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” orcid.org/0000-0002-3241-7690 <i>volkova.olena@ill.kpi.ua</i>
YAKYMOVYCH OLGA	Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philosophy and Pedagogy, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z. Gzhitskyi orcid.org/0000-0002-5366-2759 <i>yakimovichola@gmail.com</i>
YAKYMOVYCH TETYANA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological Education, National Pedagogical University named after M. Drahomanov orcid.org/0000-0003-1777-1699 <i>t.d.yakymovych@npu.edu.ua</i>
YAROSHENKO ALLA	Doctor of Philosophy, Professor, Dean of the Faculty of Sociology and Social Policy, Dragomanov Ukrainian State University orcid.org/0000-0002-8389-7639 <i>yaroshenkonpu@gmail.com</i>
YUDINA NATALIA	Lecturer at the Department of Medical and Biological Foundations of Physical Education and Sports, Kherson State University orcid.org/ 0000-0003-0158-7512 <i>nataliamenshikova94@gmail.com</i>
ZAITSEVA YULIIA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department Theoretical and Methodological Fundamentals of Teaching Sport Disciplines, Poltava V.G. Korolenko national Pedagogical University orcid.org/0000-0001-7155-392X <i>zaicevayuliya@gsuite.pnu.edu.ua</i>
ZHUMBEI MARIANNA	PhD (Pedagogy), Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University orcid.org/0000-0002-8883-4135 <i>marianna.zhumbel@pnu.edu.ua</i>
ZUBALII ALLA	Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Special Education, Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko orcid.org/0009-0009-1071-1256 <i>alla.zubalii@gmail.com</i>

ЗМІСТ

<i>Балухтіна О. М., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Іванченко А. В., Іванов Є. Р.</i> СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.....	5
<i>Беньковська Н. Б.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ....	10
<i>Белова О. Б.</i> ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ.....	15
<i>Білозерська Г. О., Сізова Н. С., Кравцова Н. Є., Белінська Т. В., Газінська О. В.</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ ДО МИСТЕЦЬКОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	20
<i>Білошицький В. В.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	25
<i>Борин Г. В., Максименко Н. Б., Барило С. Б.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ЛАНОК ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ.....	31
<i>Бровченко А. І.</i> СИСТЕМА НЕПЕРЕРВНОЇ ДИЗАЙН-ОСВІТИ БРИТАНІЇ.....	36
<i>Булгару Н. Б., Медведєва О. Е.</i> ВЕБ-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ТЕХНІЧНОМУ ЗВО.....	40
<i>Бурчак Л. В.</i> МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ.....	44
<i>Волкова О. А., Мойсеєнко С. М., Кондрашова А. В.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ В ТЕХНІЧНИХ ЗВО.....	49
<i>Жумбей М. М.</i> ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	56
<i>Кишакевич С. В., Стець Г. В.</i> ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ КОРИФЕЇВ Д. ГНАТЮКА, В. ІВАСЮКА, Р. КИРИЧЕНКО, Т. ПЕТРИНЕНКА).....	61
<i>Книш С. І., Шелевер О. В., Калініна О. С.</i> ІНТЕГРАЦІЯ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩУ ОСВІТУ: ВИКЛИКИ, ОСОБЛИВОСТІ, ТЕХНОЛОГІЇ.....	64
<i>Котелянець Ю. С., Зубалій А. О.</i> ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	68
<i>Кизменко А.</i> PORTRAIT OF A MODERN RESEARCH SUPERVISOR IN UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM: A FRUCTIBUS ARBOREM AESTIMA.....	73
<i>Лазарєв О. В., Фернос Ю. І.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	77
<i>Ланно В. В.</i> ОНОВЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ВИМІРАХ ДУХОВНО-ЦІННІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	82
<i>Литовченко О. В.</i> СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ КАТАСТРОФ ЯК НАПРЯМ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ).....	86
<i>Месарош Л. В.</i> РОЛЬ ІСТОРИКО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ.....	90

<i>Микитюк С. О., Микитюк В. О.</i> ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ І НАСКРІЗНІ ЛІНІЇ У ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНИНА.....	94
<i>Мороз О. Л.</i> ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ПРИЙНЯТТЯ ВИКЛИКІВ.....	99
<i>Науменко І. В., Стребкова Д. В.</i> ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	102
<i>Новік С. М., Шостак Є. Ю., Момот О. О., Зайцева Ю. В.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР.....	106
<i>Ольшанський Д. В.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УНІВЕРСИТЕТІ.....	110
<i>Онищенко Н. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДІВ.....	116
<i>Потик Ю. В.</i> СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	123
<i>Савицька А. П., Савицька В. С.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ КУРСАНТАМИ ВЗВО.....	128
<i>Sulima O.</i> FACTORS OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF TEACHERS AND STUDENTS OF A TECHNICAL UNIVERSITY BASED ON STEM EDUCATION.....	134
<i>Твердохліб Т. С., Пишинська В. В.</i> РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	139
<i>Томашівська М. М.</i> ЕСТЕТИЧНИЙ ІНТЕРЕС СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ МУЗИКИ.....	145
<i>Чіжова Н. В., Петренко М. В., Грабар О. В.</i> РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	149
<i>Швець Т. Е.</i> ТЪЮТОРСЬКІ МОДЕЛІ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТІВ.....	154
<i>Юдіна Н. А.</i> ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ.....	160
<i>Якимович Т. Д., Джулай Л. І., Дольнікова Л. В., Чернописька О. І., Якимович О. Н.</i> ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	164
<i>Якимчук С. Н., Гапич М. О.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЖАНРІ КАНТАТИ НА ЗЛАМІ XX – XXI СТОЛІТЬ (НА ПРИКЛАДІ КАНТАТИ ГРИГОРІЯ ВЕРЕТИ «КОБЗАРЕВА ПІСНЯ»).....	168
<i>Ярошенко А. О., Гальчин І. П.</i> ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МЕДІАЦІЇ: ПОТРЕБИ ТА МЕТА.....	172
НАШІ АВТОРИ.....	177

CONTENTS

O. Balukhtina, V. Kuzmin, M. Kuzmina, A. Ivanchenko, E. Ivanov. System of social work with families raising children with autistic spectrum disorders.....	5
N. Benkovska. Characteristics of criteria and indicators of professional communicative readiness of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine.....	10
O. Bielova. Dynamics of development of intellectual functionality in children of older preschool age with logopathology.....	15
H. Bilozerska, N. Sizova, N. Kravtsova, T. Belinska, O. Gazinska. Forming the readiness of future teachers-musicians for artistic innovative activities.....	20
V. Biloshytskyi. Pedagogical conditions for the formation of leadership competence of future officers – specialists in physical culture and sports in the process of professional and pedagogical training.....	25
H. Boryn, N. Maksymenko, S. Barylo. Ensuring the continuity of pre-school and primary levels of education in the process of bachelors' professional training.	31
A. Brovchenko. The system of continuous design education of Great Britain.....	36
N. Bulharu, O. Medvedieva. Web Quest Technology as a means of developing information and analytical skills of students when teaching a foreign language at Technical University.....	40
L. Burchak. Model of the system of formation of innovative competence of future biology teachers.....	44
O. Volkova, S. Moiseienko, A. Kondrashova. Innovative Technologies in teaching English for specific purposes in Technical Higher Education Institutions.....	49
M. Zhumbei. Innovative approaches to the implementation of interactive models of foreign language teaching in training of students of service sphere.....	56
S. Kyshakevych, H. Stets. Towards the development of Ukrainian pop vocal art (through the creative works of luminaries D. Hnatyuk, V. Ivasyuk, R. Kyrychenko, T. Petrynenko).....	61
S. Knysh, O. Shelever, O. Kalinina. Integration of project-based learning into higher education: challenges, features, technologies.....	64
Yu. Kotelianets, A. Zubalii. Theatrical games as a means preschool children's development of creativity.....	68
A. Kuzmenko. Portrait of a modern research supervisor in Ukrainian education system: a fructibus arborem aestima.....	73
O. Lazariiev, Yu. Fernos. Theoretical foundations of the preparation of future agricultural specialists for foreign language professionally oriented communication.....	77
V. Lappo. Modernization of humanities education for the spiritual and value development of future teachers.....	82
O. Lytovchenko. Social Work in Disasters as an Aspect in Social Work (using the example of Great Britain).....	86
L. Mesarosh. The role of historical and mathematical education in the formation of professional competences of future mathematics teachers.....	90
S. Mykytiuk, V. Mykytiuk. Content components and cross-cutting themes in the education of a modern citizen.....	94
O. Moroz. Professionally-oriented communicative training of future seafarers in the framework of distance learning: accepting the challenges.....	99
I. Naumenko, D. Strebkova. Professional activity of the concertmaster: historical aspect.....	102
S. Novik, Ye. Shostak, O. Momot, Yu. Zaitseva. Theoretical and methodological basis of teaching sports games.....	106
D. Olshanskyi. Formation of professional qualities of future journalists in English language teaching at university.....	110
N. Onyshchenko. Features of the reform of the Netherlands education system.....	116
Yu. Popyk. Socialization of personality in the military environment: challenges and prospects.....	123
A. Savytska, V. Savytska. Pedagogical conditions of enhancing military cadets' motivation to study English for professional purposes.....	128

O. Sulima. Factors of self-educational competence development of teachers and students of a Technical University based on STEM education.....	134
T. Tverdokhlib, V. Pyshynska. The role of textbook in supporting the emotional well-being of students of basic secondary education.....	139
M. Tomashivska. Aesthetic interest of youth students in folk music.....	145
N. Chizhova, M. Petrenko, O. Hrabar. Personal mobility development of technical university students in extracurricular activities.....	149
T. Shvets. Implementation of tutoring models in secondary school in Poland: results of experiments.....	154
N. Yudina. The Issue of Training Future Physical Education Specialists in the Research of Domestic Scientists.....	160
T. Yakymovych, L. Dzhulay, L. Dolnikova, O. Chornopyshka, O. Yakymovych. Use of multimodal learning tools: research results.....	164
S. Jakyuchuk, M. Hapych. Representation of national identity in the cantata genre at the turn of the 20th–21st century (on the example of Hryhoriya Vereta's cantata «Kobzar's song»).....	168
A. Yaroshenko, I. Galchyn. The emergence and development of mediation: needs and purpose.....	172
OUR AUTHORS	177

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи

Випуск 97

Матеріали подані мовою оригіналу

Шеф-редактор – В. П. Андрущенко

Головний редактор серії – В. М. Слабко

Відповідальний редактор серії – Л. Л. Макаренко

Технічний редактор – Н. С. Корцигіна

Верстка – Н. С. Кузнєцова

Підписано до друку 25.02.2024

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 22,32. Обл.-вид. арк. 25,83.

Замов. № 0524/369. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Scientific edition

**NAUKOWYI CHASOPYS
DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY**

Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives

Issue 97

Materials submitted in the original language

Editorial Director – V. Andrushchenko

Editor-in-chief of series – V. Slabko

Executive editor of series – L. Makarenko

Technical editor – N. Kortsyhina

Layout designer – N. Kuznietsova

Signed for publication 25.02.2024

Format 60x84/8. Typeface Times New Roman.

Offset paper. Digital printing. Probation print sheet. 22,32. Published sheets. 25,83.

Order No. 0524/369. Print run of 300.

Printed on the basis of originals

Printing House – Publishing House “Helvetica”

6/1 Inglezi, Odesa, 65101

Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Certificate of the subject of publishing business

DK No 7623 dated June 22, 2022